

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ПРИАЗОВСЬКИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК**

Електронний науковий журнал

5(28) 2021

**Запоріжжя
2021**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Гальцова Ольга Леонідівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин Класичного приватного університету).

Члени редакційної колегії:

Бондаренко Світлана Анатоліївна – доктор економічних наук (старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів і структур Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України).

Виговська Валентина Вікторівна – доктор економічних наук, професор (професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національного університету «Чернігівська політехніка»).

Козирєва Олена Вадимівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Національного фармацевтичного університету).

Мінакова Світлана Михайлівна – доктор економічних наук, професор (професор кафедри підприємництва і маркетингу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу).

Ненно Ірина Михайлівна – доктор економічних наук, доцент (професор кафедри менеджменту та інновацій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова).

Новікова Марина Миколаївна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри менеджменту і публічного адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова).

Ткач Вікторія Олександрівна – доктор економічних наук, професор (декан факультету інноваційних технологій харчування і ресторано-готельного бізнесу Одеської національної академії харчових технологій).

Трохимець Олена Іванівна – доктор економічних наук, професор (професор кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин Класичного приватного університету).

Шмиголь Надія Миколаївна – доктор економічних наук, професор (професор кафедри менеджменту Національного університету «Запорізька політехніка»).

Шульц Світлана Леонідівна – доктор економічних наук, професор (завідувач відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долинського НАН України»).

Якименко-Терещенко Наталія Василівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економічного аналізу та обліку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»).

Ян Польцин – доктор економічних наук, професор (Державна вища школа імені Станіслава Сташица в м. Піла, Польща).

Електронна сторінка видання: <http://pev.kpu.zp.ua>

Видання входить до категорії «Б» «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 17 березня 2020 року № 409 (Додаток 1)

**Рекомендовано до поширення в мережі інтернет відповідно до рішення Вченої ради
Класичного приватного університету
(від 27 жовтня 2021 року протокол № 3)**

СЕКЦІЯ 1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 331.5; 331.31

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-1>**Андрусів У.Я.**

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії економіки та управління
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1793-0936>*

Зелінська Г.О.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри прикладної економіки
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2175-4883>*

Гальцова О.Л.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри національної економіки,
маркетингу та міжнародних економічних відносин
Класичного приватного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0012-0371>*

Andrusiv Uliana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Economics and Management
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

Zelinska Halyna

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of Applied Economics
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

Galtsova Olga

*Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Head of the Department of National Economy,
Marketing and International Economic Relations
Classic Private University*

МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ПРАЦІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

INTERNATIONAL LABOR MARKET: DEVELOPMENT TRENDS

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано тенденції, які супроводжують міжнародний ринок праці. З'ясовано, що особливістю розвитку економіки країн світу став виклик з боку поширення коронавірусної інфекції COVID-19. Розглянуто теоретичні аспекти формування світового ринку праці в контексті міграції робочої сили. Проаналізовано стан сучасного ринку праці світу, зокрема основні тенденції рівня зайнятості та безробіття упродовж останніх років. Визначено, що основними проблемами, які негативно впливають на функціонування міжнародного ринку праці, є зростання рівня безробіття та зменшення зайнятості. З'ясовано, що сьогодні у світі та Україні стрімко розвивається сфера послуг. Проаналізовано тенденції зайнятості населення у цій сфері та причини «відпливу мізків» з України за кордон. Виявлено, що задля кращого функціонування ринку праці потрібно створювати нові робочі місця та стимулювати діяльність економічно активного населення, що сприятиме економічному розвитку України. З'ясовано, що динамічні процеси інтелектуалізації виробництва з масштабним освоєнням інноваційних технологій упродовж останніх років обумовлюють інтенсифікацію процесу перероз-

поділу робочих місць зі стрімким зростанням частки високоосвічених та кваліфікованих працівників у сукупній кількості зайнятих. Акцентовано увагу на зростанні ролі високопрофесійної кваліфікованої робочої сили, що зумовлено сучасними умовами розвитку. Підвищення якісних характеристик працівників зумовлено, з одного боку, інтелектуалізацією виробництва та праці, з іншого боку, розгортанням доктрин економіки знань, основною перевагою якої стає знаннєвий ресурс. Визначено, що основними країнами-реципієнтами робочої сили на світовому ринку праці в Європі сьогодні є Великобританія, Нідерланди, Франція, ФРН, а країнами-донорами – Албанія, Болгарія, Польща, Румунія, Україна та країни СНД. Наголошено на тому, що у структурі глобального ринку праці зростає інтернаціональний сегмент робочої сили. Збільшення цього сегменту останніми роками пов'язано з активізацією транснаціональних компаній. Визначено, що основними рисами сучасного світового ринку праці виступають структурні зміни, географічна мобільність населення й професійно-кваліфікаційна диверсифікація.

Ключові слова: світовий ринок праці, зайнятість, безробіття, міграція, країна, робоча сила, знання, глобалізація.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы тенденции, сопровождающие международный рынок труда. Выяснено, что особенностью развития экономики стран мира стал вызов со стороны распространения коронавирусной инфекции COVID-19. Рассмотрены теоретические аспекты формирования мирового рынка труда в контексте миграции рабочей силы. Проанализировано состояние современного рынка труда мира, в частности основные тенденции занятости и безработицы в течение последних лет. Определено, что основными проблемами, которые негативно влияют на функционирование международного рынка труда, является рост уровня безработицы и уменьшение занятости. Выяснено, что сегодня в мире и Украине стремительно развивается сфера услуг. Проанализированы тенденции занятости населения в этой сфере и причины «утечки мозгов» из Украины за границу. Выявлено, что в целях лучшего функционирования рынка труда нужно создавать новые рабочие места и стимулировать деятельность экономически активного населения, что будет способствовать экономическому развитию Украины. Выяснено, что динамические процессы интеллектуализации производства с масштабным освоением инновационных технологий в течение последних лет обуславливают интенсификацию процесса перераспределения рабочих мест со стремительным ростом доли высокообразованных и квалифицированных работников в совокупном количестве занятых. Акцентируется внимание на росте роли высокопрофессиональной квалифицированной рабочей силы, что обусловлено современными условиями развития. Повышение качественных характеристик работников обусловлено, с одной стороны, интеллектуализацией производства и труда, с другой стороны, развертыванием доктрин экономики знаний, основным преимуществом которой становится ресурс знаний. Определено, что основными странами-реципиентами рабочей силы на мировом рынке труда в Европе сегодня являются Великобритания, Нидерланды, Франция, ФРГ, а странами-донорами – Албания, Болгария, Польша, Румыния, Украина и страны СНГ. Сделан акцент на том, что в структуре глобального рынка труда растет интернациональный сегмент рабочей силы. Увеличение этого сегмента в последние годы связано с активизацией транснациональных компаний. Определено, что основными чертами современного мирового рынка труда выступают структурные изменения, географическая мобильность населения и профессионально-квалификационная диверсификация.

Ключевые слова: мировой рынок труда, занятость, безработица, миграция, страна, рабочая сила, знания, глобализация.

ANNOTATION

The article analyzes the trends that accompany the international labor market. It was found that the peculiarity of the economic development of the world was the challenge of the spread of coronal infection COVID-19. The theoretical aspects of the formation of the world labor market in the context of labor migration. The state of the modern world labor market is analyzed; in particular, the main trends in employment and unemployment in recent years. It is established that the main problems that negatively affect the functioning of the international labor market are rising unemployment and declining employment. It was found that today the service sector is developing rapidly and the trends in employment in this area and the causes of the "brain drain" are analyzed. It was found that for the better functioning of the labor market it is necessary to create new jobs and stimulate the activity of economically active population, which will contribute to the economic development of the world. It is determined that the dynamic processes of intellectualization of production with large-scale development of innovative technologies in recent years lead to intensification of the process of redistribution of jobs with a rapid increase in the share of highly educated and skilled workers in the total number of employees. Emphasis is placed on the growing role of highly professional skilled labor, which is dictated by modern conditions of development. Improving the quality characteristics of employees is due to both the intellectualization of production and labor, constant updating of the range of products and the development

of the knowledge economy, the main advantage of which is the knowledge resource and so on. It is determined that the main recipient countries of labor in the world labor market in Europe are the United Kingdom, the Netherlands, France, Germany, donor countries – Albania, Bulgaria, Poland, Romania, Ukraine and the CIS countries. It is emphasized that the international segment of the labor force is growing in the structure of the global labor market. The increase in this segment in recent years is due to the intensification of multinational companies. It is determined that the main features of the modern world labor market are structural changes, geographical mobility of the population and professional and qualification diversification.

Key words: world labor market, employment, unemployment, migration, country, labor force, knowledge, globalization.

Постановка проблеми. Вирішальною умовою розвитку світової економіки останніх десятиліть виступають процеси глобалізації. Вони викликають суттєві зрушення у функціонуванні світового господарства й зумовлюють структурні зміни в рамках національних економік. Під глобалізацією розуміють процес перетворення світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, робочої сили та капіталу на основі подолання перепон між економіками окремих країн. Особливістю світової глобалізації є нерівномірність розподілу її результатів між країнами. Її можна розглядати двоюко. З одного боку, вона є продуктом НТП, з іншого боку, вона є рушійною силою розвитку.

Розвитку стійких міждержавних зв'язків сприяє міжнародний поділ праці, який лежить в основі формування міжнародного ринку праці. Останній формує попит та задовольняє пропозицію робочої сили. В умовах глобалізації особливого значення набуває необхідність дослідження тенденцій розвитку процесів, що супроводжують світовий ринок праці. Актуалізує це питання вивчення структурних змін, які відбуваються на національному ринку праці, задля вироблення ефективної державної політики щодо поліпшення зайнятості населення та зменшення безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці, присвячені дослідженню питань зайнятості населення, безробіття та регулювання процесів, що відбуваються на ринку праці в умовах трансформаційних змін в економіці України та світі, стали доробком українських учених, зокрема Д. Богині, Г. Дмитренка, С. Калініної, Ю. Макогона, В. Петюха. Розгляду кола питань, присвячених міжнародному ринку праці й міжнародної трудової міграції, приділено багато уваги з боку зарубіжних учених, зокрема Дж. Беккера, Х. Кларка, Д. Массі, А. Порта, О. Старка, Е. Тайлора, Дж. Харіса. Активізація процесів глобалізації на фоні розвитку світової економіки зумовлює необхідність дослідження процесів, що супроводжують міжнародний ринок праці, що визначає актуальність дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах інтеграції економіки різних країн, пандемії поширення коронавірусу у світовому масштабі, посилення впливу

інноваційних, інформаційних і комунікаційних технологій актуалізується питання розвитку світового ринку праці задля пошуку нових шляхів і методів ефективного управління ним.

Сьогодні залишаються невирішеними питання сучасних тенденцій міжнародної міграції, зайнятості та безробіття, що розгорнулися на міжнародному ринку праці в умовах, пов'язаних з існуванням COVID-19.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження напрямів формування світового ринку праці, аналіз тенденцій, що склалися на ньому в умовах трансформаційних змін, у контексті змін, що відбуваються в економіці України та українського ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний ринок праці являє собою систему відносин, що виникають між попитом та пропозицією на світові трудові ресурси. Він пов'язаний як з умовами формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту, так і з кваліметричними характеристиками робочої сили, її географічним розміщенням у країнах світу. Неабияку роль відіграють розбіжності, що існують в підході кожної країни до відтворення робочої сили. Виділяють два головні підходи до формування ринку праці у світовому масштабі. Сутність першого підходу передбачає об'єднання ринків праці окремих країн та ліквідацію різних перешкод, зокрема соціальних, культурних, адміністративних. Сутність другого підходу пов'язана з міграцією трудових ресурсів країни.

Ю. Макогон, вивчаючи процеси формування міжнародного ринку праці в контексті міграції робочої сили, визначив п'ять етапів та їх особливості [1].

1) Домонополістичний капіталізм. Він характеризується масовою міграцією з Європи за океан, що стало початком створення міжнародного ринку праці. Головними отримувачами робочої сили стали країни Північної Америки, Австралії та Нової Зеландії.

2) Епоха монополістичного капіталу. Для цього етапу є характерним стрімке зростання еміграції в Америку, яку пізніше назвали « новою еміграцією» (з 1880 р.). Найбільша кількість трудових ресурсів емігрувала з країн Східної Європи, а саме Росії, Болгарії, Австрії, Іспанії, Португалії. Водночас розвивалась еміграція з Індії, Китаю, Східної Африки. Досить високий показник еміграції спостерігався також із країн Латинської Америки.

3) Період між світовими війнами. Особливістю цього періоду було стрімке зниження міграції трудових ресурсів між країнами.

4) Післявоєнний період. Цей етап характеризувався посиленням міграції всередині континенту (найбільше спостерігалось в Африці та Європі).

5) Період, що розпочався у 80–90-ті рр. ХХ ст. і триває досі. Особливостями цього періоду є глобалізаційні процеси, розвиток ТНК, ре-

гіональна економічна інтеграція, лібералізація кордонів, швидкий розвиток комунікаційних систем, нових центрів залучення робочої сили, виникнення транснаціональних компаній, збільшення масштабів і темпів міжнародної міграції.

Як бачимо, формування світового ринку праці сьогодні перебуває під впливом багатьох факторів, як стимуляторів його розвитку, так і дестимуляторів. Домінуючими серед них є тенденції розвитку світового господарства. На нього впливають мобільність робочої сили та її здатність пристосовуватися до вимог роботодавців. Крім цього, серед факторів-стимуляторів варто назвати міжнародний поділ праці та спеціалізацію, міжнародну конкуренцію, НТП, інформатизацію, цифровізацію. Дестимулюючі фактори розвитку міжнародного ринку праці перш за все негативно впливають на економіку країни і зайнятість її населення. Вагомий вплив при цьому чинять екологічні та епідеміологічні катастрофи, що проявляються через міграційні коливання робочої сили. Подолання негативних наслідків вимагає від урядів країн значних фінансових ресурсів. Нині ситуація, що склалась на світовому ринку праці, є доволі складною, економічні та епідеміологічні кризи, що наявні в усьому світі (остання COVID-19), спричинили зростання безробіття населення. За даними МОП, 90% економічно активного населення розвинених країн зайняті в суспільному виробництві, в сільському господарстві зайнято близько 5–10%, причому цей показник має тенденцію до спаду. Також дослідження констатує, що у світі лише 25% працівників мають постійну роботу. В інших трьох четвертих зайняті є можливість працювати по короткострокових контрактах, тимчасово або неофіційно [2; 3].

Динаміка рівня зайнятості населення світу [2] засвідчує, що найбільші показники зростання зайнятості з 2000-х рр. спостерігалися у 2013 р. Це був час, коли країни світу вийшли з фінансово-економічної кризи 2009 р. Позитивна стабільність у розвитку країн із відповідним ступенем розвитку промисловості сприяла створенню нових робочих місць та підвищенню рівня зайнятості. Помітний спад рівня зайнятості відбувся наприкінці 2014 р. Вже у 2015–2017 рр. спостерігалось невелике підвищення зайнятості, що вказує на відносно позитивну тенденцію у світі, чого не можна сказати про український ринок праці, на який значний вплив мали військові дії на сході України. Картина світу змінилася з початком коронавірусної пандемії. 2019–2020 рр. стали відправною точкою, коли країни Європи та Азії закрили свої ринки для переміщення робочої сили та ввели жорсткі карантинні обмеження для своїх громадян задля запобігання поширенню інфекції COVID-19. Напружена ситуація спостерігалась також у першому півріччі 2021 р. Світовий ринок праці відреагував на ці події зменшенням міграційного переміщення, зайнятості, спадом виробництва та зростанням безробіття.

Віддзеркаленням зайнятості, що характеризує стан світового ринку праці, є рівень безробіття. У 2014 р. показник досяг позначки 6,1%, що в абсолютній величині становить 205 млн осіб. Рівень безробіття почав стрімко зростати після кризи 2008–2009 рр., з того часу не знижувався до рівня 5,8%. Серед країн із найвищими показниками безробіття у 2014–2015 роках були Кенія (40%), Гаїті (41%), Боснія і Герцеговина (44,3%), Непал (46%), Туркменістан (60%), Буркіна-Фасо (77%), Зімбабве (90%) [2]. Усі ці країни переважно є аграрними, у них слабо розвинена інфраструктура, а в африканських країнах причинами безробіття стали ще й незабезпеченість ресурсами, епідемії та засухи. Регіоном, що зазнав найсильнішого удару по зайнятості у галузі промисловості, були країни з розвинутою економікою, зокрема держави ЄС, у яких рівень безробіття протягом 2007–2016 рр. зріс із 5,8% до 8,8%. Водночас у країнах, що розвиваються, рівень навіть офіційно зареєстрованого безробіття є суттєво вищим. Так, у 2016 р. у країнах Середнього Сходу він становив 10,8%, у країнах Північної Африки – 12,1%. В Україні показник безробіття, за офіційними даними, перевищував 8%.

З огляду на несприятливу ситуацію в економіці, викликану вірусом COVID-19, тенденція на ринку праці України є невтішною. Кількість безробітного населення в Україні (за методологією МОП) віком 15–70 років у середньому за I квартал 2021 р. порівняно з I кварталом 2020 р. зросла на 257 тис. осіб, становлячи 1,8 млн. осіб. Зростання рівня безробіття відбулося серед громадян усіх вікових груп. Найвищий рівень безробіття спостерігався серед молоді віком до 25 років, а саме 19,7% (у I кварталі 2021 року цей показник становив 15,5%), найнижчий – серед громадян віком 30–34 років, а саме 8,2% (у I кварталі 2021 року – 7,6%) (рис. 2). Зага-

лом рівень безробіття в Україні за 2020 р. зріс із 8,5% до 9,9%, що є доволі високим значенням порівняно з європейськими країнами світу.

Щодо структури світової зайнятості, то динамічні процеси інтелектуалізації виробництва з масштабним освоєнням інноваційних технологій інтенсифікують процес перерозподілу робочих місць зі стрімким зростанням частки високоосвічених та кваліфікованих працівників. Одночасно відбувається «вимивання» місць для працівників із низьким рівнем кваліфікації. Так, за розрахунками експертів ОЕСР, у країнах, які належать до цієї організації, щорічно оновлюється до 10–15% усіх робочих місць, що спричиняє зростання сектору кваліфікованої праці. Професійна структура зайнятості в розвинутих країнах світу з 2015 р. характеризується зростанням частки технологічно орієнтованих працівників, насамперед інформаційних [4].

Особливо різкі зміни відбуваються у сфері послуг, яка упродовж останніх десятиліть істотно змінилась. Нині вона охоплює такий спектр галузей, як транспорт, зв'язок, торгівля, побутове обслуговування, охорона здоров'я, наука, освіта, фінансові, інформаційні, професійні та ділові послуги. Особливістю сьогодення є випереджаючий розвиток економіки, заснованої на знаннях [5]. Вона стала візитівкою країн із розвинутою економікою, що віддзеркалилось на тенденціях світового ринку праці. Характерною ознакою нинішньої ситуації на світовому ринку праці у розвинутих країнах є висока частка зайнятого населення, яке має вищу й середню спеціальну освіту. Так, сьогодні доросла людина в Індії навчається в середньому 5 років, у Китаї – 6,5 років, у Бразилії – 8,5 років, у Німеччині – 10,1 років, у Японії – 11,7 років, у Росії – 13,7 років, у США – 13,8 років, а в Канаді – 14,4 роки. Позитивні тенденції щодо освіченості населення характерні для України,

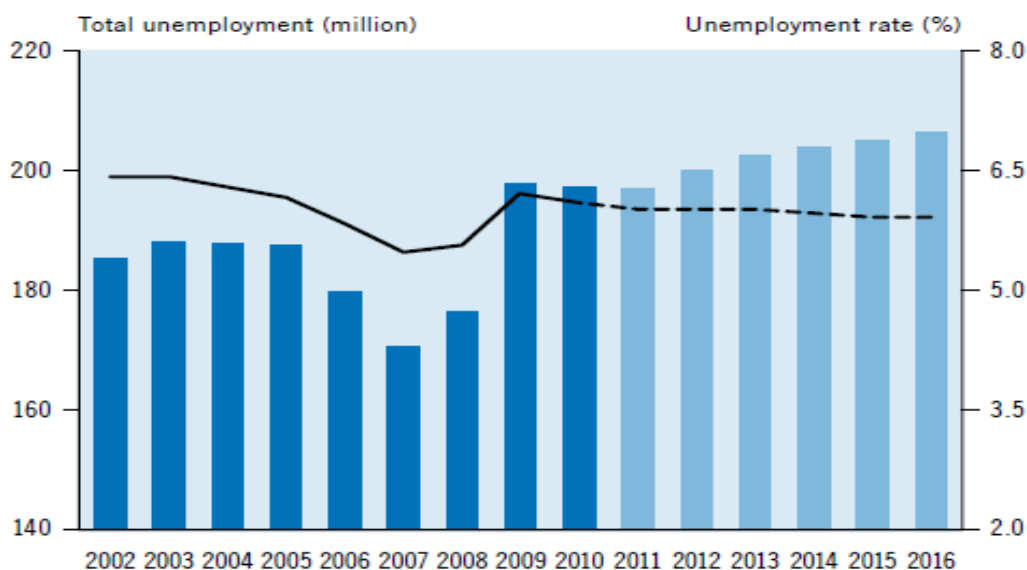

Рис. 1. Динаміка показників безробіття у світі у 2002–2016 рр., %

Джерело: [4]

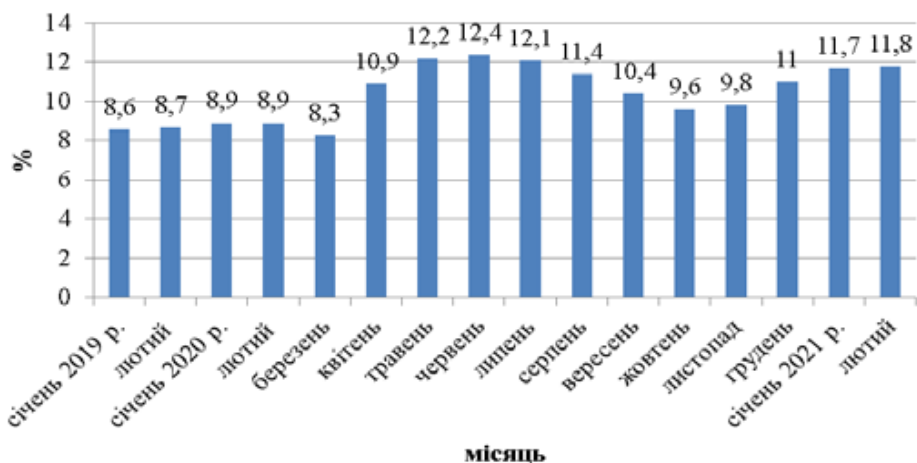

Рис. 2. Зміна рівня безробіття населення в Україні упродовж 2020–2021 років (% до кількості населення)

Джерело: [4]

що підтверджують дані щорічного звіту про людський розвиток у світі. Так, очікуваний термін навчання в Україні становить майже 15 років станом на 2020 р. Водночас зростає роль професій, пов'язаних зі збиранням, аналізом, обробленням, зберіганням і використанням інформації та нових знань [6]. Про зростаюче значення висококваліфікованої робочої сили свідчить поглиблення асиметрії у рівнях заробітної плати між працівниками з різним рівнем освіти та кваліфікації.

Міграція трудових ресурсів, яка характеризує світові тенденції ринку, привела до зростання у структурі глобального ринку праці інтернаціонального сегменту робочої сили. Його суттєве розширення в останні десятиліття пов'язано з активізацією процесів транснаціональних корпорацій. Вони стали рушієм розгортання великомасштабного міжнародного виробництва й поділу праці різних груп зайнятих. Останні, працюючи у різних країнах, інтегрувалися в єдину транснаціональну виробничо-технологічну систему. Її основними рисами стали масштабні переміщення різних категорій працівників з однієї країни в іншу. Підтвердженням сказаного є те, що обсяги закордонної зайнятості ТНК становлять нині близько 80 млн. осіб [7]. Інтернаціоналізація інвестиційної та комерційної діяльності привела до конкуренції між працівниками з країн, що розвиваються, і працівниками розвинутих країн. Провідну роль у цих процесах відіграють Корея, Сінгапур, Бразилія. Наслідком такої конкуренції стало зниження ціни робочої сили власних громадян.

Сьогодні розвиток світового ринку праці в умовах стрімко зростаючої глобалізації характеризується такими основними рисами [8]:

- поглиблення поляризації у доходах працівників різних кваліфікаційних рівнів;
- посилення міжнародної мобільності робочої сили;

- зростання вимог до якості робочої сили;
- підвищення попиту на висококваліфіковану робочу силу;
- зміна масштабів та структури світової зайнятості;
- міжнародна міграція трудових ресурсів.

Характерною ознакою глобалізації на ринку праці є значна активізація процесів міжнародної міграції як населення загалом, так і робочої сили зокрема. Міжнародна трудова міграція здійснює перерозподіл робочої сили між країнами. Вона впливає на ситуацію на ринках праці кожної країни, рівень зайнятості, безробіття, розмір заробітної плати та розподіл доходів населення.

Для України погіршення соціально-економічної (бідність, економічна незахищеність, безгрошів'я тощо) та політичної ситуації (продовження військових дій на сході) обертається тим, що українці змушені шукати роботу за кордоном. Причому до Росії, Чеської Республіки, Польщі виїжджають переважно особи чоловічої статті. Там чоловіки працюють, як правило, на будівництві. Серед мігруючих до Італії та Іспанії переважають особи жіночої статті. Жінки працюють як домашня прислуга та здебільшого у сільському господарстві. Безумовно, міграція робочої сили для України має як позитивні, так і негативні наслідки. Особливо небезпечним є від'їзд науково-технічних кадрів, висококваліфікованих та молодих фахівців. Все це негативно впливає на темпи відновлення національної економіки і приводить до вимивання основного капіталу країни – людського. Економічні й професійні мотиви «відпливу мізків» полягають у незадоволеності працівників своїм матеріальним станом та статусом у суспільстві, низькому соціальному престижі, неможливості самореалізації. Серед позитивних наслідків трудової міграції варто відзначити грошові перекази працівниками-емігрантами іноземної валюти в Україну, що перевищують за обсягами величину ВВП держави. Нині негатив-

ні економічні тренди не сприяють людському розвитку в Україні і активізують серед економічно активного населенням мобільні процеси, що підтверджує міграційна ситуація. Економіка країни стає залежною від міграцій, отже, зростають соціальні ризики, які підсилюються політичними негараздами в державі. Щоденно Україна втрачає людський та інтелектуальний капітал – основний ресурс інноваційних змін, що, безумовно, є значним руйнівним процесом для майбутнього держави [9]. Опитування висококваліфікованих спеціалістів Міжнародним кадровим порталом hh.ua свідчать про те, що троє з п'яти фахівців не бачать свого майбутнього в Україні. Кожен другий не задоволений розміром заробітної плати та рівнем розвитку економіки. Трохи менше половини вважають неможливим залишатися в країні, в якій не виконуються закони й процвітає корупція. Ще двоє з п'яти стурбовані нестабільною політичною ситуацією [10].

За регіонами світу у 2019 р. найбільша кількість міжнародних мігрантів була зосереджена в Європі, а саме 32,6% від загальної їх кількості, дещо менша їх частка в Азії (28,7%) і Північній Америці (23,5%). В Африці та країнах Латинської Америки і Океанії частка міжнародних мігрантів найменша і коливається від 3% до 9% [11].

В умовах посилення глобалізаційних викликів неабияке значення для інноваційного розвитку української економіки має привабливість країни з боку потенційних інвесторів та робочої сили. Дослідження свідчать про те, що людина, яка прожила за кордоном 5–7 років, назад не повертається. На початок 2021 р. 4-4,5 млн. українців працювали за кордоном. Середній вік українського мігранта становить 32 роки. За останні два роки різко (більш ніж на 30%) зростала сімейна міграція, що свідчить про серйозні проблеми на українському ринку праці.

Для визначення показників міграційної привабливості України серед інших країн проведено компаративний аналіз України та країн ЄС, які з пострадянського простору є пріоритетними кандидатами для вступу в ЄС. У табл. 1 розраховано показники міграційної привабливості за період 2014–2020 рр. для зазначених країн ЄС (в складі останнього наведено показники України), що дає змогу порівняти рівень міграційної привабливості вибраних країн.

Як бачимо з даних табл. 1, Україна має найнижчий коефіцієнт міграційної привабливості порівняно з іншими країнами світу. Основними причинами є недосконале законодавче поле щодо ведення бізнесу, його непрозорість, корупція тощо. Отже, для забезпечення інновацій у українській економіці особливої уваги потребують внутрішні чинники розвитку підприємств, одним із яких є людський ресурс.

Важливою тенденцією світового ринку праці у постіндустріальній фазі світового розвитку є наростання загального та структурного дефі-

циту робочої сили у розвинутих країнах світу. Основними причинами залишається скорочення кількості населення цих держав та посилення його демографічного старіння. Це проявляється у зростанні частки людей літнього віку з одночасним скороченням частки населення працездатного віку. Так, у країнах ЄС упродовж останніх трьох десятиліть відбулося зниження коефіцієнта народжуваності майже у 1,5 рази, що унеможливило навіть просте відтворення населення. За оцінками експертів, очікується, що до 2050 р. чисельність населення ЄС скоротиться з 13% до 9%, а Північної Європи – з 5% до 4%. Помітні зміни відбуваються у віковій структурі населення цих країн. Так, сьогодні частка населення віком старше 65 років становить близько 17%, до 2050 р. вона становитиме 25–30% загальної чисельності населення. У результаті цих змін співвідношення осіб старше 65 років і осіб працездатного віку (15–64 років) у країнах ЄС зростає у співвідношенні 1:2 у 2050 р. Ці зрушення істотно актуалізують проблеми дефіциту трудових ресурсів та утримання непрацездатної частини суспільства. Уже сьогодні на виплату пенсій в ЄС витрачається від 10,5% ВВП у Великобританії до 19,7% в Італії, а до 2030 р. ці показники можуть досягти 15,5 і 33,3%. Загалом старіння населення країн Євросоюзу спричинить, за оцінками аналітиків, втрату 18% середнього душевого ВВП до 2040 р. [12]. Демографічний вибух різко посилює асиметрію між країнами і привів до чітких ознак депопуляції населення у більшості країн Європи. Україна, як і більшість країн Європи, опинилася в зоні демографічного старіння населення, що стає загрозливим з точки зору розвитку економіки країни (на одного працюючого припадає троє непрацездатних), тому цілком закономірним є той факт, що в багатьох розвинутих країнах зростання чисельності населення забезпечується переважно за рахунок міграційного приросту. Звідси впливає цілком обґрунтований прогноз, що на період до 2050 р. практично усі розвинуті країни світу для підтримки на необхідному рівні чисельності економічно активної частини населення потребуватимуть достатньо масштабної компенсаторної імміграції. Україна не є винятком цього. Скоро українська економіка потребуватиме робочих рук мігрантів, отже, актуалізуються питання міграційної політики всередині держави. Сьогодні найбільшими країнами-реципієнтами робочої сили в Європі є Великобританія, Нідерланди, Франція, ФРН, а країнами-донорами – Албанія, Болгарія, Польща, Румунія, Україна тощо.

Разом із кількісними змінами в динаміці попиту на робочу силу відбуваються суттєві зміни рівня вимог до якості робочої сили. Підвищується попит на висококваліфіковану робочу силу, що перш за все пов'язано з інтелектуалізацією виробництва та праці. За прогнозами Міжнародної організації праці, попит на висококваліфікованих фахівців

Таблиця 1

Динаміка показників міграційної привабливості країн

Країна	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Австрія	0,68959	0,71705	0,72029	0,72502	0,72157	0,72907	0,73032
Бельгія	0,68021	0,71112	0,71609	0,72269	0,71680	0,72262	0,71583
Болгарія	0,60510	0,62932	0,63232	0,64335	0,64201	0,64914	0,65744
Хорватія	0,61120	0,63408	0,63990	0,64966	0,64721	0,65514	0,66911
Кіпр	0,62617	0,65642	0,64485	0,65357	0,63516	0,64534	0,66464
Чехія	0,60097	0,62374	0,62708	0,63883	0,63745	0,64524	0,65867
Данія	0,74068	0,77661	0,77481	0,78637	0,78538	0,78308	0,78223
Естонія	0,65087	0,68175	0,68447	0,69992	0,72600	0,74052	0,71527
Фінляндія	0,71211	0,75967	0,77050	0,76470	0,75954	0,76793	0,77032
Франція	0,66293	0,69309	0,69732	0,70050	0,72553	0,70511	0,70018
Німеччина	0,72676	0,75167	0,75476	0,75850	0,75706	0,76614	0,75986
Греція	0,73288	0,74903	0,75644	0,81504	0,81425	0,79721	0,80765
Угорщина	0,62097	0,64231	0,64085	0,65881	0,65349	0,66605	0,66363
Ірландія	0,73682	0,77005	0,77399	0,77658	0,77895	0,78836	0,79093
Італія	0,63074	0,64366	0,65085	0,65745	0,65412	0,66613	0,67555
Латвія	0,61413	0,64242	0,65264	0,66992	0,65938	0,66947	0,66697
Литва	0,61358	0,65049	0,66485	0,67541	0,67114	0,68180	0,68481
Люксембург	0,74510	0,77476	0,77128	0,78448	0,78174	0,78544	0,78600
Мальта	0,59994	0,66304	0,65577	0,65392	0,64979	0,65715	0,65956
Нідерланди	0,71550	0,75160	0,75278	0,76480	0,76592	0,77210	0,77118
Польща	0,62697	0,65920	0,66693	0,67101	0,66987	0,68134	0,67875
Португалія	0,65527	0,68325	0,68670	0,71081	0,70742	0,71070	0,71477
Румунія	0,57573	0,59934	0,60250	0,62336	0,62327	0,65095	0,64452
Словаччина	0,59892	0,61683	0,62025	0,62794	0,62312	0,63635	0,63953
Словенія	0,68718	0,71591	0,71732	0,72639	0,72810	0,73853	0,73982
Іспанія	0,64661	0,68703	0,67698	0,67307	0,67380	0,69388	0,70595
Швеція	0,71741	0,75654	0,75309	0,75632	0,75194	0,76101	0,75930
Велика Британія	0,74665	0,78968	0,78570	0,79338	0,79590	0,80654	0,80211
Вірменія	0,54228	0,55787	0,57033	0,57421	0,55974	0,57124	0,57051
Азербайджан	0,53202	0,54571	0,55126	0,55664	0,55461	0,56107	0,56413
Білорусія	0,44362	0,47598	0,48212	0,49006	0,49336	0,50378	0,50609
Грузія	0,56322	0,57262	0,58138	0,59418	0,59068	0,60085	0,60059
Молдова	0,54535	0,55192	0,55776	0,57247	0,56886	0,56994	0,56951
Україна	0,54685	0,53888	0,54192	0,53689	0,52365	0,52859	0,53547

зростатиме. Виробництво рухатиметься до спеціалізації і професіоналізму, що вимагає наявності висококваліфікованих кадрів і підвищення кваліфікації носіїв традиційних професій [13–16].

Не менш гострою проблемою міжнародного ринку праці залишається нелегальна імміграція робочої сили, розміри якої, за експертними оцінками, у США коливаються від 2 до 15 млн. осіб, у Західній Європі – від 1,5 до 5 млн. осіб, у Росії – від 4,5 до 5 млн. осіб [17; 18].

Висновки. Початок ХХІ ст. ознаменувався новими тенденціями на світовому ринку праці. Він трансформується у всевітній формат свого розвитку. Основними рисами сучасного міжнародного ринку праці виступають структурна, географічна й професійно-кваліфікаційна диверсифікація. Основною його рисою стає зростаюча мобільність людського ресурсу, а основними ознаками – демократизація трудових

відносин між роботодавцями і найманою робочою силою, зосередженою у ТНК; єдині вимоги до якості робочої сили. Водночас змінюється співвідношення у статеві-віковій структурі мігрантів. Розвиток світового ринку праці залежить від узгодження та зближення соціальних політик держав світу. Характерними ознаками міжнародного ринку праці стають світові тенденції розгортання пандемії COVID-19. Вона внесла свої корективи у економіку країн та суттєво вплинула на зайнятість, безробіття та міграційні процеси населення й робочої сили. В умовах глобалізації економіки уряди країн повинні виробити уніфіковану політику щодо реагування на економічні та соціальні ризики задля унеможливлення непередбачуваних змін на міжнародному ринку праці.

Предметом подальших досліджень стане аналіз наслідків пандемії коронавірусу на економіку країн і її вплив на світовий ринок праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Козак Ю., Лук'яненко Д., Макогон Ю. Міжнародна економіка : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 560 с.
2. Central Intelligence Agency. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>
3. Zelinska H., Andrusiv U., Daliak N., Dovgal O., Lagodiienko V. Sustainable Development: Trends in Ukraine and the World. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2021. № 12(5). P. 1179–1187. DOI: 10.14505/jemt.v12.5(53).03
4. An official website of the European Union. URL: <http://ec.europa.eu>
5. Zelinska H., Andrusiv U., Simkiv L. Knowledge economy: trends in the world and analysis of Ukraine. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*. 2020. № 7(1). P. 104–113.
6. International Migration Report 2017. *United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division*. 2017. 38 p.
7. World Investment Report 2013. *Global Value Chains: Investment and Trade for Development*. UNCTAD. 2013. 25 p.
8. Зелінська Г., Андрусів У. Управління розвитком персоналу суб'єктів господарювання через призму формування корпоративної культури. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія : Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2021. № 2(22). С. 56–43.
9. Popadinets I., Andrusiv U., Galtsova O., Bahorka M., Yurchenko N. Management of motivation of managers' work at the enterprises of Ukraine: innovative aspects. *Management Systems in Production Engineering*. 2021. Vol. 29. Issue 2. P. 120–131.
10. Чому українці виїжджають за кордон? URL: http://ipress.ua/news/chomu_ukrainci_vyizhdzhayut_za_kordon__infografika_146097.html
11. International Migration Report 2017. *Highlights United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division*. 2017. 38 p.
12. Your key to European statistics. *Eurostat*. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
13. Попа А., Колишко Р., Попова Н., Панзіка Ф. Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та в Україні. *Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт МОП*. 2013. 141 с.
14. Kupalova H., Goncharenko N., Andrusiv U. Environmental Management of Agricultural Enterprises in the Context of European Environmentally-Friendly Food System. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2021. Vol. XII. 3(51). P. 718–728.
15. Ivashkiv I., Kupalova H., Goncharenko N., Andrusiv U., Streimikis J., Lyashenko O., Yakubiv V., Lyzun M., Lishchynskiy I., Saukh I. Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises. *Management Science Letters*. 2020. № 10(13). P. 2973–2984.
16. Simkiv L., Shults S., Lutskiv O., Andrusiv U. Analysis of the Dynamics of Structural Processes in the Context of Ensuring Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1). P. 153–153.
17. Asylum and managed migration. *Eurostat*. 2017. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>
18. Zelinska H., Andrusiv U., Galtsova O., Dmytrenchenko M. Management of Social Risks and their Impact on the Spheres of Human Life in the Conditions of Sustainable Development of Ukraine. *Problems ekorozwoju*. 2021. № 16(2). P. 116–124.

REFERENCES:

1. Kozak Yu., Lukianenko D., Makohon Yu. (2009) *Mizhnarodna ekonomika: pidruch. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.]*. 3-tie vyd. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 560 p.
2. Central Intelligence Agency. Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book>
3. Zelinska H., Andrusiv U., Daliak N., Dovgal O., & Lagodiienko V. (2021) Sustainable Development: Trends in Ukraine and the World. *Journal Of Environmental Management And Tourism*, 12(5), 1179–1187. DOI: 10.14505/jemt.v12.5(53).03
4. An official website of the European Union. Available at: <http://ec.europa.eu>
5. Zelinska H., Andrusiv U., Simkiv L. (2020) Knowledge economy: trends in the world and analysis of Ukraine. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 7(1), pp. 104–113.
6. International Migration Report (2017) *United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division*, 38 p.
7. World Investment Report (2013) *Global Value Chains: Investment and Trade for Development*. UNCTAD, p. 25.
8. Zelinska H., Andrusiv U. (2021) Upravlinnia rozvytkom personalu subiektiv hospodariuvannia cherez pryzmu formuvannia korporativnoi kultury. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Serii Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti*, no. 2(22), pp. 56–43.
9. Popadinets I., Andrusiv U., Galtsova O., Bahorka M., Yurchenko N. (2021) Management of motivation of managers' work at the enterprises of Ukraine: innovative aspects. *Management Systems in Production Engineering*, vol. 29, issue 2, pp. 120–131.
10. Chomu ukraintsi vyizhdzhaiut za kordon? Available at: http://ipress.ua/news/chomu_ukrainci_vyizhdzhayut_za_kordon__infografika_146097.html
11. Eurostat. *Your key to European statistics*. Available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
12. International Migration Report 2017 (2017) *Highlights United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division*, 38 p.
13. Popa A., Kolyshko R., Popova N., Panzika F. (2013) Doslidzhennia ta analiz vakansii i potreb u kvalifikovanykh kadrah u krainakh YeS, Respublitsi Moldova ta v Ukraini. *Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi, Hrupa tekhnichnoi pidtrymky z pytan hidnoi pratsi ta Biuro MOP dlia krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy*. Budapeshht MOP, 141 p.
14. Kupalova H., Goncharenko N., Andrusiv U. (2021) Environmental Management of Agricultural Enterprises in the Context of European Environmentally-Friendly Food System. *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. XII, 3(51), pp. 718–728.
15. Ivashkiv I., Kupalova H., Goncharenko N., Andrusiv U., Streimikis J., Lyashenko O., Yakubiv V., Lyzun M., Lishchynskiy I. & Saukh I. (2020) Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises. *Management Science Letters*, 10(13), 2973–2984.
16. Simkiv L., Shults S., Lutskiv O., Andrusiv U. (2021) Analysis of the Dynamics of Structural Processes in the Context of Ensuring Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*, 10(1), 153–153. DOI: 10.14207/ejsd.2021.v10n1p153
17. Asylum and managed migration. *Eurostat*, 2017. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>
18. Zelinska H., Andrusiv U., Galtsova O., Dmytrenchenko M. (2021) Management of Social Risks and their Impact on the Spheres of Human Life in the Conditions of Sustainable Development of Ukraine. *Problemy ekorozwoju*, 16(2), 116–124. DOI: 10.35784/pe.2021.2.12

УДК 339.5+347

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-2>**Сай Л.П.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національного університету «Львівська політехніка»***Юрчук Х.Г.***магістр
Національного університету «Львівська політехніка»***Sai Lesia***PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and International Business
National University «Lviv Polytechnic»***Yurchuk Khrystyna***Master
National University «Lviv Polytechnic»*

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ КОНТРАФАКТНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ: СТРУКТУРА ТА МЕТОДИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

INTERNATIONAL TRADE IN COUNTERFEIT PRODUCTS: STRUCTURE AND METHODS OF CUSTOMS REGULATION

АНОТАЦІЯ

Міжнародна торгівля контрафактною продукцією перетворилася на справжню глобальну епідемію, завдаючи суттєвої шкоди бізнесу і глобальній економіці. У статті досліджено сутність понять «контрафактна продукція» і «фальсифікована продукція», яка є видом контрафакту. Запропоновано класифікацію контрафактної продукції, яка дасть можливість конкретизувати аналіз за відповідними видами й ефективно вибирати методи регулювання. Досліджено причини активного зростання міжнародної торгівлі контрафактом. Проаналізовано структуру і динаміку міжнародної торгівлі контрафактом за географічною й товарною ознаками. Виділено наслідки міжнародної торгівлі контрафактом для країн. Розглянуто методи митного регулювання міжнародної торгівлі контрафактом та проаналізовано їх ефективність в Україні й у світі. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення методів митного регулювання.

Ключові слова: контрафактні товари, міжнародна торгівля, фальсифікат, інтелектуальна власність, методи регулювання, митниця.

АННОТАЦИЯ

Международная торговля контрафактной продукцией превратилась в настоящую глобальную эпидемию, нанося существенный вред бизнесу и глобальной экономике. В статье исследована сущность понятий «контрафактная продукция» и «фальсифицированная продукция», которая является видом контрафакта. Предложена классификация контрафактной продукции, которая позволит конкретизировать анализ по соответствующим видам и эффективно выбирать методы регулирования. Определены причины активного роста международной торговли контрафактом. Проанализированы структура и динамика международной торговли контрафактом по географическому и товарному признакам. Определены последствия международной торговли контрафактом для стран. Рассмотрены методы регулирования международной торговли контрафактом и проанализирована их эффективность в Украине и в мире. Разработаны предложения по усовершенствованию методов регулирования.

Ключевые слова: контрафактные товары, международная торговля, фальсификат, интеллектуальная собственность, методы регулирования, таможня.

ANNOTATION

International trade in counterfeit products has become a real global epidemic, causing significant damage to business and the global economy. The widespread spread of this problem undermines the foundations of economic development, a stable economic system, free trade and investment. The article examines the essence of the concept of «counterfeit products» and «counterfeit products», which is a type of counterfeit. Counterfeit products are products that contain objects of intellectual property rights, the import of which into the customs territory of Ukraine or export from this territory leads to a violation of the rights of the owner and which are protected in accordance with current legislation of Ukraine and international treaties of Ukraine. The classification of counterfeit products is offered, which will give the chance to specify the analysis on the corresponding kinds and to choose effectively methods of regulation. The reasons for the active growth of international trade in counterfeits have been studied among the main ones are: dissatisfaction with people's needs, the desire of the population to receive high incomes, the complexity of original production, shortage of certain consumer products, low incomes, the need for large-scale investment, long production cycle, low production mobility, inability to purchase branded goods. The structure and dynamics of international trade in counterfeit by geographical and commodity characteristics are analyzed. The consequences of international trade in counterfeit goods for countries are highlighted among the main ones are: reduction of budget revenues, threat to the image of the right holder, which may provoke a devaluation of the brand price, threat to the country's image, which will negatively affect investment and innovation, risks to consumer health and safety, market destabilization, threat to economic and technical development, loss of profit, threat to the environment, sponsorship of terrorism and organized crime, reduction of demand for the products of the right holder, which leads to the liquidation of production, reducing the competitiveness of rights holders in the domestic market, rising unemployment. Methods of customs regulation of international trade in counterfeit goods are considered, and their efficiency is analyzed in Ukraine and in the world. Proposals for improving customs regulation methods have been developed.

Key words: counterfeit goods, international trade, counterfeit-ing, intellectual property, methods of regulation, customs.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні у світі дуже гостро постає проблема торгівлі контрафактними товарами, яка перш за все порушує право інтелектуальної власності. Майже у кожній країні існує ринок контрафактної продукції, який формується у зв'язку з низьким рівнем доходів населення. Таким чином, поглиблюється також проблема тіньової економіки, адже продаж такої продукції є незаконним. Часто нівелювання цього питання відбувається у зв'язку з недосконалістю законодавства. В Україні також постає ця проблема у зв'язку з тим, що законодавча база з питань інтелектуальної власності та інструменти митного регулювання міжнародної торгівлі контрафактними товарами є недосконалими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженням поняття «контрафактна продукція», аналізуванням ринку контрафакту і методів регулювання торгівлі ним займалися такі науковці, як: О. Чумаченко, С. Панов, В. Пірогова, Д. Позова, А. Дубініна, С. Ляпустін, А. Нестеров, А. Копитко, В. Лисенко, Т. Заніна та ін. Вирішення проблем щодо регулювання міжнародної торгівлі контрафактом є актуальним як для науковців, так і для законодавців, адже торгівля контрафактними товарами чинить негативний вплив на діяльність інституційних одиниць – власників об'єктів інтелектуальної власності і на економічний розвиток країн загалом.

Однак недостатня увага приділяється аналізу причин активного розвитку міжнародної торгівлі контрафактом і дослідженню ефективності інструментів митного регулювання та їхнього впливу на обсяги контрафакту на ринках країн.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні поняття «контрафактна продукція», формуванні класифікації її видів, аналізуванні специфіки міжнародної торгівлі контрафактними товарами й її наслідків для країн, розробленні рекомендацій щодо вдосконалення регулювання міжнародної торгівлі контрафактом.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Передусім уважаємо за потрібне розглянути суть поняття «контрафактна продукція». У Митному кодексі України зазначено, що контрафактна продукція – це продукція, що містить об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України або вивезення із цієї території призводить до порушення прав власника й які захищаються відповідно до чинного законодавства України та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку [1].

На основі дослідження літературних джерел і нормативних актів [3; 6; 8; 12–15] нами розроблено класифікацію контрафактної продукції:

1. Види контрафакту відповідно до об'єкта інтелектуальної власності права, на який він порушує:

1.1. Контрафакт, що порушує права на об'єкт промислової власності:

а) продукція, яка порушує права власника торгової марки (реалізація підробленої продукції під аналогічною торговою маркою і торгова марка дещо змінена (наприклад, змінений дизайн або змінені букви в назві, або змінено контекстне наповнення шляхом надання асоціативно-змістовної подібності з товарами сюжетної лінії власника торгової марки);

б) продукція, яка порушує права автора на промисловий зразок (наприклад, копіювання форми товару, зовнішнього оформлення товару чи упаковки);

в) продукція, яка порушує права на винахід чи корисну модель, – продукція, виготовлена з порушенням технології;

г) товари, які порушують комплекс прав (порушення прав на торгову марку і промисловий зразок, чи і прав на винахід, чи на корисну модель).

1.2. Контрафакт, який порушує авторські і суміжні права. До цієї групи належить продукція, яка порушує права на примірники творів, фонограми чи відеограми, що відтворені, опубліковані і (або) розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі примірники захищених в Україні творів, фонограм і відеограм, що ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, зокрема з країн, де ці твори, фонограми і відеограми ніколи не охоронялися або перестали охоронятися. До продукції, яка порушує авторські і суміжні права й є видом контрафакту, належить піратська продукція. Тиражування і продаж копій музикальних, кіно- і художніх творів, художньої і популярної літератури без відома і згоди авторів і творців – це піратство.

2. Види контрафакту відповідно до шляхів попадання його на ринок:

2.1. Внутрішній контрафакт. До цієї групи належить продукція, яка виготовлена і реалізована на території однієї держави

2.2. Зовнішній контрафакт:

– продукція, ввезена/вивезена для вільного обігу в іншій державі в режимах імпорту, реімпорту, експорту, реекспорту чи як контрабанда;

– продукція, ввезена з умовним звільнення від митних платежів, зокрема в режимах: транзиту, тимчасового ввезення/вивезення, переробки на території іншої держави.

2.3. Реверсний контрафакт:

– продукція, яку вивезено з території даної держави і ввезено знову для «підтвердження її іноземного виробництва». Наприклад, продукцію вивезли у вільну митну зону комерційного типу, внесли зміни і під відомою іноземною торговою маркою ввезли назад у країну.

3. Види контрафактних товарів за специфікою їхніх складових елементів:

– товари-двійники – товари, однакові за всіма ознаками з товарами, що оцінюються, у тому числі за такими ознаками, як фізичні характеристики;

– аналогічні товари – товари, які хоча і не є однаковими за всіма ознаками, але мають схожі характеристики і складаються зі схожих компонентів, завдяки чому вони виконують однакові функції порівняно з товарами, що оцінюються, і які вводять в оману споживача через асоціацію зі справжнім виробником;

– товари-імітатори – товари, котрі лише частково подібні до оригіналу [9];

– фальсифікат.

Ще одним видом контрафакту є фальсифікована продукція (фальсифікат). У ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 дано таке визначення поняття «фальсифікована продукція»: це продукція, виготовлена шляхом незаконного відтворення чужого товару з порушенням технології виробництва та яка неправомірно захищена знаком для товарів та послуг, географічним зазначенням походження товару іншої особи, яка має на це право інтелектуальної власності. Отже, особливістю фальсифікованої продукції є те, що під час її виробництва порушено технологію виробництва, зокрема шляхом використання неякісних і дешевих ресурсів, а це означає, що вона є низької якості. Водночас контрафактна продукція може бути як якісною, так і неякісною. Тобто фальсифікат є видом контрафакту, який порушує право власника на об'єкт промислової власності й є неякісним.

Види фальсифікації [6]:

1. Асортиментна: здійснюється шляхом повної або часткової заміни товару його заміниками зі збереженням кількох або однієї ознак.

2. Якісна: підробка товарів за допомогою харчових чи нехарчових добавок для поліпшення органолептичних властивостей під час збереження або втрати інших споживчих якостей або заміна товару на такий самий іншого ґатунку.

3. Кількісна: уведення в оману споживача за рахунок значних відхилень параметрів товару, що перевищують гранично допустимі норми відхилень (недовага або обмір).

4. Вартісна: уведення в оману споживача шляхом продажу низькоякісного товару за ціною високоякісного. Супроводжує всі інші види фальсифікації.

5. Інформаційна: уведення в оману споживача шляхом надання неточної або спотвореної інформації про товар.

Контрафактна продукція перетворилася на справжню глобальну епідемію, завдаючи суттєвої шкоди бізнесу і глобальній економіці. Широкое розповсюдження цієї проблеми підриває основи економічного розвитку, стійкої системи економіки, вільної торгівлі та інвестицій. Узагальнено наслідки міжнародної торгівлі контрафактною продукцією: зменшення поступлень у бюджет; загроза іміджу правовласника, що

може спровокувати девальвацію ціни бренда; загроза іміджу країни, що негативно вплине на інвестиції і інновації, ризики для здоров'я і безпеки споживачів; дестабілізація ринку; загроза економічному і технічному розвитку; втрата прибутку правовласником; загроза екології; спонсорвання тероризму та організованої злочинності; зменшення попиту на продукцію правовласника, що призводить до ліквідації виробництва; зниження конкурентоспроможності підприємств-правовласників на внутрішньому ринку; зростання безробіття.

Каналами потрапляння контрафакту на ринки країн, окрім традиційного перетину державного кордону, є: пошта, Інтернет-магазини, багажі туристів, депеші, магазини безмитної торгівлі, експрес-відправлення, міжнародні перевезення.

Інтернет сьогодні став одним із найбільших каналів торгівлі підробленими товарами у світі. Управління торгового представника США прогнозує, що онлайн-продаж піратської та контрафактної продукції скоро в рази перевищить обсяг продажу таких товарів класичними методами. Європейська комісія повідомила, що топ-шість категорій контрафактних товарів, вилучених митними органами ЄС, були замовлені поштою або перевозилися кур'єром у зв'язку з оформленням Інтернет-замовлень. Таким чином, злочинці зменшують ризик їх викриття та застосування до них певного роду адміністративних стягнень або ж іншого роду санкцій. Статистичні дані Організації економічного співробітництва і розвитку за 2019 р. говорять про те, що вилучені митницею дрібні посилки становлять близько 70% конфіскованих контрафактних товарів [2].

Якщо ж розглядати міжнародні тенденції, то, згідно зі щорічним звітом Організації економічного співробітництва і розвитку, оприлюдненим у 2019 р., торгівля контрафактними та піратськими товарами становить 3,3% світової торгівлі, і цей показник продовжує зростати кожного року [2].

У 2017–2019 рр. основними експортерами контрафактної продукції були Китай, Гонконг (Китай), Туреччина, Сінгапур та Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ). 90% конфіскованих контрафактних товарів митницями різних країн – це товари, імпортовані із цих п'яти країн. Основною країною походження контрафактної та піратської продукції є Китай – близько 77%. Іншими виробниками підробленої продукції є такі країни, як Індія, Македонія, Таїланд, Малайзія, США, Мексика, проте їхня частка є дуже мізерною і в середньому становить 1–2%.

Щодо товарної структури міжнародного ринку контрафактних товарів, то найбільшу частку вилучень на митницях становлять: взуття – 22%, одяг – 16%, шкіряні вироби – 13%, електричні прибори – 12%, годинники – 7%, медичне обладнання – 5%, парфуми і косметика – 5%, іграшки – 3%, ювелірні прикраси – 2% та ліки – 2%.

Варто сказати, що торгівля контрафактною продукцією – це глобальне явище, проте є країни, в яких це явище відсутнє або існує в невеликих обсягах (наприклад, у Ліхтенштейні і Монако).

У 2019 р. контрафактні товари становили у світовій торгівлі 464 млрд дол. США. У 2017–2020 рр. парфумерія та косметика, вироби зі шкіри, одяг, іграшки, взуття та годинники ювелірні вироби, тютюн займали значну частку в міжнародній торгівлі товарами й є найбільш схильними до підробки. Майже 39% митних вилучень стосувалися продуктів, які порушують права інтелектуальної власності правовласників зі США. За Сполученими Штатами йдуть Франція (18%), Німеччина (16%), Італія (9,8%) та Швейцарія (4%). Інші країни ОЕСР, компанії яких також страждають від контрафакту, включають Данію, Японію, Корею, Іспанію, Ірландію та Швецію. Примітно, що власники інтелектуальних прав у Китаї та Гонконзі (Китай), які є основними імпортерами контрафакту на світовий ринок, також страждають від контрафакту. Китай та Гонконг (Китай) займають 15-е та 20-е місця відповідно у списку економік, які найбільше постраждали від глобального контрафакту та піратства [17].

Комісія з інтелектуальної власності ЄС повідомляє, що на контрафактну продукцію припадає 6,8% імпорту, що ввозиться на територію Європи, його загальна вартість оцінюється в 121 млрд євро. Болгарія посідає перше місце в Європейському Союзі за контрафактною продукцією. За нею – Румунія та Угорщина. А ось у Швеції, Норвегії та Данії споживачі значно обережніші під час здійснення покупок. За даними, що містяться у звіті Європейської комісії за 2018 р., Україна є одним із чотирьох головних транзитних вузлів переміщення дешевого контрафакту, а саме товарів-двійників, до країн ЄС, зокрема парфумів, текстильних виробів та одягу, прикрас [1].

Якщо заглибитися у природу швидкого зростання міжнародної торгівлі контрафактом, то можна сформулювати причини прогресування цього процесу. Серед основних можна виділити: незадоволення потреб людей, прагнення населення отримувати високі доходи, складність виробництва оригінальної продукції, дефіцит певних споживчих продуктів, низький рівень доходів населення, потребу в масштабному інвестуванні, тривалий цикл виробництва, низьку мобільність виробництва, неможливість придбання фірмових товарів.

Як відомо, чи не найбільший вплив на міжнародну торгівлю має керівництво країн, які приймають у ній участь. У більшості країн – виробників контрафактної продукції високий рівень корупції та низький – захисту права інтелектуальної власності. Це говорить про те, що експорт контрафакту є неврегульованим і має всі передумови до зростання.

Відповідно до дослідження Організації економічного співробітництва і розвитку, вільні

економічні зони також сприяють зростанню торгівлі контрафактом, адже у країнах, які мають 20 вільних економічних зон, відсоток фальсифікату на ринку є вдвічі більшим, аніж там, де немає жодної [2].

Сприяння виробництву контрафакту забезпечують і такі чинники, як низька зарплата та неврегульований ринок праці в країні. Поліпшення умов праці, підвищення мінімальної заробітної плати та збільшення оплачуваного лікарняного зменшать відсоток продукування, а отже, й експорту піратських та контрафактних продуктів, особливо в економіках зі слабким урядом.

Методи боротьби з контрафактом визначаються нормативно-правовими актами щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, Законом України «Про боротьбу з недобросовісною конкуренцією» і Законом України «Про захист прав споживачів», Митним кодексом та міжнародними договорами.

Сьогодні в Україні існують проблеми з правовим захистом інтелектуальної власності, проте у зв'язку з тяжінням національного законодавства до європейського спостерігається вдосконалення нормативного регулювання щодо цього питання відповідно до стандартів та практики ЄС.

Якщо йдеться про обмеження міжнародної торгівлі контрафактними товарами, то основним органом, який застосовує необхідні заходи для захисту прав інтелектуальної власності, є митниця. Саме митні органи зобов'язані призупинити митне оформлення контрафактних товарів, вилучити їх із подальшим знищенням або ж зміною маркування на товарах та упаковці.

Для полегшення виявлення контрафакту Державна митна служба України використовує митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності, котрий з 16 листопада 2020 р. розміщено на Єдиному державному інформаційному вебпорталі «Єдине вікно для міжнародної торгівлі». У ньому міститься уся необхідна інформація про осіб, яким відповідно до закону належать майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності, або осіб, які діють від їхнього імені в межах наданих повноважень, що попередньо подали заяву та всі необхідні документи для їх включення до цієї бази даних [1].

90% об'єктів, внесених у митний реєстр, – це об'єкти промислової власності. Щодо об'єктів авторського права, то юридичні чи фізичні особи переважно не вносять їх у митний реєстр об'єктів інтелектуальної власності, тому захистити їх важко. Окрім творів, які мають історичну чи культурну цінність, для яких проводиться додаткова експертиза і без внесення в реєстр.

Результативність роботи митниць України за наслідками призупинення митного оформлення товарів за підозрою у порушенні прав на інтелектуальну власність за 2017 р. оцінюється у 0,15%, тоді як узагальнений показник ЄС становить 90,2%. У кількісному еквіваленті в 2017 р. налічувалося 9 705 призупинень на суму 3,1 млрд грн, за дев'ять місяців 2019 р. ця

цифра досягла 5 092 випадків загальною вартістю товарів 1,1 млрд грн.

Для порівняння: митними органами ЄС у 2017 р. було зафіксовано близько 75 тис випадків призупинень. Майже 90% випадків було вирішено ефективно: знищено 53% товарів і 27% малих партій товарів, у 10% випадків ініційовано судовий розгляд [10].

Для порівняння: у 2019 р. Держмитслужба здійснила значну кількість призупинень митного оформлення товарів за підозрою у порушенні прав інтелектуальної власності. Однак лише 1,3% від загальної кількості призупинень завершувався знищенням товарів, складанням протоколів про порушення митних правил чи поверненням товарів, що надходили поштою, відправникові. Натомість у 2020 р. кількість призупинень зменшилася, проте їх ефективність зросла до 10%.

Велике значення для підвищення ефективності митного регулювання торгівлі контрафактом має прийнятий Закон «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України», де змінено об'єктний склад, щодо якого митниці застосовуються заходи захисту прав інтелектуальної власності, змінено поняття «контрафактні товари», уведено терміни «піратські товари», «оригінальні товари», «швидкокопсувні товари», а також «товари, що підозрюються у порушенні права інтелектуальної власності». Останні, зокрема, включають товари з ознаками порушення прав, що надаються за сертифікатами додаткової охорони на лікарські засоби та засоби захисту рослин; пристрої для забезпечення обходу технології, що попереджає не дозволені правовласником дії; матриці для виробництва товарів із порушенням прав інтелектуальної власності тощо.

До заходів щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності цим законом віднесено призупинення митного оформлення на підставі даних митного реєстру, призупинення за ініціативою митних органів, зміну маркування [10]. Упровадження цих змін поліпшить ефективність боротьби з контрафактом і зменшить кількість перешкод для торгівлі оригінальною продукцією. Перші результати від цих змін уже є. Так, у 2020 р. митники вилучили контрафакт заявленою вартістю 5,5 млн грн. Найбільшу частку у ньому становили одяг та головні убори від всесвітньовідомих марок, таких як Nike, Adidas, Puma, косметика та парфумерія від люксових брендів – Chanel, Lacoste, портативна електроніка від NGK, Apple, сумки від Dior, Puma, Nike. Здебільшого щодо цих товарів було застосовано конфіскацію з подальшим знищенням [4]. Окрім того, запроваджені зміни сприяють розвитку міжнародної торгівлі й інвестиційній привабливості України як країни, яка сумлінно дотримується європейських стандартів захисту прав інтелектуальної власності [2].

Однією з причин низької ефективності діяльності митних органів України є недостатність ресурсів для боротьби контрафакцією на митному кордоні. Конфіскація контрафактних товарів вимагає тісної й оперативної взаємодії та кооперації із власниками прав, а також доступу до релевантної інформації для ідентифікації товарів, що підлягають затриманню.

Одним із найефективніших методів боротьби з проблемою контрафакту є прозорість митного оформлення і контролю. Це означає, що для зменшення торгівлі контрафактною продукцією необхідно підвищити рівень прозорості оформлення торгових потоків, проводити опублікування прозорого та регулярного звіту щодо виявленого контрафакту із зазначенням фірм-торговців чи виробників контрафакту, налагодити кооперацію між митними органами та іншими установами для кращої комунікації у разі виявлення контрафакту.

Важливим інструментом боротьби з контрафактом є налагодження взаємодії та кооперації із власниками об'єктів інтелектуальної власності та підтримки з боку бізнесу. Тому такою важливою є Ініціатива Міжнародної торгової палати (ICC) «Бізнес у боротьбі з контрафактом і піратством» (BASCAP), яка має на меті об'єднати зусилля бізнесу з різних країн, що представляє різні галузі і сектори, в їхній боротьбі проти контрафакту та піратства; зміцнити голос бізнесу і донести його думку і погляди до урядів, широкої громадськості та засобів масової інформації, підвищуючи обізнаність і розуміння природи контрафактної та піратської діяльності і пов'язаної з нею економічної і соціальної шкоди; закликати держави вжити заходів і виділити ресурси для реалізації прав інтелектуальної власності; сприяти культурній трансформації та формуванню суспільного визнання і поваги прав інтелектуальної власності [7].

Однак реформи щодо підвищення рівня запобігання та протидії переміщенню через митний кордон України товарів, що порушують права інтелектуальної власності, мають проводитися активніше та системно, і тоді можливе очищення внутрішнього ринку України від контрафактної продукції.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У статті проаналізовано міжнародну торгівлю контрафактними товарами, а також описано структуру і методи її митного регулювання у розрізі як України, так і світу.

Контрафакція – це економічне явище, що має значне негативне значення для світової економіки. Сьогодні відсоток торгівлі контрафактними товарами продовжує зростати, що говорить про вибір неефективних методів боротьби з нею. Як відомо, саме у країнах, де уряд не подає регулярних звітів, не проводиться регулярна боротьба з корупцією, доходи населення низькі, а його потреби незадоволені, відбувається виробництво контрафактної продукції. Структура ж торгівлі контрафактними товарами

ми – це зазвичай одяг та взуття відомих брендів, а також парфумерія, годинники, фармакологічні засоби тощо. Така продукція шкодить не лише виробникам оригіналів, а й здоров'ю людей, які можуть і не здогадуватися про її походження, й економіці у цілому.

Найкращими способами уповільнення розвитку торгівлі неоригінальними товарами є відкритість економіки, комунікація уряду з населенням, а також посилення митними органами контролю над увезенням та вивезенням контрафактної продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Болгарія на першому місці за контрафактною продукцією. URL: <http://www.golos.com.ua/article/347554/>.
2. Державна митна служба України. Боротьба з підробками сприяє притоку інвестицій та захищає легальний бізнес. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/borotba-z-pidrobkami-spriiaie-pritoku-investitsii-ta-zakhishchaie-legalnii-biznes-tse-ievrointegratsiia-530/>
3. Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» № 202-IX. від 17.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
4. Закон України «Про захист прав споживачів» № 1023-XII від 12.05.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
5. Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» № 202-IX від 17.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-IX#Text>
6. Заніна Т., Копитко А., Мануйленко А. Комплексне дослідження контрафактної та фальсифікованої продукції: теоретичні і практичні аспекти. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2019. № 20(2). С. 573–583. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.45>
7. Інтелектуальна власність: рекомендації для бізнесу. URL: <https://cms.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2016/11/IP-guidelines-for-business-Ukrainian.pdf>
8. Лисенко В., Дзісяк О. Сучасний стан та проблеми протидії незаконному обігу товарів. *Вісник прокуратури*. 2008. № 8. С. 74–80
9. Ляпустин С.Н. Таможенный контроль товаров, содержащих объекты интеллектуальной собственности : учебное пособие. Санкт-Петербург : Троицкий мост, 2014. 160 с
10. Не беріть підробку: Україна ухвалила зміни до митного законодавства. URL: <http://jurblog.com.ua/2019/11/dont-take-fake-ukrayina-uhvalila-zmini-do-mitnogo-zakonodavstva-2/>
11. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/news>
12. Панов С.Л. Соотношение понятий «контрафактная», «фальсифицированная», «пиратская» продукция: теоретический аспект. *Право и политика*. 2008. № 2. С. 453–458
13. Пирогова В. Контрафакт и пиратство: вопросы теории и практики. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. 2010. № 12. С. 12–20.
14. Позова Д.Д. Про співвідношення понять «контрафактні товари» та «фальсифіковані товари». *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 256–262.

15. Позова Д.Д. Щодо визначення кола об'єктів контрафакції. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1(1). С. 48–52.
16. «Piracy» and «anti-piracy»: A brief history from the Dark Ages to the Early Modern era. URL: <http://www.qwghlm.co.uk/2009/12/04/piracy-andanti-piracy-a-brief-history-from-the-dark-ages-to-the-early-modern-era/>
17. *OECD iLibrary*. The trade in fakes: The current picture. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/771e7a68-en/index.html?itemId=/content/component/771e7a68-en>
18. OECD/EUIPO, Trends in Trade in Counterfeit and Pirated Goods, Illicit Trade, OECD Publishing, Paris/European Union Intellectual Property Office. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1787/g2g9f533-en>

REFERENCES:

1. Bulgaria ranks first in counterfeit products. [Bulgaria ranks first in counterfeit products]. Available at: <http://www.golos.com.ua/article/347554/> (accessed 20 September 2021).
2. *Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. Borot'ba z pidrobkami spryjaie prytoku investytsij ta zahyshhaje legal'nyj biznes* [State Customs Service of Ukraine. The fight against counterfeiting promotes the inflow of investment and protects legal business]. Available at: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/borotba-z-pidrobkami-spriiaie-pritoku-investitsii-ta-zakhishchaie-legalnii-biznes-tse-ievrointegratsiia-530/> (accessed 20 September 2021).
3. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennja zmin do Mytnogo kodeksu Ukrainy shhodo zahystu prav intelektual'noi vlasnosti pid chas peremishhennja tovariv cherez mytnyj kordon Ukrainy»* [On Amendments to the Customs Code of Ukraine on Protection of Intellectual Property Rights during Movement of Goods Across the Customs Border of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text/> (accessed 20 September 2021).
4. *Zakon Ukrainy «Pro zahyst prav spozhyvachiv»* [On consumer protection]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text/> (accessed 20 September 2021).
5. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennja zmin do Mytnogo kodeksu Ukrainy shhodo zahystu prav intelektual'noi vlasnosti pid chas peremishhennja tovariv cherez mytnyj kordon Ukrainy»* [«On Amendments to the Customs Code of Ukraine on the Protection of Intellectual Property Rights during the Movement of Across the Customs Border of Ukraine»]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-IX#Text> (accessed 20 September 2021).
6. Zanina T., Kopytko A., Manujlenko A. (2019) Kompleksne doslidzhennja kontrafaktnoi ta fal'syfikovanoi produktsii: teoretychni i praktychni aspekty [Comprehensive research of counterfeit and counterfeit products: theoretical and practical aspects]. *Theory and practice of forensic science and criminology*, no. 20, vol. 2, pp. 573–583.
7. *Intelektual'na vlasnist': rekomendacii dlja biznesu* [Intellectual property: recommendations for business]. Available at: <https://cms.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2016/11/IP-guidelines-for-business-Ukrainian.pdf/> (accessed 20 September 2021).
8. Lysenko V. (2008). Suchasnyj stan ta problemy protydii nezakonnomu obigu tovariv [Current state and problems of combating illicit trafficking in goods]. *Bulletin of the prosecutor's office*, no. 8, pp. 74–80.

9. Ljapustyn S.N. (2014) *Tamozhennyj kontrol' tovarov, sodержashhih ob#ekty intelektual'noj sobstvennosti* [Customs control of goods containing intellectual property]. Sankpeterburg: Trinity Bridge.
10. Ne berit' pidrobku: Ukraїna uhvalila zmini do mitnogo zakonodavstva [Do not take forgery: Ukraine has adopted changes to customs legislation]. Available at: <http://jurblog.com.ua/2019/11/dont-take-fake-ukrayina-uhvalila-zmini-do-mitnogo-zakonodavstva-2/> (accessed 20 September 2021).
11. Oficijnyj sajт Derzhavnoi' mytnoi' sluzhby Ukraїny [Official site of the State Customs Service of Ukraine]. Available at: <https://customs.gov.ua/news/> (accessed 20 September 2021).
12. Panov S.L. (2008) Sootnoshenie ponjatij «kontrafaktnaja», «fal'sificirovannaja», «piratskaja» produkcija: teoreticheskij aspekt [Correlation of the concepts «counterfeit», «falsified», «pirated» products: theoretical aspect]. *Law and politics*, no. 2, pp. 453–458.
13. Pirogova V. (2010) Kontrafakt i piratstvo: voprosy teorii i praktiki [Kontrafakt i piratstvo: voprosy teorii i praktiki]. *Intellektual'naja sobstvennost'.* *Avtorskoe pravo i smezhnye prava*, no. 12, pp. 12–20.
14. Pozova D.D. (2012) Pro spivvidnoshennja ponjat' «kontrafaktni tovary» ta «fal'syfikovani tovary» [On the relationship between the concepts of «counterfeit goods» and «counterfeit goods»]. *Current issues of state and law*, vol. 68, pp. 256–262.
15. Pozova D.D. (2013) Shhodo vyznachennja kola ob'ektiv kontrafakcii' [Regarding the definition of the range of objects of counterfeiting]. *Bulletin of Zaporizhia National University*, no. 1, pp. 48–52.
16. “Piracy” and “anti-piracy”: A brief history from the Dark Ages to the Early Modern era Available at: <http://www.qwghlm.co.uk/2009/12/04/piracy-andanti-piracy-a-brief-history-from-the-dark-ages-to-the-early-modern-era/> (accessed 20 September 2021).
17. *OECD iLibrary*. The trade in fakes: The current picture. Available at: <http://www.golos.com.ua/article/347554> (accessed 20 September 2021).
18. OECD/EUIPO, Trends in Trade in Counterfeit and Pirated Goods, Illicit Trade, OECD Publishing, Paris/European Union Intellectual Property Office. DOI: <https://doi.org/10.1787/g2g9f533-en> (accessed 20 September 2021).

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.1:334.711:66(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-3>**Кійко А.В.***магістрантка**Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»***Філіпковська Л.О.***кандидат технічних наук, доцент**Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»***Kiiko Alina***Undergraduate**National Aerospace University
"Kharkiv Aviation Institute"***Filipkovska Larysa***Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor**National Aerospace University
"Kharkiv Aviation Institute"*

ПРОБЛЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ХІМІЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

PROBLEMS OF STIMULATING THE FURTHER DEVELOPMENT OF THE CHEMICAL INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION PROCESSES

АНОТАЦІЯ

Хімічна галузь відіграє важливу роль у народному господарстві України, сприяє економічному розвитку держави та досягненню національної безпеки. За таких умов важливим постає питання стабільного розвитку та ефективного ведення господарської діяльності для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. За статистичною інформацією проаналізовано стан хімічної промисловості. Значимість глобалізації хімічної промисловості розглядається як процес зростаючої орієнтації виробництва на зовнішні ринки збуту, територіальну експансію фірм, формування глобальних корпоративних мереж. Виявлено основні чинники, що впливають на розвиток хімічного комплексу, за допомогою методики PEST-аналізу. Сформульовано перелік основних проблем забезпечення розвитку хімічної промисловості України та запропоновано заходи, спрямовані на їх вирішення. Окреслено загальні висновки щодо тенденцій розвитку хімічного комплексу в глобалізаційних умовах.

Ключові слова: хімічна галузь, глобалізаційні процеси, науково-технічний прогрес, розвиток хімічного комплексу, виробництво пластмаси.

АННОТАЦІЯ

Химическая отрасль играет важную роль в народном хозяйстве Украины, способствует экономическому развитию государства и достижению национальной безопасности. При таких условиях важным становится вопрос стабильного развития и эффективного ведения хозяйственной деятельности для обеспечения конкурентоспособности национальной экономи-

ки. По статистической информации проанализировано состояние химической промышленности. Значимость глобализации химической промышленности рассматривается как процесс растущей ориентации производства на внешние рынки сбыта, территориальную экспансию фирм, формирование глобальных корпоративных сетей. Выявлены основные факторы, влияющие на развитие химического комплекса, с помощью методики PEST-анализа. Сформулирован перечень основных проблем обеспечения развития химической промышленности Украины и предложены меры, направленные на их решение. Очерчены общие выводы о тенденциях развития химического комплекса в глобализационных условиях.

Ключевые слова: химическая отрасль, глобализационные процессы, научно-технический прогресс, развитие химического комплекса, производство пластмассы.

ANNOTATION

Today the discussion and formation of ways to develop national enterprises is quite relevant. However, the existing research does not fully conduct a systematic analysis of the chemical potential of the country in a constantly changing economic environment. Insufficient attention is paid to solving global problems of today. The chemical complex of Ukraine is one of the three most important industries that determine the level of economic development of the country. But the chemical complex is a rather complex production sphere in the economy, and it consists of a large number of subsectors. The functioning of some industries depends on it. They are agriculture, construction, food, textile, metallurgical industry and others. In the context of globalization there is a rapid

development of national economies and their industries, caused by the scientific and technological progress. The system is changing and the conditions of economic activity are improving, new technologies and equipment are being used in the production process. Under such conditions the issue of sustainable development and efficient economic activity is important to achieve the competitiveness of national industries. The article considers opportunities to increase competitiveness and theoretical aspects of competitive strategies for the development of the chemical industry of Ukraine. Means for solving problems hindering the further development of the Ukraine's chemical complex remain relevant. The purpose of the work is to analyze, assess the state of the industry, identify problems and implement ways to ensure the development of the chemical industry of Ukraine in terms of a systematic approach to their solution. According to statistical information, the state of the chemical industry was analyzed. The main factors that affect the development of the chemical complex were identified using the PEST analysis method. The list of the basic problems in ensuring the development of the chemical industry in Ukraine was formulated. Measures aimed at solving them are proposed. The general conclusions on the trends in the development of the chemical complex in globalization conditions were outlined.

Key words: chemical industry, globalization processes, scientific and technological progress, development of the chemical complex, production of plastics.

Постановка проблеми. Хімічний комплекс країни є однією з найважливіших галузей промисловості, які визначають рівень економічного розвитку країни. Станом на 2020 р. загальна частка видобувної та переробної промисловості у ВВП становила 4,5% та 10,1% відповідно [1]. Частка продукції хімічної промисловості у ВВП знизилась у 2020 р. до 3,1%. Водночас структурна частка хімічної продукції у переробній промисловості становила 7,8%, що свідчить про стабільність позицій галузевого виробництва у промисловій структурі України.

Проте хімічна галузь є достатньо складною виробничою сферою в економіці, маючи велику кількість підгалузей. У її галузевій структурі виділяють дві великі групи галузей, а саме основну (неорганічну) хімію і промисловість органічного синтезу.

Групу основної хімії утворюють гірничо-хімічна промисловість та основна хімія. До групи галузей промисловості органічного синтезу входять хімія органічного синтезу, виробництво та переробка полімерів. Крім основних великих груп, виділяють групу інших галузей хімічної промисловості, таких як лакофарбова, фотохімічна, нафто-хімічна й хіміко-фармацевтична промисловість, а також виробництво хімічних реактивів [2].

Хімічна індустрія – найбільша галузь матеріало-виробничого комплексу. Вона виділяється своєю інноваційністю, високою динамікою розвитку, надзвичайно різноманітними й важливими функціями в економіці.

В глобалізаційних умовах відбувається стрімкий розвиток національних економік та їх секторів. Це спричинено загальними науково-технічними досягненнями та змінами в системах господарювання. За таких обставин важливим постає питання стабільного розвитку та ефективного ведення господарської діяльності хімічних підприємств для укріплення їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку різноманітних теоретико-практичних основ хімічної галузі України присвятили свої праці Ю.В. Тюленева [3], Н.М. Чуприна, Н.В. Тарасова, О.М. Вознюк [4], П.Г. Перерва, І.І. Павленко, Н.В. Швець, Т.А. Петешова, М.В. Касаткіна, Д.Є. Гладких [5], К.Ю. Гончаров.

У роботах цих авторів представлено загальний аналіз стану хімічного комплексу та тенденції розвитку хімічної індустрії в різноманітні часи функціонування національної економіки, а також питання конкурентоспроможності підприємств галузі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у дослідженнях названих учених неповністю проведено системне аналізування хімічного потенціалу країни в умовах постійної змінності економічного середовища та приділяється недостатньо уваги вирішенню глобальних проблем сучасності.

Важливими залишаються заходи щодо вирішення проблем, які стримують піднесення хімічного комплексу України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виявлення та формулювання комплексу проблем щодо стимулювання подальшого розвитку хімічної промисловості України за системного підходу до їх вирішення. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання, як аналіз стану хімічної промисловості, виявлення основних факторів, які заважають розвитку хімічної галузі, обґрунтування заходів для підвищення ефективності хімічного комплексу в економіці держави.

Об'єктом дослідження є глобалізаційні процеси стимулювання розвитку хімічної галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хімічна галузь є важливою для країни, адже вона забезпечує інші галузі, такі як легка, харчова, целюлозно-паперова, меблева промисловість, сільське господарство, поліграфія, будівництво, транспорт, машинобудування, паливно-енергетичний комплекс, невиробнича сфера. В табл. 1 наведено дані про обсяги реалізованої хімічної продукції (станом на 2020 р.) [1].

Відзначимо, що процеси глобалізації в хімічній промисловості стосуються принаймні трьох її елементів, а саме виробництва, збуту й корпоративних структур (фірм) [6, с. 14]. Розглянемо ці сфери.

1) Глобалізація виробництва в хімії – це його транснаціоналізація і географічна диверсифікація. Такий процес підтримується прямими іноземними інвестиціями, а також вступом країни на шлях розвитку галузі й загального розширення її географії.

Про посилення інтенсивності процесу глобалізації виробництва у світовій хімії побічно можна судити за зростанням прямих іноземних інвестицій, дані про які наведено у табл. 2 [1].

Проте у 2020 р. спостерігається дещо інша ситуація, а саме скорочення обсягу капітальних інвестицій у хімічну промисловість порівняно з

Таблиця 1

Обсяги реалізованої хімічної продукції на 2020 р.

Вид продукції	Обсяг реалізованої продукції, млн. грн.
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	70 473,6
Виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку	45 648,4
Виробництво пестицидів та іншої агрохімічної продукції	1 540,6
Виробництво фарб, лаків і подібної продукції, друкарської фарби та мастик	6 930,5
Виробництво мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних і косметичних засобів	9 179,3
Виробництво іншої хімічної продукції	6 381,8

Таблиця 2

Обсяги капітальних інвестицій у хімічну промисловість у 2020 р.

Вид хімічної продукції	Обсяг, тис. грн.
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	1 432 787
Виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах	920 320
Виробництво пестицидів та іншої агрохімічної продукції	не оприлюднені дані*
Виробництво фарб, лаків і подібної продукції, друкарської фарби та мастик	78 462
Виробництво мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних і косметичних засобів	232 366
Виробництво іншої хімічної продукції	141 779

* дані не оприлюднюються задля забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації

попереднім роком. Так, щодо хімічних речовин та продукції відбулося скорочення на 22,8%; щодо основної хімічної продукції, добрив, азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку – на 23,8%; щодо фарб, лаків, друкарської фарби – на 39,8%; щодо мила та мийних засобів, парфумних та косметичних засобів – на 9,3%; щодо виробництва іншої хімічної продукції – на 20,3%. Така ситуація у 2020 р. може бути спричинена запровадженням карантинних заходів у зв'язку з пандемією.

Обсяг капітальних інвестицій за структурним критерієм від загального обсягу є незначним, коливаючись від 0,1% до 0,5% [1].

2) Глобалізація збуту в хімічній галузі виявляється у зростанні обсягів та розширенні географії зовнішньої торгівлі хімічної продукції, підвищенні експорту, формуванні стійких міжрегіональних і міжконтинентальних вантажопотоків.

Велике значення має те, що хімічна промисловість України є експортно орієнтованою. Станом на 2020 р. експорт та імпорт хімічної продукції склав 4,1% та 13,5% від загального обсягу відповідно. Основними експортними продуктами є мінеральні добрива й неорганічна хімія, основними імпортними продуктами – полімери та пластмаси [7]. Остання група хімічної продукції потребує більш детального розгляду та аналізу.

Виробництво продукції з гуми й пластмаси – один із перспективних напрямів розвитку галузі, оскільки Україна має для цього виробничий, інтелектуальний та трудовий потенціал.

Ринок переробки полімерів є насиченим для України. Переробленням полімерів у пластмасу

займаються сотні українських компаній. Проте виробництвом сировини займається небагато українських підприємств. Це «Карпатнафтохім», «ТРИВІТА» та «ВТОР-Сервіс». Зазвичай українські виробники імпортують сировину з Туреччини, Китаю тощо.

Поліпропілен має широке застосування через його властивості: він є найбільш легким та термостійким. З поліпропілену виготовляють товари народного застосування (посуд, побутові речі, меблі, вікна); його застосовують в автомобільній промисловості та у промисловому секторі (виготовлення технічних та електротехнічних виробів), тобто споживачами можуть бути не тільки кінцеві споживачі, але й підприємства, що використовують продукцію з поліпропілену для задоволення власних потреб.

Важливим аспектом оцінювання стану ринку полімерної продукції є дослідження обсягів виробленої та реалізованої продукції. На діаграмі (рис. 1) представлено обсяг реалізованої продукції з пластмаси в грошовому еквіваленті за 2016–2020 рр. [1]. Позитивна динаміка свідчить про те, що на продукцію є попит серед українських споживачів.

Якщо досліджувати індекс виробництва пластмасових виробів за 2013–2020 рр., то можна спостерігати пік виробництва у 2016 р. (108,8%), що порівняно з 2015 р. вище на 8,8%. Проте з 2016 р. відстежується спад виробництва пластмасових виробів (рис. 2). Причиною спаду виробництва хімічної продукції є економічні й політичні фактори [1].

Задля одержання конкурентних переваг галузі відбувається географічна диверсифікація

Рис. 1. Обсяги реалізованих пластмасових виробів за 2016–2020 рр.

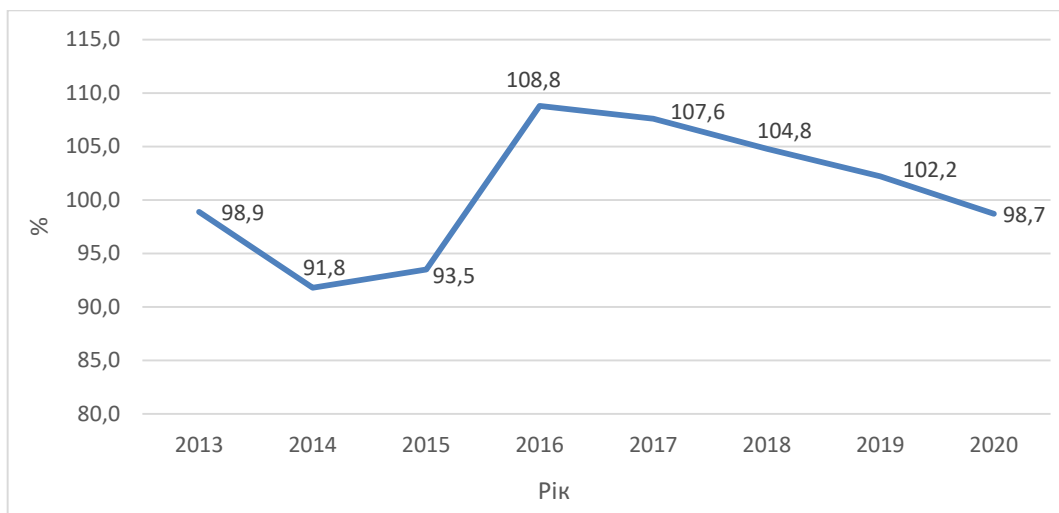

Рис. 2. Динаміка індексу виробництва пластмасових виробів за 2013–2020 рр., %

підприємства. Географічна диверсифікація має різноманітні прояви, такі як прямий експорт, спільна підприємницька діяльність, прямі інвестиції. Найбільш поширеною формою є експорт. Наприклад, відбувається підвищення рівня обізнаності українських підприємств щодо виробництва пластикової продукції.

У 2020 р. обсяг експорту пластмас у первинних формах склав 218 млн. дол. США. Суттєве збільшення у 2018–2019 рр. відбулося у зв'язку з відновленням виробництва ТОВ «Карпатнафтохім», обсяг експорту пластмас якого у 2017 р. склав 147 млн. дол. США, у 2018 р. – 254 млн. дол. США, у 2019 р. – 266 млн. дол. США [8].

3) Глобалізація фірм передбачає розширення територіальних рамок діяльності фірм, проникнення їх в інші країни, переростання в транснаціональну корпорацію (ТНК), формування глобальних корпоративних мереж.

В Україні найбільшим власником хімічних виробництв є фінансово-промислова група Group DF. Підприємства, що входять до складу цієї групи, займаються виробництвом органіч-

них кислот, рідкого азоту, кальцинованої соди, азотних добрив. Об'єднання та модернізація підприємств хімічної промисловості вплинули на збільшення обсягів виробництва та вивели Україну на міжнародний рівень.

В умовах глобалізації контроль та регулювання хімічного комплексу набуває все більшого значення, адже діяльність підприємств хімічної галузі має тісний зв'язок із глобальними проблемами сучасності, такими як охорона навколишнього середовища (погіршення екологічного стану, глобальне потепління), раціональне використання ресурсів (зниження біорізноманітності природи, енергетична безпека) та охорона здоров'я (продовольча безпека).

Глобальні проблеми спонукають людство до впровадження нових ефективних технологій, альтернативних джерел енергії для виробництва з мінімальним впливом на довкілля, тому в Україні вже вжито заходів щодо вдосконалення державного контролю хімічної галузі, який полягає в такому:

– прийняття різноманітних постанов державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;

– розроблення програм зі скорочення шкідливих викидів в атмосферу;

– посилення законодавства щодо регулювання діяльності підприємств хімічного комплексу;

– перехід до альтернативних джерел енергії.

За методикою PEST-аналізу виявлено основні фактори, що впливають на стан хімічного комплексу. Результати наведено у табл. 3.

Розуміння факторів впливу на стан хімічної галузі дає змогу виділити основні проблеми, що потребують детального розгляду та вирішення (табл. 4).

Вирішення означених проблем буде сприяти реалізації потенціалу підприємств хімічної галузі. Для успішного функціонування вітчизняних підприємств вже мають такі можливості:

– часткова забезпеченість хімічною сировиною, наприклад, мінеральною;

– стабільний експорт комплексних добрив;

– технологічна конкурентоспроможність підприємств із виробництва пластмасової продукції;

– розвинений внутрішній ринок хімічної продукції.

Особливим є питання залучення іноземних інвестицій. Низька інвестиційна привабливість галузі спричинена низкою таких факторів, як політичне становище країни, корупція, низький рівень інфраструктури, суттєве зношення основних фондів підприємств та неефективне використання ресурсів для виробництва продукції, але привабливість для інвесторів спричинена низькими екологічними стандартами українських підприємств. Таким чином, їх інвестиційна діяльність має позитивні та негативні наслідки для країни. Залучення капіталу та передових технологій позитивно відображається на розвитку національної економіки, але

збільшення промислових підприємств у хімічній галузі може привести до погіршення екологічного стану країни.

Результати дослідження потенціалу хімічних підприємств України та наведені фактори, що стримують розвиток хімічної сфери національної економіки, дають можливість окреслити такі загальні перспективи подальшого стимулювання розвитку галузі:

– комплексне вирішення соціальних, політичних та економічних внутрішніх проблем;

– покращення інвестиційного клімату країни, залучення достатніх інвестиційних ресурсів для впровадження новітніх технологій;

– перейняття зарубіжного досвіду у веденні господарської діяльності, необхідність розроблення стратегії імпортозаміщення певної хімічної продукції;

– диверсифікація експорту високотехнологічної української хімічної продукції, зокрема добрив та неорганічної хімії;

– інтеграція хімічної промисловості України в глобальний простір.

Стимулювання розвитку хімічної індустрії України багато в чому обумовлена збільшенням витрат на модернізацію підприємств та підтриманням держави. Завдяки цьому активізується тісний взаємозв'язок між хімічними підгалузями та глобальними проблемами суспільства.

Висновки. В основі глобалізації хімічної галузі лежить загальна тенденція до підвищення продуктивності підприємств. Головними чинниками відповідного процесу є зростання товарного експорту, залучення достатніх інвестиційних ресурсів та впровадження ефективної системи державного гарантування операцій зовнішньоекономічної діяльності. Зазначена необхідність впровадження ефективних систем виробництва має на меті досягнення прибутків для підприємств-виробників та задоволення суспільних потреб.

Таблиця 3

PEST-аналіз хімічної індустрії України

Політичні чинники	Економічні чинники
1) Загострення політичної ситуації у 2014 р. Політичний конфлікт вплинув на зовнішньоекономічні відносини України з Росією. Через це значно скоротилися обсяги експорту хімічної продукції. 2) Законодавство країни. Прийняті законопроекти можуть стимулювати розвиток вітчизняної галузі. 3) Витрати державного бюджету в хімічну промисловість.	1) Фінансово-економічне становище країни. Початок фінансово-економічної кризи ознаменувався падінням світових цін на основні види азотних добрив майже в три рази. Це стало найголовнішою проблемою вітчизняних виробників. Собівартість хімічної продукції перевищила світові та регіональні ціни. Як наслідок, це привело до розвантаження потужностей виробництва та скорочення експортних поставок продукції. 2) Рівень цін на сировино-енергетичні ресурси та тарифи. Погіршення фінансового стану галузі зумовлено зростанням цін на сировину, енергоносії, зменшенням обсягів виробництва та погіршенням цінової кон'юнктури на кінцеву продукцію.
Соціальні чинники	Технологічні чинники
1) Зниження попиту на хімічну продукцію. 2) Шкідливість викидів підприємств, що виробляють хімічну продукцію, для навколишнього середовища.	1) Вплив інновацій на автоматизацію управління. 2) Науково-технічний прогрес та перехід на нові стандарти виробництва.

Таблиця 4

**Ключові проблеми, які потребують вирішення
щодо розвитку хімічної промисловості в умовах глобалізаційних процесів**

№	Проблема	Заходи щодо вирішення проблеми
1	Екологічні проблеми	<ul style="list-style-type: none"> – Посилення відповідальності за забруднення атмосфери в районах діяльності хімічних підприємств; – розроблення та запровадження проєктів, заходів щодо регулювання викидів у навколишнє середовище; – законодавчо-нормативне регулювання в країні; – надання грантової підтримки, в тому числі інноваційних грантів, для суб'єктів інноваційного підприємництва у хімічній промисловості, особливо у сфері регулювання викидів у навколишнє середовище.
2	Технологічне відставання матеріально-технічної бази від світового рівня, що характеризується недостатністю інноваційної активності вітчизняних хімічних підприємств	<ul style="list-style-type: none"> – Стимулювання розвитку інноваційного підприємництва; – створення умов для розвитку венчурного інвестування та формування венчурного ринку капіталу; – впровадження нових технологій виробництва із залученням іноземного капіталу.
3	Незбалансованість внутрішнього ринку, недостатність власної сировини	<ul style="list-style-type: none"> – Пошук імпортерних постачальників сировини; – налагодження зовнішніх зв'язків; – стимулювання розвитку вітчизняної галузі; – налагодження рівня цін на сировино-енергетичні ресурси та тарифи.
4	Недостатнє підтримування державою вітчизняних підприємств	<ul style="list-style-type: none"> – Державні заходи щодо пом'якшення регулювання діяльності вітчизняних підприємств (прийняття відповідних законів, фінансова допомога тощо); – вдосконалення інституційного забезпечення модернізації галузі шляхом поширення інноваційної екосистеми, зокрема індустриальних парків та бізнес-інкубаторів, кластерів як ефективних форм державно-приватного партнерства; – впровадження періодичних досліджень потреби ринку в хімічній продукції, результати яких враховуються під час підготовки планів розвитку.
5	Неефективна галузева структура	<ul style="list-style-type: none"> – Забезпечення ефективного виробництва та раціонального використання ресурсів за допомогою впровадження нових технологій. – формування кластерів у хімічній галузі; – налагодження каналів збуту продукції споживачам; – введення мораторію на підвищення тарифів на вантажні залізничні перевезення.
6	Розвиток конкурентоздатності галузі	<ul style="list-style-type: none"> – Вирішення державою внутрішніх (корупційних) та політичних проблем; – моніторинг та діагностика стану підприємств галузі; – підвищення рівня організаційного менеджменту, вдосконалення методів управління економічною діяльністю підприємств; – збільшення інвестицій у розвиток технологій виробництва хімічної продукції; – сприяння розвитку кадрового, технологічного потенціалу хімічної промисловості; – урегульованість питання інтелектуального права в галузі.
7	Інтеграція хімічної промисловості України в глобальний простір	<ul style="list-style-type: none"> – Участь у міжнародних проєктах; – впровадження ефективної системи державного гарантування операцій зовнішньоекономічної діяльності; – удосконалення законодавства задля зниження податкового навантаження; – удосконалення патентного законодавства; – створення системи податкових стимулів для експортерів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.08.2021).
2. Хімічна промисловість України. *Навчальні матеріали онлайн*. URL: <https://pidru4niki.com> (дата звернення: 13.08.2021).
3. Тюленева Ю.В. Сучасні проблеми економіки та підприємництво. *Роль і значення хімічного комплексу в економіці України*. 2017. Вип. 19. С. 83–87.
4. Вознюк О.М. Ефективна економіка. *Тенденції розвитку галузі виробництва виробів з гуми та пластмаси в Україні*. 2010. Вип. 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=263> (дата звернення: 14.08.2021).
5. Гладких Д.Є. Сучасні питання економіки та права. *Роль хімічної промисловості у вирішенні глобальних проблем сучасності*. 2012. Вип. 1. С. 64–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sper_2012_1_14 (дата звернення: 24.09.2021).

6. Уманців Ю.С. Корпоративні структури у системі економічних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 3. С. 13–25.
7. Хімічна промисловість України : вебсайт. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/14.html> (дата звернення: 25.09.2021).
8. Ковеня Т.В. Хімічна промисловість та хімічний ринок України у 2020 р.: факти, оцінка стану, тенденції, прогноз. Черкаси, 2021. URL: http://www.nditekhim.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz-himkompleksu-Ukrayiny-2020pidsumky_zakl.pdf (дата звернення: 25.09.2021).

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]: vebсайт. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 11 August 2021).

2. Navchaljni materialy onlajn [Training material online]. *Khimichna promyslovistj Ukrainy* [Chemical industry of Ukraine]. Available at: <https://pidru4niki.com> (accessed 13 August 2021).
3. Tjuleneva Ju.V. (2017) Suchasni problemy ekonomiky i pidpryyemnytstvo [Modern problems of economy and entrepreneurship]. *Rolj i znachennja khimichnogho kompleksu v ekonomici Ukrainy* [The role and importance of the chemical complex in the economy of Ukraine], vol. 19, pp. 83–87.
4. Voznjuk O.M. (2010) Efektyvna ekonomika [Efficient economy] Tendenciji rozvytku ghaluzi vyrobnyctva vyrobiv z ghummy ta plastmasy v Ukraini [Trends in the production of rubber and plastic products in Ukraine] (electronic journal), vol. 7. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=263> (accessed 14 August 2021).
5. Ghladykh D.Je. (2012) Suchasni pytannya ekonomiky ta prava. [Modern issues of economics and law]. *Rolj khimichnoji promyslovosti u vyrishenni globalnykh problem suchasnosti* [The role of the chemical industry in solving global problems of today] (electronic journal), vol. 1, pp. 64–69. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sep_2012_1_14 (accessed 24 September 2021).
6. Umantsiv Yu.S. (2011) Korporatyvni struktury u systemi ekonomichnykh vidnosyn [Corporate structures in the system of economic relations]. *Visnyk KNTEU* [Bulletin of KNTEU], vol. 3, pp. 13–25.
7. *Khimichna promyslovistj Ukrainy* [Chemical industry of Ukraine]: vebsajt. Available at: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/14.html> (accessed 25 September 2021).
8. Kovenja T.V. (2021) *Khimichna promyslovistj ta khimichnyj rynek Ukrainy u 2020 roci: fakty, ocinka stanu, tendenciji, prognoz* [Chemical industry and chemical market of Ukraine in 2020: facts, assessment, trends] (electronic journal), p. 54. Available at: http://www.nditekhim.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz-himkompleksu-Ukrainy-2020pidsumky_zakl.pdf (accessed 25 September 2021).

УДК 338.439

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-4>

Філатова О.М.

здобувач

Міжнародного університету бізнесу і права
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1460-7922>

Filatova Olena

Degree Seeking Applicant

International University of Business and Law

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF FUNCTIONING AND WAYS OF IMPROVING THE DEVELOPMENT OF THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Метою статті є дослідження проблем функціонування та пошук шляхів удосконалення розвитку харчової промисловості України з урахуванням сучасних світових фінансово-економічних та технологічних тенденцій функціонування економіки, а також виявлення всіх позитивних та негативних чинників функціонування галузі в нових умовах. Узагальнено, що Україна має наявний потужний агропродовольчий потенціал для можливості максимально забезпечити споживчий попит власними харчовими продуктами, але відсутні відповідні правові та інституційні платформи; основними проблемами розвитку харчової промисловості є її орієнтація на експорт сировини та недотримання міжнародних стандартів, які блокують вихід на міжнародні ринки. Обґрунтовано, що держава повинна розглядати харчову промисловість як флагман економічного процвітання та вирішувати завдання щодо підтримки та зміцнення позицій українських виробників на промислових ринках інших країн.

Ключові слова: харчова промисловість, сільське господарство, виробництво, імпорт, експорт, додана вартість, економічне зростання, SWOT-аналіз, державне регулювання.

АННОТАЦИЯ

Целью статьи является исследование проблем функционирования и поиск путей совершенствования развития пищевой промышленности Украины с учетом современных мировых финансово-экономических и технологических тенденций функционирования экономики, а также выявление всех положительных и отрицательных факторов функционирования отрасли в новых условиях. Обобщено, что Украина имеет мощный агропродовольственный потенциал для возможности максимально обеспечить потребительский спрос собственными продуктами, но отсутствуют соответствующие правовые и институциональные платформы; основными проблемами развития пищевой промышленности являются ее ориентация на экспорт сырья и несоблюдение международных стандартов, которые блокируют выход на международные рынки. Обосновано, что государство должно рассматривать пищевую промышленность как флагман экономического процветания и решать задачи по поддержке и укреплению позиции украинских производителей на промышленных рынках других стран.

Ключевые слова: пищевая промышленность, сельское хозяйство, производство, импорт, экспорт, добавленная стоимость, экономический рост, SWOT-анализ, государственное регулирование.

ANNOTATION

The aim of the article is to study the problems of functioning and find ways to improve the development of the food industry of Ukraine taking into account modern global financial, economic and technological trends of the economy, as well as identify all positive and negative factors of the industry in the new industry.

Ukraine's food industry is extremely important for the country's economy, and food production always deserves special attention in the state economic policy and food security of the country. An analysis of the indicators of agricultural production and the level of self-sufficiency in food revealed an anomalous phenomenon, namely, the higher the size of gross output per 1 ha, the lower the level of self-sufficiency in food. An analysis of the indicators of agricultural production and the level of self-sufficiency in food revealed an anomalous phenomenon, namely, the higher the size of gross output per 1 ha, the lower the level of self-sufficiency in food. It is concluded that: Ukraine has a strong agri-food potential to be able to maximize consumer demand for its own food products, but there are no appropriate legal and institutional platforms; The main problems in the development of the food industry are its focus on the export of raw materials and non-compliance with international standards that block access to international markets. Given the prospects for the development of the food industry and SWOT-analysis, it is reasonable that the state should consider the food industry «flagship» of economic prosperity and solve problems to support and strengthen the position of Ukrainian producers in industrial markets of other countries. The food industry should focus on the development of production of high-tech innovative products with added value, which will increase the competitiveness of food products and the level of industrial processing. The increase in the production of goods with high added value opens up opportunities for Ukraine to increase exports, leading to significant growth in the country's economy. The research results and conclusions can be used in the practical activities of public authorities and local governments aimed at ensuring food security, for the development of food industry development programs, in the development of state programs of socio-economic development.

Key words: food industry, agriculture, production, imports, exports, value added, economic growth, SWOT analysis, government regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізаційні та інтеграційні процеси в економіці всіх країн призводять до швидких змін, що вимагає державної підтримки стратегічних галузей із метою закріплення та поліпшення позицій як на національному, так і на світових ринках [1].

Глобалізаційні процеси, що впливають на розвиток економіки країн, вимагають захисту внутрішніх товаровиробників, забезпечення ефективності їх функціонування та розвитку. У мінливих умовах стійку конкурентоспроможність набуває та країна, яка має ефективно

функціонуючі і конкурентоспроможні суб'єкти підприємницької діяльності, які стабільно розвиваються відповідно до стратегії власного розвитку [2]. Особливо важливо це для харчової промисловості, яка має забезпечувати продовольчу безпеку країни, тому пріоритетною проблемою в сучасних умовах розвитку є забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості та ефективне управління нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженнями питань конкурентоспроможності та трансформаційних процесів у харчовій промисловості займаються такі вчені, як: А. Альохін, Г. Азоев, Л. Андреева, Л. Антонюк, Н. Верхоглядова, В. Власова, І. Герчикова, Н. Задорожна, О. Коваленко, В. Коренєв, Є. Масленников, Л. Піддубна, С. Савчук, П. Сайфулін, Т. Ткаченко, Р. Фатхутдінов, В. Шамрай та ін. Проблеми трансформації суб'єктів національної економіки з метою забезпечення ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності висвітлено у працях Б. Буркинського, В. Дубницького, А. Ковальова, І. Ларіонова, В. Ляшенко, Є. Попова, С. Соколенко, А. Татаркіна й ін. Питанням продовольчої безпеки країни присвячено праці відомих вітчизняних економістів, серед яких – М. Бабиц, К. Голикова, О. Гойчук, М. Кропивко, А. Мостова, В. Немченко, І. Федулова та ін. Механізми державного управління продовольчою безпекою розкрито у роботах Є. Данкевича, П. Саблука, П. Скрипчука, В. Ткачука та ін. Особливо змістовні пропозиції у руслі реалізації Цілей сталого розвитку знайшли відображення у роботах О. Бородіної, Т. Зінчук, О. Яценко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Однак сьогодні залишаються недостатньо дослідженими проблеми щодо забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості України. Також поглибленого дослідження потребують питання, пов'язані з механізмами формування ефективної системи продовольчої безпеки України, комплексним оцінюванням її сучасного стану, виявленням трендів продовольчого самозабезпечення й ідентифікації ризиків щодо можливих утрат продовольчої незалежності. Особливості функціонування ринку готових харчових продуктів та динамічність зовнішніх умов вимагають постійного аналізу макроекономічних показників цього сегменту зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. Це й зумовило вибір теми дослідження, її практичну значимість.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем функціонування та пошук шляхів удосконалення розвитку харчової промисловості України з урахуванням сучасних світових фінансово-економічних та технологічних тенденцій функціонування економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно з останніми глобальними даними, харчовий сектор світової економіки зіткнеться з величезним попитом, що спровокує екстремальний приріст населення до 9,7 млрд осіб у 2050 р., причому 73% із них живуть у містах. Посилення конкуренції за рахунок обмеження природних ресурсів призведе до загострення «торгової війни» на світовому ринку та збільшення ризику продовольчої безпеки [2]. Забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки країни, виведення економіки країни зі стагнації на новий рівень, створення стабільної основи для європейського розвитку зумовлює необхідність реалізації ефективної та прагматичної державної стратегії розвитку харчової промисловості України.

Експорт сировини та виробництво товарів із низьким ступенем переробки призводять до кризи з постійним ризиком дефолту, ураховуючи зменшення доходу від кожної одиниці товарного продажу. А в харчовій промисловості переважають галузі, які виробляють продукти харчування з високою доданою вартістю.

Тобто процес деіндустріалізації диктує умови відходу України як аграрної країни до країни з технологічним процесом глибокої переробки та виробництва інноваційної продукції. Необхідні повна переорієнтація та зміни у стратегічному плануванні економічного розвитку харчового сектору країни.

Перед усіма країнами світу стоїть першочергове завдання – забезпечити глобальну продовольчу безпеку людства, що неодмінно вимагатиме нарощування обсягів виробництва агропродовольства. І саме Україна може виступити одним з її гарантів. За різними підрахунками, у нас є потенційні можливості прогодувати понад 600 млн осіб, що у 15 разів перевищує внутрішню потребу у продовольстві [3]. До стратегічно важливих видів сільськогосподарської продукції з позиції забезпечення продовольчої безпеки віднесено зернові та зернобобові, соняшник, картоплю, овочі, м'ясо, молоко, яйця [2].

Аналіз стану галузей АПК продемонстрував, що збільшення обсягів сільськогосподарської продукції у 2020 р. відбулося тільки у шести областях країни, що змушує переглянути питання практичної реалізації стратегічних орієнтирів у зазначеній сфері [4]. Надскладні економічні та епідеміологічні проблеми також істотно вплинули на харчову промисловість і агробізнес. Основними викликами сьогодення є порушення процедури поставок, зниження ефективності торгівлі на міжнародній арені, труднощі в управлінні робочою силою [5]. Показовим є те, що обсяги виробництва за переважною більшістю стратегічно важливих для забезпечення продовольчої безпеки країни видів сільськогосподарської продукції протягом 2014–2020 рр. мали тенденцію до поступового

зменшення [6]. Індеси промислової продукції та індеси сільськогосподарської продукції наведено в табл. 1 та 2. Дані таблиці наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя, частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Найвагоміший спад характерний для продукції тваринництва. Збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва пов'язане зі збільшенням площ посівів, вирощування і подальша переробка яких орієнтована на експорт із метою не зміцнення продовольчої безпеки, а для завоювання світових ринків. Обсяги виробництва продуктів харчування мають стійку тенденцію до збільшення. У першу чергу це олія, борошно, хліб і хлібобулочні вироби. Погодимося з твердженням Н. Купріної, що «хоча значна частина перелічених видів продуктів переробки сільськогосподарської продукції спрямовується на експорт, отримані результати дають підстави зробити припущення про те, що навіть у разі недостатнього задоволення потреб населення у відповідних продуктах харчування їх споживання можна підвищити за рахунок зменшення обсягів експорту. Але потреба населення України у тваринному білку задовольняється здебільшого за рахунок споживання м'яса, а не продуктів його переробки. Тому, крім збільшення обсягів виробництва ковбасних виробів, актуальним є розвиток м'ясних галузей тваринництва» [2]. Тобто прослідковується аномальне явище: по-перше, усі показники обсягів виготовлення продукції сільського господарства перебувають у зв'язку з рівнем самозабезпечення; по-друге, чим вищий розмір валової продукції у розрахунку на 1 га, тим нижчий рівень самозабезпечення харчовими продуктами.

Натомість позиції регіону за часткою виготовленої продукції сільського господарства ма-

ють тісний взаємозв'язок із рівнем його самозабезпечення продовольством. Це означає, що спроможність самостійно забезпечувати потреби місцевого населення у продуктах харчування вища в областях, які виготовляють більше сільськогосподарської продукції, зокрема продукції тваринництва, порівняно з іншими регіонами. Водночас в адміністративних областях із високою продуктивністю земельних ресурсів рівень самозабезпечення, навпаки, нижчий. Із таких результатів можна зробити два висновки: 1) регіони, які є лідерами за обсягом виготовлення продукції сільського господарства, не характеризуються високою продуктивністю земельних ресурсів; 2) області з відносно великими обсягами сільськогосподарського виробництва краще виконують функцію забезпечення місцевого населення продовольством [1–3; 6].

Як зазначають автори, «ключові позиції в Україні: наявний потужний агропродовольчий потенціал для можливості максимально забезпечити споживчий попит власними харчовими продуктами, але відсутні відповідні правові та інституційні платформи для узгодженості в системі «виробництво – споживання» продовольства» [8]. Останніми роками у структурі експорту, зменшується частка товарів із високою доданою вартістю, насамперед готових харчових продуктів, натомість в імпорті їхня частка збільшується, формуючи зростаюче від'ємне сальдо. У середньому за рік у 2015–2019 рр. експорт готових харчових продуктів зростає на 106,9%, а імпорт – на 112,9%. За цей період частка готових харчових продуктів у загальному експорті агропромислової продукції становила 15,8%, а в імпорті – 45,5%. У цей період серед товарів по чотирьох розділах продукції УКТЗЕД лише по товарах четвертого розділу (готові харчові продукти) існує від'ємне сальдо. Орієнтація на задоволення потреб внутрішнього

Таблиця 1

Індеси сільськогосподарської продукції, % до попереднього року (у постійних цінах 2016 р.)

Роки	Господарства усіх категорій			У тому числі					
	продукція сільського господарства	з неї		продукція сільського господарства	з неї		продукція сільського господарства	господарства населення	
		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва
2014	102,2	103,1	99,5	103,8	103,9	103,4	99,7	101,4	96,3
2015	95,2	94,8	96,4	94,8	94,5	96,5	95,8	95,5	96,3
2016	106,3	109,1	97,3	109,7	112,4	97,5	100,9	102,8	97,2
2017	97,8	97,1	100,2	97,0	96,2	101,0	99,3	99,1	99,6
2018	108,2	110,2	101,2	112,0	113,6	104,5	101,7	103,3	98,1
2019	101,4	101,8	100,2	102,7	102,5	103,8	99,1	100,2	96,7
2020	89,9	87,9	97,5	88,0	85,8	99,3	93,6	92,8	95,6

Джерело: згруповано автором з використанням [7]

Таблиця 2

Індекси та обсяги реалізованої промислової продукції

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Обсяг реалізованої промислової продукції, у % до підсумку							
Промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Переробна промисловість	63,3	64,1	60,8	62,0	61,9	60,6	57,9
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	21,2	22,4	21,4	20,9	19,4	20,4	20,9
Індекси промислової продукції, у % до попереднього року							
Промисловість	89,9	87,7	104,0	101,1	103,0	99,5	95,5
Переробна промисловість	90,7	86,9	105,6	105,2	102,9	100,9	94,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	102,5	89,1	107,4	106,3	98,7	103,3	99,2
Виробництво харчових продуктів	104,6	88,6	108,9	107,1	98,5	103,9	99,5
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	100,5	100,2	104,1	104,3	99,9	102,0	100,0
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і моллюсків	98,7	78,5	128,4	109,2	114,1	104,0	97,4
Перероблення та консервування фруктів і овочів	102,9	84,7	106,0	101,6	109,9	99,4	105,6
Виробництво олії та тваринних жирів	121,5	85,9	118,4	117,5	97,9	113,7	104,8
Виробництво молочних продуктів	100,1	91,7	99,7	100,8	101,7	95,1	100,2
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	100,6	101,1	103,1	98,9	89,2	104,1	93,6
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості	100,5	94,7	97,7	95,1	91,2	104,2	87,0
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	89,5	85,3	97,6	98,5	95,0	94,0	95,7
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання	93,5	87,4	96,0	95,4	93,2	91,1	95,3
Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання	82,0	80,7	101,4	105,1	99,2	99,3	96,5
Виробництво інших харчових продуктів	110,8	77,6	111,3	102,2	98,3	93,4	87,1
Виробництво цукру	166,8	69,1	133,6	100,9	89,6	82,8	67,0
Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	76,2	83,2	97,2	106,5	107,7	111,3	98,8
Виробництво чаю та кави	106,1	93,6	103,6	95,1	104,0	97,3	93,2
Виробництво прянощів і приправ	93,1	84,2	100,8	103,3	100,0	101,6	104,4
Виробництво інших харчових продуктів, н.в.і.у.	112,6	74,7	93,8	102,3	104,9	64,1	92,6
Виробництво готових кормів для тварин	...	92,1	102,8	99,5	106,5	104,2	100,0
Виробництво напоїв	91,7	90,3	96,3	100,8	100,8	99,7	96,7
Дистиляція, ректифікація та змішування спиртних напоїв	93,7	91,8	86,4	88,7	93,3	95,6	100,4
Виробництво виноградних вин	97,1	131,4	103,5	97,2	88,0	85,6	80,2
Виробництво безалкогольних напоїв; виробництво мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки	93,9	92,8	105,6	114,9	111,2	107,7	99,1
Виробництво тютюнових виробів	104,5	108,2	102,2	95,3	91,4	87,6	100,2
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	98,6	96,5	107,9	109,7	96,6	92,5	93,9
Текстильне виробництво	103,9	99,7	104,2	116,2	99,6	92,2	98,3

Джерело: згруповано автором з використанням [7]

ринку шляхом нарощування імпорту несе певні загрози продовольчій безпеці держави і прояви негативних явищ у сфері виробництва [9; 10].

Починаючи з 2014 р. агропродовольча продукція стає головним експортним товаром держави, і вже у 2019 р. частка агропродовольчої продукції досягла 44,2%. Зростання значення відбувається за загального скорочення товарного експорту. У товарній структурі переважають різні види сільськогосподарської продукції «Продукти рослинного походження», частка

яких зросла з 52,3% у 2013 р. до 58,3% у 2019 р. Натомість поступово скорочується частка товарів четвертого розділу УКТЗЕД «Готові харчові продукти» (%): 2013 р. – 20,7; 2015 р. – 16,9; 2017 р. – 15,9; 2019 р. – 14,5, що свідчить про зростання сировинного складника в експорті і зменшення продукції з високою доданою вартістю [9]. Динаміку та структуру експорту готових харчових продуктів наведено в табл. 3.

Із таблиці видно, що у складі готових харчових продуктів скоротився експорт продуктів хар-

Таблиця 3

Динаміка та структура експорту готових харчових продуктів

Назва товару	2013		2015		2017		2019		2019 р.
	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	в % до 2013 р.
Готові харчові продукти	3501	100,0	2468	100,0	2827	100,0	3220	100,0	92,0
Продукти із м'яса і риби	43	1,2	12	0,5	16	0,6	23	0,7	53,5
Цукор та кондитерські вироби з цукру	259	7,4	169	6,8	417	14,7	254	7,9	98,1
Какао та продукти з нього	555	15,9	187	7,6	184	6,5	205	6,4	36,9
Готові продукти із зерна	412	11,8	268	10,9	296	10,5	269	8,3	65,3
Продукти переробки овочів	404	11,5	184	7,5	177	6,2	192	6,0	47,5
Різні харчові продукти	251	7,2	117	4,7	121	4,3	143	4,4	57,0
Алкогольні та безалкогольні напої, оцет	362	10,3	184	7,4	209	7,4	211	6,6	58,3
Всього продуктів харчування	2286	65,3	1121	45,4	1420	50,2	1296	40,3	56,7
Залишки і відходи харчової промисловості	922	26,3	996	40,4	1051	37,2	1486	46,1	161,2
Тютюн і промислові замітники тютюну	293	8,4	351	14,2	356	12,6	438	13,6	149,5

Джерело: згруповано автором з використанням [7]

чування, натомість експорт «Залишки і відходи харчової промисловості та тютюн і промислові замітники тютюну» зріс, що істотно змінило структуру експорту готових харчових продуктів. Якщо в 2013 р. головним товаром у складі готових харчових продуктів були продукти харчування людини, то згодом більша частина експорту припадає на залишки і відходи та тютюн. На експорт готових харчових продуктів значною мірою вплинуло скорочення виробництва, а отже, й експорту продуктів харчування та падіння за цей період експортних цін на агропромислову продукцію.

Також і напрями товарних потоків суттєво змінилися за аналізований період. Якщо колись країни СНД були основними імпортерами готових харчових продуктів з України, то останніми роками більша частина вітчизняного експорту спрямовується в країни Азії та Європейського Союзу. Щодо структури експортних потоків готової продукції, то в експорті до країн СНД переважають продукти харчування людини, а інші регіони світу імпортують здебільшого продукцію «Залишки і відходи харчової промисловості та тютюн і промислові замітники тютюну». Багато вітчизняних виробників виявилися неспроможними вийти на зовнішні ринки з якісними високотехнологічними, конкурентними продуктами харчування. «Якщо в країнах СНД імпортери задовольняються існуючими показниками якості і помірною ціною, то такий принцип не працює на інших ринках, особливо країн Європейського Союзу, де надзвичайно високі вимоги до якості продукції» [9].

Зменшення експорту продуктів харчування в країни СНД лише частково було перекрито збільшенням поставок в інші регіони світового ринку і скоротило в підсумку експорт, що змінив товарну та географічну структуру. Якщо в 2013 р. серед десятки найбільших імпортерів готових харчових продуктів було п'ять держав – членів СНД, то в 2019 р. їх залишилося лише три. Російська Федерація втратила свої позиції найбільшого імпортера готових харчових продуктів з України. Серед країн ЄС значний

експорт готових харчових продуктів прямує до Польщі і Франції, в деякі роки – до Нідерландів, в Азії постійними партнерами є Грузія та Туреччина, а в останні два роки й Китай.

Для більшості країн із цього переліку основним імпортним товаром є «Залишки і відходи харчової промисловості», на які припало в 2019 р. від загального імпорту готових харчових продуктів (%): Білорусь – 55,4; Китай – 94,5; Туреччина – 91,2; Польща – 64,4; Нідерланди – 81,2; Франція – 97,7. Для Франції залишки і відходи харчової промисловості займають другу позицію після насіння і плодів олійних рослин у всьому товарному імпорті з України [11]. Показники експорту та імпорту готових харчових продуктів наведено в табл. 4.

Упродовж останніх п'яти років зростає як експорт готових харчових продуктів, так і імпорт, при цьому темпи зростання імпорту значно перевищують темпи збільшення експорту, що призводить до зменшення сальдо і коефіцієнта покриття імпорту експортом. В одних товарних групах формується позитивне сальдо, а в інших – від'ємне, але в експортно-імпортних операціях із продуктами харчування, як правило, від'ємне сальдо, тобто відбувається скорочення експорту та зростання імпорту [12].

Найбільше додатне сальдо отримується від залишків та відходів харчової промисловості. Значні можливості для зростання експорту пов'язуються з приватизацією спиртових заводів, продукція яких – спирт ректифікований, спирт етиловий технічний, біоетанол – користується попитом на світовому ринку. Очікується значне розширення географії експортних потоків спиртопродукції: країни ЄС (Австрія, Польща, Угорщина, Словаччина), Азії (Грузія, Туреччина), СНД (Азербайджан, Туркменістан) та ін. [13]. На нашу думку, головною причиною від'ємного сальдо є високий рівень цін на імпортовані товари порівняно з експортованими через їхню якість, технологічність та конкурентоздатність. Але сьогодні існує можливість збільшення експорту. Для цього необхідно

Таблиця 4

Показники експорту та імпорту готових харчових продуктів

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2019 р. в % до 2015 р.
Експорт, млн дол.	2468	2450	2827	3019	3220	130,5
Імпорт, млн дол.	1608	1734	1935	2341	2616	162,7
Зовнішньоторговельний обіг, млн дол.	4076	4184	4762	5360	5837	143,2
Сальдо, млн дол.	860	716	892	678	604	70,2
Частка готових харчових продуктів в агропродовольчій продукції, %						
– в експорті	16,9	16,0	15,9	16,2	14,5	-
– в імпорті	46,2	44,6	45,0	46,3	45,6	-
– в сальдо	7,8	6,3	6,6	5,0	3,7	-
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	1,53	1,41	1,46	1,29	1,23	80,4

Джерело: згруповано автором з використанням [7]

збільшити поставки продуктів харчування до країн СНД як напрям, де торгівля дає додатне сальдо. Також украї важливо освоювати виробництво та експорт якісних, конкурентоздатних продуктів харчування, що може дати зростання експорту і зменшення імпорту.

Дослідивши розвиток харчової промисловості в Україні, можна констатувати, що в останні роки її розвиток демонструє поступове зростання, але величезний природний та політичний потенціал не лише неефективно використовується, а й систематично знищується. Тому спроба адаптувати систему державного регулювання України до вимог ринково розвинених країн без радикальних змін її організаційної структури призведе до дискримінації реформ та поглиблення економічної кризи.

Процеси деіндустріалізації без належної ефективно державної стратегії економічного розвитку перетворили Україну на сировинний придаток економічно розвинених промислових країн, основа державної політики якої спрямована на сприяння розвитку переробного виробництва високотехнологічною та інноваційною продукцією. Але в нинішніх умовах неможливо стабілізувати забезпечення населення продуктами харчування, поліпшити їх якість та безпеку, а також підвищити ефективність розвитку галузі без державної координації, зокрема з погляду фінансової підтримки, що дасть можливість подолати основні проблеми.

Необхідно сформулювати існуючі перспективи розвитку харчової промисловості України для подолання вищезгаданих проблем. Зрештою, незважаючи на перешкоди, для ефективного розвитку харчової промисловості існують деякі позитивні чинники, такі як наявність природних ресурсів та невикористаний потенціал. Для визначення перспектив розвитку, сильних та слабких сторін харчової промисловості, а також можливостей та загроз використаємо принцип SWOT-аналізу (табл. 5). SWOT-аналіз є основою для розроблення стратегічних планів на будь-якому рівні, він дає можливість оцінити здатність країни протистояти зовнішнім загрозам, сприяти розвитку харчової промисловості, зосередившись на зміцненні її переваг.

Із проведеного SWOT-аналізу видно, що основними проблемами розвитку харчової промисловості є її орієнтація на експорт сировини та недотримання міжнародних стандартів, які блокують вихід на міжнародні ринки. Також на основі сильних сторін та можливостей формується пріоритетна стратегія розвитку харчової промисловості, а слабкі місця та загрози заслуговують особливої уваги з боку держави. Використання сильних сторін може допомогти заповнити прогалини у розвитку та подолати зовнішні загрози. Тому основним завданням країни є створення збалансованого сценарію розвитку харчової промисловості України в умовах періоду впровадження.

Дамо оцінку потенціалу розвитку провідних галузей харчової промисловості, звернувши увагу на проблеми і завдання (табл. 6).

Сьогодні поглиблена переробка зернових – це загальносвітовий тренд, що передбачає запровадження інноваційних технологій і отримання доданої вартості. Для України стимулювання розвитку виробництв із глибокої переробки може стати дієвим інструментом як реалізації політики імпортозаміщення, так і посилення присутності вітчизняних товаровиробників на преміальних ринках продукції з високою доданою вартістю. Основною проблемою, яка стримує розвиток виробництва м'яса та м'ясних продуктів в Україні, є скорочення сировинної бази для промислової переробки м'яса через кризу у вітчизняному тваринництві, передусім у свинарстві і скотарстві. З іншого боку, проблема значної витратності виробництва м'ясної продукції в Україні безпосередньо пов'язана з незадовільним рівнем технічного та ресурсного забезпечення цього сегмента харчової промисловості. Висока собівартість виготовлення м'ясної продукції значною мірою спричинена також незадовільною кормовою базою тваринництва, тобто здебільшого неякісними, але водночас дорогими кормами. Український АПК (передусім його молокопереробний сегмент) перебуває у стадії глибокої трансформації від пострадянських правил і стандартів функціонування до світових, передусім європейських. Багато вітчизня-

Таблиця 5

SWOT-аналіз розвитку харчової промисловості України

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ul style="list-style-type: none"> – Сприятливі природно-кліматичні, природні та ресурсні передумови. – Інвестиційна привабливість, пов'язана зі швидкою окупністю та стабільним попитом. – Стабільний попит (продукти харчування – товари першої необхідності). – Ємність внутрішнього ринку. – Людський потенціал. – Високий рівень доданої вартості харчових продуктів із глибокою технологічною або інноваційною процедурою переробки. 	<ul style="list-style-type: none"> – Сировинна орієнтація структури експорту. – Низька рентабельність операційної діяльності підприємств. – Невідповідність світовим стандартам безпеки та якості продукції. – Відсутність фінансової підтримки переробних підприємств. – Політична нестабільність у країні (монополізація ринку; високий рівень корупції та тіньової економіки, нестача продовольства тощо). – Відсутність відносин між постачальниками сировини та переробними підприємствами для виробництва готової продукції з високою доданою вартістю. – Недостатня якість продукції через низьку якість сировини, застаріле обладнання, недотримання санітарних норм тощо. – Відсутність інновацій, відсутність інвестицій. – Диспропорції в системі ціноутворення, зростання цін і тарифів на складники вартості продуктів харчування (зокрема, енергопостачання, газопостачання).
Можливості (O)	Загрози (T)
<ul style="list-style-type: none"> – Збільшення експорту продукції на світові ринки. – Зона вільної торгівлі з ЄС. – Перехід на міжнародні стандарти та правила торгівлі, страхування, кредитування, інвестування тощо. – Диверсифікація асортименту продукції та торговельних відносин, ринків збуту. – Зростання світового попиту. – Збільшення іноземних інвестицій. 	<ul style="list-style-type: none"> – Подальша втрата традиційних ринків пострадянських країн та загрози подальшого скорочення виробництва. – Збільшення частки імпортової продукції на внутрішньому ринку. – Значні інвестиції в упровадження системи НАССР. – Висока конкурентоспроможність іноземної продукції порівняно з аналогічною вітчизняною. – Ескалація військово-політичного конфлікту на Сході країни. – Посилення економічної нестабільності на світових фінансових ринках. – Високий рівень тіньової економіки. – Монополізація продовольчого ринку. – Процвітання недобросовісної конкуренції. – Корупція.

Джерело: сформовано автором

них підприємств на цьому шляху вже досягли значного поступу. Катализатором цих процесів стало закриття російського ринку збуту молочної продукції і натомість відкриття ринку ЄС. Проте попри безумовний прогрес у модернізації технології випуску молочної продукції, підвищенні її якості та розширенні асортименту в Україні дотепер існує низка не вирішених взаємопов'язаних проблем, які в сукупності гальмують динаміку розвитку молокопереробних виробництв [14].

З огляду на вищевикладене, можна відзначити, що головним завданням щодо розвитку харчової промисловості України є збільшення внутрішнього виробництва та експорту харчових продуктів із високою доданою вартістю, а оскільки розширення експортних відносин залежить від державної підтримки, то її роль у розвитку промисловості є головною. У цьому курсі першим завданням має стати забезпечення виробництва харчової промисловості оновленою технічною та інноваційною процедурою переробки. Для виконання цього завдання необхідно: розробити програми державної підтримки; зменшити податкове навантаження для підприємств, що впроваджують інновації; забезпечити пропорційність розподілу бюджетної підтримки суб'єктам пріоритетного виробництва харчових продуктів; створити механізми пільгового кредитування малих та середніх підприємств (низькі ставки за кредити на будівництво переробних підприємств, компенсація частини вартості нового обладнання або оновлення старого, компенсація частини вартості сировини тощо);

створення на законодавчому рівні механізму забезпечення захисту діяльності суб'єктів господарювання за моделлю «інтеграція та створення агропродовольчої вартості»; уведення квотування на імпорт сировини або харчових продуктів з низькою доданою вартістю.

Варто підкреслити, що для впровадження в Україні більш технологічно інноваційного виробництва харчових продуктів бракує інвестиційних ресурсів, тобто інвестиційна структура не відповідає потребам технологічної модернізації виробництва. Цілком зрозуміло, що нинішній галузевий розподіл капітальних вкладень у харчову промисловість не забезпечує вирішення проблем структурної модернізації національного виробництва в майбутньому.

Збільшення виробництва продовольчих товарів із високою доданою вартістю відкриває для України можливості збільшення експорту, що, своєю чергою, призводить до значного зростання економіки країни у цілому. Тобто державі необхідно зосередити свою регуляторну діяльність на розробленні та реалізації стратегії збільшення експорту продуктів харчування з високою доданою вартістю. Ефективними інструментами реалізації експортної стратегії є: прискорення адаптації законодавства України до законодавства ЄС; прискорення процесу гармонізації національних стандартів та технічних регламентів з європейськими та міжнародними стандартами; забезпечення ефективного розвитку та впровадження реформ; використання ринкових інструментів державного впливу; моніторинг якості державного регулювання; ство-

Таблиця 6

Оцінка потенціалу виробництва та експорту борошна і продукції з нього, оцінка м'ясопереробних та молокопереробних виробництв

Галузь	Проблеми	Завдання	Перспектива
Виробництво та експорт борошна і продукції з нього	Експорт сировини, а не продуктів її переробки	<ul style="list-style-type: none"> – впровадження інноваційних технологій, підвищення рівня технічного оснащення виробництв; – підвищення якості продукції із забезпеченням вимог світових стандартів; – стимулювання кооперації та інтеграції; – розвиток транспортної інфраструктури; – удосконалення промоції і логістики просування товарів вітчизняної харчової промисловості на світовий ринок; – створення сприятливих інституційних умов для розвитку малих та середніх підприємств, які виготовляють товари з високою доданою вартістю; – стимулювання експортної активності шляхом надання організаційно-технічної та інформаційної підтримки у напрямку удосконалення системи управління якістю продукції та забезпечення міжнародної сертифікації виробництв 	<p>Розширення географічної структури експорту товарної номенклатури агропродукції у преміальних сегментах.</p> <p>Збільшення виробництва органічної та безглютенової продукції.</p> <p>Збільшення виробництва продукції, яка користується попитом у країнах із високими темпами проросту населення (Африка і Азія).</p>
М'ясопереробне виробництво	Скорочення сировинної бази, витратність виробництва, незадовільне технічне та ресурсне забезпечення, незадовільна та неякісна кормова база, монополізація ринку кормів	<ul style="list-style-type: none"> – диференціація квот на експорт різних видів продукції птахівництва; – розширення сировинної бази; – збільшення виробництва дієтичних (нішевих) видів м'яса; – кооперація та їх інтеграція у діяльність аграрно-промислових парків, які певною мірою є аналогами індустріальних парків 	<p>Вихід на європейські ринки нішевих видів продукції (м'яса качок, гусей, цесарок). Задоволення потреб споживачів дієтичних (нішевих) видів м'яса. Функціонування агропарків – це ефективний механізм залучення інвестицій, а відтак, прискорення ділової активності. Реалізація потужних інвестиційних проектів, тобто залучення інвестицій (як вітчизняних, так і іноземних).</p>
Молокопереробне виробництво	Недостатній потенціал і низька якість сировинної бази, незбалансованість взаємодії постачальників і виробників, наявність тіньового сегменту та високого ступеня фальсифікату, обмеженість експорту продукції при зростанні імпорту	<ul style="list-style-type: none"> – консолідація зусиль основних суб'єктів молочного ринку, тобто виробників сирого молока, промислових переробних виробництв і постачальників (техніки, кормів та ін.) задля реалізації стратегії win-win (коли позитивних результатів можна досягти тільки спільними зусиллями); – модернізація наявних і розбудови нових потужностей та впровадження сучасних технологій і обладнання; – кооперація сільськогосподарських товаровиробників та їх подальша інтеграція із промисловими підприємствами; – формування елементів розвинутої інфраструктури внутрішнього молочного ринку; – навчання та підготовки кваліфікованих підприємців-фермерів і переробників молочної сировини (шляхом створення спеціальних тренінгових центрів); – створення безвідходних виробництв із комплексною глибокою переробкою; – державне виконання своїх регуляторних функцій 	<p>Реалізація стратегії «win-win».</p> <p>Підвищення конкурентоспроможності та розширення перспектив виходу на зовнішні ринки збуту молочної продукції.</p> <p>Зменшення виробничих, адміністративних і маркетингових затрат.</p>

Джерело: сформовано автором

рення рівних умов і конкуренції на ринку для великих і малих виробників. Також необхідно зосередитися на створенні системи захисту національних виробників.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

ку. Виходячи з вищевикладеного, зазначимо, що розвиток харчової промисловості України на сучасному етапі характеризується наявністю великої кількості проблем, які потребують невідкладного вирішення. Влада України повинна забезпечити ефективний розвиток хар-

чової галузі економіки, оскільки харчова промисловість зберігає авангардну роль серед галузей національної економіки й є основним інструментом держави для досягнення цілі щодо соціально-економічного розвитку країни. Ураховуючи вищезазначені перспективи розвитку харчової промисловості та проведений SWOT-аналіз, установлено, що держава повинна розглядати харчову промисловість як флагман економічного процвітання та вирішувати завдання щодо підтримки і зміцнення позиції українських виробників на промислових ринках інших країн. Це прискорить якість структурних перетворень, підвищить мотивацію до інновацій та технічного переоснащення виробництва на користь товарів із високою доданою вартістю. Пропозиції та їх реалізація значно підвищать ефективність розвитку харчової галузі та забезпечать її подальше інноваційне зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гальцова О.Л., Шмиголь Н.М. Розвиток харчової промисловості: макро-, мезо- та мікро рівні. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія Економічні науки*. 2018. № 4. С. 3–14.
2. Куприна Н.М. Теоретико-методологічні основи забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості України на засадах її персистентної трансформації : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03. Одеса, 2021. 39 с.
3. Івченко В. Як Україні стати одним зі світових продовольчих гарантів. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/20/670169/> (дата звернення: 20.08.2021).
4. Стан галузей АПК. *Інформаційно-аналітичний портал АПК України*. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/stand-rozvitku-apk/stand-galuzej-apk> (дата звернення: 20.08.2021).
5. Терещенко Ю.В. COVID-19: Вплив на харчову промисловість та агробізнес. URL: <https://home.kpmg.ua/uk/home/media/press-releases/2020/04/vplyv-na-kharchovu-promyslovist.html> (дата звернення: 10.09.2021).
6. Споживання основних продуктів харчування в Україні залишається нижчим раціональних норм. *Інфоіндустрія*. URL: <https://infoindustria.com.ua/spozhivannya-osnovnih-produktiv-harchuvannya-vukrayini-zalishayetsya-nizhchim-ratsionalnih-norm/> (дата звернення: 10.09.2019).
7. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.09.2021).
8. Статистична оцінка формування зовнішньої торгівлі України готовими харчовими продуктами / П.О. Антонюк та ін. *Економіка харчової промисловості*. 2021. Т. 13. Вип. 1. С. 3–11.
9. Стан та результати торгівлі агропродовольчими товарами між Україною і Європейським Союзом / П.О. Антонюк та ін. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Т. 11. Вип. 1. С. 27–36.
10. Khrypiuk V. Problems and prospects of Ukraine's food industry. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2020. Vol. 1. № 1. P. 37–42.
11. Le commerce et la cooperation economique entre L'Ukraine et la France: website. URL: <https://france.mfa.gov.ua/fr/parteneriat/289-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-francijeju> (дата звернення: 20.09.2021).
12. Ukraine – Les importations de vins en hausse au premier semestre 2020 : website. URL: <https://www.businessfrance.fr/ukraine-les-importations-de-vins-en-hausse-au-premier-semestre-2020> (дата звернення: 20.09.2021).
13. Приватизація спиртової галузі. URL: privatisation.gov.ua/alcohol-industry (дата звернення: 21.09.2021).
14. Кордзая Н.Р. Забезпечення продовольчої безпеки регіону в умовах сталого розвитку: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.05. Одеса, 2021. 40 с.

REFERENCES:

1. Galtsova O.L., Shmigol N.M. (2018) Development of food industry: macro-, meso- and micro levels. *Bulletin of KhNAU named after V.V. Dokuchaeva. Series Economic Sciences*, no. 4, pp. 3–14.
2. Kuprina N.M. Theoretical and methodological foundations of ensuring the competitiveness of the food industry in Ukraine on the basis of its persistent transformation: dis. ... Doc. econ. Science: 08.00.03. Odessa, pp. 39.
3. Ivchenko V. How Ukraine can become one of the world's food guarantors. Available at: <https://www.althoughda.com.ua/columns/2021/01/20/670169/> (accessed 20 August 2021).
4. The official site of Information and analytical portal of the agro-industrial complex of Ukraine (2019) «The state of the branches of the agro-industrial complex». Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/stand-rozvitku-apk/stand-galuzej-apk>
5. Tereshchenko Yu.V. (2020) «COVID-19: Impact on the food industry and agribusiness». Available at: <https://home.kpmg.ua/uk/home/media/press-releases/2020/04/vplyv-na-kharchovu-promyslovist.html> (accessed 10 September 2021).
6. Consumption of basic foodstuffs in Ukraine remains below rational norms. *Infoindustry*. Available at: <https://infoindustria.com.ua/spozhivannya-osnovnih-produktiv-harchuvannya-vukrayini-zalishayetsya-nizhchim-ratsionalnih-norm/> (accessed 10 September 2021).
7. State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 17 September 2021).
8. Antonyuk P., Antonyuk O., Stupnytska T., Baraniuk Kh. (2021) Statistical assessment of the formation of Ukraine's foreign trade in finished food products. *Economics of the food industry*, 13(1), pp. 3–11.
9. Antonyuk, P., Antonyuk, O., Stupnytska, T., & Holovachenko, L. (2019) Condition and results of trading of the agri-food products between Ukraine and the European union. *Food Industry Economics*, 11(1), pp. 27–36.
10. Khrypiuk V. (2020) Problems and prospects of ukraine's food industry. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, vol. 1, no. 1, pp. 37–42.
11. Le commerce et la cooperation economique entre L'Ukraine et la France. Available at: <https://france.mfa.gov.ua/fr/parteneriat/289-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-francijeju> (accessed 20 September 2021).
12. Ukraine – Les importations de vins en hausse au premier semestre 2020. Available at: <https://www.businessfrance.fr/ukraine-les-importations-de-vins-en-hausse-au-premier-semestre-2020> (accessed 20 September 2021).
13. Pryvatyzatsiia spyrtovoi haluzzi. Available at: privatisation.gov.ua/alcohol-industry (accessed 21 September 2021).
14. Kordzaia N.R. (2021) Ensuring food security in the region in terms of sustainable development: theory, methodology, practice: author. dis. ... Doc. econ. Science: 08.00.05. Odessa, pp. 40.

УДК 338.631(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-5>**Чуб А.В.***докторант**Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6900-4865>**Chub Anton***Doctoral Student**Higher Educational Institution «Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University»***СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ****CURRENT STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

Метою статті є аналіз сучасного стану агропромислового комплексу України, виявлення тенденцій розвитку й оцінка галузі рослинництва і тваринництва, дослідження товарної структури зовнішньої торгівлі, розроблення механізму розвитку агропромислового комплексу України на перспективу. Аналіз показників розвитку галузі рослинництва показав, що галузь поступово розвивається, аграрний експорт щороку приносить близько 40% усіх валютних надходжень у країну. Головними проблемами занепаду галузі тваринництва є: незбалансованість розвитку агропромислового комплексу України, тобто за темпами розвитку тваринництво відстає від рослинництва; низький рівень товарного виробництва та низька інвестиційна привабливість; недостатній рівень споживання через безгрошів'я населення; відсутність фінансів та державної підтримки для втілення інновацій та новітніх технологій; відсутність інвестицій в основні та оборотні засоби, а також у племінні та генетичні ресурси; високий рівень затрат і працемісткості; тривалий цикл виробництва.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільське господарство, рослинництво, тваринництво, зовнішня торгівля, додана вартість, економічне зростання, державне партнерство.

АННОТАЦІЯ

Целью статьи является анализ современного состояния агропромышленного комплекса Украины, выявление тенденций развития и оценка отрасли растениеводства и животноводства, исследование товарной структуры внешней торговли, разработка механизма развития агропромышленного комплекса Украины на перспективу. Анализ развития отрасли растениеводства показал, что отрасль постепенно развивается, аграрный экспорт ежегодно приносит около 40% всех валютных поступлений в страну. Главными проблемами упадка отрасли животноводства являются: несбалансированность развития агропромышленного комплекса Украины, то есть по темпам роста животноводство отстает от растениеводства; низкий уровень товарного производства и низкая инвестиционная привлекательность; недостаточный уровень потребления из-за беднежи населения; отсутствие финансов и государственной поддержки для реализации инноваций и новейших технологий; отсутствие инвестиций в основные и оборотные средства, а также в племенные и генетические ресурсы; высокий уровень затрат и трудоемкости; длительный цикл производства.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, растениеводство, животноводство, внешняя торговля, добавленная стоимость, экономический рост, государственное партнерство.

ANNOTATION

The purpose of the article is to analyze the current state of the agro-industrial complex of Ukraine, identify development trends and assess the crop and livestock industry, study the commodity structure of foreign trade, develop a mechanism for the development of the agro-industrial complex of Ukraine in the future. The agro-industrial complex of Ukraine is an important industry, which, in turn, is a set of several interrelated industries aimed at processing raw materials and production of agricultural products. Analysis of crop development indicators from 2014 to 2020 showed that the industry is gradually but steadily developing despite, after the start of quarantine, the introduction of strict restrictions, which were unfavorable not only for market participants but also for the state budget, because agricultural exports annually brings about 40% of all foreign exchange earnings to the country. The analysis of livestock development indicators showed that from 2014 to 2020 there was a sharp decline in the number of farm animals, production of basic products other than meat (in slaughter weight) also decreased in all respects for both milk and eggs. In terms of volume, milk production has reached an all-time low. With a lack of money and a reduction in livestock, there is a very low average annual growth rate of production – for 10 years at 0.4%. The main problems of the decline of the livestock industry are: imbalance in the development of the agro-industrial complex of Ukraine, ie the pace of development of livestock lags behind crop production; low level of commodity production and low investment attractiveness; insufficient level of consumption due to lack of money of the population; lack of finances and state support for the implementation of innovations and new technologies; lack of investment in fixed and current assets, as well as in breeding and genetic resources; high level of costs and labor intensity; long production cycle. The mechanism of development of agro-industrial complex of Ukraine according to the model «Common agro-industrial policy» with the support of the state, ie state partnership is offered. products at affordable prices, organization of producers' incomes, development of small and medium business, social and economic stability, etc.

Key words: agro-industrial complex, agriculture, crop production, animal husbandry, foreign trade, value added, economic growth, state partnership.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Починаючи з 2014 р. Україна стала більше освоювати європейський ринок, піддалася великій кількості реформ та втратила одного з найбільших торговельних партнерів, що призвело до переорієнтування зовнішньо-

торговельних потоків, зокрема в сільськогосподарському секторі [1]. Жорстка конкуренція на світових продовольчих ринках, сформована під впливом процесів глобалізації, спонукає до пошуку нових шляхів розвитку аграрної сфери для виробництва якісної та конкурентоспроможної продукції [2]. Сучасні глобалізаційні процеси вимагають нових підходів до організації виробництва в аграрній сфері, дають потужний поштовх для розвитку українських виробників сільськогосподарської продукції та можливість вийти на світові ринки продовольства [3].

Сільське господарство вже декілька років є основною галуззю української економіки, яка забезпечує понад 40% виручки від експорту. Україна вже є країною, яка забезпечує продовольчу безпеку світу, і подальше завдання – це тримати і надалі цей курс.

Сільське господарство не може створювати власну інфраструктуру (ні фізичну, ні інтелектуальну), що є дорогим, зокрема для сільських територій з їх територіальним масштабом. Недостатньо продумана державна аграрна політика без урахування регіональних та інституційних особливостей агропромислового комплексу призводить до зменшення виробництва, збитковості сільськогосподарських підприємств, а це призводить до соціальної напруги в суспільстві. Тому постійний аналіз стану, проблем та перспектив розвитку агропромислового комплексу для здійснення прогнозів та формування висновків є дуже важливим, адже для вдалого розвитку агропромислового комплексу та національної економіки у цілому потрібно проаналізувати динаміку аграрної галузі, визначити проблеми та подальші перспективи її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанням стратегії розвитку агропромислового комплексу, конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках присвячено праці О. Боднар, І. Гончаренко, В. Гавриша, О. Стахорського, В. Яценко та ін. Дослідження щодо визначення проблем та перспектив розвитку формування експортного потенціалу АПК України висвітлено у наукових працях таких учених, як І. Маркіна, А. Даниленко, А. Міщенко, М. Денисенко, О. Головачова та ін. Питання стану інфраструктури аграрного ринку та його вплив на загальний розвиток АПК, питання експортного потенціалу виробників сільськогосподарської продукції та можливі наслідки для експорту українського АПК у контексті різних напрямів зовнішньої політики держави досліджували О. Головачова, А. Даниленко та ін. Джерело: згруповано автором з використанням [4]

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на значний науковий доробок, необхідно проводити постійний аналіз стану, проблем та перспектив розвитку агропромислового комплексу для формування переліку пріоритетних заходів, які під впливом змін у державній політиці, змін глобалізаційних та інтеграційних процесів швидко змінюються. Це й зумовило вибір теми дослідження, її практичну значимість.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасного стану агропромислового комплексу України, виявлення й оцінка основних тенденцій його розвитку, дослідження сучасного стану агропромислового комплексу та розроблення практичних рекомендацій щодо подальшого його розвитку на основі існуючого потенціалу країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна довгий час залишалася аграрною країною, навіть в умовах індустріалізації сучасне сільське господарство залишається залежним від природних чинників із нестабільними врожайми. Технологічна революція у сільському господарстві призвела до створення великого ринку промислового виробництва та передачі капіталу не тільки із сільського господарства у промисловість, де норма прибутку була вищою, а й до міграції населення з сіл до міста.

Агропромисловий комплекс (далі – АПК) є важливою галуззю, сфера якої являє собою сукупність кількох взаємопов'язаних галузей промисловості, спрямованих на переробку сировини і випуск продукції сільгосп походження: сировинні; переробні; ті, які забезпечують АПК сільськогосподарською технікою; ті, які забезпечують АПК добривами, отрутохімікатами та іншими

Рис. 1. Склад АПК України

ресурсами; транспортно-логістичні підприємства, які відповідають за постачання продукції (рис. 1).

Агропромисловий комплекс України – це сукупність галузей національної економіки, що охоплює сільське, рибне господарство, харчову промисловість, їх матеріально технічне та фінансове забезпечення [5]. Показники спеціалізації України у сфері АПК показують переваги продукції рослинництва (табл. 1 та 2). Усі дані дослідження наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Із таблиці 1 можна побачити, що з 2014 по 2020 р. площі збирання зернових і зернобобових, сояшнику зросли, а площі збирання цукрового буряку, плодівих і ягідних, навпаки, зменшилися. Щодо площі збирання картоплі та овочевих культур, то вони майже не змінювалися за 2014–2020 рр. Валовий збір зернових та овочевих культур в Україні за 2014–2020 рр. майже не змінився, хоча і збільшився, що не можна казати про валовий збір за цей період цукрового буряку, який зменшився з 15 734 тис т до 9 150 тис т, та картоплі, де відбулося зменшення з 23 693 тис т до 20 838 тис т. Флагманом у збільшенні валового збору залишається сояшник: збільшення з 10 134 тис т до 13 110 тис т. Водночас можна спостерігати падіння показни-

ків урожайності цукрового буряку з 477 ц до 416 ц з 1 га, картоплі – з 176 ц до 157 ц з 1 га. За всіма іншими культурами показники врожайності більш-менш були стабільними.

Від початку карантину в Україні запровадили жорсткі обмеження щодо експорту зернових, однак з огляду на те, що внутрішнє споживання зернових становить близько 30%, таке рішення є невигідним не лише для представників ринку, а й для держбюджету, бо аграрний експорт щороку приносить близько 40% усіх валютних надходжень у країну [7].

Із таблиці 2 можна побачити, що з 2014 по 2020 р. відбулося різке падіння кількості сільськогосподарських тварин, а саме: ВРХ – з 4 534 тис голів до 2 874 тис голів; свиней – із 7 922,2 тис голів до 5 876,2 тис голів; овець та кіз – із 1 735,2 тис голів до 1 140,4 тис голів; птиці – з 230,3 млн голів до 200,7 млн голів. Виробництво основних видів продукції тваринництва за цей період, окрім м'яса (у забійній масі), теж скоротилося за всіма показниками – і по молоку, і по яйцях. За обсягами виробництво молока досягло історичного мінімуму.

В умовах безгрошів'я та зменшення поголів'я спостерігається дуже низький середньорічний темп зростання виробництва за 10 років – 0,4%. Для порівняння: у рослинництві темп зростання становить 4,8%. До того ж темпи надхо-

Таблиця 1

Динаміка розвитку галузі рослинництва

Роки	Показники					
	культури зернові та зернобобові	буряк цукровий фабричний	сояшник	картопля	культури овочеві	культури плодів та ягідні
Уточнена посівна площа сільськогосподарських культур, тис га						
2014	14801	331	5257	1348	467	239
2015	14739	237	5105	1291	446	235
2016	14401	292	6073	1312	447	224
2017	14624	316	6034	1323	445	226
2018	14839	276	6117	1319	439	228
2019	15318	222	5928	1309	452	225
2020	15392	220	6457	1325	464	219
Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис т						
2014	63859	15734	10134	23693	9638	1999
2015	60126	10331	11181	20839	9214	2153
2016	66088	14011	13627	21750	9415	2007
2017	61917	14882	12236	22208	9286	2048
2018	70057	13968	14165	22504	9440	2571
2019	75143	10205	15254	20269	9688	2119
2020	64933	9150	13110	20838	9653	2024
Урожайність сільськогосподарських культур, ц з 1 га зібраної площі						
2014	43,7	477	19,4	176	208	95,2
2015	41,1	436	21,6	161	206	104,5
2016	46,1	482	22,4	166	211	101,9
2017	42,5	475	20,2	168	208	103,1
2018	47,4	509	23,0	171	214	128,4
2019	49,1	461	25,6	155	214	108,1
2020	42,5	416	20,2	157	207	105,6

Джерело: згруповано автором з використанням [6]

Таблиця 2

Динаміка розвитку галузі тваринництва на початок року

Роки	Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис голів				
	велика рогата худоба		свині	вівці та кози	птиця, млн. голів
	усього	у т. ч. корови			
1	2	3	4	5	6
2014	4534,0	2508,8	7922,2	1735,2	230,3
2015	3884,0	2262,7	7350,7	1371,1	213,3
2016	3750,3	2166,6	7079,0	1325,3	204,0
2017	3682,3	2108,9	6669,1	1314,8	201,7
2018	3530,8	2017,8	6109,9	1309,3	204,8
2019	3332,9	1919,4	6025,3	1268,6	211,7
2020	3092,0	1788,5	5727,4	1204,5	220,5
2021	2874,0	1673,0	5876,2	1140,4	200,7

(Продовження таблиці 2)

Роки	Виробництво основних видів продукції тваринництва			
	м'ясо (у забійній масі), тис т	молоко, тис т	яйця, млн шт	вовна, т
7	8	9	10	11
2014	2359,6	11132,8	19587,3	2602
2015	2322,6	10615,4	16782,9	2270
2016	2323,6	10381,5	15100,4	2072
2017	2318,2	10280,5	15505,8	1967
2018	2354,9	10064,0	16132,0	1908
2019	2492,4	9663,2	16677,5	1734
2020	2477,5	9263,6	16167,2	1573

Джерело: згруповано автором з використанням [6]

дження капітальних інвестицій у сільському, лісовому та рибному господарстві зменшилися на 10%, окремо надходження у тваринництво зменшилися більше ніж на 10% [7].

Для розвитку і процвітання та конкурентоспроможності АПК України необхідно передусім відновити галузь тваринництва, яке відіграє важливу роль у підвищенні життєвого рівня населення і розв'язанні соціально-економічних проблем.

Нині держави європейських країн, взаємодіючи з багатьма суб'єктами господарювання, розробляють досконалу державну політику з метою спрямування її на ефективне розв'язання утворених суспільних проблем, особливо тих із них, котрі стосуються галузі тваринництва й піддаються безпосередньому впливу приватних структур і громадян, що переслідують свої цілі та особисті інтереси стосовно виробництва конкурентоздатної тваринницької продукції [8].

За історію незалежності Україна неодноразово розробляла та вводила стратегії та плани розвитку тваринництва, проте більшість із них не досягла своїх поставлених цілей через низку суб'єктивних та об'єктивних причин. Галузь потребує єдиної, системної та незмінної стратегії державної підтримки. Державі необхідно продовжувати вдосконалення механізму розподілу бюджетних коштів для надання дотацій тваринництву та стабільно здійснювати фінансування напрямів державної стратегічної політики. За час проведення активних державних заходів підтримки тваринництва з 2015 по 2020 р. не

змінилося головне – за низької купівельної спроможності населення ціни на тваринницьку продукцію зростають, а поголів'я ВРХ та свиней продовжує щорічно скорочуватися, кожного року ставлячи рекорди з найнижчої кількості за історію незалежності України [9].

На нашу думку, головними проблемами за непаду галузі тваринництва є: незбалансованість розвитку агропромислового комплексу України, тобто за темпами розвитку тваринництво відстає від рослинництва; низький рівень товарного виробництва та низька інвестиційна привабливість; недостатній рівень споживання через безгрошів'я населення; відсутність фінансів та державної підтримки для втілення інновацій та новітніх технологій; відсутність інвестицій в основні та оборотні засоби, а також у племінні та генетичні ресурси; високий рівень затрат і працездатності; тривалий цикл виробництва.

Відзначимо, що державна політика європейських країн має соціальне підґрунтя, де беруть участь численні організації з різним ступенем активності. Державна політика європейських країн розглядається як сукупність механізмів: соціальний механізм, соціальна діяльність, інституціональний процес. Отже, функції спрямовуються на розвиток суспільства, узгодження соціальних інтересів, управління здійсненням суспільних і виробничих процесів та встановлення оптимальних форм політико-державної діяльності [8].

Сьогодні в Україні не так багато галузей, які показують позитивний результат, але сільське господарство саме одна з них, окрім тваринництва. Проаналізувавши дані Держкомстату [6], ми виявили, що в структурі ВВП 2020 р. сільське господарство поступається лише переробній промисловості та займає велику частку в експортних операціях нашої держави. Загалом аграрний сектор є одним з основних напрямів, що формують ВВП та валютний виторг.

Зовнішня торгівля характеризується динамічністю, і зараз в умовах глобалізації вона має ще більший вплив на світовий економічний розвиток. Від початку 2016 р. діє зона вільної торгівлі між Україною та ЄС, що надає можливість стимулювати експорт та імпорту, збільшити обсяг надходження інвестицій та можливості надходження прибутку від реалізації товарів. Загалом нині наша країна має зону вільної торгівлі майже із 45 країнами, і зараз тривають перемовини з Туреччиною та іншими країнами [10; 11]. Товарну структуру зовнішньої торгівлі наведено в табл. 4.

Із таблиці 4 можна побачити, що в 2020 р. в товарній структурі зовнішньої торгівлі продукти рослинного походження становили у відсотках до загального експорту аж 24,2%, тоді як у 2014 р. – 16,2%, що говорить про збільшення експорту сировини з низькою доданою вартістю. В експорті сільськогосподарська продукція поступається лише недорогоцінним металам та виробам із них. Географічну структуру зовнішньої торгівлі товарами наведено в табл. 5.

Проаналізувавши таблицю 5, бачимо, що найбільшим імпортером продукції АПК з України є країни ЄС. Серед продукції, яка найбільше експортується у ці країни, можна виділити

зернові культури та олії рослинного походження. Країнами ЄС, які найбільше імпортують українську аграрну продукцію, є Нідерланди, Іспанія та Німеччина.

Індія у 2020 р. була найбільшим імпортером продукції АПК з України, де сукупний обсяг експорту становив 1,85 млрд дол. США. Наступною країною, куди найбільше експортується українська аграрна продукція, є Єгипет. Найбільшими імпортерами пшениці з України у 2020 р. були: Єгипет (438,3 млн дол. США), Індонезія (327,8 млн дол. США), Бангладеш (308,8 млн дол. США), Індія (257,3 млн дол. США), Туніс (132,3 млн дол. США) та Філіппіни (102,9 млн дол. США). Найбільшими імпортерами жита були такі країни, як Польща (1,1 млн дол. США), Іспанія (0,8 млн дол. США), Бангладеш (0,6 млн дол. США), Індонезія (0,5 млн дол. США) та Білорусь (0,4 млн дол. США). Ячмінь Україна найбільше експортує в Саудівську Аравію (295,2 млн дол. США), Китай (123,9 млн дол. США), Лівію (58,4 тис т), Туреччину (34,4 млн дол. США) та Ізраїль (27,1 млн дол. США). Примітним є те, що частка експорту ячменю до Саудівської Аравії становить 42% сукупного експорту ячменю США. Експортувати ячмінь до Китаю Україна почала лише у 2014 р. – 38,1 млн дол. США, темпи росту експорту ячменю до Китаю становлять 325% [1; 6].

Незважаючи на зростання обсягів торгівлі України з ЄС, частка торгівлі продукцією аграрного сектору з Україною в загальному зовнішньоторговельному обороті країн ЄС залишається вкрай незначною. Основними продуктами українського експорту залишаються зернові та олійні культури, а загальна вартість

Таблиця 4

Товарна структура зовнішньої торгівлі

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис дол. США	у % до поперед. року	у % до заг. обсягу	тис дол. США	у % до поперед. року	у % до заг. обсягу
2014 рік						
Усього	53901689,1	86,5	100,0	54428716,9	71,8	100,0
у тому числі						
Живі тварини; продукти тваринного походження	1014473,9	93,7	1,9	1124129,2	60,8	2,1
Продукти рослинного походження	8736139,2	98,7	16,2	2031639,6	77,9	3,7
Жири та олії тваринного або рослинного походження	3822031,8	109,3	7,1	301702,6	74,8	0,6
Готові харчові продукти	3096308,9	88,5	5,7	2601785,3	81,9	4,8
2020 рік						
Усього	49191824,5	98,3	100,0	54336136,7	89,4	100,0
у тому числі						
Живі тварини; продукти тваринного походження	1188164,7	93,0	2,4	1258069,2	117,4	2,3
Продукти рослинного походження	11883238,0	92,0	24,2	1989254,2	110,8	3,7
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5746921,7	121,4	11,7	280378,5	110,7	0,5
Готові харчові продукти	3361028,2	104,4	6,8	2970635,4	113,5	5,5

Джерело: згруповано автором з використанням [6]

Таблиця 5

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами, млн дол. США

Роки	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
Експорт									
2014	53901,7	14882,3	39019,4	17122,1	17002,9	15350,9	5098,2	1372,2	23,5
2015	38127,1	7806,1	30321,0	13248,3	13015,2	12378,9	3803,3	785,6	13,6
2016	36361,7	6031,5	30330,2	13790,1	13496,3	11796,3	3865,1	735,2	18,3
2017	43264,7	6916,4	36348,3	17901,9	17533,4	12967,3	4047,7	1207,9	71,9
2018	47335,0	7025,2	40309,8	20606,0	20157,0	13754,1	4127,0	1620,0	48,6
2019	50054,6	–	–	26739,5	20750,7	16646,1	4971,5	1467,9	59,0
2020	49191,8	–	–	23736,1	18604,9	19699,0	4048,0	1548,9	67,1
Імпорт									
2014	54428,7	17276,9	37151,8	22383,0	21069,1	10848,3	679,9	3021,5	182,2
2015	37516,4	10485,5	27030,9	16665,3	15330,2	7235,8	601,7	2336,6	169,6
2016	39249,8	8565,4	30684,4	18470,2	17140,8	8920,5	553,9	2594,8	120,6
2017	49607,2	11477,9	38129,3	22922,4	20799,4	10679,4	719,0	3615,6	151,4
2018	57187,6	13209,1	43978,5	25370,8	23216,5	13617,3	757,9	4110,6	69,3
2019	60800,2	–	–	38001,9	25012,2	17394,5	819,2	4397,7	116,8
2020	54336,1	–	–	32811,9	23859,7	16390,0	810,3	4239,0	45,8

Джерело: згруповано автором з використанням [6]

усіх імпортованих товарів у переважній більшості перевищує обсяги їх експорту. У цілому географічні й товарні структурні зрушення у зовнішній торгівлі України відображають переорієнтацію експорту та імпорту на більш розвинені ринки, що, з одного боку, розширює потенційні можливості у напрямі збільшення зовнішньоторговельного обороту, а з іншого – веде до підвищення рівня конкуренції, нових процедурних бар'єрів, високих вимог до якості [12]. Але також спостерігається ситуація, коли великі площі сільськогосподарських угідь не використовуються для виробництва продукції. Так, за даними [13], невикористовувана площа сільськогосподарських угідь становить 1,4 млн га, близько 1 млн осіб не обробляють і не здають земельні ділянки в оренду. Як наслідок, не використовуються земельні частки (паї) загальною площею 4,8 млн га, що становить майже 16% від загальної площі таких земель.

Серед основних причин виділяють: 1) економічну – відмова від частини земель із метою оптимізації витрат; 2) інституційну – існування певних труднощів під час покупки або оренди землі, що належить державі. Непрозорість процедури купівлі-продажу землі запускає корупційні механізми [2].

Тобто можна констатувати той факт, що Україна на світовому ринку впевнено нарощує свої позиції щодо експорту сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю (сировиною). Але зберегти такі результати та поліпшити їх, вийти у лідери в нових товарних сегментах вимагають максимально ефективного використання можливостей, які надає ринок прискореного технологічного розвитку.

Внутрішніми чинниками, які можуть вплинути на збільшення експорту сільськогосподарської продукції, є: продовження диверсифікації

ринків збуту в бік зменшення експорту до країн СНГ та збільшення частки експорту до Азії та Європи; приведення стандартів виробництва продукції до європейських; спрямування коштів державної підтримки аграрного сектору на інвестиції, а не на пільги; розвиток інфраструктури АПК; реформування аграрної освіти в Україні; збільшення експорту продукції з доданою вартістю; спрощення умов виходу українських підприємств на зовнішній ринок; спрощення умов для іноземців для створення переробних підприємств на території України; боротьба з корупцією в АПК, збільшення рівня прозорості ведення аграрного бізнесу в Україні, спрощення податкової системи [14; 15]. Усі перелічені заходи дадуть змогу не лише підтримати АПК України, а й досягнути ґрунтовних зрушень, використавши величезний потенціал АПК.

Тенденції розвитку АПК України та завдання щодо подальшого його розвитку наведено в табл. 6.

Із таблиці 6 можна побачити, що для розвитку АПК України вкрай необхідно виконати безліч завдань, які без держави виконати неможливо. Неможливо також не враховувати і той факт, що «світова тенденція сьогодні – це активний розвиток і впровадження передових агротехнологій як нового інструменту державної підтримки розвитку АПК. Зараз у світовій економіці розгортається нова технологічна хвиля, яка характеризуватиметься розвитком робототехніки, біотехнологій, нанотехнологій, систем штучного інтелекту. Посилюється актуальність гнучкої автоматизації виробництва, значно збільшуються обсяги використання відновлюваних джерел енергії, біотехнології стануть основою розвитку АПК. Усе це створює передумови для формування нової структури ринків засобів виробництва та продукції агропромислового комплексу» [1].

Таблиця 6

Тенденції розвитку АПК України та завдання щодо подальшого його розвитку

Галузь	Тенденції	Завдання
АПК України	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень платоспроможного попиту та постійна тенденція зростання цін. 2. Специфічний механізм формування цін на продукцію та продукти її промислової переробки. 3. Ціновий диспаритет відносин між різними суб'єктами ринку. 4. Збільшення обсягів виробництва та пропозиції продукції з боку агровиробників суспільного сектору та скорочення обсягів виробництва з боку господарств населення. 5. Збільшення питомої ваги на ринку продукції великих агрохолдингів, тобто укрупнення вітчизняного агробізнесу. 6. Високий рівень конкуренції з боку імпортерів. 7. Недосконалий механізм державного регулювання ринку та обмежена фінансовими чинниками підтримка агровиробництва. 8. Тенденції нарощування обсягів імпорту продуктів харчування тваринницького походження. 9. Найвність значної кількості посередників ринку продукції тваринництва та продуктів її промислової переробки. 10. Зростання попиту на екологічно чисту, безпечну й низькокалорійну продукцію та продукти її промислової переробки. 11. Низький рівень кооперації та агропромислової інтеграції між ключовими суб'єктами ринку. 12. Посилення впливу світових тенденцій розвитку ринків продовольства на розвиток вітчизняного ринку. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Досягти високої продуктивності сільськогосподарського виробництва шляхом його модернізації та техніко-технологічного забезпечення. 2. Раціонально й ефективно використовувати виробничі та трудові ресурси. 3. Підвищити рівень життя сільського населення шляхом збільшення його доходів. 4. Сприяти створенню достатньої кількості продовольчих продуктів тваринного походження та стабілізувати ринкову інфраструктуру. 5. Забезпечити процес реалізації споживачам продукції за чітко сформованими й доступними цінами. 6. Мотивувати розвиток малого і середнього бізнесу. 7. Захист вітчизняного товаровиробника сільськогосподарської продукції і виробників, які виробляють продукцію з додатковою вартістю.

Джерело: згруповано автором

Дійсно, сьогодні основним трендом розвитку галузей АПК є цифровізація, а ключовими елементами цифровізації АПК є: цифровізація виробництва – це «розумна» техніка та роботизація сільськогосподарського обладнання (супутники і дрони, системи зрошення і теплиці, геоінформаційні системи тощо); цифрова база – для систем підтримки рішень в АПК (відцифровка карт, баз даних доступних через і т. ін); аналітика і BigData – аналітичні платформи по всіх вертикалях АПК (прогнозування врожайності, прогнозування кліматичних ризиків і т. ін.); цифровізація продажу – можливість прослідкувати продукцію від «фермера до столу» на основі блокчейн, технології Інтернет-торгівлі (електронна комерція, цифровий маркетинг) для реалізації сільськогосподарської продукції. Цифрове обладнання, датчики дають змогу сільгоспвиробнику збирати величезну кількість даних про своє господарство, проводити глибоку аналітику, що дає змогу приймати рішення, розглядаючи цілісно складний комплекс різних виробничих процесів.

У найближчому майбутньому ринково значущими стануть технології агроробототехніки, 3D-друку продуктів харчування, BigData, Інтернету речей, блокчейн, штучного інтелекту, упровадження у виробництво принципів «Індустрії 4.0». «Індустрія 4.0» – це нові технології, нові підходи до виробництва і споживання, яка будуватиметься на зборі даних, їх обробці та використанні для вчинення дій і операцій незалежно від людини [16].

Потрібно зауважити, що «...зараз інновації в АПК переживають вибухове зростання, й у

середньостроковій перспективі саме вони визначатимуть нових лідерів агроринку. За останні роки більше ніж у 10 разів зріс обсяг інновацій у стартапах, що спеціалізуються на нових агротехнологіях. Використання системного, проведеного державного підходу для впровадження нового покоління цифрових та фінансових технологій у сільське господарство повинно стати важливим і перспективним складником стратегії розвитку АПК України» [1].

Таким чином, цифрове («розумне») сільське господарство – це господарство, яке використовує цифрові технології на всіх етапах виробництва сільськогосподарської продукції та управління агропромисловим комплексом: моніторинг стану земель і посівів, аналіз наростання біомаси сільськогосподарських культур, прогнозування врожайності, реалізація сільськогосподарської продукції. Тобто перед українською економікою гостро стоїть завдання пошуку нових джерел росту, одним з яких повинен стати високотехнологічний та глобально-конкурентний агропромисловий комплекс. Просування у цьому напрямі вимагає вдосконалення науково-технічної політики в АПК, підвищення якості методичного, інформаційного та експертно-аналітичного забезпечення відповідних управлінських рішень. Для досягнення цієї мети необхідно збільшити масштаби фінансування аграрної освіти та аграрної науки, яке сьогодні є на недостатньо високому рівні.

На нашу думку, сьогоднішня, вкрай важлива політика держави України повинна бути спрямована на відроджувальні процеси в АПК для сприяння виявленню відмінних рис економіч-

ного й соціального розвитку країни та її регіонів за моделлю «Спільна агропромислова політика» (далі – САП) за підтримки держави, тобто державного партнерства (далі – ДП). Для цього нами пропонується механізм розвитку АПК України за моделлю САП за підтримки ДП (рис. 2).

В основу запропонованого механізму покладено інтеграційний напрям самостійного розвитку регіонів (переваги та економічний потенціал), що особливо актуально у період закінчення реформи «децентралізації». Нині держава бере участь у фінансуванні інвестиційних та інноваційних проектів із метою підвищення конкурентоспроможності регіонів на внутрішньому й зовнішньому ринках. Попри це основні інструменти політики забезпечують вирівнювання доходів і витрат регіонів та надання їм дотацій для ефективного розвитку АПК України. Тобто основне завдання держави України полягає у соціально-ринковому підході до інтенсивного розвитку АПК, а саме – підвищена роль держави в стимулюванні інноваційного розвитку галузі через надання пільг, дотацій, субсидій із наданням одночасної уваги програмам розвитку сільських територій, досягнення оптимального співвідношення різних підгалузей, виробничої спеціалізації.

Можна зробити висновок, що важливою умовою інтенсивного розвитку АПК України є дієвість і ефективність державної підтримки задля забезпечення прибутковості та зниження рівня збитковості галузі.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз розвитку галузі рослинництва з 2014 по 2020 р. показав, що після початку карантину в Україні запровадили жорсткі обмеження, що було невідповідним не лише для представників ринку, а й для держбюджету, бо аграрний експорт щороку приносить близько 40% усіх валютних надходжень у країну

Аналіз розвитку галузі тваринництва показав, що з 2014 по 2020 р. відбулося різке падіння кількості сільськогосподарських тварин, виробництво основних видів продукції, окрім м'яса (у забійній масі), теж скоротилося по всіх показниках – і по молоку, і по яйцям. За обсягами виробництва молока досягло історичного мінімуму. В умовах безгрошів'я та зменшення поголів'я спостерігається дуже низький середньорічний темп зростання виробництва – за 10 років на 0,4%. Головними проблемами занепаду галузі тваринництва є: незбалансованість розвитку агропромислового комплексу України, тобто за темпами розвитку тваринництво

Рис. 2. Механізм розвитку АПК України за моделлю САП за підтримки ДП

Джерело: згруповано автором

відстає від рослинництва; низький рівень товарного виробництва та низька інвестиційна привабливість; недостатній рівень споживання через безгрошів'я населення; відсутність фінансів та державної підтримки для втілення інновацій та новітніх технологій; відсутність інвестицій в основні та оборотні засоби, а також у племінні та генетичні ресурси; високий рівень затрат і працемісткості; тривалий цикл виробництва.

Зовнішня торгівля характеризується динамічністю, і зараз в умовах глобалізації вона має ще більший вплив на світовий економічний розвиток. Із початку 2016 р. діє зона вільної торгівлі між Україною та ЄС, що надає можливість стимулювати експорт та імпорт, збільшити обсяг надходження інвестицій та можливості надходження прибутку від реалізації товарів. Загалом нині наша країна має зону вільної торгівлі майже із 45 країнами, і зараз тривають перемовини з Туреччиною та іншими країнами.

Можна констатувати той факт, що Україна на світовому ринку впевнено нарощує свої позиції щодо експорту сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю (сировиною). Але зберегти такі результати та поліпшити їх, вийти у лідери в нових товарних сегментах можна, лише максимально ефективного використовуючи можливості, які надає ринок прискореного технологічного розвитку.

Нами запропонований механізм розвитку АПК України за моделлю «Спільна агропромислова політика» за підтримки держави, тобто державного партнерства. В основу запропонованого механізму покладено інтеграційний напрям самостійного розвитку регіонів (переваги та економічний потенціал), що особливо актуально у період закінчення реформи «децентралізації». Як результат – це стабільність продовольчого ринку, виробництво якісної продукції, захист вітчизняних товаровиробників, забезпечення населення високопоживними продуктами за прийнятними цінами, організація доходів виробників, розвиток малого і середнього бізнесу, соціальна та економічна стабільність тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції / Р. Хірівський та ін. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. 2021. С. 184–191.
2. Чала В.С., Ротко А.О. Вплив економічної глобалізації на експортний потенціал агропромислового комплексу України. *Економічний простір*. 2020. № 163. С. 67–72.
3. Головачова О.С. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури аграрного ринку України. *Бізнес Інформ*. 2013. № 5. С. 178–183.
4. Лемешко Т. Б. Высокие технологии в АПК. URL: <http://elib.timacad.ru/dl/full/r140.pdf/view> (дата звернення: 18.09.2021).
5. Дригола К.В., Вертелецька О.М., Бойко В.В. Агропромисловий комплекс України в контексті виходу на міжнародний ринок. *Економічний простір*. 2019. № 146. С. 5–19.
6. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.09.2021).

7. Стан галузей рослинництва та тваринництва у 2015–2020 роках. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/736-stan-galuzi-roslinnitstva-ta-tvarinnitstva-2015-2020-roki> (дата звернення: 17.09.2021).
8. Лаврук О.В. Особливості європейських моделей державної політики у розвитку тваринництва. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 20. С. 45–50.
9. Лисенко Г.П. Пріоритетні напрями державної стратегічної політики розвитку тваринництва в Україні. *Продовольчі ресурси*. 2020. № 14. С. 277–288.
10. Стратегія як центральний елемент стратегічного менеджменту / Р.І. Завадяк та ін. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. С. 154–158.
11. Лемешко Т.Б. Информационные технологии в образовании : учебное пособие. Москва : РГАУ – МСХА, 2012. С. 131.
12. Босак А.О., Мустафасва Л.А. Поточний стан та перспективи розвитку АПК України: пошук нових ринків збуту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2019. Вип. 24. Ч. 1. С. 48–54.
13. Тарасенко С.В., Глубока Н.А., Кириченко Д.О. Експортна спеціалізація України: вектори розвитку. *Інтернаука*. 2018. № 9(2). С. 36–41.
14. Барилевич О.М. Стан та проблеми розвитку сільського господарства України. *Молодий вчений*. 2015. № 8. С. 36–39.
15. Даниленко А.С. Організаційно-економічні засади реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2013. № 11. С. 5–10.
16. Содома Р.І., Агрес О.Г., Шматковська Т.В. Діджиталізація платіжних систем. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК*. 2020. № 27. С. 75–82.

REFERENCES:

1. Khirivskiy R., Sodoma R., Kleban O., Ustynovska T. (2021) Strategy of development of the agro-industrial complex of Ukraine in the conditions of strengthening the international competition. *Bulletin of Lviv National Agrarian University*, pp. 184–191.
2. Veronika Chala, Rotko Anna (2020) Economic globalization's influence on the export potential of the agro-industrial complex of Ukraine. *Economic space*, 163, pp. 67–72.
3. Golovachova O.S. (2013) Problems and prospects of development of infrastructure of the agrarian market of Ukraine. *Business inform*, no. 5, pp. 178–183.
4. Lemeshko T.B. High technologies in agriculture. Available at: <http://elib.timacad.ru/dl/full/r140.pdf/view> (accessed 18 September 2021).
5. Dryhola K., Verteletskaya O., Boyko V. (2019) Agro-industrial complex of Ukraine in the context of entering the international market. *Economic Scope*, no. 146, pp. 5–19.
6. State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 17 September 2021).
7. The state of crop and livestock industries in 2015–2020. Available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/736-stan-galuzi-roslinnitstva-ta-tvarinnitstva-2015-2020-roki> (accessed 17 September 2021)
8. Lavruk O.V. (2020) Features of European models of state policy in the development of animal husbandry. *Public administration in Ukraine*, vip. 20, pp. 45–50.
9. Lysenko G.P. (2020) Priority directions of the state strategic policy of animal husbandry development in Ukraine. *Food resources*, no. 14, pp. 277–288.

10. Zavadyak R.I., Popovich V.V., Tsitsak L.M., Didovich Y.O., Fedorovich O.A. (2018) Strategy as a central element of strategic management. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, pp. 154–158.
11. Lemeshko T.B. (2012) Information technologies in education: textbook. Moscow: Publishing house of RSAU – Moscow Agricultural Academy, pp. 131.
12. Bosak A.A. (2019) Current state and prospects of development of agro-industrial complex of Ukraine: search of new markets. *Scientific herald of Uzhhorod national university. Series: International economic relations and world economy*, vol. 24, ch. 1, pp. 48–54.
13. Tarasenko S.V. (2018) Export specialization of Ukraine: vectors of development. *International scientific journal «Internauka»*, no. 9(2), pp. 36–41.
14. Barylovych O.M. (2015) State and problems of agriculture development in Ukraine. *Young scientist*, no. 8, pp. 36–39.
15. Danylenko A.S. (2013) Organizational and economic principles of realization of export potential of agricultural enterprises. *Economics and management of agriculture*, no. 11, pp. 5–10.
16. Sodoma R.I., Agres O.G., Shmatkovskaya T.V. (2020) Digitalization of payment systems. *Bulletin of Lviv National Agrarian University: Economics of AIC*, no. 27, pp. 75–82.

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 331.101.3

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-6>**Бойченко А.А.***здобувач**Національного університету «Запорізька політехніка»*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5293-4946>**Шмиголь Н.М.***професор**Національного університету «Запорізька політехніка»*ORCID: <https://orsid.org/0000-0002-1841-2578>**Гальцова О.Л.***доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри національної економіки, маркетингу та
міжнародних економічних відносин**Класичного приватного університету*ORCID: <https://orsid.org/0000-0003-0012-0371>**Boichenko Anastasiia***Degree Seeking Applicant**“Zaporizhzhia Polytechnic” National University***Shmygol Nadiia***Professor**“Zaporizhzhia Polytechnic” National University***Galtsova Olga***Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of National Economy,
Marketing and international economic relations
Classical Private University*

МОТИВАЦІЯ: ПОКАЗНИКИ РОБОТИ ПРАЦІВНИКІВ, ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

MOTIVATION: PERFORMANCE INDICATORS OF EMPLOYEES, INFLUENCE OF PERSONNEL MOTIVATION ON ENTERPRISE EFFICIENCY

АНОТАЦІЯ

Дослідження переважно характеризується встановленням зв'язку між мотивацією та результатами праці робітників. Обґрунтування засновується на твердженнях С. Роббінса (2008 рік) про те, що мотивація – це процес, за допомогою якого зусилля людини активізуються, спрямовуються та підтримуються для досягнення інституційних цілей та виконання завдань. Мета полягає у визначенні ступеня взаємозв'язку між мотивацією та працездатністю працівників. Використано метод дедуктивної логіки та кореляційний неекспериментальний дизайн дослідження. Опитування використовувалось як метод збирання даних, а анкета – як інструмент. В результаті отримано, що 50% співробітників мають низький рівень ефективності через їх недостатні знання про всі види діяльності, які розроблені в їхньому підрозділі чи зоні роботи, або через використання більшої кількості ресурсів, ніж це необхідно, а в гіршому разі – за недосягнення поставлених цілей через брак зусиль.

Ключові слова: мотивація, продуктивність, ефективність.

АННОТАЦІЯ

Исследование в основном характеризуется установлением связи между мотивацией и результатами труда работников. Обоснование основывается на утверждениях С. Роббинса

(2008 год) о том, что мотивация – это процесс, с помощью которого усилия человека активизируются, направляются и поддерживаются для достижения институциональных целей и выполнения заданий. Цель заключается в определении степени взаимосвязи между мотивацией и работоспособностью работников. Использованы метод дедуктивной логики и корреляционный неэкспериментальный дизайн исследования. Опрос использовался как метод сбора данных, а анкета – как инструмент. В результате получено, что 50% сотрудников имеют низкий уровень эффективности из-за их недостаточных знаний обо всех видах деятельности, которые разработаны в их подразделении или зоне работы, или из-за использования большего количества ресурсов, чем это необходимо, а в худшем случае – за недостижение поставленных целей из-за нехватки усилий.

Ключевые слова: мотивация, производительность, эффективность.

ANNOTATION

The Scientific Article is mainly characterized by establishing a relationship between motivation and performance of employees. The rationale is based on Robbins' (2008) assertion that motivation is the process by which human efforts are activated, directed,

and supported to achieve institutional goals and objectives. The purpose is to determine the degree of relationship between motivation and efficiency of employees. The method of deductive logic and correlation non-experimental design of the study were used. The survey was used as a data collection method and the questionnaire as a tool. In this sense, it was found that 50% of employees presented a low level of efficiency due to their lack of knowledge about all activities developed in their unit or area of work, or due to the use of more resources than necessary, and in the worst case – for non-fulfillment of the set goals due to lack of efforts.

Key words: motivation, productivity, efficiency.

Постановка проблеми. На робочому місці важливо знати ті фактори, які впливають на продуктивність людей. Відомо, що певні фізичні та соціальні складові частини впливають на поведінку людини, отже, мотивація до виконання визначає, як людина сприймає свою роботу, свою продуктивність, своє задоволення, тому мотивація та результативність роботи відображають цінності, ставлення та переконання членів організації, складаючи її особистість.

Мотивація серед колег є важливим елементом, який справляє сильний вплив на ставлення та цінності, тому необхідно проаналізувати мотивацію та її зв'язок із результатами роботи людей, які працюють у різних сферах діяльності. Необхідно визначити, які роботи та індивідуальні потреби працівників сприяють задоволенню роботою, щоб визначити ті, що приводять до негативних ситуацій чи невдоволення, які впливають на продуктивність праці. Дослідження намагається висвітлити частоту мотивації в роботі, щоб отримати більш ефективний результат роботи адміністративного персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань мотивації персоналу на підприємствах та її впливу на результативність займаються такі вчені, як С. Роббінс, М. Делгадо, І. Чіавенато.

Методологічні основи дослідження мотивації праці були закладені низкою зарубіжних учених, зокрема А. Смітом, Ф. Тейлором, А. Файоном, А. Маслоу, Ф. Герцбергом, Е. Мейо, М. Месконом, Л. Портером, В. Врумом.

Організаційну поведінку та менеджмент вивчав Е. Арнолетто. Питаннями ефективності робіт займалися С. Мора та Е. Аморос. Зовнішні та внутрішні мотиваційні фактори досліджував І. Чіавенато, продуктивність та мотивацію – Д. Ускателі. Оцінку результатів роботи та її вплив на результати діяльності працівників вивчав Д. Торрес.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок вітчизняних і зарубіжних учених, нині недостатньо досліджень, присвячених вивченню питань, пов'язаних з мотиваційною політикою державних установ.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні ступеня взаємозв'язку між мотивацією та працездатністю працівників. Завданням є висвітлення частоти мотивації в роботі, щоб отримати більш ефективний результат від адміністративного персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. С. Роббінс (2008 рік) зазначає, що мотивація – це процес, за допомогою якого зусилля людини активізуються, спрямовуються та підтримуються для досягнення мети. Це визначення має три ключові елементи, а саме енергію, спрямованість та наполегливість.

Підвищення рівня мотивації у роботі є важливою організаційною задачею, і менеджери продовжують шукати відповіді.

За словами П. Відаурре (2009 рік), мотивація є фундаментальним фактором усередині організації, тому нею необхідно ефективно керувати, щоб уникнути майбутніх конфліктів. Однак було виявлено, що підприємство не адекватно розподіляє адміністрації стимулів та винагород персоналу, що породжує ще більше конфліктів і, як наслідок, падіння продуктивності, оскільки вони переважно немотивовані.

Згідно з С. Роббінсом (2005 рік), мотивація – це сукупність процесів, які впливають на інтенсивність, спрямованість та наполегливість зусиль, докладених людиною для досягнення мети; Це вказує на те, що персонал не є більш компетентним або продуктивним, оскільки немає внутрішньої сили (внутрішня мотивація) або зовнішньої (зовнішня мотивація), яка спонукає їх до більших зусиль та участі, а це породжує, що цілі, які запропонувала компанія, не визначені.

М. Чорний (2010 рік) питає про те, що означає термін «мотивація» незалежно від ситуації, у якій ми його використовуємо. Мотивація визначається як сукупність сил, які спрямовують та підтримують певну поведінку. Такі сили можуть виходити зсередини людей і відомі як «поштовх» від внутрішніх сил, або, можливо, вони виходять з навколишнього середовища і називаються «перетягуванням» від зовнішніх сил. З цієї причини важливо, щоб менеджери усвідомлювали важливість обох типів сил (більш важлива подвійність) під час аналізу причин, що мотивують поведінку. В принципі, важливо зазначити, що зосередження на одній із сил та виключення іншої спричинить неправильні діагнози та дії, які не здатні вирішити мотиваційні проблеми. Наприклад, менеджер припустив би, що рівень дзвінків з боку підлеглого низький, тому що він ледачий, а насправді, запропоновані стимули не відповідають його потребам чи інтересам. Менеджер подумав би, що причиною є відсутність внутрішніх сил штовхання, коли більш точний аналіз у цьому разі зосередиться на зовнішніх силах опору. Такі непорозуміння мотивації, які є дуже поширеними, приведуть до втрати потенційно цінних працівників.

Подібним чином, якщо припустити, що канцелярський працівник виконує свою роботу особливо добре, щоб задовольнити свого керівника, наголошуючи на зовнішніх чи тягучих силах, щоби пояснити свою мотивацію, це може недооцінювати важливість внутрішніх сил підштовхування. Працівник може бути людиною

з високою мотивацією незалежно від типу нагляду чи керівництва, що він отримує. В обох прикладах ширший погляд на мотиваційні фактори має привести до більш достовірних та корисних оцінок.

У роботі ми розглянемо різні види мотиваційних сил з особливим акцентом на тому, що деякі психологи та інші вчені, що є поведінковими дослідниками, зазначили щодо змісту та процесу мотивації.

Почнемо із системи відліку для аналізу джерел мотиваційних сил у робочій ситуації. Пізніше ми розглянемо основні поведінкові теорії мотивації. Потім ми зосередимось на тому, як системи підкріплення та соціальне середовище на роботі можуть вплинути як на силу, так і на напрям мотивації.

І. Чіавенато (2012 рік) говорить, що саме це викликає схильність до певної поведінки. Цей імпульс до дії може бути викликаний зовнішнім стимулом (який надходить із навколишнього середовища), або він може бути породжений внутрішньо в психічних процесах особистості. Мотивація пов'язана із системою пізнання особистості.

Те, що породжує схильність до певної поведінки. Цей імпульс до дії може бути викликаний зовнішнім стимулом (який надходить із навколишнього середовища) або внутрішньо в психічних процесах особистості. Мотивація пов'язана із системою пізнання особистості.

Внутрішня мотивація. У будь-який момент у людини може виникнути думка (це може бути викликано міркуваннями, пам'яттю або підсвідомістю). Думки пов'язані з почуттями та емоціями, які закінчуються ставленням. Щоби створити позитивне та негативне ставлення, втручаються такі фактори, як імідж себе, переконання, цінності, етичні та моральні принципи особистості. Якщо почуття ставлення позитивне, автоматично генерується виправдання, щоби вжити заходів. Це виправдання відоме під назвою «мотивація». Зрозуміло, що у дії втручаються знання, можливості та здібності особистості, від яких буде залежати якість результату відповідно до очікувань себе чи інших.

Зовнішня мотивація. Для створення мотивації необхідно, щоб зовнішні фактори діяли на рецепторні елементи (думка, почуття та дія). Щоб зовнішні фактори були мотивуючими, необхідно породжувати диференціальне сприйняття особи. Найкращий приклад – заробітна плата працівника. Як відомо, заробітна плата сама по собі не є мотивуючим фактором, але в той момент, коли вона збільшується, генерується зовнішній диференціал, який діє на думку та/або відчуття, що певний час це спонукає до отримання кращих результатів, якщо це мета, поки сприйняття породженого диференціала не зникне, воно не стане фактором підтримки.

Виконання роботи. С. Мора (2007 рік) встановлює, що ефективність – це ті дії чи поведінка, які спостерігаються у працівників, що стосуються цілей організації, які можна оцінити з

точки зору компетенції кожної окремої особи та її рівня внеску в компанію. Крім того, визначення продуктивності має бути доповнено описом того, що очікується від працівників, додатково до постійної орієнтації на ефективну роботу.

Е. Аморос (2009 рік) зазначає, що ефективність – це видимі дії, спрямовані на досягнення мети, де індивід проявляє волю і здатність її виконувати, доки контекст підходить для їх досягнення. Ми можемо розглядати це як структурну та систематичну процедуру вимірювання, оцінювання та впливу на атрибути, поведінку та результати, пов'язані з роботою, а також на ступінь прогулів, щоб з'ясувати, наскільки працівник є продуктивним, чи буде він здатний покращити свої майбутні показники, що дає змогу впроваджувати нову політику компенсації, покращує роботу, допомагає приймати рішення про просування по службі чи щодо працевлаштування, визначає, чи є потреба у перепідготовці, виявляє помилки в оформленні посади та допомагає спостерігати, чи є особисті проблеми, які впливають на людину під час виконання посади.

Області оцінювання продуктивності роботи, які пропонує Е. Аморос (2009 рік), відповідають задоволеності клієнтів; це розуміється як ставлення працівника до задоволення потреб користувачів від самого початку розвитку їх функцій або вирішення ситуацій, які представлені йому під час отримання його послуг чи товарів, передбачає наявність працівника різко реагувати на потреби людей, які потребують його допомоги чи знань. Він також включає стратегії, які використовуються працівниками для задоволення потреб клієнтів або відповідального персоналу. Це постійний настрій та ставлення до задоволення й перевищення потреб та очікувань внутрішніх та зовнішніх користувачів. Це передбачає надання додаткової вартості послуги, виконання доручених завдань, щоб утримати користувача та забезпечити надійність і авторитет організації. Колективна робота – це ставлення працівника до співпраці з колегами, а також його готовність створювати, розвивати, досягати та творчо відновлювати спільні цілі. Це передбачає здатність працівника виконувати свої обов'язки рівноправно з рештою персоналу організації. Це здатність делегувати функції у разі визнання особистих, технічних або знанневих обмежень, щоби персонал міг виконувати їх і бути потенційно продуктивним. Здатність спілкуватися з іншими людьми за допомогою усного або письмового вираження оцінюється з точки зору зрозумілості передачі своїх ідей іншим, а також розуміння ідей, які їм передаються. Це здатність спільно виконувати свою діяльність для досягнення спільних цілей, сприяючи активній участі кожної людини. Це передбачає розвиток почуття приналежності серед членів команди, інтеграцію зусиль та навичок кожного учасника для досягнення запропонованих цілей. Трудові досягнення – це ті конкретні цілі, які ставляться у певний період

часу для розгляду питання про досягнення особистих та професійних цілей, запропонованих у рамках організації та сфери роботи. Зазначені досягнення та розроблена діяльність – це специфічні аспекти, які не обов'язково включаються до тих чи інших сфер роботи, які виникають, тобто досягнення ідентифікуються за галузями та оцінюються щодо якості виробництва та відповідності часу, їх також можна розглядати з таких аспектів, як цілі продуктивності, скорочення прогулів, гігієна та безпека праці, які є важливими для компанії. З цієї причини важливо, щоб у кожній робочій сфері враховувалися показники продуктивності та продуктивності кожного працівника, щоб можна було ввести зміни, які дають можливість досягати постійного індивідуального та групового вдосконалення організації.

У цьому аспекті також враховується здатність працівника виконувати покладені на нього завдання в межах компанії, тобто це те положення, яке дає змогу відчувати цілі організації як власні, щоби працювати в рамках концепції постійного вдосконалення можливостей, що виникають. Це дає змогу керувати поведінкою на основі моральних норм і принципів. Це означає діяти чесно й поводитися послідовно на основі ієрархії цінностей та належної професійної практики. Рівень професійної кваліфікації працівника оцінюється на основі практичних технічних знань щодо принципів, стандартів та процесів, необхідних для виконання ними посади, в результаті їх підготовки та досвіду, а також його здатності до аналізу та професійного оцінювання з питань, що відповідають обсягу його компетенції. Лідер розуміється як виконавець того набору аспектів, які визначають правильний ріст і розвиток працівників та його самого для оптимального виконання своїх функцій. Він розуміється як виконавець того набору аспектів, які визначають правильний ріст і розвиток працівників та його самого. Пропонується розглянути такі аспекти:

– планування (лідер здійснює цей процес, організовуючи та обробляючи отриману інформацію для планування майбутніх завдань);

– делегування (мається на увазі той факт, що керівник робочої зони покладає повноваження на особу для виконання конкретних завдань; якщо б делегації не існувало, одна особа мала б зробити все, її робота була б не найоптимальнішою через кількість функцій, які повинні виконуватися одночасно).

У дослідженні використовувався логічний дедуктивний метод, що складається із застосування теоретичних принципів мотивації для вимірювання взаємозв'язку з результатами роботи працівників. Населення складалося з 84 працівників з різних районів. Все населення було взято за вибірку. Тип вибірки, що використовується, є неімовірнісним, оскільки не використовувалась формула. Збирання даних здійснювалося шляхом опитування, проведено-

го до кожного з працівників (для оцінювання їх мотивації); Подібним чином серед керівників району були проведені опитування, щоб вони могли оцінити роботу своїх підлеглих. Для встановлення зв'язку між змінними ми працювали з тестом RhoSpearman (після тесту нормальності Колмогорова-Смірнова).

Зовнішня мотивація. Вони показують, що 56% оцінюваних осіб регулярно мотивовані проти 31%, які сказали, що вони немотивовані. Ці результати пояснюються тим, що значна частина працівників байдужа до того, що вони визнають досягнення та важливість виконання кожної своєї роботи, вони вважають, що лише іноді стимули, які вони отримують, є достатніми, тому це не є обов'язково мотиваційним фактором, який сприяє покращенню їх роботи. Однак були підтверджені важливі моменти, які виділяються, такі як той факт, що вони вважають, що їхнє робоче середовище та конструкція є безпечними, крім того, робочий центр перебуває у прийнятних умовах чистоти та комфорту.

Внутрішня мотивація. Показує, що 56% опитаних працівників немотивовані, 32,1% мають постійну мотивацію, лише 11,9% мотивовані. Це пов'язано з тим, що здебільшого працівники заявляють, що відчувають, що робота, яку вони розробляють, неповною мірою покриває всі їхні інтереси та особисті потреби, а також стверджують, що лише іноді їхні колеги та безпосередній керівник заохочують їх продовжувати досягати особистих цілей. Подібним чином деякі працівники стверджують, що вони не можуть встановлювати робочі та особисті цілі через навантаження, яке у них є, що погіршується через відсутність підтримки з боку начальства та колег.

Рівень мотивації. В результаті встановлено, що 54,8% працівників немотивовані перш за все через внутрішні проблеми (внутрішні фактори), такі як той факт, що значна частина працівників відчуває, що їхні потреби неповністю покриваються роботою, яку вони виконують. Вони розвиваються через те, що не відчувають, що їхні колеги та безпосередні керівники пропонують їм відповідну підтримку для продовження розвитку своєї кар'єри чи роботи та особистих цілей. З іншого боку, є працівники, які байдужі до зовнішніх факторів, таких як стимули, які вони отримують в організації, або інші люди, що визнають і вітають їх за те, що вони роблять.

Продуктивність праці робітників. Очевидно, що 50% працівників мають низьку продуктивність, 35,7% – середню продуктивність, лише 14,3% – високу продуктивність. Ці результати пояснюються тим, що після того, як були підбиті підсумки відповідей безпосереднього начальника робітників, було доведено, що оцінювані люди не мають достатніх знань про всі процедури, які розроблені у їхньому підрозділі чи робочій зоні. Очевидно, що, зіткнувшись із конкретною проблемою, вона не

вирішується напористо, шляхом неналежного використання наданих ресурсів. Інший аспект, який не є очевидним у працівників, – це той факт, що значна частина з них почувається краще під час індивідуальної роботи, ніж у групах, навіть якщо це приводить до затримки певних робочих місць у певний час. Нарешті, небагато працівників борються за досягнення цілей, які ще очікуються.

Взаємозв'язок між мотивацією та результатами роботи. Був використаний тест Колмогорова-Смирнова, оскільки використано вибірку з більш ніж п'ятдесяти випадків. Аналізуючи результати, отримані за допомогою зазначеного тесту, бачимо, що значення Асимптоти (двостороння) кожного з порівняних елементів (виміри та змінні) зазвичай не розподіляються, оскільки були отримані значення нижче 0,05, що еквівалентно 0,031 – 0,042 – 0,003 та 0,005 для вимірів зовнішньої та внутрішньої мотивації і мотивації та змінних показників роботи відповідно. З цієї причини використовується тест на відносини, а саме тест Спірмена.

Тест Спірмена між зовнішньою мотивацією до виконання показав, що існує значна залежність між зовнішньою мотивацією та результатами роботи загалом вісімдесяти чотирьох (84) працівників з EC-400 DIRES SM, отже, значення sig. (Двостороннє) отримане (0,000) менше 0,050. Також цей зв'язок знаходиться в межах середньої позитивної кореляції, оскільки значення отриманого коефіцієнта кореляції становить 0,584.

Тест Спірмена між внутрішньою мотивацією виконання показує наявність значущого зв'язку, оскільки отримане значення значення менше 0,05 і перебуває на рівні 0,000. Також

наявний зв'язок перебуває в дуже сильному діапазоні позитивної кореляції, оскільки значення коефіцієнта кореляції становить 0,752.

Під час порівняння результатів змінної мотивації та змінності результативності роботи виявляється істотна залежність на рівні 0,000 подібно до того, що ця залежність перебуває в межах значного позитивного рейтингу, оскільки коефіцієнт кореляції, отриманий за тестом Спірмена, становить 0,671.

Робоча мотивація – це імпульс задоволення певної потреби за допомогою різних видів діяльності в рамках роботи. Ці твердження підтверджуються тим, про що згадує І. Чіавенато (2012 рік), який у своїх книгах стверджує, що людей заохочують різні фактори, які можна узагальнити у дві великі групи, а саме зовнішні чинники (зовнішня мотивація) та внутрішні фактори (внутрішня мотивація). Оцінюючи кожен із цих факторів за допомогою опитувальника для працівників, ми встановили, що значна частина працівників (54,8%) має низьку мотивацію до роботи перш за все через те, що вони не мають адекватних внутрішніх факторів мотивації, тому що вони не дуже захоплені способами їх мотивації в установі. Ці результати пов'язані з роботою, проведеною М. Делгадо (2010 рік), оскільки цей дослідник визначає, що мотивація є важливим фактором усередині організації; якщо вони знаходяться в негативних ситуаціях (як це наявне в обох дослідженнях), це працює проти цілей установи. Слід зазначити, що М. Делгадо наголошує на тому, що в межах його інституту економічний фактор (винагорода) більше не є основним мотиваційним фактором для працівників, як це наявне у дослідженні.

Таблиця 1

Тест нормальності Колмогорова-Смирнова

		Зовнішня мотивація	Внутрішня мотивація	Мотивація	Продуктивність
N		84	84	84	84
Нормальні параметри a, b	ЗМІ	48,50	28,32	76,82	53,60
	Типове відхилення	11,826	68,926	20,084	15,515
	Абсолютне	0,158	0,152	0,199	0,188
Екстремальні відмінності	Позитивні	0,158	0,152	0,199	0,188
	Негативний	-0,085	-0,101	-0,108	-0,092
Колмогоров-Струнко		1,445	1,389	1,825	1,727
Асимптота (двостороння)		0,031	0,042	0,003	0,005

Таблиця 2

Тест Спірмена між мотивацією виконання

			Мотивація	Продуктивність
Ро де Спірман	Мотивація	Коефіцієнт кореляції	1,000	,671**
		Асимптота (двостороння)		0,000
		N	84	84
	Продуктивність	Коефіцієнт кореляції	0,671**	1,000
		Асимптота (двостороння)	0,000	
		N	84	84

** кореляція є значною, перебуваючи на рівні 0,01 (двостороння)

Джерело: авторська розробка

Робоча ефективність – це діяльність, а також різні форми, які працівник застосовує для розвитку певної діяльності протягом певного часу. Її оцінювання всередині організації має надзвичайно велике значення, оскільки вона сприяє встановленню стандартів та прийняттю рішень щодо дій, які мають проводитися з працівниками. Багато авторів прагнуть розумного та оптимального способу оцінювання результативності роботи, як, наприклад, у разі з Е. Аморосом (2009 рік), який, визначивши ефективність як набір спостережуваних дій працівника для досягнення поставленої мети, назвав три важливі аспекти для оцінювання працівниками, такі як ефективність, дієвість та народжуваність. Отримані результати вказують на те, що 50% співробітників мають низький рівень ефективності, оскільки їм бракує знань про всі процедури, які розроблені в їхньому підрозділі чи зоні роботи, а також очевидно, що конкретна проблема не вирішується напористо шляхом неналежного використання наданих ресурсів серед інших проблем. Порівнюючи результати з роботами Д. Торреса (2011 рік), ми виявили, що результативність також представляла проблему в реальності кооперативу, оціненого дослідником, проте головною проблемою інституту було незнання цілей та завдань, що привело до затримки очікуваних результатів у кооперативі.

Після незалежного аналізу кожної зі змінних ступінь взаємозв'язку між ними було встановлено шляхом застосування таких статистичних тестів, як тест нормальності Колмогорова-Смірнова та кореляційний тест Спірмена, з яким існує істотна залежність на рівні 0,000. Також було продемонстровано мотивацію роботи та результативність роботи, а після проведення контрастного тесту гіпотез було прийнято, що взаємозв'язок мотивації та працездатності працівників у 2014 році був значним. Ці результати пов'язані з тими, які виявив М. Делгадо (2010 рік), який, оцінивши взаємозв'язок між мотивацією роботи та результатами роботи, встановлює, що значна частина проблем, які обертаються навколо результатів роботи співробітників, викликана низьким рівнем мотивації у робітників.

Висновки. Було встановлено, що працівники мають низький рівень мотивації, будучи внутрішнім чинником, виміром, який представляє менші індекси, ніж зовнішній фактор; Це було пов'язано з тим, що співробітники байдуже ставляться до таких аспектів, як фінансові стимули, які вони можуть отримувати в установі, оскільки вони надають більшої важливості аспектам, пов'язаним з їхньою особистістю, таким як постановка та виконання їх особистих завдань.

Близько 50% співробітників представили низький рівень ефективності через відсутність знань про всю діяльність, що проводиться в їхньому підрозділі чи робочій зоні, або тому, що вони використали більше ресурсів, ніж необхідно, або (в гіршому разі) за недосягнення поставлених цілей через брак зусиль.

Нарешті, дослідження завершує констатацію існування зв'язку між мотивацією та працездатністю працівників, оскільки після порівняння результатів обох змінних за допомогою деяких статистичних тестів, таких як тест Спірмена, було встановлено зв'язок 0,000, отже, була прийнята альтернативна гіпотеза.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аморос Е. Організації. 1-ше вид. Перу : Águila Ediciones, 2009.
2. Арнолетто Е. Організаційна поведінка та розвиток : навчальний матеріал для курсу спеціалізації «Комплексний менеджмент якості». UTN, Кордовська обласна школа, 2001.
3. Арнолетто Е. Організаційний менеджмент у державному управлінні. 1-ше вид. УКК : Кордова, 2005.
4. Брюер К. Політика, державне та державне управління. Спільні видання. Каракас, 1979. С. 45–84.
5. Чіавенато І. Управління людськими ресурсами: людський капітал у різних організаціях. Мексика : MC Graw Hill, 2009.
6. Чіавенато І. «Організаційна культура». Редагувати. Освіта Пірсона. 3-тє вид. Мексика, 2012.
7. Делгадо М. Мотивація роботи та її вплив на продуктивність праці: тематичне дослідження. Факультет гуманітарних та педагогічних наук Центрального університету Венесуели, 2010.
8. Гарсія М. Трансформації сучасної держави. Мадрид : Редакційне партнерство, 1977.
9. Горостяга Р. Прозорість у державному управлінні. CITAFOEA, 1996.
10. Хейс Б. Як виміряти задоволеність клієнтів. 2-ге вид. Оксфордська Англія, 1999.
11. Меджія Ю. Оцінка результатів діяльності з акцентом на трудові компетентності (дипломна робота). Гватемала : Університет Рафаеля Ландіві, 2012. URL: <http://biblio3.url.edu.gt/Tesario/2012/05/43/Mejia-Yessika.pdf>.
12. Міно Е. Співвідношення між організаційним кліматом та результатами працівників з гриль-ресторану Marakos 490 у департаменті Ламбаєск. Університет Католика Санто Торібіо де Могровехо, 2014.
13. Мора С. Якість людини. 2008. URL: <http://77www.gestiopolis.com/canales7/rrhh/calidad-humana.htm>.
14. Пінеда Л. Важливість організаційного клімату та продуктивності роботи в Росії: співробітники Державної установи управління юстиції. Гватемала, 2004.
15. Роббінс С. Теорія та практика організаційної поведінки. 1996. 214 с. URL: <http://www.marketing-xxi.com/teorias-de-la-motivacion-90.htm>, 102003
16. Рохас Мойя Дж. Управління процесами покращення догляду за користувачами у закладах охорони здоров'я національної системи охорони здоров'я. 2007. URL: www.eumed.net/libros/2007a
17. Сатурно Дж. Педро: Як розробити оцінку якості медичної допомоги у первинній медичній допомозі, навчальний відділ превентивної медицини та громадського здоров'я. Іспанія : Університет Мурсії.
18. Теллез Л. Університет Квіндіо. Інтегрована система управління. Загальні положення вимірювань у державному секторі – показники. 2009. URL: <http://web2.uniquindio.edu.co/dep/plandes/documentos/sig/capacitaciones/Indicators.pdf>
19. Торрес Д. Оцінка результатів роботи та її вплив на результати діяльності працівників накопичувально кредитної кооперації OSCUS Ltda. Амбатто, 2010.
20. Ускатеґі Дж. Виміри продуктивності. Колумбія : Águila Editores, 2011.

REFERENCES:

1. Amorós, E. (2009) Organizations. (1st ed.). Peru: Águila Ediciones.
2. Arnoletto, E. (2001) "Organizational Behavior and Development". Study material for the Comprehensive Quality Management Specialization Course. UTN, Córdoba Regional School.
3. Arnoletto, E. (2005) Organizational Management in Public Administration. First edition. UCC: Córdoba.
4. Brewer C. (1979) Politics, State and Public Administration. Joint Editions. Caracas, pp. 45–84.
5. Chiavenato, I. (2009) Human resource management: human capital in various organizations. Mexico: Editorial MC Graw Hill.
6. Chiavenato, I. (2012) "Organizational culture". Edit. Pearson Education. Mexico. 3rd edition.
7. Delgado, M. (2010) Work motivation and its impact on work performance: a case study, Central University of Venezuela Faculty of Humanities and Education.
8. García, M. (1977) The Transformations of the Contemporary State. Editorial Partnerships Madrid.
9. Gorostiaga, R. (1996) Transparency in government management, CITAF-OEA.
10. Hayes, B. (1999) How to measure customer satisfaction. Oxford England, Second edition.
11. Mejía, Y. (2012) "Performance evaluation with a focus on labor competencies", Universidad Rafael Landívar, Guatemala, (Undergraduate Thesis). Retrieved from: <http://biblio3.url.edu.gt/Tesario/2012/05/43/Mejia-Yessika.pdf>.
12. Mino, E. (2014) "Correlation between organizational climate and worker performance from the Marakos 490 grill restaurant in the department of Lambayeque", Universidad Católica Santo Toribio de Mogrovejo, department of Lambayeque.
13. Mora, C. (2008) Human Quality. Compiled on October 8, from <http://www.gestiopolis.com/canales/7/rrhh/calidad-humana.htm>
14. Pineda, L. (2004). Importance of the organizational climate and work performance in employees of a Public Institution of Administration of Justice. Guatemala.
15. Robbins, S. (1996) Organizational behavior theory and practice, p. 214. Retrieved from: <http://www.marketing-xxi.com/teorias-de-la-motivacion-90.htm>,102003
16. Rojas moya J. (2007) Management by processes to improve user care in health establishments of the national health system. Retrieved from: www.eumed.net/libros/2007a
17. Saturno J. Pedro. How to design an evaluation on the quality of care in primary care, Teaching Unit of Preventive Medicine and Public Health, University of Murcia. Spain.
18. Téllez, L. (2009) University of Quindío. Integrated Management System. Generalities of Measurement in the Public Sector – The Indicators. Compiled on March 19, from <http://web2.uniquindio.edu.co/dep/plandes/documentos/sig/capacitaciones/Indicators.pdf>
19. Torres, J. (2011) The evaluation of work performance and its impact on the performance results of the workers of the savings and credit cooperative OSCUS Ltda. Ambato. 2010. Ecuador.
20. Uzcátegui, J. (2011) Dimensions of Performance. Águila Editores. Colombia.

УДК 332.146

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-7>**Verbytska Anna***Candidate of Sciences (public administration),
Head of the Department of Marketing, PR-technologies and logistics
Chernihiv Polytechnic National University***Babachenko Larysa***Candidate of Sciences (Economics),
Docent of the Department of Marketing, PR-technologies and logistics
Chernihiv Polytechnic National University***Вербицька А.В.***кандидат наук з державного управління,
завідувач кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національного університету «Чернігівська політехніка»***Бабаченко Л.В.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

COMMUNICATION STRATEGY DEVELOPMENT ALGORITHM FOR B2C STARTUPS

АЛГОРИТМ РОЗРОБКИ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ B2C СТАРТАПІВ

ANNOTATION

This article proposes an author's algorithm for developing a communication strategy for B2C startups, including: communication audit of B2C startup, setting goals and objectives of the communication strategy (business goals, marketing goals, communication goals); analysis of the business model of the startup (defining of the life cycle of the startup); defining of the target audience; development of communication messages for each segment in accordance with the profile; definition of startup communication tools; definition of communication channels of the startup; development of a communication plan; media plan development; evaluation of the effectiveness of the communication strategy. The proposed algorithm focuses on the in-depth analysis of the profile of the consumer's personality, which allows to predict behavioural responses in conditions of uncertainty and create an effective communication strategy B2C startup.

Keywords: startup communication strategy, startup business model analysis, startup life cycle, target audience, communication channels, media plan.

АНОТАЦІЯ

Ефективність та дієвість сучасної економіки значною мірою залежить від здатності швидко виводити на ринок інноваційну продукцію. Щоб прискорити час виходу такої продукції на ринок, збільшити її споживчу вартість, а також належним чином підготувати цільову аудиторію, необхідно розробити реалістичні маркетингові стратегії та плани, спробувати підвищити ефективність маркетингових операцій та впровадити найсучасніші маркетингові інструменти, які зараз все більше базуються на комунікаційних технологіях. Для безперервного зростання ефективності інноваційних продуктів на ринку в мережевій економіці необхідні нові методи та технології для управління інструментами просування маркетингу. Такі методи повинні враховувати інтереси різних груп споживачів. Цифрова трансформація бізнесу та зростання кількості B2C стартапів вплинули на необхідність створення ефективних маркетингових комунікацій із споживачами цифрових послуг та продуктів у висококонкурентному середовищі. Основними типовими проблемами, які досліджуються в рамках специфіки стартап-маркетингу, є проблеми витрат на просування, розробка маркетингової стратегії, яка найчастіше є інтуїтивно зрозумілою, а також проблеми спілкування з потен-

ційними клієнтами. Стартапи зазвичай стикаються з конкретними проблемами, розвиваючи свою комунікаційну політику, особливо на ранній стадії. У статті пропонується алгоритм розробки комунікаційної стратегії для B2C стартапів, що включає: аудит комунікації B2C стартапу, визначення цілей та завдань комунікаційної стратегії (бізнес-цілі, маркетингові цілі, цілі комунікації); аналіз бізнес-моделі стартапу (визначення життєвого циклу стартапу); визначення цільової аудиторії (ведення розвитку клієнтів, створення CJM); розробка комунікаційних повідомлень для кожного сегменту; визначення інструментів комунікації стартапу; визначення комунікаційних каналів; розробку комунікаційного плану; розробку медіа-плану; оцінку ефективності комунікаційної стратегії. Запропонований алгоритм зосереджений на поглибленому аналізі особистості споживача, що дозволяє передбачити поведінкові реакції в умовах невизначеності та створити ефективну комунікаційну стратегію для B2C стартапу.

Ключові слова: комунікаційна стратегія стартапу, аналіз бізнес моделі стартапу, аналіз життєвого циклу стартапу, визначення цільової аудиторії, канали комунікації, медіаплан.

АННОТАЦИЯ

В статье предложен алгоритм разработки коммуникационной стратегии для B2C стартапов, включая: коммуникационный аудит B2C стартапа, постановку целей и задач коммуникационной стратегии (бизнес-цели, маркетинговые цели, коммуникационные цели) анализ бизнес-модели стартапа (определение жизненного цикла стартапа) определение целевой аудитории; разработку коммуникационных сообщений для каждого сегмента по профилю; определение инструментов коммуникации стартапа; определение каналов коммуникации стартапа; разработку коммуникационного плана; разработку медиаплана; оценку эффективности коммуникационной стратегии. Предложенный алгоритм сфокусирован на глубоком анализе профиля личности потребителя, который позволяет прогнозировать поведенческие реакции в условиях неопределенности и создавать эффективную коммуникационную стратегию B2C стартапа.

Ключевые слова: коммуникационная стратегия стартапа, анализ бизнес модели стартапа, анализ жизненного цикла стартапа, определение целевой аудитории, каналы коммуникации, медиаплан.

Problem setting. Despite modern challenges in the economic and social spheres, the field of innovative entrepreneurship is developing dynamically in Ukraine. Since 2015, the Ukrainian information technology market has doubled, and the growth rate is not slowing down. The startup ecosystem is quite multifaceted, but due to the uneven distribution of B2C and B2B startups and the infrastructure for them, the system is still developing. The most popular direction for launching startups is B2C. Most startups were launched in the e-commerce and B2B fintech. As the COVID-19 crisis changed consumer habits and the way they buy the products, innovative entrepreneurs are increasingly opting for digital products for consumers.

The efficiency and effectiveness of the modern economy is highly dependent on the ability to quickly bring innovative products to the market. To accelerate the time for such products to enter the market, increase their consumer value, as well as properly prepare the target audience, it is necessary to develop realistic marketing strategies and plans, try to improve the efficiency of marketing operations and introduce the most modern marketing tools, which are now increasingly based on communication technologies. For the continuous growth of the effectiveness of innovative products on the market in a networked economy, new methods and technologies are needed to manage marketing promotion tools. Such methods should take into account the interests of different consumer groups.

Recent research analysis. Due to the lack of specialized research on startup marketing communications in in-depth analysis of the literature related to the study of the peculiarities of startup marketing and challenges for early-staged startups.

The recent research works show that there is an obvious difference in marketing communications of B2B and B2C companies [1]. Most of authors state that startups face the challenges in early stage communication [2–4].

Research by Rumler A. et al. considered the necessity of diversified communicative approach in order to lead the changes in startup potential customers or suppliers. They highlighted that many startups do not realize the value and power of communication as in the very early phase the startup product is not clear yet or may change [2].

Richter N. & Schildhauer T. studied the mechanisms of competitiveness of startups and innovative business in an ever-changing digital environment. The authors defined the methodological implications for business research, start-ups and policy making [3].

Lopez Garcia J. et al. defined the key factors that do not affect the optimization of conversions in B2C businesses such as the duration of the session and the rebound percentage, as well as the specific actions that must be carried out to at-

tract and retain users in B2C companies that use the digital marketing ecosystem [5].

Selection of previously unsolved parts of the problem. The need for in-depth study of consumer behaviour to quickly scale and attract new customers is especially relevant for the promotion of B2C startups. In this regard, there is a need to use a comprehensive communication strategy for promotion, which will be aimed at implementing the marketing strategy of the startup, through effective communication with the target audience.

Formulation of the goals of the article (task statement). The research aim is to formulate the algorithm for developing a communication strategy for a B2C startup.

The main research material. The main typical problems that are investigated within the framework of the specifics of startup marketing are problems of promotion costs, development of a marketing strategy, which is most often intuitive, as well as the problems of communication with potential customers.

Startups are regularly facing specific challenges developing their communication policies especially in the earliest phase. At the same time, it is initially important to know startup communicative target groups and to adapt the communicative activities accordingly [1].

The communication strategy development algorithm for B2C startups developed by the authors is presented on the Figure 1.

The algorithm consists of 10 stages:

1) *Communication audit of B2C startups.* Analysis of existing communications for startups should be carried out after the testing the MVP idea and with further growth, when there is a feedback from the end user [6]. Information could be obtained from the statistical data of the website, by the method of conducting a UX audit to assess the user's interaction with the site or application, conduct in-depth interviews, analyse the effectiveness of the channels and communication tools already involved [7].

It is necessary to analyse the information field, where the tone of the mentions allows to understand what specific characteristics of a digital product or service consumers are discussing and what problems they face when interacting with a startup marketing communications. Since the information field of a startup is a collection of all mentions in the Internet, it is necessary to analyse all sites of mention: chats, forums, blogs, comments from bloggers, sites with reviews, etc. In order to collect data the special services could be used.

Analysis of competitors' communications, as a final step, will allow to evaluate their marketing promotion and create an integrated communication strategy.

Despite the fact that a B2C start-up has an innovative idea that occupies a separate market niche and has no direct competitors, it is nec-

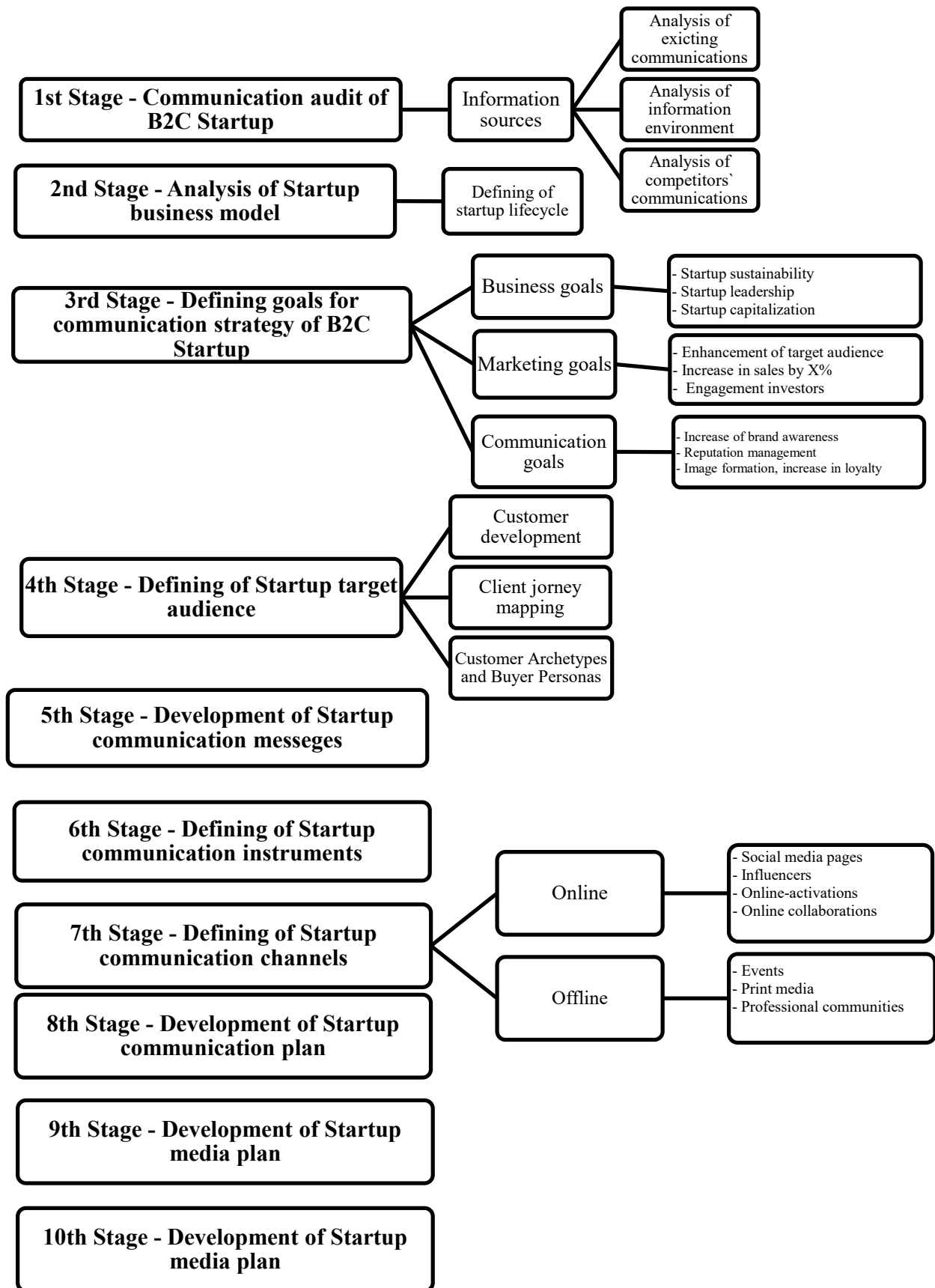

Figure 1. Communication strategy development algorithm for B2C startups

essary to take into account indirect competitors that offer substitute goods. These may be regular firms, rather than startups, that serve the needs of the potential target audience of the startup. For the analysis, qualitative and quantitative studies of the target audience of competitors, their methods of engaging, compile CJM of an individual user could be conducted.

2) *Analysis of startup business model.* A business model is the way the startup uses to create value and generate profits. Value means uniqueness, which is the foundation of a competitive advantage.

Defining the lifecycle of a startup allows determining what stage of growth a startup is in and developing an appropriate communication strategy. The classic startup lifecycle is tied to investment rounds. There are three early stages in a startup, where a startup is looking for the most effective business model: MVP (idea), Preseed stage, Seed stage. Next comes a period of active growth of a startup in stages: Round A (early growth), Round B (scaling), Round C + (expansion). At each round, the startup has the corresponding tasks:

- Preseed: search for a buyer; then identifying the problem; solution proposal; first sales.
- Seed: checking sales and communication channels; confirmation of the business model and market size.
- Round A: scaling of sales and communication channels; test of hypotheses for expanding the target audience and scaling.
- Round B: scaling in the local market; testing hypotheses for entering foreign markets.
- Round C +: world market dominance [8].

The startup is actively growing and has several development paths: it becomes a full-fledged business, buying out the shares of investors (LBO), goes to an IPO, or it is bought by a corporation (M&A) [9]. In accordance with the life cycles, it is necessary to define the purpose and objectives of the communication strategy.

3) *Setting goals and objectives of the communication strategy of a B2C startup.* At the beginning of the development it is necessary to understand what is the final goal and what tasks have to be performed in order to achieve it: business, marketing or communication. For startups as innovative projects within a limited budget an integrated goal but with an emphasis on increasing sales should be set.

4) *Defining of startup target audience.* The method Customer Development is used mainly for analysing the target audience of startups. Customer Development is a qualitative method of target audience research: testing an idea or MVP prototypes of a future product for demand using potential identified consumer segments. It is necessary to segment the target audience according to their interests and needs, but not on the basis of socio-demographic characteris-

tics. It is conducted by the method interview, which is divided into two types – the solution of the problem and the image of the ideal product [7].

5) *Development of communication messages for each segment of the target audience in accordance with the profile.* Communication messages are short conclusions based on an understanding of the client's needs, which allow to influence the outlook for the sale of a product or service. Messages should contain a solution of the problem and a positive result after buying. Messages are divided into several types: functional messages are messages that express the usefulness and functionality of the product for the consumer. Emotional messages are messages that allow to elicit an emotional responses from consumers. Social messages are messages that relate to the consumer's need to identify with the group.

6) *Communication plan.* The communication plan considers the tools and communication channels suitable for the specific segment, which were taken from the algorithm (Figure 1).

7) *Development of the media plan.* A communication plan is necessary for the general media plan, which reflects the process of implementing the communication strategy.

8) *Evaluating the effectiveness of a communication strategy.* There are two main factors that determine the effectiveness of communication: measurability and analytics. Measurability includes the volume of material, tone, reach, share among the other publications, impressions and the number of attracted target audience. Analytics studies the causal relationships between the volume of the material and the quality of its perception by the target audience. The most widespread metrics are: advertising publishing equivalent (AVE) estimate; cost per contact (CPC), total audience reach (Media Outreach).

Conclusions. Nowadays a huge number of unique startup initiatives have been launched in Ukraine, many of which have been successful, and some have even become unicorns. Ukraine is one of the world leaders in the number of people working in the field of IT, and shows an annual increase in the field of information technology.

The role of communication in start-up companies is crucial. Communication links the start-up company to external resources. It creates two-way communication processes to the external environment to detect changes and gather information. Communication identifies, creates, and disseminates strategic information. It provides means to handle growth effectively.

Communication strategy is especially important for B2C startups, where the end user is the client. The algorithm for developing a communication strategy for B2C because allows to find scalable ways to attract the target audience.

REFERENCES:

1. Reklaitis, K. & Pileliene, L. (2019) Principle Differences between B2B and B2C Marketing Communication Processes. *Management of Organizations: Systematic Research*, vol. 81, pp. 73–86. DOI: 10.1515/mosr-2019-0005
2. Rumler, A., Schmidt, L. & Zumdieck, A. (2019) Challenges in early stage communication for startups – two Case Studies. *Praxis WISSEN Marketing*, vol. 1. DOI: 10.15459/95451.36
3. Richter, N., Jackson P., Schildhauer, T. (2018) Startup clinics: applied research and “first aid” for early stage startups. *Entrepreneurial Innovation and Leadership*, pp. 29–40.
4. Halle, I. T., Beekhof, T., & Ruel, H. (2016) How do start-ups engage with stakeholders? *Let's talk society*. Euprera congress. Groningen.
5. López García, J.J., Lizcano, D., Ramos, C.M., Matos, N. (2019) Digital marketing actions that achieve a better attraction and loyalty of users: an analytical study. *Future Internet*, vol. 1(6), 130. DOI: 10.3390/fi11060130
6. Ries, E. (2011) *The lean startup: how constant innovation creates radically successful businesses*. Portfolio Penguin, 336 p.
7. Levy, J. (2021) *UX Strategy: product strategy techniques for devising innovative digital solutions*. O'Reilly Media, Inc, USA. 332 p.
8. Blank, S. & Dorf, B. (2020) *The startup owner's manual: the step-by-step guide for building a great company*. Wiley, 608 p. ISBN: 978-1-119-69068-9
9. Alvarez, C. (2014) *Lean customer development: building products your customers will buy*. ISBN-13: 978-1449356354

УДК 658.7

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-8>**Гірна О.Б.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу і логістики
Національного університету «Львівська політехніка»***Кобилюх О.Я.***старший викладач кафедри маркетингу і логістики
Національного університету «Львівська політехніка»***Hirna Olha***Candidate of Science (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Department of Marketing and Logistics
National University Lviv Polytechnic***Kobylyukh Oksana***Senior Lecturer of Department of Marketing and Logistics
National University Lviv Polytechnic*

ФУЛФІЛМЕНТ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

FULFILMENT: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито основні тенденції розвитку e-commerce в умовах пандемії COVID-19, при цьому підкреслено актуальність використання фулфілменту як одного з ключових елементів подолання негативних чинників для інтернет-магазинів в умовах сьогодення. Розкрито сутність поняття «фулфілмент», представлено характеристику основних бізнес-процесів, на яких він є зосереджений, окреслено цільову аудиторію його функціонування, наведено позитивні та негативні сторони застосування фулфілменту. На основі проведеного моніторингу структури послуг фулфілменту основних гравців закордонного та вітчизняного ринків підкреслено, що за вдалого використання елементів фулфілменту компанії різного рівня розвитку спроможні подолати негативні наслідки пандемії та утримати лідерські позиції на ринку послуг.

Ключові слова: електронна комерція, пандемія COVID-19, фулфілмент, інтернет-магазин, покинутий кошик, WMS-система, call-центр.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты основные тенденции развития e-commerce в условиях пандемии COVID-19, при этом подчеркнута актуальность использования фулфилмента как одного из ключевых элементов преодоления негативных факторов для интернет-магазинов в современных условиях. Раскрыта сущность понятия «фулфилмент», представлена характеристика основных бизнес-процессов, на которых он сосредоточен, обозначена целевая аудитория его функционирования, приведены положительные и отрицательные стороны применения фулфилмента. На основе проведенного мониторинга структуры услуг фулфилмента основных игроков зарубежного и отечественного рынков подчеркнуто, что при удачном использовании элементов фулфилмента компании разного уровня развития способны преодолеть негативные последствия пандемии и удержать лидерские позиции на рынке услуг.

Ключевые слова: электронная коммерция, пандемия COVID-19, фулфилмент, интернет-магазин, брошенная корзина, WMS-система, call-центр.

ANNOTATION

The article reveals the main trends in the development of e-commerce in the context of the COVID-19 pandemic. The relevance of using fulfillment as one of the key elements of overcoming the negative consequences for online stores in today's conditions is emphasized. The essence of the concept of "fulfill-

ment", which helps to develop trade and increase sales of small shops and large virtual trading platforms, is revealed. The essence of the main business processes on which it is focused is acceptance of production, features of storage of the goods, a complete set of the order, packing of the goods, management of returns. Based on the structural-logical scheme, the process of fulfillment implementation is presented. The target audience of its operation is outlined: online stores, manufacturers and wholesale suppliers, large importers, and exporters. The expediency of using fulfillment depending on the volume of the order is given. Prices for fulfillment services are presented in accordance with evaluation methods: a monthly subscription, fixed fee for each order, and percentage of sales. Along with the negative factors of fulfillment for the online store (such as lack of free access to the warehouse, errors in completing the goods, difficulties with paperwork, guaranteed stock), there are positive aspects: savings on overhead costs, simplification, and acceleration of order processing, warehousing stock, instant shipment, efficient operation of the call center, acceptance of payment and refund. The positive elements of Amazon's use of fulfillment at the international level have been revealed. In the Ukrainian market, Zammler's and Epicenter K's characteristics are described. The operation of small-scale fulfillments described in detail on the example of Cherdak Company, and the main points of Glovo microfulfills in the markets of the European Union and Ukraine are presented. Based on the monitoring of the structure of fulfilling services of the main players in the foreign and domestic markets, it is emphasized that with the successful use of fulfillment elements, companies of different levels of development are able to overcome the harmful effects of the pandemic and maintain leadership in the services market.

Key words: e-commerce, pandemic COVID-19, fulfillment, online store, abandoned basket, WMS-system, call-center.

Постановка проблеми. За 11 місяців 2019 р., згідно з даними групи EVO, ринок електронної комерції виріс на 17%, а саме до 76 млрд. грн. При цьому розмір середнього чека однієї покупки знизився на 7–10%, а вартість доставки зросла, становлячи 5–15% від вартості товару. У 2018 р. український ринок e-commerce виріс на 30%, показавши другий результат у Європі за темпами зростання. У 2019 р. збільшились доходи від супутніх сервісів, зокрема реклами,

просування, онлайн-оплат та доставки. На доставці товарів, придбаних в Інтернеті, оператори заробили щонайменше 3,5 млрд. грн., на онлайн-оплатах – 1,9 млрд. грн. [1].

Пандемія COVID-19 тільки посилила вплив ринку e-commerce на розвиток логістичного сервісу. За час самоізоляції у сфері логістики зародилося кілька позитивних трендів. Так, ритейлери стали переходити в онлайн, серйозний стимул до розвитку отримали інтернет-магазини й сервіси доставки. У квітні-травні 2020 р. великим маркетплейсам вдалося наростити обсяг замовлень у 2–3 рази. Згідно з прогнозами, до 2022 р. 67% усіх онлайн-покупок у світі будуть здійснюватися через маркетплейси [1]. При цьому логістика деяких омніканальних ритейлерів сегменту “non food” виявилась не готовою до різкого сплеску замовлень через інтернет-майданчики. Внаслідок цього середні терміни доставки замовлень по країні виросли до тижня й більше. Логістика й обслуговування покупців із регіонів залишаються слабким місцем навіть для інтернет-магазинів США. За таких умов актуалізується проблематика адаптації логістичної інфраструктури до умов сьогодення, які диктує пандемія, а саме розвитку складів, потужностей автопарку та фулфілмент-центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та завдання логістики складування, діяльність логістичних операторів, особливості фулфілменту як логістичної послуги отримали відображення в багатьох працях зарубіжних науковців, таких як Д. Бауерсокс, М. Кристофера, К. Лайсонс, Д. Уотерс [2; 3; 4; 5]. Детально досліджується означена проблематика вітчизняними науковцями, такими як М. Ваховська, Є. Крикавський, Д. Попов, Н. Чухрай, О. Шалева [6; 7; 8; 9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, незважаючи на достатню розробленість питань складської діяльності, функціонування логістичних операторів різних рівнів, питання фулфілменту залишається недостатньо дослідженим, адже більшість інформації, представленої стосовно досліджуваної проблематики, має характер комерційних пропозицій на сайтах відповідно до діяльності логістичних операторів. З огляду на це формується проблематика дослідження та представлення теоретичних аспектів фулфілменту, тобто самої його сутності, основних складових частин, характерних особливостей, позитивних та негативних елементів його функціонування. Також виникає необхідність розкриття прикладних аспектів, а саме його реалізації від макрорівня до рівня мікрофулфілментів (“dark stores”) з урахування впливу пандемії COVID-19.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження та розвиток фулфілменту в умовах пандемії COVID-19, що базується на поєднанні теоретичного інструментарію та прикладних аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пандемія COVID-19 вплинула на розвиток ринку електронної комерції. Усе більше споживачів почали замовляти товари онлайн. Безперечно, частина з них прийшла на сайт для так званого window shopping, тобто відвідувач приходить на сайт не заради самої покупки, а для того, щоб вивчити товар, порівняти ціни, знайти ідеї подарунків тощо. Так, люди стали використовувати кошик інтернет-магазину як своєрідний віш-лист. Основними причинами своїх покинутих кошиків в інтернет-магазині відвідувачі вважають такі [10]:

- висока вартість (покупці «залишають» онлайн-кошик через тарифи на доставку, податки й збори);

- тривалий термін доставки (у нових реаліях споживачі розраховують, що їх замовлення доставлять за 1–2 дні; швидкість доставки стає вирішальним фактором під час вибору інтернет-магазину);

- політика повернення (важливо організувати зручний процес повернення, якщо товар не підійшов покупцеві; у деяких інтернет-магазинів відсоток повернень може досягати більше половини випадків від загальної кількості замовлень).

Покинутий кошик – це проблема логістики. Її може вирішити фулфілмент. Логістичний провайдер закриває питання зберігання товару, оброблення замовлень і доставки кінцевому споживачеві. Таким чином, рівень клієнтського сервісу зростає, підвищується лояльність до ритейлера і, як наслідок, зростають продажі. За допомогою фулфілменту інтернет-магазин отримує важливу конкурентну перевагу, тому цей варіант вирішення питань логістики оптимальний для онлайн-ритейлу.

Фулфілмент – це нове слово в логістиці України, якому немає аналогів як в українській, так і в російській мовах. Однак у світовій практиці електронної комерції фулфілмент як логістична послуга працює вже понад двох десятиліть років, допомагаючи розвивати торгівлю та збільшувати продажі дрібних магазинів, а також великих віртуальних торгових майданчиків [11].

Засновником фулфілменту став відомий у США інтернет-магазин “Amazon”. З часом компанія почала займатися логістикою інших магазинів. Фулфілментом, як правило, користуються компанії, що відправляють більше, ніж 100 замовлень у місяць, а також планують успішно розширювати бізнес найближчим часом. Він також може знадобитися інтернет-магазинам тоді, коли обіг не надто великий, а рівень продажів підвищується у сезонний період.

Фулфілмент (від англ. “order fulfillment” – «виконання замовлення») – це комплекс операцій із товаром від моменту оформлення замовлення споживачем до його отримання, тобто фулфілмент – це комплекс операцій з оброблення замовлень, що охоплює зберігання, комплектацію, пакування товарів, організацію доставки

й роботу з поверненнями. Терміни відвантаження й доставки товарів займають менше часу, а вартість під час комплектації замовлення нижче. Таким чином, наслідок роботи з оператором – збільшення продажів магазину. Фулфілмент пропонує не тільки логістичні послуги, але й взаємодію з покупцем, а саме приймання замовлення, консультацію (якщо оператор також надає послугу кол-центру) й повернення, якщо споживач відмовився від покупки. Усі питання з приймання товару й відправлень вирішує менеджер зі складу. Матеріальну відповідальність за втрату товару несе підрядник, а не магазин [12].

Якщо розглядати фулфілмент як бізнес-процес, можна умовно виділити шість його етапів (табл. 1).

Продемонструвати функціонування фулфілменту можна на основі таких ключових елементів, які представлені на рис. 1.

Цільовою аудиторією фулфілменту виступають такі клієнти [11]:

- інтернет-магазини будь-якої спеціалізації (за винятком магазинів, що продають ліки, продукти, які швидко псуються або фасовані по грамах, деякі ювелірні вироби та інші товари, що вимагають особливих умов зберігання та реалізації);

- виробники та гуртові постачальники, які працюють в офлайн-режимі та реалізують свою продукцію через мережу роздрібних інтернет-магазинів та реальних ритейлерів;

- великі експортери та імпортери, які бажають прискорити, спростити та здешевити логістику.

Особливість цієї нової логістичної послуги полягає в комплексному охопленні всієї товарної логістики. Для виробників та гуртових постачальників це альтернатива власного складу

готової продукції або гуртової бази, звідки порціями відвантажується товар роздрібним продавцям [11]. Отже, переваги є такими:

- постачальник (виробник) звільняється від необхідності утримувати склад, складську техніку та персонал; йому не потрібно вести облік великої кількості відвантажень та вирішувати низку логістичних завдань;

- ритейлер (інтернет-магазин) впевнений у наявності товарів на складі та в оперативності доставки; продавець економить на власному складі та транспортуванні товару; він звільнений від контакту з покупцем щодо питань доставки та повернення, концентруючи всі свої сили на маркетингу та просуванні товару.

Отже, виробник концентрується на виробництві та підвищенні якості продукції, продавець удосконалює маркетингову стратегію, а фулфілмент-центр доводить до досконалості мистецтво логістики.

Відповідно до обсягів продажу, в табл. 2 розглянемо необхідність застосування фулфілменту. Відповідно до наведених цифр, за обсягу замовлення більше 100 протягом дня є необхідним використання фулфілменту, адже це зумовлює значну економію за значного потоку замовлень, а саме економію на оренді складських приміщень, персоналі, спеціальному програмному забезпеченні. Крім вищезазначених витрат, виникають непрямі витрати, пов'язані з амортизацією складського та комп'ютерного обладнання, вартістю зберігання та повернення, витрати на пакувальні матеріали, роботу з персоналом (плинність кадрів, формування необхідної кількості працівників складу у пікові навантаження).

Ціни на послуги фулфілменту зазвичай сформовані відповідно до одного з таких трьох методів:

Таблиця 1

Характеристика основних бізнес-процесів під час застосування фулфілменту

Бізнес-процес	Характерні особливості
Приймання продукції	Від цього етапу залежать швидкість та ефективність усього ланцюга. Для деяких товарів приймання здійснюється за допомогою штрих-кодів, але якщо такого ідентифікатора немає, то потрібно розпізнати товар для того, щоб контролювати наявність товару на складі, при цьому кожна одиниця маркується унікальним номером. За допомогою системи WMS оперативно зчитуються вага та габарити товару. Ці дані прискорюють пакування, дають змогу одразу здійснити розрахунок вартості доставки на сайті.
Особливості зберігання товару	Товар розміщується на різних ділянках зберігання фулфілмент-центру залежно від типу розміру, обігу. Зона довготривалого зберігання може мати місця для палет, стелажі для невеликих товарів тощо. Під час занесення в IT-систему формується унікальний номер товару й адреса комірки, що дає змогу автоматично побудувати маршрут для комплектації.
Комплектація замовлення	Дані про замовлення отримують від call-центру інтернет-магазину. WMS прив'язує до замовлення конкретний товар, формується карта комплектації для робітника складу, який збирає замовлення. Якщо товару немає, то формується лист, що передається до відділу закупівлі. Сформоване замовлення відправляють до зони пакування.
Пакування товарів	Необхідно проаналізувати асортимент, яким торгує онлайн-магазин, і підібрати оптимальну кількість типорозмірів пакування.
Управління поверненнями	Необхідно забезпечити своєчасний розбір повернутих замовлень, щоб не знижувати темпи роботи складу. Також можна зібрати статистику з причин повернення, провести експертизу, організувати оперативне приймання товару на склад для перепродажу.

Джерело: власне опрацювання на основі [12]

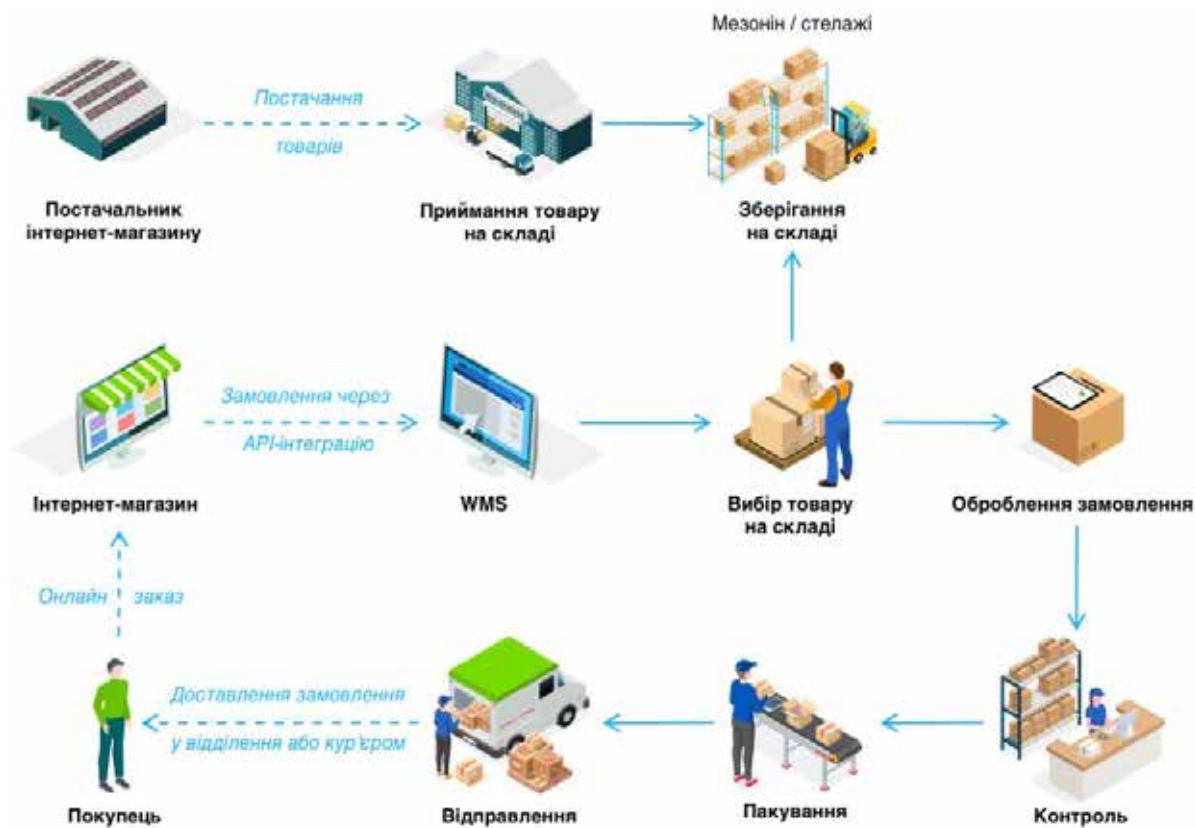

Рис. 1. Структурно-логічна схема фулфілменту

Джерело: [12]

– щомісячний абонемент; у рамках вибраного пакета послуг клієнт оплачує фіксований тариф; кількість опрацьованих замовлень та складських місць не перевищує передбаченого тарифним планом обсягу;

– фіксована плата за кожне замовлення; такий пакет містить вибраний перелік послуг (комплектація, упакування, оформлення паперів, прийом оплати); тариф не залежить від фізичного обсягу замовлення та від його вартості;

– відсоток від продажів; за такої тарифікації фулфілмент-центр залишає собі обумовлену частку від усіх оплат, отриманих від покупців за доставлений товар; можливі інші схеми пайової участі в бізнесі.

Переваги та недоліки фулфілменту представимо у табл. 3.

“Amazon” займає провідну позицію в індустрії e-commerce. Ця компанія швидко доставляє продукти споживачам і пропонує свою доступну підписку Prime. Оскільки покупці знають про вигідні умови доставки, 63% пошуків товарів починаються саме з цієї платформи. У 2020 р. “Amazon” оголосила, що буде 1 000 приміських фулфілмент-центрів для підтримки Same-Day Delivery (доставки у той самий день). Усе більша кількість споживачів вже використовує Amazon Prime One-Day і Same-Day Delivery, і ці нові більш привабливі варіанти доставки приносять компанії значний дохід. 57% користувачів Amazon Prime One-Day і Same-Day Delivery

Таблиця 2

Доцільність використання фулфілменту залежно від кількості замовлень

Кількість замовлень, шт./день	Необхідність застосування фулфілменту
Менше 50	Нерентабельно
Від 100	Доцільно
Більше 100	Обов’язково

Джерело: власне опрацювання на основі [11]

говорять, що ці пропозиції збільшують суму, що вони витрачають на “Amazon” [10].

У нашій країні такі логістичні послуги не настільки розвинені, як в Америці чи Європі. В Україні всього кілька транспортних компаній, які надають на українському ринку комплексну послугу «фулфілмент + склад», а саме «Нова Пошта», “Zammler”, “Denka Logistics” і “Raben”. Їхніми клієнтами є найбільші інтернет-майданчики, зокрема “ROZETKA”, «АЛЛО». У конкуренції з великими логістичними центрами на українському ринку фулфілменту працюють дрібніші компанії, такі як «Майбокс Логистикс», «Чердак» [11]. Детальніше розкриємо характерні особливості деяких із них.

“Zammler GROUP” – міжнародна група логістичних компаній, що надає послуги у сфері автомобільних, морських, авіа- та залізничних перевезень, митно-брокерського оформлення,

Таблиця 3

Переваги та недоліки застосування фулфілменту

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – Економія на накладних витратах (на оренді складу, оплаті персоналу, обладнанні, програмному забезпеченні); – спрощення та прискорення опрацювання замовлення під час збільшення обсягів продажу; – складський запас (достатній і постійний); – миттєве відвантаження прямо зі складу; – мінімальна участь власника інтернет-магазину у всіх процесах; – call-центр – консультації покупців щодо доставки та характеристик товару; – приймання оплати та повернення грошей (економія на банківській комісії). 	<ul style="list-style-type: none"> – Відсутність вільного доступу на склад для власника інтернет-магазину; – помилки під час комплектації товару через незнання персоналом складу специфіки товару; – складнощі, пов'язані з документообігом (накладні та інші документи видаються один раз за певний період, зокрема місяць, квартал); – гарантований платіж навіть за мінімальної кількості товарів на складі (за фіксованого тарифу).

Джерело: власне опрацювання на основі [11; 13; 14]

а також складські послуги. До групи входять 5 компаній та 17 офісів. Представництва є в Україні, Польщі, КНР та Казахстані [15]. Компанії групи “Zammler” надають повний комплекс логістичних послуг з усіх видів перевезень, зберігання вантажів, митного оформлення та експортно-імпорتنих операцій, фулфілменту.

Фулфілмент від “Zammler” пропонує комплексне рішення для інтернет-магазинів із таким набором послуг, як прийом товарів від постачальника; зберігання; комплектація, упаковка замовлення; доставка до дверей оптимальною кур'єрською службою; звітність; здійснення повернень; платіжний сервіс (прийом оплати від одержувача); фотопослуги. Перевагами фулфілменту від “Zammler” є комплексний сервіс; індивідуальні рішення; персональний менеджер; привабливі комерційні умови; низький показник помилок (0,02%); високий ступінь залучення й відповідальності за проєкт; скорочення витрат на складські приміщення, комунікації, персонал; оптимізація операційних витрат, а саме скорочення витрат в ІТ і капітальних витрат на оренду складських приміщень; можливість відстеження показників ефективності складу; надання найбільш оптимального виду доставки й оплати; оплата тільки отриманих послуг. Фулфілмент компанії в Україні розташований у Київській області та володіє такими характеристиками, як склад класу «А»; антипилове покриття підлоги; температурний режим від +15 до +24°C; сплінкерна система пожежогасіння; цілодобова система охорони з відеоспостереженням; WMS-система; сучасна розвантажувально-навантажувальна техніка [16; 17].

Розглянемо діяльність групи компаній «Епіцентр К», яка за 17 років стала потужною бізнес-імперією, що складається з мережі торгових центрів «Епіцентр», мережі торгових центрів «Нова лінія», інтернет-магазину з власними центрами видачі замовлень, логістичних центрів, декількох виробничих заводів, агрохолдингу та франчайзингових спортивних мереж. Попри всі умови пандемії та економічної нестабільності, компанія завзято модернізувала наявні напрями бізнесу, запустила нові торговельні лінії, а також відкрила нові формати й магазини.

Діяльність групи компаній «Епіцентр К» забезпечується розгалуженою логістичною системою. Логістичний центр «Калинівка» площею 100 тис. м² централізовано забезпечує 75% поставок товарів у торговельні центри мережі. На території логістичного центру розташовується митний термінал, який надає повний комплекс послуг для здійснення митного оформлення товарів і транспортних засобів. У 2019 р. компанія відкрила потужний фулфілмент-центр «Віскозна» загальною площею 30 тис. м², які обробляють замовлення online-клієнтів із високою точністю і швидкістю, збільшивши власні потужності [18].

Доцільно зазначити, що в Україні є лише один фулфілмент-центр, який обробляє широкий асортимент товарів (більше 250 тис. артикулів), включаючи негабаритні. Окрім цього, унікальною особливістю фулфілменту є те, що він повністю інтегрований в омніканальну модель продажів. До фулфілмент-центру товари можуть надходити як від постачальників (включаючи той асортимент, який відсутній на полицях ТЦ), так і від мережі торговельних центрів. Фулфілмент-центр забезпечений сучасною автоматизованою системою управління (WMS-системою), а також конвеєрною системою (завдовжки більше 1,5 км), спіральними та консольними ліфтами, двома секціями сортувальної системи. Подібну технологію застосовують на складах компанії “Amazon”. Така система дає можливість виконувати замовлення з високою точністю та швидкістю, адже опрацювання та відвантаження одного транспортного маршруту триває менше 30 хвилин. Зрештою, вже за півгодини покупець має змогу отримати своє замовлення з центру видачі замовлень у ФЦ «Віскозна» [19].

Дрібнішою логістичною компанією, яка функціонує на українському ринку та надає повний спектр складських послуг, є компанія «Чердак». Вона надає комплекс таких послуг [20]:

- складування (приймання товарів, відповідальне зберігання на складі, всі види зберігання, онлайн-доступ до залишків);
- опрацювання замовлення (маркування, стикерування товарів; пакування, перепакування

ня; вкладання листівок, гарантійних талонів; зважування та оцінювання);

– доставка (передача на доставку «день у день», доставка по Україні логістичними операторами, пункт самовивозу (м. Київ));

– робота з клієнтами (приймання накладних платежів, опрацювання повернень, call-центр);

– IT-інтеграція (приймання замовлення з маркетплейсів, інтеграція з популярними CMS- та CRM-системами, публічний API для інтеграції).

Серед переваг співпраці з цією компанією доцільно виокремити комплекс послуг із складської та транспортної логістики в одному місці; індивідуальний підхід до кожного клієнта; здійснення оплати тільки за отримані послуги; можливість зосередитись на розвитку та продажах за рахунок економії часу та засобів.

Сильною стороною компанії «Чердак» є розроблена ними тарифна сітка, яка включає 5 видів тарифів залежно від кількості замовлень. До кожного тарифу підібрано особливі види послуг з урахуванням характерних особливостей тарифу та представлення системи знижок залежно від збільшення обсягів замовлення. До клієнтів, які мають обсяг замовлення 3 000+ та складають вагому частку прибутку компанії, застосовується індивідуальний підхід (табл. 4).

Разом із розвитком фулфілменту в останній період активно почав функціонувати на ринку мікрофулфілмент, або «dark stores». Вдалим прикладом застосування цього тренду є діяльність компанії «Glovo». Компанія здійснює швидку доставку будь-чого менш ніж за півгодини. «Glovo» почав розвивати цей напрям

минулого року. Для швидкої доставки компанії потрібні мікрофулфілмент-центри, або dark stores. Це магазини-склади, куди приїжджають кур'єри, щоб зібрати замовлення. Швидка доставка вже працює в Іспанії під назвою «Glovo Express». Можна замовити різні категорії продуктів, зокрема хліб, м'ясо, солодке, а також товари від постачальників, наприклад, від «Unilever» або «Coca-Cola». У Барселоні замовлення доставляють у середньому за 12 хвилин. Є 6 локацій, на одній близько 2 000 товарів кожної позиції в запасі. Доставка безкоштовна незалежно від суми замовлення.

В Україні компанія «Glovo» запустила перший мікрофулфілмент центр – «dark store» у м. Києві. У «dark store» доступні товари певного асортиментного ряду, які можна буде замовити в додатку «Glovo». Отримавши повідомлення про замовлення, співробітники «dark store» збирають його і передають кур'єрам на доставку користувачам. У Києві доставка замовлення до 250 грн. коштує стандартні 40 грн., а замовлення від 250 грн. безкоштовне. Кур'єри в Києві доставляють замовлення на мопедах, один кур'єр зможе привозити 4–6 одиниць товару. До кінця року компанія планує запустити сервіс у п'яти містах України, а саме Києві, Одесі, Львові, Харкові та Дніпрі [21; 22].

Висновки. Поліпшення сервісу, збільшення швидкості доставки, професіоналізація логістичних послуг стають необхідними чинниками, які допоможуть подолати стагнацію бізнесу. Подолати спад на ринку логістичних послуг та залишитися конкурентоспроможними зможуть лише ті

Таблиця 4

Тарифи на послуги фулфілменту компанії «Чердак Фулфілмент»

Тарифи	XS	S	...	L	XL
Послуги					
Кількість відправлень, шт.	0–49	50–100	...	1 001–3 000	3 000+
Відправка замовлень, грн.	20 (до 3 од. товару + 1 грн. за кожний додатковий товар)	20 (до 3 од. товару + 1 грн. за кожний додатковий товар)	...	10 (до 3 од. товару + 1 грн. за кожний додатковий товар)	8 (до 3 од. товару + 1 грн. за кожний додатковий товар)
Приєм товару, грн./міс.	1	1	...	1	індивідуально
Зберігання товарів, грн./міс.	min 1м ³ – 400	2 м ³ безкоштовно, > 5 грн./день	...	8 м ³ безкоштовно, > 5 грн./день	індивідуально
Робота з поверненням, грн./шт.	3	3	...	3	індивідуально
Приймання накладних платежів, %	2	2	...	2	2
Відправка SMS клієнтам, грн./шт.	0,70	0,70	...	0,70	0,70
Штрих-кодування	безкоштовно	безкоштовно	...	безкоштовно	безкоштовно
Аналітика	безкоштовно	безкоштовно	...	безкоштовно	безкоштовно
Упакування:					
– картонний лист, грн./шт.	13	13	...	13	13
– стрейч, грн./м	2	2	...	2	2
– повітряно-пухляча плівка, грн./м	8	8	...	8	8

Джерело: власне опрацювання [20]

компанії, що спроможуться вибудувати політику зменшення постійних і змінних витрат з найменшими втратами для бізнесу. Виходячи з проведеного дослідження на основі теоретичних та прикладних аспектів, зазначаємо, що розвиток фулфілменту є тим елементом, який спроможний заощадити клієнту вільний час для розвитку бізнесу й збільшення обсягів продаж, елімінувавши такі негативні чинники, як оренда порожнього складу у разі сезонного спаду; нестача, пересортування та помилки в комплектації замовлень через погано організований облік; збільшення термінів доставки в сезонний пік через недостатність ресурсів та персоналу. Таким чином, окреслені тенденції в умовах пандемії дадуть змогу більшості суб'єктів господарювання ринку пристосуватися до змінних умов зовнішнього середовища, зберігши високі конкурентні позиції на ринку, зменшивши рівні логістичних витрат і підвищивши якість обслуговування клієнтів через надання різного спектру необхідних послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Кобилуох О., Гірна О. Тренди трансформації логістики на ринку E-COMMERCE. *Marketing and Logistics in the System of Management* : XIII International Scientific-Practical Conference (October 22–24, 2020, Lviv, Ukraine). Львів : «Львівська політехніка», 2020.
- Бауэрсокс Д.Дж. Логистика: Интегрированная цепь поставок. *Logistical Management* / Д.Дж. Бауэрсокс, Д.Дж. Клосс ; пер. с англ. Москва : Олимп-бизнес, 2013. 640 с.
- Кристофер М. Логистика и управление цепочками поставок / под общ. ред. В. Лукинского. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 316 с.
- Лайсонс К., Джиллингем М. Управление закупочной деятельностью и цепью поставок / пер. с англ. Москва : ИНФРА-М, 2012. 798 с.
- Управление цепями поставок : Справочник издательства Gower / под ред. Дж. Гатторны ; ред. Р. Огулин, М. Рейнольдс ; пер. с 5-го англ. изд. Москва : ИНФРА-М, 2010. 670 с.
- Крикавський Є., Похильченко О., Фертч М. Логістика та управління ланцюгами поставок : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 844 с.
- Чухрай Н., Гірна О. Формування ланцюга поставок: питання теорії та практики : монографія. Львів : Інтелект-Захід, 2007. 232 с.
- Попов Д. Фулфілмент – уникальное решение для интернет-торговли или направление в логистике? *Логистика сегодня*. 2014. № 6. С. 378–382.
- Шалева О. Фулфілмент у логістичній інфраструктурі вітчизняної інтернет-торгівлі. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/59.pdf> (дата звернення: 24.09.2021).
- Покинутий інтернет-кошик: проблема інтернет-магазину чи логістики? URL: <https://wareteka.com.ua/uk/blog/pokynutyj-koshyk-problema-internetu-magazynu-chy-logistyky> (дата звернення: 24.09.2021).
- Фулфілмент – що це означає, як працює в Україні та як розібратися? URL: <https://www.skladovka.ua/uk/chto-takoe-fulfillment> (дата звернення: 24.09.2021).
- Що таке фулфілмент та чому він потрібен компаніям? URL: <https://wareteka.com.ua/uk/blog/viznachennya-ivikoristannya-fulfillmentu> (дата звернення: 24.09.2021).
- Що таке фулфілмент, та яким компаніям він потрібний? URL: <https://www.interkassa.com/ua/blog/chto-takoe-fulfillment-i-kakim-kompaniyam-on-nuzhen> (дата звернення: 24.09.2021).
- Фулфілмент, что это такое? URL: <https://partnertrade.org/fulfillment-chto-eto-takoe> (дата звернення: 24.09.2021).
- Zammler. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Zammler> (дата звернення: 21.05.2021).
- Фулфілмент. URL: <https://www.zammler.com.ua/services/skladskaya-logistika/fulfillment> (дата звернення: 21.05.2021).
- Фулфілмент для магазину: що це таке та яка користь для підприємця? URL: <https://torgsoft.ua/ua/articles/statii/fulfillment> (дата звернення: 21.09.2021).
- Виробництво логістика «ЕпіцентрК». URL: <https://epicentrk.ua/ua/about/vyrobnystvo-i-logistyka> (дата звернення: 22.05.2021).
- Епіцентр відкрив свій перший фулфілмент-центр у Києві. URL: <https://epicentrk.ua/ua/news/epitsentr-vidkriv-sviy-pershiy-fulfillment-tsentru-u-ki-iv.html> (дата звернення: 22.05.2021).
- Чердак – Фулфілмент. URL: <https://4erdakfulfillment.com.ua> (дата звернення: 21.05.2021).
- Glovo запустить доставку за 10 хвилин у 5 містах України. URL: <https://ain.business/2021/07/05/glovo-zapustyt-dostavku-za-10-hvylyn-u-5-mistah-ukrayiny> (дата звернення: 27.09.2021).
- Glovo запустила в Україні перший магазин без покупок. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/glovo-zapustila-pershiy-darkstor-u-kiyevi-novini-kiyeva-50174604.html> (дата звернення: 27.09.2021).

REFERENCES:

- Kobyliukh O., Hirna O. (2020) Trendy transformatsii lohistyky na rynku e-commerce [Trends in the transformation of logistics in the e-commerce market]. *Marketing and Logistics in the System of Management*: XIII International Scientific-Practical Conference (October 22–24, 2020, Lviv, Ukraine). Lviv: "Lviv Polytechnic National University".
- Bawersox D., Closs D., Cooper B. (2013) *Supply Chain Logistics Management*: 4-th edition. London: Mc Graw Hill.
- Christopher M. (2004) *Logistika i upravleniie serochkami postavok* [Logistics and Supply Chain Management]. Sankt-Petersburg: Piter.
- Lysons K., Farrington B. (2012) *Upravlenye zakupochnoi deiatelnosti u tsepiu postavok* [Purchasing and Supply Chain Management]. Moscow: INFRA-M.
- Upravlenie tsepami postavok: Spravochnik izdatelstva Gower [Supply Chain Management: A Publishing Directory]. In J. Gattorna, R. Ogulin, M. Reynolds (Eds.). Moscow: INFRA-M.
- Krykavsky Y., Pokhylchenko O., Fertsch M. (2017) *Lohistyka ta upravlinnia lantsiuhamy postavok* [Logistics and supply chain management]. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University.
- Chukhrai N., Hirna O. (2007) *Formuvannia lantsiuha postavok: pytannia teorii ta praktyky* [Modeling of the supply chain: theory and practice]. Lviv: Intelekt-Zakhid.
- Popov D. (2014) *Fulfillment – unikalnoye resheniye dlya Internet-torgovli ili napravleniye v logistike?* [Fulfillment – a unique solution for e-commerce or a direction in logistics?]. *Logistics today*, vol. 6, pp. 378–382.
- Shaleva O. *Fulfillment u lohistychnii infrastrukturi vitchyznianoii internet-torhivli* [Fulfillment in logistics infrastructure of the domestic Internet trade]. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/59.pdf> (accessed 24 September 2021).

10. Pokynutyi internet-koshyk: problema internet-mahazynu chy lo-histyky? [Leaving the shopping cart: the problem for the Internet-shop or for the Logistics?]. Available at: <https://wareteka.com.ua/uk/blog/pokynutyj-koshyk-problema-internetu-magazynu-chy-logistyky> (accessed 24 September 2021).
11. Fulfillment – shcho tse oznachaie, yak pratsiuie v Ukraini ta yak rozibratsia? [Fulfillment – what does it mean, how does it work in Ukraine and how does it mean?]. Available at: <https://www.skladovka.ua/uk/chto-takoe-fulfillment> (accessed 24 September 2021).
12. What is fulfillment and why do companies need it? [Shcho take fulfillment ta chomu vin potriben kompaniiam?]. Available at: <https://wareteka.com.ua/uk/blog/viznachennya-i-vikoristannya-fulfillmentu> (accessed 24 September 2021).
13. Shcho take fulfillment, ta yakym kompaniiam vin potribnyi? [What is fulfillment, and which companies need it?]. Available at: <https://www.interkassa.com/ua/blog/chto-takoe-fulfillment-i-kakim-kompaniyam-on-nuzhen> (accessed 24 September 2021).
14. Fulfillment, chto eto takoye? [Fulfillment, what is it?]. Available at: <https://partnertrade.org/fulfillment-chto-eto-takoe> (accessed 24 September 2021).
15. Zammler. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Zammler> (accessed 21 May 2021).
16. Fulfillment. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Zammler> (accessed 21 May 2021).
17. Fulfillment dlia mahazynu: shcho tse take ta yaka koryst dlia pidpriemtsia? [Fulfillment for the store: what it is and what are the benefits for the entrepreneur]. Available at: <https://torgsoft.ua/ua/articles/stati/fulfillment> (accessed 21 May 2021).
18. Vyrobnystvo i lohistyka “Epitsentr K” [Production and logistics of the “Epicenter K”]. Available at: <https://epicentrk.ua/ua/about/vyrobnystvo-i-logistyka> (accessed 21 May 2021).
19. Epitsentr vidkryv svii pershyi fulfillment-tsentr u Kyievi [Epicenter has opened its first fulfillment center in Kyiv]. Available at: <https://epicentrk.ua/ua/news/epitsentr-vidkryv-sviy-pershiy-fulfillment-tsentr-u-ki-vi.html> (accessed 21 May 2021).
20. Cherdak – fulfillment [Cherdak – fulfillment]. Available at: <https://4erdakfulfillment.com.ua> (accessed 21 May 2021).
21. Glovo zapustyt dostavku za 10 khvylyn u 5 mistakh Ukrainy [Glovo will launch delivery in 10 minutes in 5 cities of Ukraine]. Available at: <https://ain.business/2021/07/05/glovo-zapustyt-dostavku-za-10-hvylyn-u-5-mistah-ukrayiny> (accessed 21 May 2021).
22. Glovo zapustyla v Ukraini pershyi mahazyn bez pokuptsiv [Glovo launched the first store in Ukraine without customers]. Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/glovo-zapustila-pershiy-darkstor-u-kiyevi-novini-kiyeva-50174604.html> (accessed 21 May 2021).

УДК 005.954:331.31:334.76

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-9>**Грінченко Р.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та
організації підприємницької діяльності
Одеського національного економічного університету***Hrinchenko Raisa***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of The economy of enterprise
and organization of entrepreneur activity Department
Odessa National Economic University*

СУЧАСНІ ЗАСОБИ УПРАВЛІННЯ ЧАСОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

MODERN MEANS OF TIME-MANAGEMENT AT ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті виявлено, що головним завданням впровадження управління часом на підприємстві є пошук та впровадження ефективних технологій, що дають можливість найбільш оптимально використовувати час для досягнення запланованих показників підприємства. Ефективна система управління часом на підприємстві дає можливість скоротити непродуктивні витрати часу та спрямувати час на продуктивні напрями, що забезпечать розвиток та підвищення ефективності підприємства. Запропоновано алгоритм впровадження управління часом на підприємстві представити у вигляді покрокового руху, який налічує 10 основних етапів, які деталізуються у статті. У розпорядженні підприємства є обмежений невідновлювальний ресурс, ефективне використання якого може створити передумови для підвищення показників ефективності діяльності підприємства без втрати додаткових грошових коштів. Результатом впровадження управління часом на підприємстві повинні також бути розроблені та доведені до персоналу корпоративні стандарти з управління часом, які мають включати такі обов'язкові блоки, як глосарій управління часом; загальні домовленості щодо підприємства; регламенти; інструментарій управління часом.

Ключові слова: час, управління часом, алгоритм, інструментарій.

АННОТАЦИЯ

В статье выявлено, что главным заданием внедрения управления временем на предприятии является поиск и внедрение эффективных технологий, которые позволяют наиболее оптимально использовать время для достижения запланированных показателей предприятия. Эффективная система управления временем на предприятии позволяет сократить непроизводительные затраты времени и направить время на продуктивные направления, которые обеспечат развитие и повышение эффективности предприятия. Предложено алгоритм внедрения управления временем на предприятии представить в виде пошагового движения, который насчитывает 10 основных этапов, которые детализируются в статье. В распоряжении предприятия есть ограниченный невозобновляемый ресурс, эффективное использование которого может создать предпосылки для повышения показателей эффективности деятельности предприятия без потери дополнительных денежных средств. Результатом внедрения управления временем на предприятии должны быть разработанные и доведенные до персонала корпоративные стандарты по управлению временем, которые должны включать такие обязательные блоки, как глоссарий управления временем; общие договоренности по предприятию; регламенты; инструментарий управления временем.

Ключевые слова: время, управление временем, алгоритм, инструментарий.

ANNOTATION

The article reveals the main task of implementing time management in the enterprise – the search for and implementation of effective technologies that provide the most optimal use of time to achieve the planned performance of the enterprise. An effective time management system at the enterprise provides opportunities to reduce unproductive time and direct time to productive areas that will ensure the development and efficiency of the enterprise. It is proposed to present the algorithm of time management implementation at the enterprise in the form of “step by step” movement, which has 10 main stages, which are detailed in the article: formation of time management goals; selection of time management objects; selection of subjects of time management; formulation of time management goals for the main activities of the enterprise; prioritization of goals by areas and levels of activity of the enterprise; formulation of the list of tasks for each formed purpose of the enterprise; planning and optimization of time management tasks at the enterprise; execution of tasks on time management at the enterprise; control over the implementation of time management tasks at the enterprise; adjustment of previous stages based on the results of performance monitoring. It is offered to establish target indicators of time-management of the enterprise on the basic four blocks of system: time management in relations with consumers; business process management; HR; financial management. The company has a limited non-renewable resource, the effective use of which can create the conditions for improving the efficiency of the enterprise without losing additional funds. The implementation of time management in the enterprise should also develop and bring to the staff corporate standards for time management, which should include the following mandatory blocks: glossary of time management; general agreements on the enterprise; regulations; time management tools. These blocks are not universal and final; they can be supplemented taking into account the specifics of the enterprise. However, they are mandatory for the formation of effective time management in the company, which will be clear to all employees and management.

Key words: time, time management, algorithm, tools.

Постановка проблеми. Час – це єдиний невідновний ресурс, що неможливо зберегти чи повернути. Сучасні умови динамічних змін, зростаючого рівня конкуренції та невизначеності вимагають від підприємства використовувати оптимально всі можливі наявні ресурси. Проте оптимальне використання інших ресурсів без оптимального використання часу не приведе до зростання ефективності діяльності підприємства. Час є однією з головних умов ефективного функціонування підприємства. Час – це гроші.

Сучасний світ все більше підтверджує це висловлювання.

Підприємства, що намагаються підвищити свої показники ефективності або зайняти більш високі конкурентні позиції, намагаються знайти джерела підвищення ефективності або конкурентоспроможності. Таким джерелом або ресурсом виступає ефективне використання часу. Слід зауважити, що система управління часом, що впроваджується на підприємстві, не вимагає вкладення великих обсягів грошових коштів, що є завжди привабливим для керівництва підприємством. Таким чином, у розпорядженні підприємства є обмежений невідновлювальний ресурс, ефективне використання якого може створити передумови для підвищення показників ефективності діяльності підприємства без втрати додаткових грошових коштів, тому актуальним виступає розгляд питання впровадження сучасних засобів та інструментів управління часом на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками багато зарубіжних та вітчизняних учених приділяють значну увагу питанням управління часом. Питання управління часом та пошук ефективних засобів управління часом досліджували такі вчені та практики, як Г. Архангельський, Д. Аллен, Л. Зайверт, С. Кові, Б. Трейсі, Н. Хілл [1–6]. Проте теоретико-практичний базис управління часом на підприємствах повинен базуватись на досконалому розумінні сутності управління часом та можливих засобів чи інструментів управління часом, що можуть бути використані під потреби та особливості кожного конкретного підприємства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Перелік засобів та інструментів управління часом на підприємстві повинен розроблятися та впроваджуватись комплексно. Управління часом повинне мати системний характер, впроваджуватись на всіх елементах та рівнях системи управління, враховуючи сутнісні характеристики та особливості самої системи управління часом.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних засад управління часом на підприємстві, виділення переваг та недоліків можливих засобів та інструментів управління часом для підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням впровадження управління часом на підприємстві є пошук та впровадження ефективних технологій, що дають можливість найбільш оптимально використовувати час для досягнення запланованих показників підприємства. Ефективна система управління часом на підприємстві дає можливість скоротити непродуктивні витрати часу та спрямувати час на продуктивні напрями, що забезпечать розвиток та підвищення ефективності підприємства, тобто час – це безвитратний для підприємства ресурс, ефективне управління яким може підвищити загальні показники діяльності

підприємства. Алгоритм впровадження управління часом на підприємстві можна представити у такому вигляді (рис. 1).

1. Формування цілей управління часом
2. Вибір об'єктів управління часом
3. Вибір суб'єктів управління часом
4. Формулювання цілей управління часом за основними напрямками діяльності підприємства
5. Пріоритетність цілей за напрямками та рівнями діяльності підприємства
6. Формулювання переліку завдань за кожною сформованою метою підприємства
7. Планування та оптимізація виконання завдань управління часом на підприємстві
8. Виконання завдань щодо управління часом на підприємстві
9. Контроль за виконанням завдань управління часом на підприємстві
10. Корегування попередніх етапів за результатами контролю виконання

Рис. 1. Алгоритм впровадження управління часом на підприємстві

Розглянемо більш детально засоби та інструменти, які може використовувати підприємство на кожному етапі зазначеного алгоритму управління часом.

1) **Формування цілей управління часом.** Використовуючи підхід до формування системи збалансованих показників Р. Каплана та Д. Нортон як підхід до формування цільових показників управління часом для підприємства, пропонуємо цільові показники управління часом підприємства встановлювати за такими основними чотирма блоками системи [7]:

- управління часом у відносинах зі споживачами; головною метою управління часом у взаємовідносинах зі споживачами є скорочення витрат часу підприємства на задоволення потреб споживачів; для цього необхідно зрозуміти те, яких цільових показників використання часу на споживачів планує досягти підприємство, враховуючи інші цільові показники його діяльності;

- управління бізнес-процесами; цілі управління бізнес-процесами підприємства встановлюються з огляду на необхідність оптимізації бізнес-процесів підприємства, скорочення непродуктивних витрат часу на реалізацію окремих бізнес-процесів та пошук джерел більш швидкого виконання наявних на підприємстві бізнес-процесів;

- управління персоналом; цілі управління часом в ході підготовки, навчання та взаємовідносин із персоналом базуються на необхідності скорочення витрат часу на таку підготовку, навчання й загальне виконання робочих функцій персоналу;

- управління фінансами; цілі управління часом під час управління фінансами підприємства встановлюються з огляду на необхідність витрат найменшої кількості часу на забезпечення підприємства необхідними фінансовими ресурсами.

2) Вибір об'єктів управління часом. Чітке визначення об'єктів управління часом є запорукою його ефективного управління. На перших етапах управління часом не слід вибирати велику кількість об'єктів управління часом. Якщо йдеться про споживачів, то доцільно розпочати управління часом з управління однією операцією зі споживачами або зробити акцент на одній потребі споживачів. Ефективність управління часом тут чітко пов'язана з визначенням об'єкта управління та повним розумінням його сутнісних характеристик і взаємозв'язків.

3) Вибір суб'єктів управління часом. Під час формування та здійснення управління часом на підприємстві необхідно окреслити перелік суб'єктів, які будуть здійснювати це управління, та суб'єктів на яких воно спрямовується. Як під час вибору об'єктів управління часом, вибір суб'єктів управління часом доцільно розпочинати не з усього підприємства, а, наприклад, з окремих його підрозділів.

Головним завданням визначення об'єктів та суб'єктів управління часом на підприємстві виступає детальний аналіз хронофагів (поглиначів часу), тобто неефективно організованих процесів, що ведуть до втрат часу на підприємстві, які є у підприємства за окремими напрямками, підрозділами та бізнес-процесами. Основними поглиначами виступають втрати часу, пов'язані з відсутністю пріоритетності завдань, нездатністю до планування, а також втрати часу персоналом на соціальні мережі та ігри, довгі безрезультатні засідання, неналагоджений зворотній зв'язок. Проведення такого детального аналізу дає змогу виявити резерви більш ефективного використання часу, які в подальшому можуть стати самими цілями управління часом.

4) Формулювання цілей управління часом за основними напрямками діяльності підприємства. Визначившись із загальними цілями управління часом, об'єктами та суб'єктами, маємо погодити встановлені цілі із загальними напрямками діяльності підприємства, погодити тактичні цілі із стратегічними, причому за кожним напрямком діяльності підприємства формується власний перелік завдань управління часом з огляду на результати попереднього аналізу.

5) Пріоритетність цілей за напрямками та рівнями діяльності підприємства. Використовуючи інструменти пріоритетності цілей управління часом на підприємстві, маємо враховувати специфіку діяльності підприємства, складність організаційної будови підприємства, кількість та складність бізнес-процесів на підприємстві.

Пріоритетність цілей підприємства також виконується за основними напрямками його діяльності з використанням систем збалансованих показників. Інструментами такої пріоритетності може бути матриця Вейзенхауера, правило Парето 80/20 або інші відомі інструменти, які підприємство може вибирати за власними параметрами за напрямками пріоритетності.

6) Формулювання переліку завдань за кожною сформованою метою підприємства. Перелік завдань за кожною ціллю доцільно пропрацювати за елементами, поданими у табл. 1.

Слід зауважити, що під час формування переліку завдань за кожною метою підприємства необхідно звертати увагу на повний комплекс дій, що необхідно виконати для запланованого завдання, виявити ресурси, наявні у підприємства до впровадження управління часом. Особливу увагу необхідно приділити відсутнім необхідним ресурсам для виконання поставленого завдання. За переліком відсутніх ресурсів слід розробити перелік заходів, необхідних до виконання у відповідній послідовності.

7) Планування та оптимізація виконання завдань управління часом на підприємстві. Під час планування завдань управління часом на підприємстві слід дотримуватись логічної послідовності та взаємозв'язків стратегічних і тактичних планів підприємства. Планування завдань управління часом має спиратись на планування матеріальних, фінансових та людських ресурсів підприємства для досягнення кожної цілі.

Оптимізація виконання завдань може бути здійснена за допомогою економіко-математичних методів. Одним із найпоширеніших методів виступає метод сценарного моделювання. Метод сценарного моделювання дає можливість отримати багатоваріантний прогноз розвитку цільових показників. Правило 60/40, сутністю якого є відведення 60% робочого часу на заплановані завдання, а 40% – на незаплановані, є простим і доступним інструментом планування використання робочого часу. Найпростіший інструментарій сценарного моделювання наявний у програмних продуктах "1С" із заданою конфігурацією, "STATISTICA" та більшості наявних варіантів ERP-програм.

8) Виконання завдань з управління часом на підприємстві. Покрокове виконання завдань під час управління часом на підприємстві є головною запорукою ефективності такого управління. Найчастіше використовується діаграма Ганта або піраміда Франкліна для візуалізації поставлених

Таблиця 1

Формування переліку завдань за цілями управління часом підприємства

Найменування завдання	Необхідні дії до впровадження	Наявні ресурси до впровадження	Відсутні ресурси для впровадження	Заходи для впровадження
Завдання 1				
Завдання 2				
...				
Завдання n				

завдань перед підприємством з чітко окресленими термінами виконання та відповідальними виконавцями. Також популярним є використання надбудов CRM-систем, які впроваджені на підприємстві, що дають можливість автоматизувати планування та контроль за виконанням завдань управління часом на підприємстві.

9) Контроль за виконанням завдань управління часом на підприємстві. Інструменти планування завдань також використовуються для контролю виконання завдань управління часом. Слід зауважити, що управління часом має бути вбудоване у загальну систему управління підприємством, виконання завдань управління часом слід висвітлювати у розроблених загальних КРІ, що сформовані на підприємстві. Загальна декларація запланованих завдань із визначенням термінів та виконавців не приведе підприємство до підвищення показників ефективності управління часом. Таке управління має віддзеркалюватись у результативних показниках діяльності персоналу підприємства, що виступає мотивуючим чинником до виконання запланованих завдань. Проте занадто докладна деталізація та вплив на показники КРІ персоналу підприємства результатів виконання завдань управління часом можуть привести до негативних наслідків, таких як блокування персоналом елементів управління часом, опір таким змінам, що приведе до неефективності впровадження управління часом на підприємстві. Слід знаходити раціональний баланс між інтересами власників підприємства та персоналу, який на ньому працює.

10) Корегування попередніх етапів за результатами контролю виконання. Будь-який алгоритм управління повинен мати зворотній зв'язок, тобто корегування цілей та завдань управління часом на підприємстві повинно мати системний характер. Такий підхід надає переваги підприємству у гнучкості до зміни зовнішніх чи внутрішніх чинників, адаптації до змін та можливості більш ефективно управляти часом на підприємстві.

Висновки. Результатом впровадження управління часом на підприємстві повинні також бути розроблені та доведені до персоналу корпоративні стандарти з управління часом, які мають включати такі обов'язкові блоки:

– глосарій управління часом;

- загальні домовленості щодо підприємства;
- регламенти;
- інструментарій управління часом.

Названі блоки не є універсальними та остаточними, вони можуть бути доповненими з урахуванням специфіки діяльності підприємства. Проте вони є обов'язковими до формування за умови впровадження ефективного управління часом на підприємстві, яке буде зрозумілим усім працівникам та керівництву.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Архангельский Г. Корпоративный тайм-менеджмент: Энциклопедия решений. Москва : Альпина Паблшер, 2015. 211 с.
2. Аллен Д. Как привести дела в порядок. Искусство продуктивности без стресса. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2015. 416 с.
3. Зайверт Л. Ваше время в ваших руках. Москва : Экономика, 1990. 232 с.
4. Кови С. 7 навыков высокоэффективных людей. Мощные инструменты развития личности. Москва : Альпина Паблшер, 2015. 396 с.
5. Трейси Б. Тайм-менеджмент. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 305 с.
6. Хилл Н. Думаи и богатей. Москва : АСТ, 2015. 384 с.
7. Каплан Р.С., Нортон Д.П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. Москва : Олимп-Бизнес, 2016. 320 с.

REFERENCES:

1. Arkhangel'skij G.A. (2015) Korporativnyj tajm-menedzhment: Encziklopediya reshenij. Moscow: Alpina Pablisher, 211 p. (in Russian)
2. Allen D. (2015) Kak privesti dela v porjadok. Iskusstvo produktivnosti bez stressa. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 416 p. (in Russian)
3. Zajvert L. (1990) Vashe vremya v vashikh rukakh. Moscow: Ekonomika, 232 p. (in Russian)
4. Kovi S. (2015) 7 navykov vysokoeffektivnykh lyudej. Moshhnye instrumenty razvitiya lichnosti. Moscow: Alpina Pablisher, 396 p. (in Russian)
5. Trejsi B. (2016) Tajm-menedzhment. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 305 p. (in Russian)
6. Khill N. (2015) Dumaj i bogatej. Moscow: AST, 384 p. (in Russian)
7. Kaplan R.S., Norton D.P. (2016) Sbalansirovannaya sistema pokazatelej. Ot strategii k dejstviju. Moscow: Olimp-Biznes, 320 p. (in Russian)

УДК 330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-10>**Смельянов О.Ю.***доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1743-1646>***Петрушка Т.О.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-5573>***Петрушка К.І.***кандидат технічних наук,
доцент кафедри екології та збалансованого природокористування
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7905-759X>***Yemelyanov Olexandr***Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University***Petrushka Tetyana***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University***Petrushka Kateryna***Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor of the Department of Ecology and
Sustainable Environmental Management
Lviv Polytechnic National University*

РОЛЬ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ У ПОДОЛАННІ БАР'ЄРІВ НА ШЛЯХУ ДО СТІЙКОГО ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

THE ROLE OF BANK CREDITING IN OVERCOMING BARRIERS TO SUSTAINABLE ENERGY-EFFICIENT ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

Метою дослідження є з'ясування ролі, яку відіграє банківське кредитування у подоланні бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств. Виділено ознаки цього типу економічного розвитку суб'єктів господарювання. Встановлено основні види бар'єрів, які виникають на шляху стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств. Показано наявність двох різновидів економічних перешкод на цьому шляху та запропоновано методичні засади оцінювання їх наявного рівня. Визначено основні параметри банківського кредитування енергозберігаючих проєктів підприємств. Зокрема, до таких параметрів віднесено рівень кредитного відсотка та максимальний термін надання позики. Здійснено моделювання впливу цих параметрів на економічну ефективність та доцільність залучення банківських кредитів для фінансування заходів з енергозбереження на підприємствах. Обґрунтовано важливість державної фінансової підтримки життя заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств на засадах пільгового кредитування. Отримані результати дослідження можуть бути використані під час планування фінансового забезпечення реалізації суб'єктами господарювання енергозберігаючих проєктів.

Ключові слова: підприємство, стійкий розвиток, банківське кредитування, енергоефективність, енергозбереження, бар'єр.

АННОТАЦИЯ

Целью исследования является выяснение роли, которую играет банковское кредитование в преодолении барьеров на пути к устойчивому энергоэффективному экономическому развитию предприятий. Выделены признаки этого типа экономического развития субъектов хозяйствования. Установлены основные виды барьеров, возникающих на пути к устойчивому энергоэффективному экономическому развитию предприятий. Выделены признаки этого типа экономического развития субъектов хозяйствования. Установлены основные виды барьеров, которые возникают на пути устойчивого энергоэффективного экономического развития предприятий. Показано наличие двух разновидностей экономических препятствий на этом пути и предложены методические основы оценивания их существующего уровня. Определены основные параметры банковского кредитования энергозберігаючих проєктов предприятий. В частности, к таким параметрам отнесены уровень кредитного процента и максимальный срок предоставления займа. Осуществлено моделирование влияния этих параметров на экономическую эффективность и целесообразность привлечения банковских кредитов для финансирования мер по энергосбережению на предприятиях. Обоснована важность государственной финансовой поддержки принятия мер по обеспечению устойчивого энергоэффективного экономического развития предприятий на основе льготного кредитования. По-

лученные результаты исследования могут быть использованы при планировании финансового обеспечения реализации субъектами хозяйствования энергосберегающих проектов.

Ключевые слова: предприятие, устойчивое развитие, банковское кредитование, энергоэффективность, энергосбережение, барьер.

ANNOTATION

Ensuring sustainable economic development should be mentioned among the main tasks facing owners and managers of enterprises in developing plans and strategies for their business activities should be mentioned. This development involves long-term and continuous growth of financial and economic results of enterprises, in particular, their income. However, achieving the appropriate level of competitiveness of business entities and reducing the riskiness of their activities is possible only when the increase in income of enterprises occurs simultaneously with the increase in their level of energy efficiency. Under such conditions, the energy intensity of products is reduced, and the uncertainty caused by possible fluctuations in the prices of energy resources consumed by enterprises decreases. Therefore, it is necessary to widely implement the model of their sustainable energy-efficient economic development at enterprises. However, there are a lot of obstacles to this development. In particular, it is necessary to point out the financial and economic barriers that can be overcome by the use of debt financing by enterprises of energy-saving projects. The aim of this study is to establish the role that bank crediting plays in overcoming barriers to the sustainable energy-efficient economic development of enterprises. Signs of this type of economic development of business entities are highlighted. The main types of barriers that arise in the way of sustainable energy-efficient economic development of enterprises have been identified. The presence of two types of economic obstacles on this path is shown and the methodical bases of estimation of their existing level are offered. The main parameters of bank crediting for energy-saving projects of enterprises are determined. In particular, such parameters include the level of credit interest and the maximum term of the loan. The impact of these parameters on economic efficiency and expediency of attracting bank loans to finance energy saving measures at enterprises is modeled. The importance of state financial support for the implementation of measures to ensure sustainable energy-efficient economic development of enterprises based on preferential lending is substantiated. The results of this study can be used to plan financial support for the implementation of energy-saving projects by economic entities.

Key words: enterprise, sustainable development, bank lending, energy efficiency, energy saving, barrier.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання постає нагальне завдання забезпечити тривале зростання економіки України з одночасним підвищенням ефективності використання основних видів невідновних енергетичних ресурсів. Вирішення цього завдання потребує переходу української економіки на стійкий енергоефективний економічний розвиток. Забезпечення такого переходу вимагає відповідних змін у внутрішньому середовищі вітчизняних підприємств, зокрема впровадження ними енергозберігаючих технологій та вжиття інших заходів, спрямованих на забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку суб'єктів господарювання. Проте на шляху до такого розвитку постають різноманітні бар'єри, зокрема бар'єри фінансово-економічного характеру, подолання яких часто потребує залучення підприємствами зовнішніх фінансових ресурсів, насамперед банківських кредитів. У зв'язку з цим постає необхідність з'ясування ролі, яку відіграє банківське кредитування у подоланні бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання встановлення закономірностей економічного розвитку як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні підприємств перебуває у центрі уваги багатьох дослідників. Значних успіхів у вирішенні цього питання досягли, зокрема, такі вчені, як О.І. Амоша [1], Л.О. Волощук [2], В.Г. Герасимчук [3], С.П. Гладій [4], Н.В. Захарченко [5], А.О. Касич [6], Н.Г. Міценко [7], В.С. Найдюк [8; 9], Г.Т. П'ятницька [9]. Окрім іншого, науковцями було визначено механізми, які лежать в основі економічного розвитку, запропоновано показники його оцінювання та розроблено науково обґрунтовані рекомендації, спрямовані на пришвидшення розвитку як економіки країни загалом, так і окремих суб'єктів підприємництва зокрема. Також багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, такими як Н.Я. Бойчук [10], Д. Бхандарі [11], В.М. Геєць [12], К.С. Жадько [13], Е. Каньо [14], Г. Костка [15], Д. К'яроні [16], П. Родін [17], Р.В. Севастьянов [18], К.Х. Чай [19], детально досліджено бар'єри, які постають на шляху економічного розвитку, зокрема розвитку, який базується на покращенні використання енергетичних ресурсів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас питання з'ясування ролі, яку відіграє банківське кредитування у подоланні бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств, нині не є остаточно вирішеним, тому потребує проведення подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є з'ясування ролі, яку відіграє банківське кредитування у подоланні бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі головні завдання:

- виділити ознаки цього типу економічного розвитку суб'єктів господарювання;
- встановити основні види бар'єрів, які виникають на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств;
- розробити методичні засади оцінювання наявного рівня фінансово-економічних перешкод, що постають на цьому шляху;
- запропонувати послідовність планування кредитного фінансування енергозберігаючих проектів та інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність введення поняття стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств зумовлена, по-перше, потребою у забезпеченні стійкого зростання фінансово-економічних результатів діяльності суб'єктів підприємництва [20; 21], по-друге, важливістю скорочення енергоемності продукції, яка виробляється та реалізується цими суб'єктами [22; 23]. При цьому стійкий енергоефективний економічний розвиток підприємств характеризується тривалим зростанням їх фінансово-економічних

результатів із одночасним підвищенням рівня енергоефективності процесів виготовлення та збуту продукції, яку виробляють та (або) реалізують ці підприємства. Таким чином, стійкий енергоефективний економічний розвиток повинен задовольняти такі два основні критерії:

– зростання протягом тривалої кількості періодів (років) величини певного показника (показників), що описує фінансово-економічні результати господарської діяльності (дохід, додана вартість, чистий прибуток тощо);

– збільшення протягом відповідних періодів (років) рівня енергоефективності; цей рівень може оцінюватись як відношення величини певних фінансово-економічних результатів господарської діяльності до обсягів енергоресурсів, споживання яких є необхідною умовою для одержання цих результатів.

Одночасне виконання обох критеріїв для більшості підприємств є доволі складним завданням, що зумовлено наявністю різних видів перешкод, пов'язаних із таким виконанням.

Різноманіття бар'єрів, які постають на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств, викликає необхідність їхнього групування. Видається доцільним поділ цих бар'єрів на три такі великі групи:

- бар'єри, зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів економічних ресурсів;
- бар'єри, зумовлені недостатнім рівнем якості наявних у підприємств економічних ресурсів;
- бар'єри, зумовлені недоцільністю, на думку власників та менеджерів підприємств, вжит-

тя заходи, спрямованих на перехід до стійкого енергоефективного економічного розвитку суб'єктів господарювання.

Перелік основних видів перешкод, які належать до кожної з названих груп, представлено у табл. 1.

Також можливим є поділ бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств за змістом відповідних перешкод. За цією ознакою доцільно виділити інформаційні, організаційні, технічні, фінансово-економічні та інші бар'єри. Зокрема, щодо фінансово-економічних бар'єрів, то, згідно з інформацією, яка наведена у табл. 1, ці бар'єри зумовлюються такими трьома основними причинами, як відсутність у підприємств потрібних обсягів фінансових ресурсів; недостатній рівень прибутковості інвестицій у вжиття заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств; занадто високий рівень ризикованості інвестування у вжиття цих заходів. При цьому дві останні причини можуть обумовлювати один і той самий різновид фінансово-економічних бар'єрів, якщо норма прибутковості інвестицій враховуватиме чинник ризикованості інвестування (якщо ця норма включатиме надбавку (премію) за інвестиційний ризик). За таких умов оцінити рівень відповідних видів фінансово-економічних бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств можливо з використанням показника відношення частини потрібних обсягів інвестицій у вжиття відповідних заходів із забезпечен-

Таблиця 1

Групування бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств

Групи бар'єрів	Види бар'єрів за кожною їх групою
1. Бар'єри, зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів економічних ресурсів	1.1. Бар'єри, зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів фінансових ресурсів. 1.2. Бар'єри, зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів інформаційних ресурсів. 1.3. Бар'єри, зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів людських ресурсів. 1.4. Бар'єри, зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів матеріальних ресурсів. 1.5. Бар'єри, зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів технічних ресурсів та інших основних засобів.
2. Бар'єри, зумовлені недостатнім рівнем якості наявних у підприємств економічних ресурсів	2.1. Бар'єри, зумовлені недостатнім рівнем актуальності, повноти та точності інформації, яка перебуває у розпорядженні власників та менеджерів підприємств. 2.2. Бар'єри, зумовлені недостатнім рівнем компетентності працівників підприємств у питаннях, що пов'язані із забезпеченням їх стійкого енергоефективного економічного розвитку. 2.3. Бар'єри, зумовлені недостатнім рівнем споживчих властивостей матеріальних ресурсів підприємств. 2.4. Бар'єри, зумовлені недостатнім рівнем споживчих властивостей технічних ресурсів та інших основних засобів підприємств.
3. Бар'єри, зумовлені недоцільністю, на думку власників та менеджерів підприємств, вжиття заходів, спрямованих на перехід до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств	3.1. Бар'єри, зумовлені недостатнім рівнем прибутковості інвестицій у вжиття заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств. 3.2. Бар'єри, зумовлені занадто високим рівнем ризикованості інвестування у вжиття заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств. 3.3. Бар'єри, зумовлені недостатнім дотриманням соціальних, екологічних та інших стандартів під час вжиття заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств.

Джерело: авторська розробка

ня цього розвитку, зменшення на яку загальної величини таких обсягів дає змогу подолати відповідний бар'єр, до цієї величини. Тоді індикатори оцінювання фінансово-економічних бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств розраховуватимуться за такими формулами:

$$P_1 = \frac{I_n - I_n}{I_n}; \quad (1)$$

$$P_2 = \frac{\Pi_{pn} - \Pi_{p\phi}}{\Pi_{pn}}, \quad (2)$$

де P_1 – рівень фінансово-економічного бар'єра, зумовленого відсутністю у підприємства потрібних обсягів фінансових ресурсів, частки одиниці; I_n, I_n – обсяги фінансових ресурсів відповідно до заходів із забезпечення зазначеного типу розвитку, необхідних для вжиття, та фактично наявних у підприємства, грошових одиниць; P_2 – рівень фінансово-економічного бар'єра, зумовленого недостатньою прибутковістю інвестицій у вжиття заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства та (або) занадто високою ризикованістю такого інвестування, частки одиниці; $\Pi_{pn}, \Pi_{p\phi}$ – нормативна та фактична прибутковість інвестицій у вжиття заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства відповідно, частки одиниці.

За таких умов загальний рівень фінансово-економічного бар'єра на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства визначатиметься за допомогою такого виразу:

$$P = \max \{P_1, P_2\}, \quad (3)$$

де P – загальний рівень фінансово-економічного бар'єра на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства, частки одиниці.

Подолання фінансово-економічного бар'єра, рівень якого оцінюється за допомогою виразу (1), можливо здійснити за допомогою залучення підприємством зовнішніх фінансових ресурсів та (або) поступового нагромадження необхідної суми коштів за рахунок власних їх джерел, зокрема, завдяки майбутнім потокам чистого прибутку та амортизаційних відрахувань.

Серед зовнішніх джерел фінансування інвестиційної діяльності підприємств центральне місце нині посідає банківський кредит. Таким чином, банківський кредит можна розглядати як інструмент подолання фінансово-економічного бар'єра, рівень якого оцінюється за виразом (1). Водночас слід відзначити, що стосовно банківського кредиту теж існують певні бар'єри, пов'язані з його залученням. Ці бар'єри прямо або опосередковано викликані рівнем основних параметрів банківського кредитування, до яких належать величина кредитної ставки, максимальний термін, на який надається кредит, розмір застави тощо. У подальшому розглянемо два види перешкод, пов'язаних із використанням

банківського кредиту, такі як занадто високий рівень кредитних відсотків і занадто малий термін, на який кредит може бути взятий підприємством. При цьому слід відзначити ту обставину, що погашення кредиту підприємством, як правило, відбувається не лише за рахунок надходжень від проєкту, фінансування якого відбуватиметься за рахунок позикових коштів, але й завдяки іншим грошовим потокам, зокрема тим, які надходять від раніше вкладених у підприємство інвестицій. Відповідно, за відносно невеликих обсягів кредитування підприємство зможе своєчасно погасити позику навіть за відносно невеликого терміну, на який вона надається. Отже, рівень бар'єра, пов'язаного із залученням банківського кредиту задля фінансування енергозберігаючих проєктів та інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства, який зумовлений обмеженням терміном, на який цей кредит надається, визначатиметься за такою формулою:

$$P_{к1} = \frac{I_n - I_n - I_\phi}{I_n - I_n}, \quad (4)$$

де $P_{к1}$ – рівень бар'єра, пов'язаного із залученням банківського кредиту задля фінансування енергозберігаючих проєктів та інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства, який зумовлений обмеженням терміном, на який цей кредит надається, частки одиниці; I_ϕ – фактичний обсяг кредиту, який може взяти підприємство задля фінансування зазначених заходів з урахуванням обмежень на термін надання цього кредиту, грошових одиниць.

Припустимо, що фінансування енергозберігаючих проєктів та інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства здійснюється частково за рахунок наявних у суб'єкта господарювання власних джерел коштів, а частково – за рахунок банківського кредиту. Тоді залучення банківського кредиту буде економічно доцільним, якщо виконуватиметься така умова:

$$\Pi - (I_n - I_n) \cdot E_k - I_n \cdot \Pi_{pn} \geq 0, \quad (5)$$

де Π – очікуваний середній приріст прибутку підприємства внаслідок реалізації енергозберігаючих проєктів та вжиття інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства, грошових одиниць; E_k – ставка кредитного відсотка, частки одиниці.

Припустимо тепер, що нерівність (5) не виконується. Тоді мінімальна частка, на яку повинен бути зменшений обсяг позикового фінансування, щоб ця нерівність виконувалася, визначатиметься з такого виразу:

$$\Pi - (I_n - I_n) \cdot (1 - P_{к2}) \cdot E_k - I_n \cdot \Pi_{pn} = 0, \quad (6)$$

де $P_{к1}$ – рівень бар'єра, пов'язаного із залученням банківського кредиту задля фінансування енергозберігаючих проєктів та інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства, який зу-

мовлений занадто високим значенням кредитного відсотка, частки одиниці.

З рівняння (6) отримуємо таке:

$$P_{k2} = 1 - \frac{P - I_n \cdot P_{pn}}{(I_n - I_n) \cdot E_k} \quad (7)$$

Відповідно, загальний рівень бар'єра, пов'язаного із залученням банківського кредиту задля фінансування енергозберігаючих проектів та інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства, визначатиметься за допомогою такого виразу:

$$P_k = \max\{P_{k1}, P_{k2}\}, \quad (8)$$

де P_k – загальний рівень бар'єра, пов'язаного із залученням банківського кредиту задля фінансування енергозберігаючих проектів та інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства, частки одиниці.

З урахуванням викладеного можна запропонувати послідовність планування кредитного фінансування енергозберігаючих проектів та інших заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства. Цю послідовність схематично зображено на рис. 1.

Як впливає з рис. 1, можливою є ситуація, за якої підприємство не залучить достатнього обсягу фінансових ресурсів для вжиття заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку. Якщо ці заходи передбачають економію споживання тих видів енергоресурсів, використання яких держава прагне обмежити (зокрема, природного газу), то застосування описаного вище методичного підходу до оцінювання бар'єрів на шляху енергоефективного економічного розвитку підприємств може бути покладено за основу механізму їх державної фінансової підтримки. Ця підтримка, якщо вона набуває форми пільгового кредитування, може відбуватися як шляхом часткової компенсації основної суми взятих позик, так і шляхом відшкодування процентів за ними. У першому випадку рівень часткової компенсації взятих позик повинен відповідати усередненій за групами підприємств величині показника, який обчислюється за формулою (8). Водночас застосування виразу (7) дає змогу обґрунтувати необхідну величину часткового відшкодування процентів за позиками, взятими підприємствами задля фінансування заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку.

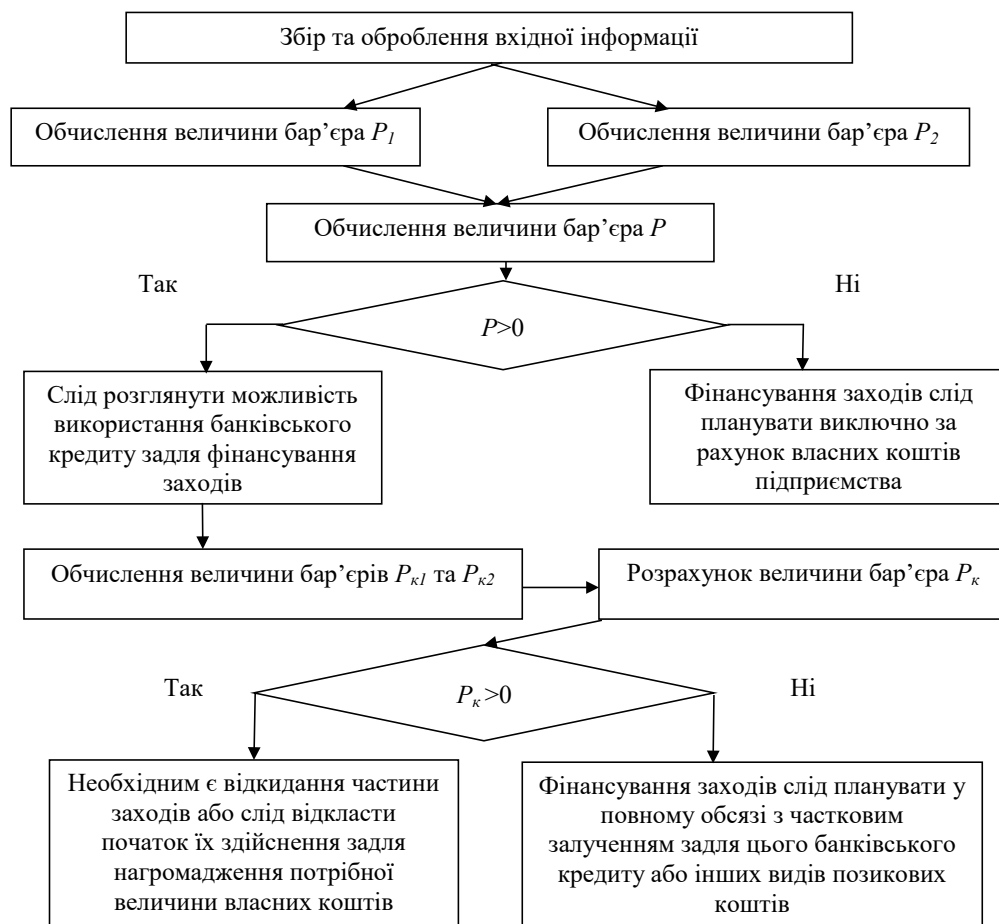

Рис. 1. Послідовність планування кредитного фінансування заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємства

Джерело: авторська розробка

Висновки. Стійкий енергоефективний економічний розвиток повинен задовольняти такі два основні критерії, як зростання протягом тривалої кількості періодів величини певного показника (показників), що описує фінансово-економічні результати господарської діяльності; збільшення протягом відповідних періодів рівня енергоефективності. Видається доцільним поділ бар'єрів, які постають на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств, на три такі великі групи: бар'єри, зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів економічних ресурсів; бар'єри, зумовлені недостатнім рівнем якості наявних у підприємств економічних ресурсів; бар'єри, зумовлені недоцільністю, на думку власників та менеджерів підприємств, вживати заходів, спрямованих на перехід до стійкого енергоефективного економічного розвитку суб'єктів господарювання. Щодо фінансово-економічних бар'єрів, то варто виділити два такі головних різновиди: ті, що зумовлені відсутністю у підприємств потрібних обсягів фінансових ресурсів, та ті, що викликані недостатнім рівнем прибутковості інвестицій у вжиття заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку та (або) занадто високим рівнем ризикованості такого інвестування. Оцінити рівень цих бар'єрів можливо з використанням показника відношення частини потрібних обсягів інвестицій у вжиття відповідних заходів, зменшення на яку загальної величини таких обсягів дає змогу подолати відповідний бар'єр, до цієї величини. При цьому проведене дослідження показало, що роль, яку відіграє банківське кредитування у подоланні бар'єрів на шляху до стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств, є доволі значною. Її посилення має передбачати використання запропонованої послідовності планування кредитного фінансування заходів із забезпечення стійкого енергоефективного економічного розвитку підприємств. Також можливим способом підвищення привабливості банківського кредитування як інструмента фінансування цих заходів є державна фінансова підтримка підприємств на засадах пільгового кредитування, яке може відбуватись як шляхом часткової компенсації основної суми взятих позик, так і шляхом відшкодування процентів за ними. Подальші дослідження слід присвятити розробленню формалізованих підходів до встановлення параметрів такого пільгового кредитування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амоша О.І., Булеєв І.П., Шевцова Г.З. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика. *Економіка промисловості*. 2007. № 1(36). С. 3–9.
2. Волощук Л.О. Методичні засади та проблеми оцінювання інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства. *Економічний аналіз*. 2014. № 18(2). С. 87–94.
3. Герасимчук В.Г., Довгань Л.Є., Давиденко В.Р. Інноваційно-інвестиційний розвиток промисловості України: проблеми і перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2006. № 12. С. 14–17.
4. Гладій С.П. Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління. *Наука молода*. 2005. № 3. С. 109–115.
5. Захарченко Н.В. Оцінка рівня високотехнологічного розвитку виробничого підприємства. *Економічний вісник університету*. 2005. Вип. 26.1. С. 73–80.
6. Касич А.О. Модернізація як стратегічне завдання розвитку промисловості України. *Бізнес-інформ*. 2016. № 7. С. 67–72.
7. Міценко Н.Г., Міщук А.І. Розвиток підприємства на основі інформаційного та інноваційного потенціалу. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 4(236). С. 191–204.
8. Найдюк В.С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 251–263.
9. П'ятицька Г.Т., Найдюк В.С. Фінансова стійкість як базис для визначення стратегічного вектору інноваційного розвитку підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 4. С. 7–16.
10. Бойчук Н.Я., Острянюк М.М. Проблеми енергозбереження та підвищення енергоефективності економіки України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2017. № 19. С. 25–34.
11. Bhandari D., Singh R. K., Garg S. K. Prioritization and evaluation of barriers intensity for implementation of cleaner technologies: Framework for sustainable production. *Resources, Conservation and Recycling*. 2019. Vol. 146. P. 156–167.
12. Геєць В.М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4–25.
13. Жадько К.С. Сучасні тенденції енергозбереження та ефективності діяльності підприємств. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 16. С. 302–307.
14. Cagno E., Worrell E., Trianni A., Pugliese G. A novel approach for barriers to industrial energy efficiency. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2013. Vol. 19. P. 290–308.
15. Kostka G., Moslener U., Andreas J. Barriers to increasing energy efficiency: Evidence from small-and medium-sized enterprises in China. *Journal of Cleaner Production*. 2013. Vol. 57. P. 59–68.
16. Chiaroni D., Chiesa V., Franzò S., Frattini F., Latilla V. M. Overcoming internal barriers to industrial energy efficiency through energy audit: a case study of a large manufacturing company in the home appliances industry. *Clean. Techn. Environ. Policy*. 2017. Vol. 19. P. 1031–1046.
17. Rohdin P., Thollander P. Barriers to and driving forces for energy efficiency in the non-energy intensive manufacturing industry in Sweden. *Energy*. 2006. Vol. 31(12). P. 1836–1844.
18. Севастьянов Р.В., Калініна Я.Ю. Енергоефективність промислових підприємств України та бар'єри з її впровадження. *Економічний вісник ЗДІА*. 2014. Вип. 7. С. 144–154.
19. Chai K.H., Yeo C. Overcoming energy efficiency barriers through systems approach – A conceptual framework. *Energy Policy*. 2012. Vol. 46. P. 460–472.
20. Yemelyanov O., Petrushka T., Symak A., Trevoho O., Turylo A., Kurylo O., Danachak L., Symak D., Lesyk L. Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution.

- Sustainability*. 2020. Vol. 12(15). DOI: <https://doi.org/10.3390/su12156184> (дата звернення: 05.10.2021).
21. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Lesyk R., Lesyk L. Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine. *Sustainability*. 2018. Vol. 10(4). DOI: <https://doi.org/10.3390/su10041186> (дата звернення: 05.10.2021).
 22. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Vovk O., Ivanytska O., Symak D., Havryliak A., Danylovykh T., Lesyk, L. Criteria, Indicators and Factors of the Sustainable Energy Saving Economic Development: the Case of Natural Gas Consumption. *Energies*. 2021. Vol. 14(18). DOI: <https://doi.org/10.3390/en14185999> (дата звернення: 05.10.2021).
 23. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Zahoretska O., Kusiya M., Lesyk R., Lesyk L. Changes in Energy Consumption, Economic Growth and Aspirations for Energy Independence: Sectoral Analysis of Uses of Natural Gas in Ukrainian Economy. *Energies*. 2019. Vol. 12(24). DOI: <https://doi.org/10.3390/en12244724> (дата звернення: 05.10.2021).
-
- REFERENCES:**
1. Amosha O.I., Bulieiev I.P., Shevtsova H.Z. (2007) Innovatsijne onovlennia tekhniko-tekhnolohichnoi bazy promysloвого виробництва na synerhetychnykh zasadakh: teoriia i praktyka [Innovative renewal of the technical and technological base of industrial production on a synergistic basis: theory and practice]. *Industrial economics*, no. 1(36), pp. 3–9.
 2. Voloschuk L.O. (2014) Metodychni zasady ta problemy otsiniuvannia intelektual'noi skladovoi innovatsijnoho rozvytku promysloвого pidpryemstva [Methodical bases and problems of estimation of an intellectual component of innovative development of the industrial enterprise]. *Economic analysis*, no. 18(2), pp. 87–94.
 3. Herasymchuk V.H., Dovhan' L.Ye., Davydenko V.R. (2006) Innovatsijno-investytsijnyj rozvytok promyslovosti Ukrainy: problemy i perspektyvy [Innovation and investment development of Ukrainian industry: problems and prospects]. *Investments: practice and experience*, no. 12, pp. 14–17.
 4. Hladij S. (2005) Finansovyj mekhanizm investuvannia innovatsijnoho rozvytku: teoretyko-metodolohichnyj pidkhid do upravlinnia [The financial mechanism of investing in innovative development: a theoretical and methodological approach to management]. *Science is young*, no. 3, pp. 109–115.
 5. Zakharchenko N.V. (2005) Otsinka rivnia vysokotekhnolohichnogo rozvytku vyrobnychoho pidpryemstva [Assessment of the level of high-tech development of a manufacturing enterprise]. *Economic Bulletin of the University*, vol. 26.1, pp. 73–80.
 6. Kasych A.O. (2016) Modernizatsiia iak stratehichne zavdannia rozvytku promyslovosti Ukrainy [Modernization as a strategic task of industrial development of Ukraine]. *Business Inform*, no. 7, pp. 67–72.
 7. Mischenko N.H., Mischuk A.I. (2016) Rozvytok pidpryemstva na osnovi informatsijnoho ta innovatsijnoho potentsialu [Enterprise development based on information and innovation potential]. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, vol. 4(236), pp. 191–204.
 8. Najdiuk V.S. (2013) Sutnist' ta peredumovy innovatsijnoho rozvytku pidpryemstv [The essence and prerequisites for innovative development of enterprises]. *Marketing and Management of Innovations*, vol. 4, pp. 251–263.
 9. P'iatnyts'ka H.T., Najdiuk V.S. (2018) Finansova stijkist' iak bazys dlia vyznachennia stratehichnogo vektoru innovatsijnoho rozvytku pidpryemstva [Financial stability as a basis for determining the strategic vector of innovative development of the enterprise]. *Investments: practice and experience*, no. 4, pp. 7–16.
 10. Bojchuk N.Ya., Ostrianko M.M. (2017) Problemy enerhozberzhennia ta pidvyschennia enerhoefektyvnosti ekonomiky Ukrainy [Problems of energy saving and energy efficiency of Ukraine's economy]. *Modern problems of economy and entrepreneurship*, no. 19, pp. 25–34.
 11. Bhandari D., Singh R.K., Garg S.K. (2019) Prioritization and evaluation of barriers intensity for implementation of cleaner technologies: Framework for sustainable production. *Resources, Conservation and Recycling*, vol. 146, pp. 156–167.
 12. Heiets' V.M. (2015) Bar'ery na shliakhu rozvytku promyslovosti na innovatsijnij osnovi ta mozhlyvosti ikh podolannia [Barriers to the development of industry on an innovative basis and opportunities to overcome them]. *Ukraine economy*, no. 1, pp. 4–25.
 13. Zhad'ko K.S. (2017) Suchasni tendentsii enerhozberzhennia ta efektyvnosti diial'nosti pidpryemstv [Modern trends in energy saving and efficiency of enterprises]. *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, vol. 16, pp. 302–307.
 14. Cagno E., Worrell E., Trianni A., Pugliese G. (2013) A novel approach for barriers to industrial energy efficiency. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 19, pp. 290–308.
 15. Kostka G., Moslener U., Andreas J. (2013) Barriers to increasing energy efficiency: Evidence from small-and medium-sized enterprises in China. *Journal of Cleaner Production*, vol. 57, pp. 59–68.
 16. Chiaroni D., Chiesa V., Franzò S., Frattini F., Latilla V.M. (2017) Overcoming internal barriers to industrial energy efficiency through energy audit: a case study of a large manufacturing company in the home appliances industry. *Clean. Techn. Environ. Policy*, vol. 19, pp. 1031–1046.
 17. Rohdin P., Thollander P. (2006) Barriers to and driving forces for energy efficiency in the non-energy intensive manufacturing industry in Sweden. *Energy*, vol. 31(12), pp. 1836–1844.
 18. Sevast'ianov R.V., Kalinina Ya.Yu. (2014) Enerhoefektyvnist' promyslovykh pidpryemstv Ukrainy ta bar'ery z ii vprovadzhennia [Energy efficiency of industrial enterprises of Ukraine and barriers to its implementation]. *Economic Bulletin of the ZSEA*, vol. 7, pp. 144–154.
 19. Chai K.H., Yeo C. (2012) Overcoming energy efficiency barriers through systems approach – A conceptual framework. *Energy Policy*, vol. 46, pp. 460–472.
 20. Yemelyanov O., Petrushka T., Symak A., Trevoho O., Turylo A., Kurylo O., Danchak L., Symak D., Lesyk L. (2020) Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution. *Sustainability*, vol. 12(15). DOI: <https://doi.org/10.3390/su12156184> (accessed 5 October 2021).
 21. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Lesyk R., Lesyk, L. (2018) Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine. *Sustainability*, vol. 10(4). DOI: <https://doi.org/10.3390/su10041186> (accessed 5 October 2021).
 - Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Vovk O., Ivanytska O., Symak D., Havryliak A., Danylovykh T., Lesyk, L. (2021) Criteria, Indicators and Factors of the Sustainable Energy Saving Economic Development: the Case of Natural Gas Consumption, *Energies*, vol. 14(18). DOI: <https://doi.org/10.3390/en14185999> (accessed 5 October 2021).
 - Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Zahoretska O., Kusiya M., Lesyk R., Lesyk L. (2019) Changes in Energy Consumption, Economic Growth and Aspirations for Energy Independence: Sectoral Analysis of Uses of Natural Gas in Ukrainian Economy, *Energies*, vol. 12(24). DOI: <https://doi.org/10.3390/en12244724> (accessed 5 October 2021).

УДК 339.13.01(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-11>**Каличева Н.Є.**

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та
управління виробничим і комерційним бізнесом
Українського державного університету залізничного транспорту*

Бредіха М.А.

*магістр
Українського державного університету залізничного транспорту*

Шевченко В.С.

*магістр
Українського державного університету залізничного транспорту*

Kalicheva Natalia

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Management
of Industrial and Commercial Business
Ukrainian State University of Railway Transport*

Bredikha Marharyta

*Master's Student
Ukrainian State University of Railway Transport*

Shevchenko Vladislav

*Master's Student
Ukrainian State University of Railway Transport*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ РИНКОВИХ УМОВАХ

PROBLEMS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN MODERN MARKET CONDITIONS

АНОТАЦІЯ

Трансформація бізнес-середовища функціонування підприємств приводить до необхідності змінювати підходи до забезпечення їхнього сталого розвитку, відбувається поступовий перехід до формування соціально-економічних відносин. За таких умов змінюється концепція розбудови соціально-трудо-вих відносин у суспільстві. Дослідження присвячено питанням соціально відповідального господарювання підприємств малого та середнього бізнесу. Визначено, що соціальне партнерство та соціальний діалог є базисом формування концепції соціальної відповідальності між державою, бізнесом та суспільством. Окреслено нормативний базис формування та реалізації соціально діалогу в нашій країні. Зазначено, що соціальний розвиток підприємницьких структур малого та середнього бізнесу має безпосередній вплив на розвиток економіки країни.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальний діалог, підприємства малого та середнього бізнесу, держава, кадри, якість життя, соціально відповідальна поведінка.

АННОТАЦИЯ

Трансформация бизнес-среды функционирования предприятий приводит к необходимости менять подходы к обеспечению их устойчивого развития, происходит постепенный переход к формированию социально-экономических отношений. При таких условиях меняется концепция развития социально-трудо-вых отношений в обществе. Исследование посвящено вопросам социально ответственного хозяйствования предприятий малого и среднего бизнеса. Определено, что социальное партнерство и социальный диалог является базисом формирования концепции социальной ответственности между государством, бизнесом и обществом. Определен нормативный базис формирования и реализации социального диалога в нашей стране. Указано, что социальное развитие предпри-

нимательских структур малого и среднего бизнеса имеет непосредственное влияние на развитие экономики страны.

Ключевые слова: социальная ответственность, социальный диалог, предприятия малого и среднего бизнеса, государство, кадры, качество жизни, социально ответственное поведение.

ANNOTATION

Currently, the development of entrepreneurial activity in our country has a number of problems that require radical socio-economic transformations in the field of income policy, creation of modern jobs, demographic policy, vocational education, etc. One of the approaches to social consolidation is social dialogue, as one of the factors ensuring the effective development of entrepreneurial activity. Social development of entrepreneurial activity should be based on socially responsible behavior of all participants – state and local authorities, corporate structures, public organizations, citizens, which will guarantee sustainable economic and social development, improve quality of life, improve industrial relations, and ensure competitiveness and more. The basis of sustainable social development of small and medium enterprises should be the concept of social responsibility of all participants in economic relations. This concept will ensure the integration into management decisions of best practices for combining private and public interests in the conduct of business activities. One of the components of the formation of social partnership in a market economy is the process of formation of labor legislation, which at the level of regulations enshrines a system of collective bargaining between owners of means of labor and employees. In our country, social partnership is implemented through tripartite cooperation between representatives of employees, employers and the state. A joint representative body of all-Ukrainian trade unions and trade unions has been set up in the country to conduct collective bargaining and

social dialogue. Social dialogue should be considered as a process of formation and development of sustainable mutually beneficial partnerships in business, aimed at coordinating and achieving strategic development goals of both individual participants in economic relations and the national economy as a whole. The main feature of such cooperation is to take into account the interests of all parties to social relations. For small and medium-sized businesses, the establishment of social dialogue will lead to the formation of sustainable economic development and increase the level of competitiveness.

Key words: social responsibility, social dialogue, small and medium-sized businesses, government, personnel, quality of life, socially responsible behavior.

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність виступає індикатором зовнішнього економічного середовища та є одним з основних показників ефективного розвитку національної економіки, адже наявність чи відсутність малого та середнього бізнесу відображає рівень ринкових відносин у суспільстві.

Нині розвиток підприємницької діяльності в нашій країні має цілу низку проблем, що потребує кардинальних соціально-економічних трансформацій у сферах політики доходів, створення сучасних робочих місць, демографічної політики, професійної освіти населення. Одним із підходів до суспільної консолідації виступає соціальна відповідальність як чинник забезпечення ефективного розвитку підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині в нашій державі відбувається активний процес формування ринкового середовища, визначаються правовий статус людини, спроможність реалізації її прав та свобод, в тому числі в економічній сфері, тому питання реалізації комплексу економічних прав людини та громадянина під час здійснення підприємницької діяльності потребує детального вивчення, що розкрито в наукових працях О.А. Грішнєвої, Г.Ю. Міщук, М.Є. Дейча, В.О. Жукова, А.П. Миколаєця, С.В. Полякової, А.В. Толстової [1–6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як видно з наведених досліджень, проблема реалізації економічних прав у підприємницькій діяльності є дискусійною та актуальною. Особливого значення в процесі вивчення цього питання набуває запровадження соціального діалогу як форми соціально відповідального розвитку підприємницької діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні питань соціального розвитку малого та середнього підприємництва шляхом запровадження соціального діалогу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досвіду провідних економічних країн світу показує, що малий та середній бізнес є одним із чинників усунення диспропорцій на певних товарних ринках; створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття; активізації інноваційних процесів; розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами й послугами та збільшення бюджету країни [7]. Також відбувається формування середнього

класу як обов'язкової складової частини становлення самодостатньої та соціально захищеної частини населення суспільства.

За рахунок підприємницької діяльності відбувається динаміка економічної діяльності через створення додаткових робочих місць, забезпечення потреби населення в певних товарах і послугах, ринкову гнучкість тощо, але стихійність розвитку малого та середнього підприємництва привела до виникнення соціальної диспропорції у суспільстві. Тим більше, що вітчизні підприємства існують і розвиваються в складних умовах трансформаційної економіки та стикаються з безліччю проблем [8]. На зниження життєздатності суб'єктів малого та середнього бізнесу впливають значний податковий тиск, наявність різних адміністративних бар'єрів, обмеження фінансово-кредитних ресурсів, слабкість матеріальної, технічної, фінансової, менеджерської та кадрової складових частин у діяльності [9].

За таких умов сталий розвиток бізнес-структур має ґрунтуватись на інструментах та механізмах, застосування яких базується на дотриманні певних обмежень, подоланні наявних перешкод, запровадженні нових стандартів, нормативів тощо, а одним із найбільш впливових важелів на шляху сталого розвитку, як показує світовий досвід, є соціальна відповідальність.

Необхідно відзначити, що соціальний розвиток підприємницької діяльності базується на соціально відповідальній поведінці всіх учасників, зокрема державних і місцевих органів влади, корпоративних структур, громадських організацій, громадян, що стає гарантією сталого економічного та соціального розвитку, підвищення якості життя, удосконалення виробничих відносин, забезпечення конкурентоспроможності [10].

Основою сталого соціального розвитку малого та середнього підприємництва має стати концепція соціальної відповідальності всіх учасників економічних відносин. Така концепція забезпечить інтеграцію в управлінські рішення передового досвіду об'єднання приватних і суспільних інтересів під час здійснення підприємницької діяльності [11].

Одним зі складових частин становлення соціального партнерства у ринковій економіці є процес формування трудового законодавства, що на рівні нормативно-правових актів закріплює систему колективно-договірних відносин між власниками засобів праці та найманими працівниками. В нашій країні соціальне партнерство реалізується шляхом тристоронньої співпраці між представниками найманих робітників, роботодавцями та державою, а на рівні країни створено Спільний представницький орган всеукраїнських профспілок і профспілкових об'єднань для ведення колективних переговорів та соціального діалогу [12].

Нині соціальний діалог є формою активної соціальної взаємодії держави, роботодавців,

найманих працівників, громадських організацій у сфері праці, підпорядкованої реалізації спільних стратегічних інтересів у питаннях забезпечення захисту трудових прав, ефективної зайнятості та професійного розвитку найманих працівників як передумови системних прогресивних зрушень в економіці [13].

Загалом соціальне партнерство та соціальний діалог є самостійними явищами з чітко визначеними змістовими й структурними ознаками. Зокрема, соціальне партнерство виступає у вигляді формування спільних інтересів між сторонами, які тісно взаємодіють, сутність соціального діалогу полягає у розумінні того, що сторони усвідомлюють і визнають суперечність своїх інтересів, але намагаються узгодити їх [14].

Нормативним базисом формування та реалізації соціального діалогу в Україні є Закон України «Про соціальний діалог в Україні», що визначає правові засади його організації та порядку ведення задля вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин та забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві [15]. Також створено відповідну державну інституцію, а саме Національну тристоронню соціально-економічну раду, яка бере участь у забезпеченні розвитку національної економіки й формуванні основних напрямів бюджетної політики, координує питання збереження та розвитку трудового потенціалу, забезпечення економіки кваліфікованими кадрами, впровадження норм та стандартів гідної праці, подальшого вдосконалення системи пенсійного забезпечення та соціального страхування, модернізації системи колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин і впровадження принципів соціального діалогу, а також підвищення його ефективності на всіх рівнях [16].

Висновки. Таким чином, соціальний діалог необхідно розглядати як процес становлення й розвитку стійких взаємовигідних партнерських взаємовідносин у підприємницькій діяльності, спрямованих на узгодження й досягнення стратегічних цілей розвитку як окремих учасників економічних відносин, так і національної економіки загалом. Основною особливістю такої співпраці є врахування інтересів усіх сторін економічних взаємовідносин. Для сфери малого та середнього бізнесу налагодження соціального діалогу приведе до формування сталого економічного розвитку та підвищення рівня конкурентоспроможності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грішнова О.А., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків : монографія. Рівне : НУВГП, 2014. 216 с.
2. Дейч М.Є. Соціальна відповідальність бізнесу в системі соціально-трудових відносин. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2012. № 2(4). С. 52–60.

3. Жуков В.О., Скуратівський В.І. Соціальне партнерство в Україні : навчальний посібник. Київ : вид-во УАДУ, 2001. 200 с.
4. Миколаєць А.П. Підходи до розвитку міжсекторного соціального партнерства в системі публічного управління. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2018. № 4(64). С. 107–110.
5. Полякова С.В. Соціальний аудит як технологія управління соціальними процесами. *Економіка розвитку*. 2011. № 1. С. 46–49.
6. Толстова А.В., Сергієнко С.О. Розвиток соціального підприємництва в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 384–391.
7. Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретросаналіз, проблеми, шляхи вирішення : науково-аналітична монографія. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. 456 с.
8. Каличева Н.Є., Ампілогов М.К. Вплив соціальної відповідальності на ефективний розвиток підприємств залізничного транспорту. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 2(64). С. 53–57.
9. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : національна доповідь / К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.М. Гесць, О.В. Кужель, Е.М. Лібанова та ін. Київ : Держкомпідприємство, 2008. 226 с.
10. Каличева Н.Є., Діденко К.В., Ільєнков В.В. Вплив соціальної відповідальності на розвиток бізнесу в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28. Ч. 1. С. 79–81.
11. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.
12. Горбатенко В.С. Соціальне партнерство. Політична енциклопедія / редкол. : Ю.М. Левенець (голова), Ю.І. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 679 с.
13. Ситник О.Ю. Розвиток персоналу шляхом налагодження соціального діалогу в Україні крізь призму міжнародного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 11. С. 140–144.
14. Петроє О.М. Теорія соціального партнерства та її вплив на розвиток концепції соціального діалогу. *Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика*. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-31.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
15. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2862-VI. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (дата звернення: 25.09.2021).
16. Пріоритетні напрями діяльності Національної тристоронньої соціально-економічної ради на 2018–2020 рр. / Національна тристороння соціально-економічна рада. URL: http://www.ntser.gov.ua/pro_nazradu/page10/1275 (дата звернення: 25.09.2021).

REFERENCES:

1. Ghrishnova O.A., Mishhuk Gh.Ju., Olijnyk O.O. (2014). Socialna vidpovidalnistj u trudovykh vidnosynakh: teoriya, praktyka, rehuljuvannja ryzykiv: monoghracija [Social responsibility in labor relations: theory, practice, risk regulation: monograph]. Rivne: NUVGP.

2. Dejach M.Je. (2012) Socialjna vidpovidalnistj biznesu v systemi socialjno-trudovykh vidnosyn [Social responsibility of business in the system of social and labor relations]. *Social and labor relations: theory and practice*, no. 2(4), pp. 52–60.
3. Zhukov V.O., Skurativskij V.I. (2001) Socialjne partnerstvo v Ukrajinі: navch. posibnyk [Social partnership in Ukraine: textbook. manual]. Kyiv: UADU Publishing House.
4. Mykolajecj A.P. (2018) Pidkhody do rozvytku mizhsektornogho socialjnogho partnerstva v systemi publichnogho upravlinnja. [Approaches to the development of intersectoral social partnership in the system of public administration]. *State and regions. Public Administration Series*, no. 4(64), pp. 107–110.
5. Poljakova S.V. (2011) Socialjnij audyt jak tekhnologhija upravlinnja socialjnymy procesamy [Social audit as a technology for managing social processes]. *Development economics*, no. 1, pp. 46–49.
6. Tolstova A.V., Sergienko S. (2018) Rozvitok social'nogo pidpriemnictva v Ukraini [Development of social entrepreneurship in Ukraine]. *Bulletin of Transport Economics and Industry*, vol. 62, pp. 384–391.
7. Onikijenko V.V. (2013) Rynok praci ta socialjnij zakhyst naselennja Ukrajinj: retroanaliz, problemy, shljakhy vyrishennja: naukovy-analitychna monohrafija [Labor market and social protection of the population of Ukraine: retroanalysis, problems, solutions: scientific and analytical monograph]. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine.
8. Kalycheva N.Je., Ampiloghov M.K. (2018) Vplyv socialjnoji vidpovidalnosti na efektyvnyj rozvytok pidpryjemstv zaliznychnogho transportu [The impact of social responsibility on the effective development of railway transport enterprises]. *Problems of system approach in economy*, vol. 2(64), pp. 53–57.
9. Vashhenko K.O., Varnalij Z.S., Vorotin V.Je., Ghejecj V.M., Kuzhelj E.M. Libanova E.M. ta in. (2008) Pro stan ta perspektyvy rozvytku pidpryjemnytva v Ukrajinі: Nacionaljna dopovidj [On the state and prospects of business development in Ukraine: National report]. Kyiv: State Committee for Entrepreneurship.
10. Kalycheva N.Je., Didenko K.V., Ilijenkov V.V. (2018) Vplyv socialjnoji vidpovidalnosti na rozvytok biznesu v Ukraini [The impact of social responsibility on business development in Ukraine]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 28, ch. 1, pp. 79–81.
11. Okhrimenko O.O., Ivanova T.V. (2015) Socialjna vidpovidalnistj: navch. posib. [Social responsibility: textbook. way]. National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”.
12. Ghorbatenko V.S. (2011) Socialjne partnerstvo // Politychna encyklopedija [Social partnership // Political Encyclopedia]. Kyiv: Parliamentary Publishing House.
13. Sytnyk O.Ju. (2017) Rozvytok personalu shljakhom nalaghozhenja socialjnogho dialoghu v Ukrajinі krizj pryzmu mizhnarodnogho dosvidu [Staff development through social dialogue in Ukraine through the prism of international experience]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series “International Economic Relations and the World Economy”*, vol. 11, pp. 140–144.
14. Petroje O.M. (2013) Teorija socialjnogho partnerstva ta jiji vplyv na rozvytok koncepciji socialjnogho dialoghu [Theory of social partnership and its impact on the development of the concept of social dialogue]. *Visnyk Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja. Socialjna i ghumanitarna polityka [Bulletin of the National Academy of Public Administration. Social and humanitarian policy]*. Available at: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-31.pdf> (accessed 20 September 2021).
15. Pro socialjnij dialogh v Ukrajinі: Zakon Ukrajinj vid 23.12.2010 r. № 2862-VI. Zakonodavstvo Ukrajinj [On social dialogue in Ukraine: Law of Ukraine of 23.12.2010 № 2862-VI. Legislation of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (accessed 25 September 2021).
16. Priorityetni naprjamy dijajlnosti Nacionaljnoji trystoronnoji socialjno-ekonomichnoji rady na 2018–2020 rr. Nacionaljna trystoronnja socialjno-ekonomichna rada [Priority areas of activity of the National Tripartite Socio-Economic Council for 2018–2020. National Tripartite Socio-Economic Council]. Available at: http://www.ntser.gov.ua/pro_nazradu/page10/1275 (accessed 25 September 2021).

УДК 338.43:006

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-12>**Мельник Т.Ю.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цифрової економіки та міжнародних економічних відносин
Державного університету «Житомирська політехніка»***Овандер Н.Л.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цифрової економіки та міжнародних економічних відносин
Державного університету «Житомирська політехніка»***Melnyk Tetiana***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Digital Economics
and International Economic Relations
Zhytomyr Polytechnic State University***Ovander Nataliia***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Digital Economics and International Economic Relations
Zhytomyr Polytechnic State University*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕРТИФІКАЦІЇ ТА МАРКУВАННЯ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

REGULATORY AND LEGAL PROVIDING OF THE ORGANIC PRODUCTS CERTIFICATION AND LABELING IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз статистичних даних щодо розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції. Наведені показники свідчать, що органічне виробництво в Україні швидко розвивається й є перспективною формою організації бізнесу. Обґрунтовано, що для розвитку сфери органічного виробництва та захисту як виробників, так і споживачів від фальсифікованої продукції важливим є нормативно-правове регулювання сертифікації та маркування органічних продуктів. Установлено, що протягом останніх років прийнято низку нормативно-правих документів, а також внесено зміни до чинних законодавчих актів, які регулюють сферу сертифікації та маркування органічної продукції в Україні. Проведений у статті аналіз сучасного нормативно-правового забезпечення свідчить, що завдяки прийняттю змін Україна матиме власну систему сертифікації та маркування відповідно до національного законодавства, що сприятиме розвитку та прозорості вітчизняного органічного сектору та поліпшенню іміджу країни на світовій торговій арені.

Ключові слова: органічна продукція, сертифікація, орган сертифікації, маркування, державний логотип.

АННОТАЦИЯ

В статье осуществлен анализ статистических данных по развитию рынка органической сельскохозяйственной продукции. Приведенные показатели свидетельствуют, что органическое производство в Украине быстро развивается и является перспективной формой организации бизнеса. Обосновано, что для развития сферы органического производства и защиты как производителей, так и потребителей от фальсифицированной продукции важно нормативно-правовое регулирование сертификации и маркировки органических продуктов. Установлено, что в последние годы был принят ряд нормативно-правых документов, а также внесены изменения в уже действующие законодательные акты, которые регулируют сферу сертификации и маркировки органической продукции в Украине. Проведенный анализ современного нормативно-правового обеспечения свидетельствует, что благодаря при-

нятым изменениям Украина будет иметь собственную систему сертификации и маркировки в соответствии с национальным законодательством, что будет способствовать развитию и прозрачности отечественного органического сектора и улучшению имиджа Украины на мировой торговой арене.

Ключевые слова: органическая продукция, сертификация, орган сертификации, маркировка, государственный логотип.

ANNOTATION

The article analyzes statistical data on the development of the market for organic agricultural products. Given figures indicate that organic production in Ukraine is developing rapidly and is a promising form of business organization. It is justified that for the development of the sphere of organic production and protection of both producers and consumers from falsified products, it is important legal regulation of certification and labeling of organic products. It was found that in recent years a number of regulatory and legal documents were adopted, as well as amendments to existing legislation governing the certification and labeling of organic products in Ukraine. The article argues that the most significant change is the adoption of the Law of Ukraine «On the basic principles and requirements for organic production, turnover and labeling of organic goods» (which introduces a clear and transparent system of registration with certification bodies, market operators and organic seed, determines the mechanism of state control over the activities of subjects of the organic market and establishes their responsibility for violation of legislation in this area, as well as establishes requirements for certification bodies and defines their functions); introduction of the procedure for certification of organic production and / or turnover of organic products (which establishes requirements for certification of organic production and / or turnover of organic products, as well as the procedure for issuing the certificate, its duplicate and form) approval of the state logo for organic products. The analysis of the modern regulatory framework in the article shows that due to the adopted changes Ukraine will have its own system of certification and labeling in accordance with national legislation, which will contribute to the development and transparency of the domestic organic sector and improve the im-

age of Ukraine in the world trade arena. At the same time, further steps in the field of legal regulation should be aimed at improving the system of incentives for the development of national organic agricultural production and development of domestic market for organic products.

Key words: organic products, certification, certification body, labeling, state logo.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ринок органічної сільськогосподарської продукції швидко розвивається, оскільки постійно зростає кількість прихильників органічної продукції у світі. Тренд «органік» набуває усе більшої популярності і в Україні: невеликі й середні виробники активніше беруться за виготовлення такої продукції, а торгові мережі відкривають «органічні» відділи. Підґрунтям для функціонування ринку органічної продукції в нашій країні є розвиток законодавчої та нормативно-правової бази регулювання відносин у сфері виробництва, сертифікації та маркування екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Саме сертифікація виступає своєрідним інструментом налагодження довіри між виробником і споживачем органічної продукції. Вона проводиться з метою запобігання реалізації продукції, небезпечної для здоров'я людей і навколишнього середовища, сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції, створенні умов для участі виробників сільськогосподарської продукції в міжнародній торгівлі. Завдяки сертифікації підприємство отримує документальне підтвердження відповідності його діяльності певним вимогам і стандартам, що є підставою для реалізації органічних продуктів із відповідним органічним маркуванням, яке для покупця є свідченням якості та безпечності придбаного товару.

Таким чином, одним із важливих аспектів розвитку органічного ринку в Україні є необхідність урегулювання нормативно-правової бази, що дасть змогу забезпечити діяльність виробників відповідно до вітчизняних органічних стандартів із відповідним контролем як сертифікаційними органами, так і державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання маркування та сертифікації органічної продукції в Україні досліджували такі вчені, як: Р.М. Безуц

[1], О.В. Бублик [3], О.М. Гвоздь [4], О.Г. Мінькова, В.М. Сакало та О.О. Горб [5], А.В. Ращенко [19] та ін. У науковій літературі та на офіційних інформаційних Інтернет-ресурсах компаній органічного сектору [3; 6; 9; 10; 18] наявна достатня кількість аналітико-статистичних досліджень, пов'язаних із питаннями стану та розвитку органічного ринку в Україні. Водночас, ураховуючи, що протягом останніх років в Україні відбуваються зміни в законодавчому та нормативному забезпеченні щодо сертифікації та маркування органічної продукції, актуальним є дослідження цих питань, виявлення позитивних і негативних змін та обґрунтування подальших напрямів роботи, адже саме відповідна законодавча база в галузі органічного сільського господарства та сертифікації є одним із чинників успішного розвитку органічного виробництва.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у дослідженні та аналізі нормативно-правових основ у сфері сертифікації та маркування органічної продукції в Україні та окресленні перспектив розвитку у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні виробники розпочали усвідомлено займатися органічним виробництвом наприкінці 1990-х років [10]. Відтоді вітчизняний органічний ринок постійно розвивається. Завдяки розмірам країни (603 600 км², у тому числі 42,7 млн га сільськогосподарських угідь), географічному положенню, близькості до потенційних міжнародних покупців та поширеним родючим чорноземам Україна має сприятливі умови для органічного сільського господарства [18].

В останні роки спостерігається тенденція активного наповнення внутрішнього ринку вітчизняною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Кількість операторів органічного ринку постійно зростає. Більшість із них виробляє органічну сировину, але зростає також і кількість тих, хто продає перероблений продукт (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що за 2020 р. на 17,02% зросла кількість операторів органічного виробництва в Україні, на 32,56% збільшилася кількість переробників органічної продукції та

Таблиця 1

Показники розвитку органічного виробництва в Україні

Показники	Роки		Відхилення	
	2019	2020*	+ / -	%
Кількість операторів органічного виробництва	617	722	105	17,02
Кількість переробників за видом сертифікованої діяльності	86	114	28	32,56
Кількість операторів, які мають упакований готовий харчовий продукт для споживача	60	64	4	6,67

2020* – станом на 26 листопада

Джерело: [10]

на 6,67% збільшилася кількість виробників, які вже мають маркований органічний продукт у пропозиції для кінцевого споживача. Із 722 операторів органічного ринку, які зафіксовані на листопад 2020 р., 114 мають переробку як вид сертифікованої діяльності, із них 64 оператори упаковують продукцію для торгової полиці.

Усього на внутрішньому ринку України в 2020 р., за оціночними даними, реалізовано 7 850 т органічної продукції власного виробництва на суму близько 709 млн грн (еквівалент 25,1 млн дол. США за курсом НБУ на 31.12.2020), що на 3% більше, ніж у 2019 р. [6].

На першому місці за рівнем споживання вже не перший рік упевнено тримається молочна продукція. Вона становить майже 65% усього обсягу споживання органічної продукції. Друге місце за рівнем споживання (18%) посідають круп'яні та зернові вироби, борошно і насіння. У 2020 р. суттєво зросло споживання органічних яєць та олійних виробів. Натомість зменшилося споживання овочів та фруктів, консервованих продуктів та морозива [6].

Активно розвиваючи внутрішній ринок, наша держава все більше заявляє про себе й на міжнародному ринку органічної продукції, входячи за площами сільськогосподарських угідь, задіяних під її вирощування, до світових лідерів, збільшуючи асортимент пропонованої продукції та географію поставок [10].

Одним із драйверів зростання виробництва органічної продукції є ринок ЄС. У 2020 р. Україна посіла 4-е місце зі 124 країн за обсягами органічної продукції, яку український бізнес поставляв до ЄС. Так, протягом 2020 р. до ЄС увезено 2,79 млн т органічної агропродовольчої продукції, 7,8% з якої – українська (217,2 тис т). Загалом експорт української органіки у 2020 р. становив приблизно 204 млн дол США: 73% експорту припадали на Європу, а 24% – на Північну Америку. Серед органічної продукції Україна експортує до ЄС зернові, олійні, ягоди, гриби, горіхи, фрукти, березовий сік та ін. Зростаючий попит європейських споживачів на українську органічну продукцію свідчить про її якість та конкурентоспроможність [7].

Правова підтримка та регулювання органічного виробництва в Україні, що реалізуються завдяки введенню в дію протягом останніх років низки законодавчих і нормативно-правових документів, сприяють як розвитку самого органічного виробництва, так і формуванню ринку органічної продукції в країні.

Так, із метою удосконалення засад правового регулювання органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції та адаптації вимог органічного законодавства до правових норм Євросоюзу 10 липня 2018 р. був прийнятий Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [17]. Значеним Законом запроваджується чітка та

прозора система реєстрації органів сертифікації, операторів ринку та органічного насіння, визначається механізм державного контролю над діяльністю суб'єктів ринку органічної продукції та встановлюється їхня відповідальність за порушення законодавства у цій сфері. Разом із цим регламентуються процедури сертифікації органічного виробництва й обігу органічної продукції, а також установлюються вимоги до органів сертифікації та визначаються їхні функції. Закон набрав чинності через шість місяців після прийняття – 2 серпня 2019 р.

Відповідно до положень зазначеного Закону (ст. 4), визначено такі базові вимоги до виробників органічної продукції [17]:

- щорічно проходити сертифікацію органічного виробництва;
- декларувати обсяги органічної продукції, яка вводиться в обіг (продається);
- узгоджувати маркування органічної продукції з органом сертифікації.

Таким чином, обов'язковими умовами здійснення органічного виробництва сільськогосподарської продукції є необхідність чіткого дотримання відповідних умов здійснення виробничого процесу, сертифікації та періодичного інспектування. За умов дотримання стандартів органічного виробництва продукція отримує право позиціонуватися на ринку під маркою «органічна».

Сертифікація є одним з основних і найбільш ємних складників органічної гарантійної системи, адже споживач потребує якісного та безпечного харчування, і саме органічні стандарти встановлюють вимоги до виробництва такого продовольства, а інспектування та сертифікація забезпечують дотримання відповідних норм [21, с. 187].

Законом України [17] визначено, що сертифікація органічного виробництва та/або обігу органічної продукції – перевірка та встановлення відповідності виробництва та/або обігу продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Механізм сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, видачі сертифіката, його дубліката та форму визначено у «Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції», затвердженому Постановою КМУ від 21 жовтня 2020 р. [11]. Фактично з прийняттям цього Порядку було запроваджено національну систему сертифікації органічного виробництва, що водночас означає більшу відкритість та прозорість статистичної інформації щодо органічного виробництва та суб'єктів господарювання.

Сертифікацію проводить орган сертифікацій, а саме підприємство, установа, організація чи їхній відокремлений підрозділ, що має право на проведення сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції і внесений до Реєстру органів сертифікації [17].

Реєстр підприємств веде Міністерство економіки України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 87 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу» [15].

Необхідно зазначити, що відповідно до Звіту про базове відстеження результативності зазначеної Постанови (від 10.03.2021), протягом року після набрання нею чинності випадків звернення від суб'єктів господарювання стосовно внесення їх до реєстрів не зафіксовано у зв'язку з відсутністю акредитованих відповідно до Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» органів сертифікації, як це передбачено нормами Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Нині ведеться робота щодо запуску Реєстру органів сертифікації, після чого стане можливим запровадження інших реєстрів [8].

Водночас слід відзначити, що органи іноземної сертифікації були зацікавлені у веденні діяльності із сертифікації органічного виробництва відповідно до українського законодавства та можливості бути включеними до Реєстру органів сертифікації. Це підтверджено опитуванням, проведеним 03.12.2020 під час міжнародного круглого столу з органами іноземної сертифікації. Так, у заході взяли участь представники 18 органів іноземної сертифікації, 10 з яких підтвердили намір подати заявки на включення до Реєстру органів сертифікації [8].

Державний реєстр операторів, Реєстр органів сертифікації та Реєстр органічного насіння і садивного матеріалу повинні вестися в електронній формі державною мовою (за винятком ботанічних таксонів, які зазначають двома мовами: українською і латинською). За своєю сутністю вони є базами даних, які розміщені на офіційному вебсайті Мінекономіки [4, с. 50].

Для того щоб пройти процедуру сертифікації органічного виробництва, вітчизняний виробник може звернутися до одного з органів сертифікації, офіційний перелік яких визначено у оновленому Регламенті ЄС № 2021/4612 від 16.03.2021 (табл. 2). Органи сертифікації, включені у цей перелік, визнані Європейською комісією для надання послуг контролю в Україні та мають право видавати сертифікати інспекції на експорт.

Дані табл. 2 свідчать, що найбільша кількість органів сертифікації є представниками Італії та Німеччини (по 4% або по 20% від загальної кількості), два органи сертифікації є представниками Аргентини (10% від загальної кількості), та по одному представнику

(відповідно по 5%) з України, Вірменії, Албанії, Нідерландів, Франції, Швейцарії, Греції, Латвії, Індії та Польщі. Варто відзначити, що серед усіх акредитованих органів сертифікації лише українська компанія «Органік Стандарт» та нідерландська компанія Control Union Certifications мають право надавати послуги в галузі органічної сертифікації за всіма категоріями продукції.

До 2007 р. в Україні сертифікація аграрних підприємств відбувалася лише іноземними організаціями. Першою та єдиною українською сертифікаційною компанією стало ТОВ «Органік стандарт», яке було засновано у січні 2007 р. провідними українськими організаціями, що представляють органічний сектор України, у рамках українсько-швейцарського проєкту зі співробітництва та міжнародної технічної підтримки відповідно до договору між урядами України та Швейцарії щодо технічної та фінансової співпраці від 13 жовтня 1997 р. Сьогодні український орган сертифікації «Органік Стандарт» включено до офіційного переліку сертифікаційних органів, визнаних у ЄС та Швейцарії. Нині компанія здійснює сертифікацію в усіх регіонах України та в Республіці Білорусь, окрім того, проводить інспекційні роботи в Казахстані в партнерстві з міжнародними органами сертифікації [9].

Чинним в Україні законодавством передбачено дотримання певних стандартів під час ведення органічного сільськогосподарського виробництва:

– міжнародних – визначають мінімальні вимоги до виробництва органічної сільськогосподарської продукції і спрямовані на встановлення системи стандартів для державних та приватних органів сертифікації (Постанова Ради ЄС 834/2007 та додаткові постанови: Постанова Комісії ЄС 889/2008; Постанова Комісії ЄС 1235/2008, базові міжнародні стандарти органічного виробництва і переробки продукції, ухвалені Міжнародною федерацією органічного сільськогосподарського руху (IFOAM – International Foundation for Organic Agriculture Movements)) [4, с. 103];

– національних – обов'язкові стандарти, розроблені з урахуванням міжнародних стандартів і представлені у вигляді постанов, що є юридично пов'язаними [4, с. 103]. Більшість країн Європи має додаткові національні стандарти з органічного виробництва, які загалом визначають адміністративні процеси (наприклад, реєстрацію операторів та контролюючих органів), конкретизують санкції, використання національних органічних логотипів або визначають стандарти для таких видів виробничої діяльності, які не зазначені в законодавстві ЄС [9].

– приватних (місцевих) – укладаються на добровільних засадах, які запроваджені органами сертифікації та можуть бути більш вимогливими, ніж загальноприйняті [4, с. 103]. Сьогодні існує широкий спектр приватних органічних стандар-

Таблиця 2

**Список міжнародних акредитованих органів сертифікації
(органічне виробництво та обіг органічної продукції),
включених до офіційного Переліку затвердженого Комісією ЄС (станом на 16.03.2021)**

№	Назва органу сертифікації	Країна	Код органу сертифікації	Сфера сертифікації*					
				A	B	C	D	E	F
1	Органік Стандарт (Organic Standard) / www.organicstandard.com.ua	Україна	UA-BIO-108	+	+	+	+	+	+
2	CCPB Srl / www.ccpb.it	Італія	UA-BIO-102	+	+	-	+	+	-
3	Ecoglobe / www.ecoglobe.am	Вірменія	UA-BIO-112	+	+	-	+	-	-
4	Istituto Certificazione Etica e Ambientale (ICEA) / www.icea.info	Італія	UA-BIO-115	+	-	-	+	-	-
5	Bioagricert S.r.l. / www.bioagricert.org	Італія	UA-BIO-132	+	+	-	+	-	-
6	Lacon GmbH / www.lacon-institut.com	Німеччина	UA-BIO-134	+	-	-	-	-	-
7	Letis S.A / www.letis.org	Аргентина	UA-BIO-135	+	-	-	+	-	-
8	Albinspekt / www.albinspekt.com	Албанія	UA-BIO-139	-	+	-	-	-	-
9	CERES Certification of Environmental Standards GmbH / www.ceres-cert.com	Німеччина	UA-BIO-140	+	+	-	+	-	-
10	Kiwa BCS Цко-Garantie GmbH / www.kiwabcs-oeko.com	Німеччина	UA-BIO-141	+	-	-	+	+	-
11	Control Union Certifications / www.certification.controlunion.com	Нідерланди	UA-BIO-149	+	+	+	+	+	+
12	Suolo e Salute srl / www.suoloesalute.it	Італія	UA-BIO-150	+	-	-	-	-	-
13	Agreco R.F. Göderz GmbH / www.agrecogmbh.de	Німеччина	UA-BIO-151	+	+	-	+	-	-
14	Ecocert SA / www.ecocert.com	Франція	UA-BIO-154	+	+	-	+	+	-
15	Bio.inspecta AG / www.bio-inspecta.ch	Швейцарія	UA-BIO-161	+	+	-	+	+	+
16	A CERT European Organization for Certification S.A / www.a-cert.org	Греція	UA-BIO-171	+	-	-	+	-	-
17	SIA "Sertifikācijas un testēšanas centrs" / www.stc.lv	Латвія	UA-BIO-173	+	+	-	+	+	+
18	Biocert International Pvt Ltd / www.biocertinternational.com/	Індія	UA-BIO-177	+	-	-	+	+	-
19	DQS Polska sp. z o.o. / www.dqs.pl	Польща	UA-BIO-181	+	+	-	+	-	-
20	Organizaciyn Internacional Agropecuaria / http://www.oia.com.ar	Аргентина	UA-BIO-110	+	-	-	+	-	-

* Категорії продукції: А – продукти рослинництва, що не піддавалися переробці; В – живі тварини або продукти тваринництва, що не піддавалися переробці; С – продукти аквакультури та водорості; D – продукти переробки с.-г. походження для споживання як продуктів харчування; Е – продукти переробки с.-г. походження для використання як кормів; F – посадковий матеріал та насіння.

Джерело: [20]

тів (такі як BioSuisse (Швейцарія), Demeter (поширені по всьому світі), Naturland (Німеччина та весь світ), Soil Association (Великобританія), KRAV (Швеція), БІОЛан (Україна)), власниками яких зазвичай є фермерські асоціації [9].

Вибір найбільш придатного органічного стандарту для сертифікації передусім залежить від кінцевого споживача органічної продукції. Найважливіші країни – імпортери органічної продукції та зростаюча кількість країн – виробників органічної продукції регулюють органічний ринок, тобто продукція повинна бути сер-

тифікована відповідно до придатної постанови/стандартів, щоб продаватися на відповідному ринку як «органічна». Розглянемо на прикладі найважливіших ринків:

– Європейський Союз та його регламенти щодо органічного виробництва: Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 та додаткові регламенти: Регламент Комісії (ЄС) № 889/2008; Регламент Комісії (ЄС) № 1235/2008);

– Сполучені Штати Америки та їхня Національна органічна програма (NOP – National Organic Program);

– Швейцарія, Ізраїль, Аргентина, Австралія мають органічні постанови, еквівалентні Регламенту Ради (ЄС) 834/2007.

У країнах, що не є членами Європейського Союзу, застосовується стандарт Міжнародних акредитованих органів сертифікації з органічного виробництва і переробки, еквівалентний регламентам Ради (ЄС) № 834/2007 та № 889/2008 [9].

Сертифікація виробників органіки проводиться щорічно з обов'язковою перевіркою виробництва. Виробник має право вибрати будь-який орган сертифікації та укласти з ним договір на проведення сертифікації. Якщо виробництво чи обіг органічної продукції відповідає законодавству, виробникові видається спеціальний сертифікат, який діє протягом 15 місяців.

У сертифікаті вказуються: найменування юридичної особи або, у разі ФОП, ПІБ підприємця; код із державного реєстру для юридичної особи або номер платника податку для ФОП; галузь органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; статус продукції (органічна або перехідного періоду) та її асортимент; дата видачі та закінчення терміну дії сертифікату; інформація про орган, який видав сертифікат [17].

Якщо органічна продукція експортуватиметься, то потрібно додатково укласти договір з органом іноземної сертифікації.

Оскільки процес сертифікації є дороговартісним, то в багатьох країнах на державному рівні стимулюється поява нових суб'єктів органічного сектору та надається підтримка вже діючим. Одним з інструментів відповідної підтримки є надання субсидій на сертифікацію. Умови отримання та розмір таких виплат залежить від розроблених програм відповідними органами та рівня їхньої компетенції [1, с. 117].

Що стосується вітчизняного законодавства, то 5 листопада 2020 р. ухвалено зміни до Закону «Про державну підтримку сільського господарства України», де прямо передбачено можливість державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції шляхом:

- виділення бюджетних субсидій з розрахунку 5 тис грн на 1 га оброблюваних угідь (але не більше ніж 20 га на господарство) та/або одну голову великої рогатої худоби;

- відшкодування до 30% вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва;

- відшкодування до 30% вартості витрат на придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив, насіння, садивного матеріалу та кормів [13].

Відрізнити органічну продукцію від наявної на полицях магазинів допомагає спеціальне маркування. Відповідно до Закону України [17], маркування – інформація про органічну продукцію, державний логотип для органічної продукції, нанесена на етикетку, упаковку, тару, контейнер, контретикетку, кольєретку, ярлик,

пробку, листок-вкладиш або на інші елементи упаковки, що супроводжує таку продукцію або посилається на неї відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Уся органічна продукція, що вводить у обіг та реалізується в Україні, повинна маркуватися державним логотипом для органічної продукції, який був затверджений Наказом Мінагрополітики від 22.02.2019 № 67 «Про затвердження державного логотипа для органічної продукції» [14]. Логотип складається з графічного зображення двох кругів, які перетинаються, утворюючи фігуру у вигляді листка рослини, а також надпису «Органічний продукт» (рис. 1).

Рис. 1. Державний логотип для органічної продукції

Продукт дозволяється маркувати як органічний продукт, якщо він вироблений відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції і містить не менше ніж 95% органічних інгредієнтів сільськогосподарського походження (за вагою без урахування частки води та кухонної солі) та не більше 5% (за вагою) неорганічних інгредієнтів, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях. Органічне виробництво такого продукту підтверджується сертифікатом.

Обов'язковим елементом маркування органічної продукції є кодівий номер, що розміщується під державним логотипом для органічної продукції та містить: акронім, що ідентифікує державу походження; напис *organic*; реєстраційний код органу сертифікації, що здійснив сертифікацію органічного виробництва.

Під час маркування органічної продукції, відповідно до законодавства, дозволяється додатково використовувати інші логотипи, запроваджені операторами, що здійснюють виробництво, реалізацію органічної продукції, чи їхніми об'єднаннями, якщо вони не заборонені законом.

Відповідно до змін, внесених у липні 2021 р. до розділу XI «Перехідні положення» Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», до 1 липня 2024 р. суб'єкти господарювання мають право реалізо-

увати сільськогосподарську продукцію як органічну та використовувати напис «органічний продукт» у власних назвах продуктів та торговельних марках, а також позначення та написи «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та/або будь-які однокореневі та/або похідні слова від цих слів із префіксами «біо-», «еко-», за умови наявності чинного сертифіката, що засвідчує виробництво та/або обіг органічної продукції згідно із законодавством іншим, аніж законодавство України, виданого органом іноземної сертифікації [12].

Прийнятий логотип є передумовою уникнення фальсифікації продукції, оскільки до цього часу були випадки маркування позначками «біо», «еко», «органік» товарів, які не мали на це достатніх підстав. Досить часто в Україні можна зустріти таке поняття, як «грінвошинг» (greenwashihg) – явище, коли виробники видають свою продукцію за органічну, не дотримуючись технологічних норм та вимог. Таким чином, продукція, вироблена на загальних вимогах, маркується як екологічно чиста або органічна. Затверджений логотип дасть змогу захистити споживача від таких фальсифікацій, а виробників органічної продукції – від недобросовісної конкуренції [2, с. 38].

Отже, можемо стверджувати, що розвиток органічного сектору є особливо важливим та перспективним для вітчизняних аграріїв, споживачів та держави у цілому, особливо в контексті забезпечення продовольчої безпеки, здорового харчування та збереження навколишнього природного середовища. Уряд разом із фахівцями органічного ринку активно працює у напрямі створення належного правового забезпечення процесів сертифікації та маркування органічних виробників, а також запровадження чіткої та ефективної системи їх державної підтримки як на регіональному, так і на національному рівнях.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сертифікація та маркування органічної продукції виконують інформаційну та регулятивну функції, є надійним інструментом гарантування охорони життя та здоров'я людей, захисту навколишнього середовища. Головне призначення сертифікації виробництва як органічного – гарантування того, що всі стадії виготовлення продукції та всі її складники відповідають певним стандартам або вимогам, а також виключення можливості того, що продукція є шкідливою для споживачів. Маркування органічної продукції дає змогу споживачам уникати фальсифікованої продукції, а виробникам – боротися з недобросовісною конкуренцією. Нанесення зображення Державного логотипа свідчить про те, що виробник органічної продукції пройшов спеціальну сертифікацію і має відповідні документи.

Сприяння розвитку органічного виробництва в Україні – один із пріоритетів діяльності уряду. Проведені дослідження свідчать, що сьогодні

офіційний статус вітчизняного органічного продукту та вітчизняного органічного виробництва знаходиться на етапі активного формування. Протягом останніх років уряд спільно з громадськими організаціями та міжнародними проектами працює над удосконаленням законодавчої нормативно-правової бази. Зокрема, прийнято низку нормативно-правих документів, а також внесені зміни до чинних законодавчих актів, які регулюють сферу сертифікації та маркування органічної продукції в Україні. Якщо раніше виробники сертифікували своє виробництво за законодавством інших країн, переважно ЄС, то тепер Україна матиме власну систему сертифікації відповідно до національного законодавства. Такі зміни сприятимуть розвитку та прозорості вітчизняного органічного сектору та поліпшенню іміджу України на світовій торговій арені. Водночас одним із нагальних завдань є гармонізація законодавства України з виробництва органічної продукції зі світовими системами сертифікації. Сумісність таких систем дасть змогу розширити зовнішній ринок органічних продуктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безус Р.М. Формування організаційно-економічних засад розвитку виробництва органічної продукції : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 ; Житомир. нац. агроеклог. ун-т. Житомир, 2015. 499 с.
2. Бублик О.Б. Особливості маркування органічної продукції в Україні. *Економічний простір*. 2020. № 154. С. 36–40.
3. Внутрішній органічний ринок України у 2020 році зріс на 3%. *Інформаційний портал OrganicInfo*. URL: <https://organicinfo.ua/news/organic-domestic-market-2020/> (дата звернення: 24.09.2021).
4. Гвоздь О.М. Державне регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні : дис. ... д-ра філософії : 073 «Менеджмент» ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2021. 216 с.
5. Мінькова О., Сакало В., Горб О. Маркування та сертифікація органічної продукції. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 2(176). С. 126–135.
6. Огляд органічного ринку України. 2020. *Інформаційний портал OrganicInfo*. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/ua-organic-market-overview-2020/> (дата звернення: 24.09.2021).
7. Органічне виробництво в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=ed6463ce-f338-4ef0-a8a8-e778d3d0ffd1&title=OrganichneVirobnitstvoVUkraini> (дата звернення: 24.09.2021).
8. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 25.09.2021).
9. Офіційний сайт ТОВ «Органік Стандарт».
10. URL: <https://organicstandard.ua/ua/> (дата звернення: 24.09.2021).
11. Офіційний сайт Федерації органічного руху України. URL: <http://organic.com.ua/-uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (дата звернення: 25.09.2021).
12. Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 1032. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1032-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.09.2021).

13. Про внесення зміни до розділу XI «Перехідні положення» Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»: Закон України від 14.07.2021 № 1649-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1649-20#Text> (дата звернення: 24.09.2021).
14. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.07.2004 № 1877-IV (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 24.09.2021).
15. Про затвердження державного логотипа для органічної продукції: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 22.02.2019 № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-19#Text> (дата звернення: 24.09.2021).
16. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 24.09.2021).
17. Про затвердження порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 970: Постанова КМУ від 21 жовтня 2020 р. № 1032. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1032-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.09.2021).
18. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення: 24.09.2021).
19. Прокопчук Н., Галашевський С. Органічний ринок в Україні. Інформаційний бюлетень від 12.02.2020 / Швейцарсько-українська програма «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України. Київ, 2020. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2020/02/UAOrganic_fact_sheet_2020-UA-1.pdf (дата звернення: 25.09.2021).
20. Ращенко А.В. Особливості запровадження сертифікації органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Вісник ЖНАЕУ*. 2010. № 2(27). Т. 2 (економічні науки). С. 428–435.
21. Список міжнародних акредитованих органів сертифікації (органічне виробництво та обіг органічної продукції), включених до офіційного Переліку затвердженого Комісією ЄС (станом на 16.03.2021). URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2020/01/Certification-bodies-Ukraine_EU-Regulation-1235_updated_2021.pdf (дата звернення: 20.09.2021).
22. Шкуратов О.І., Чудовська В.А., Вдовиченко А.В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: монографія. Київ: ДІА, 2015. 248 с.
2. Bublyk O.B. (2020) Osoblyvosti markuvannja orghanichnoji produkciji v Ukraini [Features of the organic products labeling in Ukraine]. *Ekonomichnyj prostir*, no. 154, pp. 36–40.
3. Information portal OrganicInfo (2021) Vnutrishnij orghanichnyj rynek Ukrainy 2020 roci zris na 3% [Ukraine's domestic organic market in 2020 grew by 3%]. Available at: <https://organicinfo.ua/news/organic-domestic-market-2020> (accessed 24 September 2021).
4. Ghvozdj O.M. (2021) Derzhavne rehuljuvannja rozvytku orghanichnogho siljskoghospodarskogho vyrobnyctva v Ukraini [State regulation of the development of organic agricultural production in Ukraine] (PhD Thesis), Lviv: Lviv National University of I. Franko.
5. Minjkova O., Sakalo V., Ghorb O. (2016) Markuvannja ta sertyfikacija orghanichnoji produkciji [Organic labeling and certification]. *Aktualjni problemy ekonomiky*, no. 2(176), pp. 126–135.
6. Information portal OrganicInfo (2020) Oghljad orghanichnogho rynku Ukrainy [Review of the organic market of Ukraine]. Available at: <https://organicinfo.ua/news/organic-domestic-market-2020> (accessed 24 September 2021).
7. Orghanichne vyrobnyctvo v Ukraini (2021) [Organic production in Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=ed6463ce-f338-4ef0-a8a8-e778d3d0ffd1&title=OrganichneVirobnitstvoVUkraini> (accessed 24 September 2021).
8. The official site of the Ukraine's Ministry of Economy. Available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (accessed 25 September 2021).
9. The official site of LLC «Organic Standard» (2021). Available at: <https://organicstandard.ua/ua> (accessed 24 September 2021).
10. The official site of the Ukraine's organic movement Federation (2021). Available at: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (accessed 25 September 2021).
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) Postanova «Pro porjadok sertyfikaciji orghanichnogho vyrobnyctva ta/abo obighu orghanichnoji produkciji», no. 1032. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1032-2020-%D0%BF#Text> (accessed 24 September 2021).
12. Law of Ukraine (2021) Pro vnesennja zminy do rozdilju XI «Perekhichni polozhennja» Zakonu Ukrainy «Pro osnovni pryncypy ta vymoghy do orghanichnogho vyrobnyctva, obighu ta markuvannja orghanichnoji produkciji», no. 1649-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1649-20#Text> (accessed 24 September 2021).
13. Law of Ukraine (2004) Pro derzhavnu pidtrymku siljskoghospodarstva Ukrainy, no. 1877-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (accessed 24 September 2021).
14. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2019) Nakaz «Pro zatverdzhennja derzhavnogho loghotypa dlja orghanichnoji produkciji», no. 67. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-19#Text> (accessed 24 September 2021).
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) Postanova «Pro zatverdzhennja Porjadku vedennja Derzhavnogho rejestr operatoriv, shho zdijsnjutj vyrobnyctvo produkciji vidpovidno do vymogh zakonodavstva u sferi orghanichnogho vyrobnyctva, obighu ta markuvannja orghanichnoji produkciji, Derzhavnogho rejestr orghaniv sertyfikaciji u sferi orghanichnogho vyrobnyctva ta obighu orghanichnoji produkciji, Derzhavnogho rejestr orghanichnogho nasinnja i sadyvnogho material», no. 87. Available at: <https://www.kmu.gov.ua> (accessed 24 September 2021).

REFERENCES:

1. Bezus R.M. (2015) Formuvannja orghanizacijno-ekonomichnykh zasad rozvytku vyrobnyctva orghanichnoji produkciji [Formation of organizational and economic principles of organic production process] (PhD Thesis), Zhytomyr: Zhytomyr National Agroecological University.

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019) Postanova «Pro zatverdzhennja porjadku sertyfikaciji orghanichnogho vyrobnyctva ta/abo obighu orghanichnoji produkciji ta vnesennja zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 zhovtnja 2019r. №970», no. 1032. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1032-2020-%D0%BF#Text> (accessed 24 September 2021).
17. Law of Ukraine (2018) Pro osnovni pryncypy ta vymoghy do orghanichnogho vyrobnyctva, obighu ta markuvannja orghanichnoji produkciji, no. 2496-VIII. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (accessed 24 September 2021).
18. Prokopchuk N., Ghalashevsjkyj S. (2020) Orghanichnyj ry-nok v Ukraini [Organic market in Ukraine]. Available at: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2020/02/UAOrganic_fact_sheet_2020-UA-1.pdf (accessed 25 September 2021).
19. Rashhenko A.V. (2010) Osoblyvosti zaprovadzhennja sertyfikaciji orghanichnoji sil'sjko-gospodarsjkoji produkciji v Ukraini [Peculiarity of introduction of organic agricultural products certification in Ukraine]. *Visnyk ZhNAEU*, vol. 2, no. 2(27), pp. 428–435.
20. Spysok mizhnarodnykh akredytovanykh orghaniv sertyfikaciji (orghanichne vyrobnyctvo ta obigh orghanichnoji produkciji), vkljuchenykh do oficijnogho Pereliku zatverdzenogho Komisijeju JeC (2021). Available at: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2020/01/Certification-bodies-Ukraine_EU-Regulation-1235_updated_2021.pdf (accessed 20 September 2021).
21. Shkuratov O.I., Chudovs'jka V.A., Vdovychenko A.V. (2015) Orghanichne sil'sjke gospodarstvo: ekologho-ekonomichni imperatyvy rozvytku [Organic agriculture: ecological and economic imperatives of development]: monografija. Kyiv: LLC «DIA». (in Ukrainian)

УДК 330.37.07

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-13>**Михайлова Є.В.***кандидат філологічних наук, доцент
Національного університету водного господарства
та природокористування
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1539-1548>***Mykhaylova Yelyzaveta***Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
The National University of Water and Environmental Engineering*

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ЧАСТИНА ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ СФЕРИ ОСВІТИ

INFORMATIZATION AS A PART OF THE TRANSFORMATION PROCESS OF THE EDUCATION

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються процеси трансформації системи освіти в умовах переходу до інформаційного суспільства з урахуванням того, що в таких умовах знання стає товаром, а комерціалізація освіти може негативно вплинути на традиційну систему освіти. Оскільки вища освіта розглядається як товар, який можна продати або ж придбати, вона виходить на рівень світового ринку, у результаті чого імпорт і експорт освітніх послуг можуть стати предметом складних процедур цієї організації й юридичного нормування її рішеннями. Сьогодні мільйони учнів у всьому світі навчаються у дистанційному форматі, а з прискоренням глобалізації кількість учнів у мультимедійному просторі значно зростає. Проте масовий характер освітніх послуг істотно ускладнює виявлення індивідуальності студента і проведення відповідної індивідуальної роботи з ним, що, своєю чергою, не може не позначитися на якості викладання. Саме тому актуальним питанням є ефективне поєднання традиційної системи освіти та сучасних інформаційних технологій, що безпосередньо пов'язане зі швидкою та ефективною модернізацією освітньої системи, яка реалізовується у державних програмах інформатизації.

Ключові слова: сфера освіти, інформатизація, імпорт та експорт освітніх послуг, дистанційна освіта, інформаційне суспільство.

АННОТАЦІЯ

В статье исследуются процессы трансформации системы образования в условиях перехода к информационному обществу с учетом того, что в таких условиях знание становится товаром, а коммерциализация образования может негативно повлиять на традиционную систему образования. Поскольку высшее образование рассматривается как товар, который можно продать или приобрести, оно выходит на уровень мирового рынка, в результате чего импорт и экспорт образовательных услуг могут стать предметом сложных процедур его организации и юридического нормирования. Сегодня миллионы учеников во всем мире учатся в дистанционном формате, а с ускорением глобализации количество учеников в мультимедийном пространстве значительно возрастет. Однако массовый характер образовательных услуг существенно затрудняет обнаружение индивидуальности студента и проведение соответствующей индивидуальной работы с ним, что, в свою очередь, не может не сказаться на качестве преподавания. Именно поэтому актуальным вопросом является эффективное сочетание традиционной системы образования и современных информационных технологий, что напрямую связано с быстрой и эффективной модернизацией образовательной системы, которая реализуется в государственных программах информатизации.

Ключевые слова: сфера образования, информатизация, импорт и экспорт образовательных услуг, дистанционное образование, информационное общество.

ANNOTATION

The research is devoted to the processes of transformation of the education system in the transition to the information society, taking into account that in such conditions, knowledge becomes a commodity, and the commercialization of education can negatively affect the traditional education system. Due to the considering higher education as a commodity that can be sold or purchased, it reaches the world market level, and as the result of that the import and export of educational services can be subject to complex procedures of this organization and legal regulation of its decisions. Today, while millions of students around the world study at a distance format, and with the acceleration of globalization, the number of students in the multimedia space will increase significantly. This trend rooted, due to the COVID-19 pandemic, the education system has been forced to move to distance learning. However, the mass nature of educational services significantly complicates the identification of the student's individuality and the appropriate individual work with him, which in turn will affect the quality of teaching. Modernization of the educational sphere in the information society is implemented in state informatization programs, which cover the processes of formation of preconditions (organizational, scientific, technical, economic, financial, humanitarian, legal) development of informatization, development of modern information technologies in all spheres of public life, formation of national information resources, creation of a system of information-analytical support of the activity of state bodies, increase of efficiency of domestic production on the basis of wide use of information technologies and formation of the market of information products and services. That is why the urgent task for countries on the way to the information society is an effective combination of traditional education and modern information technology. In particular, one of the most important tasks for Ukraine today is the rapid and effective modernization of the education system in view of the acceleration of European integration in the field of education.

Key words: sphere of education, informatization, import and export of educational services, distance education, information society.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Характерною ознакою розвинутого суспільства, а також реалізації науково-технічного та економічного прогресу є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Перехід до інформаційного суспільства передбачає трансформацію традиційних систем з урахуванням нової ролі знань та інформатизації, які стають джерелом влади у суспільстві, а також розвиток нових засобів електро-

ної комунікації та підвищення рівня освіти. Саме тому актуальним питанням є ефективне поєднання традиційної системи освіти та сучасних інформаційних технологій, що безпосередньо пов'язане зі швидкою та ефективною модернізацією освітньої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Значний внесок у розвиток теорії інформаційного суспільства як модифікації концепції постіндустріального суспільства зробили Д. Белл [1], Е. Гідденс [2], Е. Гелнер [3], П. Дракер [4], М. Порат [4], Ф. Фукуяма [6] та ін. Деякі аспекти функціонування інформаційного суспільства досліджувалися в роботах таких вітчизняних науковців, як Ю. Атаманчук [7], В. Дрешпака [8], О. Кравчина [9], О. Овчарук [10]. В Україні проблеми розвитку освіти досліджували багато вчених, серед яких – О. Грішнова [3], У. Гузар [4], В. Кремень [7] та ін. Проте питання про сферу освіти та її функціонування у системі інформаційного суспільства, а також її трансформацію для задоволення потреб інформаційного суспільства залишається недостатньо висвітленим та досі актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в аналізі теоретичного підґрунтя для формування моделі швидкої та ефективною модернізації системи освіти з урахуванням того, що в інформаційному суспільстві знання стає товаром, а комерціалізація освіти може негативно вплинути на традиційну систему освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічна криза призвела до зменшення державного фінансування у секторі освіти зі зміною пріоритетів на користь початкової освіти. Інноваційний характер нового механізму розподілу видатків державного бюджету між закладами вищої освіти, запроваджений у 2020 р., лишив не визначеними конкретні значення індикаторів (коефіцієнтів), що використані для коригування обсягів їх фінансування: залишається перелік показників освітньої, наукової та міжнародної діяльності ЗВО. З іншого боку, скорочення державного замовлення на підготовку фахівців має особливо негативні наслідки для регіональних ЗВО, які не можуть розраховувати на значний приплив абітурієнтів, які навчатимуться за власні кошти, через нижчий рівень доходів населення [14].

В інформаційному суспільстві швидкий науковий та технологічний розвиток призводить до серйозних наслідків, пов'язаних із результатами такого розвитку з погляду їхніх соціальних аспектів для природи, середовища проживання та для майбутнього людства у цілому. Таким чином, широкий доступ до цифрової інформації і даних, вільний рух інформації в суспільстві зумовили відкритість наукового знання. Разом із тим відкрита наука поступово потрапляє під вплив обмежень ринкової економіки [15, с. 60].

В інформаційному суспільстві знання стало товаром, досить прибутковим та з великим попитом. Проте комерціалізація освіти може негативно вплинути на традиційну систему освіти, на її інституційні основи та зміст. Нині вища освіта розглядається як товар, який можна продати або ж придбати як і будь-який інший, що виводить її на рівень світового ринку. Світова організація торгівлі (WTO) вже розглядає питання включення вищої освіти у сферу своїх інтересів, у результаті чого імпорту і експорту освітніх послуг можуть стати предметом складних процедур цієї організації й юридичного нормування її рішень [16, с. 39].

Актуальним питанням сьогодення є ефективне поєднання традиційної системи освіти та сучасних інформаційних технологій. Для України одним із найбільш важливих завдань сьогодні є швидка й ефективна модернізація освітньої системи з огляду на прискорення європейської інтеграції в галузі вищої освіти [17, с. 61].

Останні стратегічні документи країн ЄС (Лісабонська декларація, Копенгагенська декларація) передбачають, що формування інформаційної культури (*e-Learning culture*) в освітніх закладах має забезпечити застосування ІКТ у викладанні та навчанні через усі навчальні програми. Це стосується професійного розвитку та підготовки вчителів, підтримки розвитку шкільних бездротових мереж, технічної підтримки та вимог щодо оновлення техніки та програмного забезпечення, а також інформаційного змісту навчання.

Але тут варто відзначити негативну рису такої трансформації освітньої системи. Уніфікація процесу освіти, консьюмеризація, гонитва за масштабами і масовий характер освітніх послуг істотно ускладнюють виявлення індивідуальності студента і проведення відповідної індивідуальної роботи з ним. Тобто деперсоналізація освітнього процесу не може не позначитися на якості викладання. Сьогодні з економічного погляду вартість аудиторних занять зростає. Окрім того, в останні роки в закладах вищої освіти була тенденція до скорочення аудиторних годин та спроб частково перейти на дистанційну освіту.

Реальність 2020 р. внесла свої корективи. Із розповсюдженням пандемії COVID-19 та запровадженням карантинних обмежень освітні заклади були змушені перейти на систему дистанційної освіти. У перші місяці карантину, можливо, навіть протягом першого семестру, більшість ЗВО нашої країни не були готові до такого вимушеного переходу. Застаріла методика викладання, відсутність технічних можливостей як у студентів так і у педагогів та небажання педагогів змінювати свою роль у системі освіти призвели до того, що дистанційна освіта була примітивною, не індивідуальною та безособовою. Варто підкреслити, що така ситуація була лише на початку й надалі передові заклади освіти України скористалися ситуацією та

перейшли на повноцінну систему дистанційної освіти, яка передбачає використання новітніх інформаційних технологій.

Основними напрямками реформування сфери освіти в частині впровадження інформаційних технологій є: 1) створення банків і баз даних із віддаленим доступом по окремих галузях науки і техніки; 2) розвиток системи електронних публікацій і електронних періодичних видань наукового профілю; 3) створення електронних науково-технічних бібліотек із віддаленим доступом, систем електронної публікації в Internet і систем електронної доставки документів; 4) створення www-серверів наукових шкіл; 5) створення загальнодоступних архівів програмного забезпечення технічної документації і патентів; 6) створення баз знань і експертних систем із віддаленим доступом; 7) забезпечення можливості використання комп'ютерних центрів для реалізації віддалених нарахувань і віддаленого доступу до потужних САПР; 8) створення інтелектуальних пошукових систем, що забезпечують можливість глибокого і адаптивного пошуку наукової інформації; 9) створення віртуальних виставок наукових і технічних досягнень вищої школи; 10) створення механізму проведення національних і міжнародних наукових відеоконференцій і семінарів; 11) створення віртуальних наукових лабораторій [18].

Розвиток системи освіти, її трансформація в інформаційному суспільстві вимагають передусім підвищення якості освіти, а також розвитку всіх компонентів системи освіти: змістовного, організаційного, управлінського [15, с. 72].

Трансформація змісту освіти передбачає формування визначеної системи знань та вмій, комплексну підготовку фахівців до інноваційної діяльності за допомогою новаторських освітніх курсів, проблемно-орієнтованого підходу до навчання та проектно-організаційних технологій навчання. Організаційний складник системи освіти пов'язаний зі створенням сукупності освітніх установ, що забезпечують інтеграцію освітніх програм і державних освітніх стандартів різного рівня і спрямованості (державних і недержавних), а також освітніх форм, що можуть об'єднувати університетські бізнес-школи, формувати центри трансферу інноваційних технологій. Тобто стратегічно важливими є державне стимулювання і підтримка формування мережі інноваційних освітніх установ на кластерній основі, що вже трансформуються в організації нового типу, орієнтовані на науково-освітній ринок.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні, мільйони учнів у всьому світі навчаються у дистанційному форматі, а з прискоренням глобалізації кількість учнів у мультимедійному просторі значно зростає. Така тенденція підтвердилася, коли через пандемію COVID-19 система освіти змушена була перейти на дистанційні форми навчання. Проте масовий характер освіт-

ніх послуг істотно ускладнює виявлення індивідуальності студента і проведення відповідної індивідуальної роботи з ним, що, своєю чергою, не може не позначитися на якості викладання. Модернізація освітньої сфери в інформаційному суспільстві реалізовується у державних програмах інформатизації, які охоплюють процеси формування передумов (організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, гуманітарних, правових) розвитку інформатизації, розвиток сучасних інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя, формування системи національних інформаційних ресурсів, створення системи інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів державної влади, підвищення ефективності вітчизняного виробництва на основі широкого використання інформаційних технологій та формування ринку інформаційних продуктів та послуг. Оскільки в інформаційному суспільстві знання стало товаром, досить прибутковим та з великим попитом, комерціалізація освіти може негативно вплинути на традиційну систему освіти. Через те, що вища освіта розглядається як товар, який можна продати або ж придбати, вона виходить рівень світового ринку, у результаті чого імпорт і експорт освітніх послуг можуть стати предметом складних процедур цієї організації і юридичного нормування її рішень. Саме тому актуальним завданням для країн, що перебувають на шляху до інформаційного суспільства, є ефективне поєднання традиційної системи освіти та сучасних інформаційних технологій. Зокрема, для України одним із найбільш важливих завдань сьогодні є швидка й ефективна модернізація освітньої системи з огляду на прискорення європейської інтеграції в галузі вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. ; изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Academia, 2004. 788 с.
2. Giddens A. The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1998. 444 p.
3. Gellner E. Contemporary Thought and Politics. London : Routledge, 1974. 222 p.
4. Drucker P. The Future of Industrial Man: A Conservative Approach. New York : The John Day Company, 1942. 298 p.
5. Porat M. The Information Economy: User's Guide to the Complete Database (on Magnetic Tape). Washington : Office of Telecommunications, 1977. 63 p.
6. Fukuyama F. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. Farrar, Straus & Giroux, 2018. 240 p.
7. Атаманчук Ю.М. Державне управління освітою в умовах інформаційного суспільства. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». 2009. № 157. С. 9–13.
8. Дрешпак В. Становлення державної інформаційної політики України: зміст і хронологічні межі основних періодів. Державне управління та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 4. С. 3–13.

9. Кравчина О.Є. Використання комп'ютерно-орієнтованого навчального середовища для розвитку підприємницької компетентності учнів (європейський досвід). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020. Вип. 1. С. 174–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2020_1_36 (дата звернення: 10.08.2021).
10. Овчарук О.В. Проблеми поширення освітніх інновацій та інноваційних освітніх проектів в Україні. *Постметодика*. 2013. № 2. С. 2–5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Postmetodyka_2013_2_3 (дата звернення: 10.08.2021).
11. Грیشнова О.А. Формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.09.01. Київ, 2002. 434 арк.
12. Гузар У.Є. Трансформація трудової діяльності в умовах переходу до економіки знань : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Львів, 2011. 20 с.
13. Кремень В.Г. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації : навчальний посібник. Київ : ДрУк, 1999. 446 с.
14. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
15. Журавлева І.А. Информационное общество : учебное пособие. Иркутск : Иркут. гос. ун-т, 2013. 141 с.
16. Альтбах Ф.Г. Возвышение псевдоуниверситетов. *Alma Mater. Вестник высшей школы*. 2001. № 12. С. 39–41.
17. Згуровський М. Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці. *Вища школа*. 2004. № 5–6. С. 54–61.
18. Клейнер Г. Микроэкономика знаний и мифы современной теории. *Высшее образование в России*. 2006. № 9. С. 32–37.
9. Dreshpak V. (2013) Stanovlennia derzhavnoi informatsiinoi polityky Ukrainy: zmist i khronolohichni mezhi osnovnykh periodiv [Formation of the state information policy of Ukraine: content and chronological boundaries of the main periods.]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – Public administration and local self-government*, 4, 3–13.
9. Kravchyna O.Ye. (2010) Vykorystannia komp'iuterno oriietovanoho navchalnoho seredovyscha dlia rozvytku pidpriemnytskoi kompetentnosti uchniv (ievropeyskyi dosvid) [The use of computer-based learning environment for the development of entrepreneurial competence of students (European experience)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seria: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 1, 174–179. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2020_1_36
10. Ovcharuk O.V. (2013) Problemy poshyrennia osvitynih innovatsii ta innovatsiinykh osvitynih proektiv v Ukraini [Problems of dissemination of educational innovations and innovative educational projects in Ukraine]. *Postmetodyka – Postmethodology*, 2, 2–5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Postmetodyka_2013_2_3
11. Hrishnova O.A. (2002) Formuvannia liudskoho kapitalu v systemi osvity i profesiinoi pidhotovky [Formation of human capital in the system of education and training] (Doctoral Thesis), Kyiv: Taras Shevchenko national University of Kyiv.
12. Huzar U.Ye. (2011) Transformatsiia trudovoi diialnosti v umovakh perekhodu do ekonomiky znan [Transformation of labor activity in the transition to the knowledge economy] (PhD Thesis), Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine.
13. Kremen V.H. (1999) Ukraina: shliakh do sebe. Problemy suspilnoi transformatsii: navch. posibnyk dlia stud. vishchychkh navch. zakl. [Ukraine: the way to yourself. Problems of social transformation: textbook for students of higher education institutions]. Kyiv: DrUk. (in Ukrainian)
14. Ministry of Education and Science of Ukraine (2020) Stratihiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031]. Kyiv. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (in Ukrainian)
15. Zhuravleva I.A. (2013) Informatsionnoe obshestvo: uchebnoe posobie [Information Society: Study Guide]. Irkutsk, 141 p. (in Russian)
16. Al'tbakh F.G. (2001) Vozvyshenie psevdouniversitetov [The rise of pseudo-universities]. *Alma Mater. Vestnik vysshey shkoly* [Alma Mater. Higher school bulletin], no. 12, pp. 39–41.
17. Zghurovskiy M. (2004) Osnovni zavdannia vyshchoi osvity Ukrainy shchodo realizatsii pryntsyviv Bolonskoho protsesu ta zabezpechennia vymoh sfery pratsi [The main tasks of higher education in Ukraine for the implementation of the principles of the Bologna process and ensuring the requirements of the labor sphere]. *Vyshcha shkola* [Higher School], no. 5-6, pp. 54–61.
18. Kleyner G. (2006) Mikroekonomika znaniy i mify sovremennoy teorii [Microeconomics of knowledge and myths of modern theory]. *Vyshee obrazovanie v Rossii* [Higher education in Russia], no. 9, pp. 32–37.

REFERENCES:

1. Bell. D. (2004) Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt social'nogo prognozirovaniia [The coming post-industrial society. Experience of social forecasting]. In English trans. Moscow: Academia, 788 p. (in Russian)
2. Giddens A. (1998) The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 444 p. (in English)
3. Gellner E. (1974) Contemporary Thought and Politics. London: Routledge, 222 p. (in English)
4. Drucker P. (1942) The Future of Industrial Man: A Conservative Approach. New York, The John Day Company, 298 p. (in English)
5. Porat M. (1977) The Information Economy: User's Guide to the Complete Database (on Magnetic Tape). Washington: Office of Telecommunications, 63 p. (in English)
6. Fukuyama F. (2018) Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. *Farrar, Straus & Giroux*, 240 p. (in English)
7. Atamanchuk, Yu.M. (2009) Derzhavne upravlinnia osvitoiu v umovakh informatsiinoho suspilstva [Public administration of education in the information society]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria Pedagogichni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Pedagogical Sciences Series*, no. 157, pp. 9–13.

УДК 316.77:338.124.4:616-036.21

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-14>**Опанасюк Б.А.***магістрант**Поліського національного університету***Кравчук Н.І.***кандидат економічних наук, доцент**Поліського національного університету***Opnasiuk Bohdana***Master's student**Polissia National University***Kravchuk Nataliia***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor**Polissia National University*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ В ЕПОХУ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ДОСВІД СВІТОВИХ КОРПОРАЦІЙ

TRANSFORMATION OF ELEMENTS OF CORPORATE CULTURE IN THE ERA OF THE COVID-19 PANDEMIC: THE EXPERIENCE OF GLOBAL CORPORATIONS

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено сучасним тенденціям зміни стратегій формування корпоративної культури в умовах кризи, спричиненої коронавірусом. Незалежно від того, як формується корпоративна культура організації – створюється цілеспрямовано чи розвивається з плином часу, – вона завжди унікальна для кожного виробництва (гендерна, вікова, професійна та кваліфікаційна структура персоналу, галузь, специфіка підприємства тощо). У дослідженні розглянуто форми прояву корпоративної культури в контексті пандемії, що в економічному плані вплинула як на державний сектор, так і на малий бізнес. Проаналізовано дані опитувань працівників та керівників організацій таких країн, як США, Великобританія, Німеччина, Австралія, Україна. Оцінено значущість та пріоритетність підтримки колективу поряд з усуненням фінансових ризиків та відновленням економіки.

Ключові слова: корпоративна культура, економічна криза, комунікація, коронавірус, пандемія.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена современным тенденциям изменения стратегий формирования корпоративной культуры в условиях кризиса, вызванного коронавирусом. Независимо от того, как формируется культура организации – создается ли она целенаправленно или развивается с течением времени, – она всегда уникальна для каждого бизнеса (гендерная, возрастная, профессиональная и квалификационная структура персонала, отрасль, специфика предприятия и т. п.). В исследовании рассмотрены формы проявления корпоративной культуры в контексте пандемии, что в экономическом плане повлияла как на государственный сектор, так и на малый бизнес. Проанализированы данные опросов работников и руководителей организаций таких стран, как США, Великобритания, Германия, Австралия, Украина. Оценены значимость и приоритетность поддержки коллектива наряду с устранением финансовых рисков и восстановлением экономики.

Ключевые слова: корпоративная культура, экономический кризис, коммуникация, коронавирус, пандемия.

ANNOTATION

The article is devoted to modern tendencies of change of strategies in formation of corporate culture in the crisis caused by the coronavirus. In modern business, corporate culture is an important condition for the successful work of a company, the foundation of

its dynamic growth, striving to improve efficiency. Regardless of how the culture of an organization is formed, whether it is created deliberately or develops over time, it is always unique for each production (gender, age, professional and qualification structure of personnel, industry, specifics, etc.). CEOs are much more likely to think through the type of corporate culture of their company as it grows than in a possible crisis situation. The purpose of this study is to analyze the ways of transformation of key elements of corporate culture on the basis of sociological research in the form of surveys of employees of top corporations in the world. The coronavirus pandemic has shaken the entire global economy. First its paralyzed part of production in China, then stopped hundreds of enterprises in Europe, Asia and the United States. The authorities of different countries go to great lengths to help the business: salaries for the state account, parental benefits, cheap loans and tax deferral. However, in the context of the work of each enterprise, significant responsibilities lie with the management and the team. The negative consequences of the coronavirus pandemic are affecting and will exacerbate the work of both large state-owned enterprises and small businesses for a long time to come. According to the forecast of the International Labor Organization, due to the coronavirus pandemic, about 20 million people may lose their jobs. Operating under these stressful circumstances negatively impacts interpersonal relationships and business. In the article forms of manifestation of corporate culture in the context of a pandemic are considered. The data of surveys of employees and heads of organizations of such countries as the USA, Great Britain, Germany, Australia, Ukraine are analyzed. The significance and priority of supporting the team along with the elimination of financial risks and economic recovery was assessed.

Key words: corporate culture, economic crisis, communication, coronavirus, pandemic.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Пандемія розділила життя населення в усіх сферах господарювання та в усіх країнах світу на до коронавірусу та після. Під час вимушеної самоізоляції, яка поступово запроваджувалася у суспільстві, виявилось, що економічні ризики та вигоду прорахувати набагато легше, ніж те, як це позначиться на

корпоративній культурі різних фірм. З одного боку, прогнозовано, що здебільшого коли співробітник працює «з дому», він має більше часу на те, щоб спілкуватися з клієнтами. Водночас такий важливий чинник корпоративної культури, як єдність команди, яка функціонує насамперед завдяки особистому безпосередньому спілкуванню, знаходиться під загрозою. Криза, викликана пандемією COVID-19, спричинила масові потрясіння на ринку праці, і більшість роботодавців почала шукати шляхи, щоб спробувати зміцнити корпоративну культуру своєї компанії та зберегти найталановитіших співробітників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання корпоративної культури не втрачає своєї актуальності впродовж майже 200 років. Розробленням цієї проблеми займалися П. Гарріс, М. Кубр, Дж. Морган, Т. Петерс, Р. Рюттінгер, Г. Шварц, Г. Хофстеде. У вітчизняній науці вивчення цього питання пов'язане з іменами О. Балаки, В. Близнюк, О. Комарової, О. Левченка, О. Тарасової, І. Терон та ін. М.Й. Дмитренко наголошує, що культурна конфігурація корпоративної культури забезпечує гнучкість, процвітання і стабільність організації [2, с. 4]. На думку О. Апостолок, під час визначення сутності корпоративної культури часто використовують функціональні, психологічні, нормативні та історико-генетичні аспекти. Так, у функціональних визначеннях корпоративної культури описують функції корпоративної культури, її роль як механізму регуляції поведінки між працівниками. Психологічні визначення підкреслюють формування звичок працівників та особливості їхньої адаптації до організаційного середовища. Описові визначення включають перелік елементів корпоративної культури. Нормативні – звертають увагу на норми й зразки поведінки, історико-генетичні – передбачають процеси соціального та культурного наслідування, розвиток традицій, звичаїв, ритуалів [1, с. 69]. Отже, поняття «корпоративна культура» має складний динамічний феномен та залежить від середовища фірми, як внутрішнього, так і зовнішнього. Вищезазначене окреслює актуальність проведення даного дослідження в умовах кардинальних змін комунікаційної політики, пов'язаних із пандемією та необхідністю збереження психологічної цілісності колективу фірми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – проаналізувати шляхи трансформації ключових елементів корпоративної культури на основі соціологічних досліджень у формі опитувань працівників топ-корпорацій світу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «корпоративна культура» виник від латинського слова *corporatio* – об'єднання, співтовариство. Він з'явився в XIX ст. і був сфор-

мульований німецьким фельдмаршалом Мольтке, який застосовував його, характеризуючи взаємини в офіцерському середовищі [6, с. 170]. У нашому дослідженні ми використовуємо дефініцію Т.І. Олійник, що визначає корпоративну культуру як набір норм, правил, традицій, які приймаються менеджментом і персоналом організації, котрі отримують вираження у цінностях, що заявлені організацією, у орієнтирах поведінки і дій, що задані персоналу [5, с. 67].

До форм прояву корпоративної культури можна віднести (рис. 1): стабільність, ефективність і міцність зв'язків усередині систем організації; культуру і порядок виконання своїх обов'язків; пристосованість до інновацій в організації; установлений стиль управління на всіх рівнях, заснований на співпраці; позитивну самоорганізацію співробітників.

Рис. 1. Форми прояву корпоративної культури

Джерело: узагальнення автора

Найбільш повно корпоративну культуру характеризують такі її функції: охоронна, інтегруюча, регулююча, адаптивна, освітня і розвиваюча, а також управління якістю, регулювання взаємовідносин із партнерами, пристосування організації до потреб суспільства [1, с. 70].

Корпоративна культура безпосередньо впливає на всі виробничі показники діяльності компанії. Вона є одним з основних чинників, що визначають процес діяльності організації та поведінку її співробітників, може здійснювати як позитивний вплив на розвиток організації, так і його гальмування. Позитивна або негативна роль корпоративної культури визначається не стільки її характеристиками, скільки ситуацією і цілями, у контексті яких вона проявляється.

І.П. Потапюк виділила такі елементи корпоративної культури підприємства:

- корпоративний стиль – зовнішній вигляд працівників (дрес-код), інтер'єр офісних приміщень, фірмова символіка;
- люди – працівники, які поділяють корпоративні цінності підприємства;

- цінності – те, що є найбільш важливим для підприємства;
- історія (традиції) – те, що склалося протягом тривалого часу (ритуали, звички);
- норми поведінки – етичний кодекс підприємства, в якому зазначено правила поведінки працівників у конкретних ситуаціях;
- взаємовідносини – правила, способи комунікації між структурними підрозділами та працівниками;
- політика ведення діалогів із клієнтами, партнерами та конкурентами;
- єдність персоналу для досягнення поставлених цілей [6, с. 172].

Від початку пандемії коронавірусом заразилися понад 200 млн людей по всьому світу [15]. Унаслідок глобального і швидкого розповсюдження COVID-19 знизилася ефективність транснаціональних корпорацій. Карантин спровокував колапс економічної діяльності (перебої в поставках, падіння обсягів виробництва, порушення каналів інвестицій тощо). Передусім постраждали такі сфери, як готельний бізнес, туризм, індустрія розваг, роздрібна торгівля, транспортна система, хоча загалом економічного стресу зазнали майже всі галузі. За оцінками МВФ, у 2020 р. світова економіка скоротилася на 4,4%, а її спад визначено як найгірший із часів Великої депресії 1930-х років [12].

Г. Хофстеде одним із чинників корпоративної культури назвав прагнення до уникнення невизначеності [13]. Якщо в організаціях із високим рівнем уникнення невизначеності керівники концентруються на окремих питаннях і деталях, орієнтовані на виконання завдання, не люблять приймати ризикованих рішень і брати на себе відповідальність, то в організаціях із низьким рівнем уникнення невизначеності керівники концентруються на стратегічних питаннях, готові приймати ризиковані рішення і брати відповідальність на себе. Ключовим аспектом цього чинника є стабільність. Зрозуміло, що в умовах пандемії, пов'язаної з такими обмеженнями, як ізоляція та закриття державних кордонів (що негативно впливають на роботу більшості підприємств), цей чинник виявився дуже уразливим.

Високий рівень корпоративної культури є важливим чинником конкурентоспроможності фірми на ринку. Н.І. Кравчук, аналізуючи конкурентні переваги підприємств та економічних районів, указує, що «скорочення загальної кількості робочих місць, зниження ємності регіонального ринку спричиняють зростання комерційних ризиків і зменшення обсягів інвестування» [4, с. 581], а це, своєю чергою, призводить до економічного спаду. Ця теза актуальна не лише в контексті України, а й усього світу, адже саме такий удар по економіці наніс коронавірус.

У жовтні 2020 р. на Інтернет-платформі Culture 500 було проведено опитування серед працівників топових корпорацій США, зареєстрованих на сайті Glassdoor, щодо оцінки дій

їхнього керівництва в контексті корпоративної культури під час першого півріччя 2020 р., коли світ стикнувся з пандемією COVID-19 [16]. Glassdoor – це американський вебсайт, де нинішні та колишні співробітники анонімно оцінюють компанії. У дослідженні взяли участь 1,4 млн людей, що працюють на 50 компаній – лідерів американського ринку, серед яких – IBM, HubSpot, Hilton, Ultimate Software, Nordstrom, HP Inc., Deloitte, SAP та ін. За даними опитування, серед позитивних аспектів громадяни відзначили чесність і прозорість лідерів компаній (46%) та якісну комунікацію (35%) [16].

Як відомо, тема прозорого спілкування як ключового чинника організаційної системи – відносно рідкісна серед офіційних корпоративних цінностей у США. У попередньому дослідженні звітів про корпоративні цінності (2019 р.) понад 500 великих компаній було виявлено, що лише 12% вважають прозорість однією зі своїх офіційних корпоративних цінностей.

У США існує поняття «велика дев'ятка», яке включає основні американські корпоративні цінності: спритність, співпрацю, клієнтоорієнтованість, різноманіття, виконання, інновації, чесність, продуктивність та повагу. Однак у період кризи якість спілкування стала центральною для оцінки корпоративної культури співробітниками.

Наприкінці квітня 2020 р. понад 400 HR-менеджерів запитали про найважливіше, що їхні організації зробили для підтримки переходу на віддалену роботу під час COVID-19. Висока якість спілкування була головною відповіддю, про яку згадувала майже половина всіх респондентів. Окреме опитування показало, що роботодавці вважалися найнадійнішим джерелом інформації про коронавірус (випереджаючи урядовців, ЗМІ, новини або соціальні мережі). Таким чином, дії керівництва у складній ситуації, що перевершують очікування, є одним із формуючих компонентів корпоративної культури.

Водночас працівники негативно висловлювалися про рівень бюрократії, складність процесів, швидкість реагування на зміни та відсутність підприємливості. Хоча працівники у цілому вважали, що їхні керівники реагують етично і добре спілкуються під час кризи, вони менш позитивно ставилися до гнучкості свого роботодавця у реагуванні на глобальну пандемію, а також до спаду продуктивності, економічної невизначеності, політичних заворушень та масових протестів.

Співробітники в 2,5 рази частіше згадували слово рецесія після березня 2020 р. порівняно з попереднім роком. Інші теми, про які співробітники частіше говорили, включають психічне та фізичне самопочуття, справедливість та інклюзивність. Зрештою, попри те, що через розповсюдження COVID-19 відбулися значні зміни в країні (ізоляція населення, перехід на віддалену роботу, вимушені звільнення), рівень корпоративної культури значно виріс.

Ключове твердження британського опитування, проведеного організацією Achievers, полягає у тому, що під час пандемії COVID-19 респонденти почали відчувати менший зв'язок як із культурою своєї компанії, так і з колегами (33%) [11]. Тоді як 31% заявили, що мають більший зв'язок, аніж до початку карантину, і ще 36% заявили, що їхній зв'язок із корпоративною культурою та колегами залишився незмінним. М. Шульц, М. Хетч і Х. Ларсен вважають, що організації з хорошою репутацією розглядають внутрішню комунікацію як стратегічний інструмент для збільшення своєї конкурентної переваги та вирішення проблем, тоді як погане внутрішнє спілкування є катализатором негативних емоцій співробітників і може призвести до зниження ідентичності співробітників і організації. В умовах пандемії керівники стикнулися зі складністю ефективної реалізації цього фактору, оскільки зовнішні чинники виявилися сильнішими.

Однак з'явилися тенденції у трансформації внутрішньої комунікації. Передусім це перехід у віртуальний простір (Zoom, Google meet, месенджери тощо), обговорення важливих питань у чатах із можливістю коментувати та редагувати робочий процес, а також регулярні опитування та збір відгуків серед співробітників.

Водночас у Німеччині керівник виробничого відділу філіалу Siemens Йохан Валліш заявив: «Якщо у цій кризі є щось позитивне, так це те, що вона показала, що може забезпечити віддалена робота» [14]. Близько 59% опитаних німців також стверджували, що їхні роботодавці відкрили нові можливості працювати вдома, а 63% погодилися, що більш гнучкий робочий час є дуже важливим під час пандемії.

Австралійський інститут управління проектами провів дослідження, у результаті якого було виявлено три найважливіших виклики для корпоративної культури в умовах «нової норми»: визначення переваг роботи з дому та в офісі, прозорість комунікації та забезпечення психічного благополуччя працівників. Австралійське бюро статистики «Вплив COVID-19 на домогосподарства» провело опитування серед австралійців про почуття, які впливають на емоційне та психічне благополуччя в умовах, коли через вимушену дистанційну роботу поняття домівки та офісу розмилося. Воно показало, що майже половина респондентів (46%) відчували нервозність через неможливість працювати на робочому місці в офісі, 41% відчували неспокій принаймні деякий час, а ще 41% відчували, що докладають значних зусиль, аби ефективно працювати вдома [9].

Як наголошує І. Терон, на українських підприємствах поширення корпоративної культури часто буває «даниною моді» [8, с. 642]. Вона зазначає, що в Україні «необхідно вибудовувати стратегії розвитку корпоративної культури на системних засадах як складника загального механізму регулювання соціально-трудова від-

носин». О.В. Золотарьова також зазначає, що в Україні в умовах адаптації до нових реалій бізнесу особливо актуальним постає питання вивчення потенціалу корпоративної культури [3].

Згідно з міжнародним дослідженням Deloitte 2021 Human Capital Trends, в Україні з початком коронакризи трансформація робочого процесу досягла 63% [10]. Окрім того, 63% керівників визначили «здатність працівників адаптуватися до змін, перекваліфіковуватися та опановувати нові ролі» як пріоритетне завдання для забезпечення можливості реагувати на радикальні зміни у майбутньому. Проте лише 11% керівників в Україні повідомили про повну готовність своїх організацій до адаптації та професійної перекваліфікації працівників для виконання ними нових ролей. Сім із десяти керівників компаній як у світі, так і в Україні зазначили, що перехід на віддалену роботу позитивно вплинув на добробут співробітників.

Доктор філософії Дж. Міллер, який упродовж декількох років разом із командою проводив опитування понад 40 тис людей, зазначив, що наслідки коронавірусних обмежень зрештою вплинуть передусім на характер субкультур у будь-якій організації. Так, керівництву будь-якої установи необхідно забезпечити гармонійне і згуртоване середовище, яке об'єднає ту частину колективу, що працює в офісі, а також тих, хто працює віддалено. За даними дослідження, уподобання співробітників щодо роботи в майбутньому поділяються приблизно на три групи: тих, хто хоче повернутися до офісу на повний робочий день, тих, хто воліє працювати повний робочий день дистанційно, і тих, хто надає перевагу гібриду цих двох можливостей.

Підсумовуючи викладене, можна сформулювати стратегічні напрями посилення корпоративної культури в українських компаніях у період коронакризи:

- визначення найбільш уразливих чинників ефективного функціонування підприємства;
- обговорення зі співробітниками можливостей збереження корпоративних цінностей у кризових умовах та способи адаптації робочого процесу в нових реаліях (зростання організації, утримання прибутку на достатньому рівні, підтримка довіри клієнтів);
- уникання невизначеності стосовно умов праці;
- підтримання комунікації між колегами навіть у межах дистанційної роботи (наприклад, уведення нових щоденних віртуальних ритуалів у робочому чаті тощо);
- заохочення до змін, освоєння новітніх технологій та нових секторів ринку, онлайн-тренінги;
- пошук способів заохочення кваліфікованих працівників.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Корпоративна культура розглядається як система матеріальних і духовних цінностей, вибудована відповідно до мети і стратегії розвитку компанії і формує спосіб мислення співробітників,

почуття причетності та прихильності спільній справі за рахунок прийняття загальних моделей поведінки і лідерства, комфортного психологічного мікроклімату й неформальних комунікацій у колективі.

Переваги та недоліки, які пов'язані з необхідністю переформатування робочого процесу в умовах коронакризи, приблизно однакові, на що вказують опитування представників різних професій та громадян різних держав.

В епоху коронавірусу, а також у постковідний час керівникам варто слідкувати за збалансованою комунікацією між усіма працівниками незалежно від того, працюють вони з дому чи офісу. Наявність регулярного розкладу та різноманітних стратегій обміну корпоративною інформацією (офіційною – неофіційною, онлайн та офлайн) забезпечує цю культуру прозорості.

На нашу думку, у контексті подальших досліджень перспективним є порівняння специфіки функціонування корпоративної культури на прикладі колективів, що працюють у галузях виробництва матеріальних і нематеріальних активів у сучасній економіці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апостолок О. Корпоративна культура як інструмент ефективного менеджменту підприємства в підвищенні його конкурентоспроможності. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 2. С. 68–73.
2. Дмитренко М.І. Корпоративна культура: біхевіоральний і прагматичний аспекти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 5. С. 3–7.
3. Золотарьова О.В., Клементьєва О.Ю. Зарубіжний досвід формування корпоративної культури та можливості його адаптації вітчизняним бізнесом. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5969>
4. Кравчук Н.І. Теоретико-методичні аспекти формування конкурентних переваг в контексті регіонального розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 11. С. 580–583.
5. Олійник Т.І., Кривицька Н.В. Сучасна роль корпоративної культури в управлінні людськими ресурсами в організації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 66–69.
6. Потапук І.П., Даниленко К.О., Мокієнко Є.О. Корпоративна культура як складник стратегічного управління персоналом підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2017. № 5(05). С. 170–175.
7. Тарасова О.В., Марінова С.С. Корпоративна культура як інструмент ефективного менеджменту підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2013. № 3. С. 28–32.
8. Терон І. Корпоративна культура в механізмах регулювання соціально-трудових відносин. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 639–643.
9. Cox L. Three ways COVID-19 changed workplace culture forever and how you can develop good governance. URL: <https://www.governanceinstitute.com.au/news-media/blog/2020/sep/three-ways-covid-19-changed-workplace-culture-forever-and-how-you-can-develop-good-governance/>
10. Deloitte 2021 Human Capital Trends. Міжнародне дослідження. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2021-global-human-capital-trends-report.html>
11. Eltringham G. A third of workers feeling disconnected from company culture and colleagues. URL: <https://workplaceinsight.net/a-third-of-british-workers-left-feeling-disconnected-from-company-culture-and-colleagues-during-covid-19/>
12. Gopinath G. The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression. URL: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>
13. Hofstede G.H. Cultures and organizations: software of the mind. Mc Graw Hill. 2015. 279 p.
14. Miller J. Covid crisis softens Germany's stiff corporate culture. URL: <https://www.ft.com/content/338b1d6d-8b46-4c75-8c2b-d9518477b8e1>
15. Santora M. World's Coronavirus Infection Total Passes Staggering Figure: 200 Million. URL: <https://www.nytimes.com/2021/08/04/world/europe/covid-global-cases-200-million.html>
16. Sull. D. How Companies Are Winning on Culture During COVID-19. URL: <https://sloanreview.mit.edu/article/how-companies-are-winning-on-culture-during-covid-19/>

REFERENCES:

1. Apostolyuk O. (2016) Corporate culture as a tool for effective management of the enterprise in increasing its competitiveness. *Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*, no. 2, pp. 68–73. (in Ukrainian)
2. Dmytrenko M.Y. (2014) Corporate culture: behavioral and praxeological aspects. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*, no. 5, pp. 3–7. (in Ukrainian)
3. Zolotaryova O.V. (2017) Foreign experience in the formation of corporate culture and the possibility of its adaptation to domestic business / O.V. Zolotaryova, O.Y. Klementieva // *Effective economy*, no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5969> (in Ukrainian)
4. Kravchuk N.I. (2016) Theoretical and methodological aspects of the formation of competitive advantages in the context of regional development. Electronic scientific professional publication «Global and national economic problems». Mykolaiv: Publisher: Mykolaiv National University. V.O. Sukhomlinsky, no. 11, pp. 580–583. (in Ukrainian)
5. Oliynyk T.I. (2018) Modern role of corporate culture in human resource management in the organization / T.I. Oliynyk, N.V. Kryvytska // *Investments: practice and experience*, no. 22, pp. 66–69. (in Ukrainian)
6. Potapyuk I.P., Danylenko K.O., Mokienko E.A. (2017) Corporate culture as a component of strategic personnel management of the enterprise. *Prizovsky Economic Bulletin*, no. 5(05), pp. 170–175. (in Ukrainian)
7. Tarasova O.V. (2013) Corporate culture as an instrument of effective enterprise management / O.V. Tarasova, S.S. Marinova // *Economics of the food industry*, no. 3, pp. 28–32. (in Ukrainian)
8. Theron I. (2015) Corporate culture in the mechanisms of regulation of social and labor relations. *Electronic scientific professional publication «Global and national economic problems»*, no. 6. Mykolaiv: Publisher: Mykolaiv National University V.O. Sukhomlinsky, pp. 639–643. (in Ukrainian)
9. Cox L. Three ways COVID-19 changed workplace culture forever and how you can develop good governance. Available at: <https://www.governanceinstitute.com.au/news-media/blog/2020/sep/three-ways-covid-19-changed-workplace-culture-forever-and-how-you-can-develop-good-governance/>

10. Deloitte 2021 Human Capital Trends. Міжнародне дослідження. Available at: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2021-global-human-capital-trends-report.html>
11. Eltringham G. A third of workers feeling disconnected from company culture and colleagues. Available at: <https://workplaceinsight.net/a-third-of-british-workers-left-feeling-disconnected-from-company-culture-and-colleagues-during-covid-19/>
12. Gopinath G. The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression. Available at: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>
13. Hofstede G.H. (2015) Cultures and organizations: software of the mind. Mc Graw Hill, 279 p.
14. Miller J. Covid crisis softens Germany's stiff corporate culture. Available at: <https://www.ft.com/content/338b1d6d-8b46-4c75-8c2b-d9518477b8e1>
15. Santora M. World's Coronavirus Infection Total Passes Staggering Figure: 200 Million. Available at: <https://www.nytimes.com/2021/08/04/world/europe/covid-global-cases-200-million.html>
16. Sull. D. How Companies Are Winning on Culture During COVID-19. Available at: <https://sloanreview.mit.edu/article/how-companies-are-winning-on-culture-during-covid-19/>

УДК 658

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-15>

Смирнова Т.А.

*старший викладач кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Smyrnova Tetiana

*Senior Lecturer Department of Marketing and International Management
Oles Honchar Dnipro National University*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ

CURRENT TRENDS IN THE USE OF DIGITAL COMMUNICATIONS BY ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сучасні тенденції використання цифрових комунікацій підприємствами, зокрема SEO, платної реклами, контентів, e-mail-комунікацій. Визначено, що частка електронної торгівлі у роздрібній торгівлі країни закономірно зростає з рівнем проникнення Інтернету й Інтернет-торгівлі, тобто частка покупців країни, які здійснюють протягом року не менше однієї покупки в Інтернеті. Визначено та доведено, що Інтернет-технології набули широкого поширення і продовжують видозмінювати процеси взаємодії клієнта з компанією. Основою цих змін є поява широкого інструментарію Інтернет-комунікацій, який поступово заміщає традиційні канали комунікацій із клієнтами підприємства. Особливості сприйняття контенту можуть проявлятися по-різному для різних національностей і верств населення, тому виникає необхідність у вивченні тенденцій.

Ключові слова: цифрові комунікації, контент, контекстна реклама, ефективність, Інтернет-ресурси.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены современные тенденции использования цифровых коммуникаций предприятиями, в частности SEO, платной рекламы, контента, e-mail-коммуникаций. Определено, что доля электронной торговли в розничной торговле страны закономерно возрастает с уровнем проникновения Интернета и Интернет-торговли, то есть доля покупателей страны, которые осуществляют в течение года не менее одной покупки в Интернете. Определено и доказано, что Интернет-технологии получили широкое распространение и продолжают видоизменять процессы взаимодействия клиента с компанией. Основой этих изменений является появление широкого инструментария Интернет-коммуникаций, который постепенно замещает традиционные каналы коммуникаций с клиентами предприятия. Особенности восприятия контента могут проявляться по-разному для разных национальностей и слоев населения, поэтому возникает необходимость в изучении тенденций.

Ключевые слова: цифровые коммуникации, контент, контекстная реклама, эффективность, Интернет-ресурсы.

ANNOTATION

In today's realities, the development of e-business has a positive impact on the world economy, as it accelerates economic growth, reduces inflation, increases productivity and increases employment. Internet commerce is most developed in countries with a high level of readiness for such business (USA, Hong Kong, Singapore, EU countries). The development of e-commerce is based on attracting more and more users to the Internet, so it is not surprising that the share of e-commerce turnover in GDP and the share of e-commerce in retail trade correlates with the level of Internet penetration. Moreover, the growth rate of e-retail will outpace the growth of traditional forms of retail, which will increase the share of online sales in total global retail. The article considers the current trends in the use of digital communications by enterprises, including SEO, paid advertising,

content, e-mail communications. It is determined that the share of e-commerce in the country's retail trade naturally increases with the level of Internet penetration and Internet trade, ie the share of buyers of the country who make at least 1 purchase on the Internet during the year. The strategy states the need to adopt a law on online trading, to consider the basic provisions for the operation of online trading platforms and aggregators. The article also identifies and proves that Internet technologies have become widespread and continue to change the processes of customer interaction with the company. The basis of these changes is the emergence of a wide toolkit of Internet communications, which is gradually replacing the traditional channels of communication with customers of the enterprise. The basis of any tool of Internet communications is content: profile articles on the Internet resource, ads for paid search advertising, video content, content in e-mail newsletters or social networks. By analyzing the needs of its potential users, the company tries to provide the most relevant content that would meet their needs. Peculiarities of content perception may manifest themselves differently for different nationalities and segments of the population, so there is a need to study trends.

Key words: digital communications, content, contextual advertising, effectiveness, internet resources.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сучасних реалій розвиток електронного бізнесу позитивно впливає на світову економіку, оскільки прискорює економічне зростання, знижує інфляцію, підвищує продуктивність і збільшує зайнятість. Інтернет-торгівля є найбільш розвинутою в країнах, що мають високий рівень готовності до подібного бізнесу (США, Гонконг, Сінгапур, країни ЄС). Розвиток електронної комерції спирається на залучення до Інтернету все більшої кількості користувачів, тому не дивно, що частка обороту від електронної торгівлі у ВВП країн і частка електронного складника у роздрібній торгівлі корелює з показником рівня проникнення Інтернету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Окремі аспекти дослідження сучасних тенденцій використання цифрових комунікацій підприємствами розкрили у своїх працях вітчизняні дослідники, серед яких – Н.М. Васильців, О.В. Гуменна, Н.І. Дрокіна, О.С. Телетов, Н.В. Івашова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означен-

на стаття. Водночас актуальне питання стосовно аналізу ефективності окремих засобів комунікацій Інтернет-комунікацій, зокрема SEO, платної реклами, контентів, e-mail-комунікацій, залишається недостатньо розкритим.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є представлення сучасних тенденцій використання цифрових комунікацій підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними досліджень, проведених компанією Admitad, загальний обсяг світової роздрібно-онлайн-торгівлі у сфері B2C у 2017 р. досяг 2 290 млрд дол. США, що на 23% більше, ніж у попередньому періоді, при цьому товарообіг B2C онлайн-покупок у 2017 р. збільшився порівняно з 2016 р. на 11% і становив 2 143 млрд дол. [1].

Під B2C онлайн-покупками маються на увазі операції з купівлі, яких здійснюються як з онлайн-майданчиків великих офлайн-ритейлів, так і з сайтів компаній, представлених лише онлайн. Прогнозується, що до 2021 р. обсяг світової роздрібно-онлайн-торгівлі зросте майже вдвічі – до 4 479 млрд дол. США. Причому темпи зростання електронної роздрібно-торгівлі випереджатимуть темпи зростання традиційних форм роздрібно-торгівлі, що призведе до збільшення частки онлайн-продажів у загальному обсязі світової роздрібно-торгівлі з 8,7% у 2016 р. і 10,1% у 2017 р. до 15,5% у 2021 р.

Інтернет-технології набули широкого поширення і продовжують видозмінювати процеси взаємодії клієнта з компанією. Основою цих змін є поява широкого інструментарію Інтернет-комунікацій, який поступово заміщає традиційні канали комунікацій із клієнтами підприємства [2; 3]. Проводячи огляд статистичних даних, передусім необхідно звернути увагу на статистику використання інструментів залучення клієнтів як першого етапу «подорожі» клієнта.

У 2017 р. загальні світові витрати на рекламу становили 563,4 млрд дол. США. За глобальними прогнозами, витрати на мобільну рекламу в Інтернеті перевищать рекламу для користувачів ПК в Інтернеті, а Інтернет-реклама перевершила телевізійну вже в 2018 р. Глобальне зростання рекламних витрат триматиметься на рівні 3,8% на тлі обережного короткострокового прогнозу [4].

У контексті аналізу Інтернет-реклами слід провести аналіз окремих засобів комунікацій Інтернет-комунікацій. Першим важливим засобом є SEO. Дослідження видання eMarketer показує, що в 2015 р. 89% SEO-фахівців були задоволені результатами їхньої діяльності щодо поліпшення видимості Інтернет-ресурсу в пошуку, його трафіку і генерації лідів. Понад 7 з 10 опитаних видань [5] указали, що вони відчують поліпшення ефективності їх SEO-просування. Згідно зі статистикою eMarketer, у сегменті малого бізнесу тільки 10% усіх підприємств оновлюють інформацію на власному Інтернет-ресурсі раз на тиждень, 33% – раз на місяць, 21% – раз на рік і рідше.

Доцільно розглянути статистику ефективності другого інструменту Інтернет-комунікацій – платної реклами. Платна реклама дає змогу показати оголошення саме тим клієнтам, яким це потрібно, коли це ефективно і на тій платформі або Інтернет-ресурсі, на якому вони бувають. Окрім того, платна пошукова реклама як елемент платної реклами дає змогу виводити оголошення над органічною пошуковою видачею SEO. За даними Google, підприємства заробляють приблизно 2 долари від 1 витраченого долара на рекламу AdWords. У середньому 41% кліків по посиланнях у мережі Google припадають на перші три платні пошукові оголошення. Для деяких галузей цей показник може доходити до 65% кліків [6]. Середня кількість кліків для платного оголошення, яке знаходиться на першій позиції, становить 7,94% [7].

Дослідження сприйняття банерної контекстної реклами показало, що лише 2,8% респондентів вважають її релевантною. Основною відсутності кліків банерної реклами є недовіра до неї BannerSnack. Згідно з дослідженнями підприємства Adobe [8], 33% користувачів мережі Інтернет вважають банерну рекламу неприйнятною. При цьому респонденти у віці від 25 до 34 років здебільшого ігнорують пошукову і банерну рекламу в соціальних мережах. Також близько 50% кліків по банерній рекламі з мобільних платформ є випадковими.

З іншого боку, статистика Wordstream [8] показує, що 46% користувачів не можуть відрізнити платне пошукове оголошення від органічної видачі. Популярності набуває відеореклама, яка має у 27 разів більшу статистику клікабельності, ніж банерна реклама. Отже, платна пошукова реклама ефективно працює, а банерна реклама поступово заміщається відеорекламою, оскільки вона має більш інтерактивну характеристику [9].

Розглядаючи третину коштів Інтернет-комунікацій – контент, варто згадати, що він стосується кожного інструменту ринкових комунікацій і всіх етапів взаємодії з клієнтом, оскільки за допомогою нього подається інформація, яка впливає на рішення клієнта про покупку. Інститут контенту визначає це поняття як комунікаційну техніку створення і поширення цінної, релевантної і власника інформації для залучення чітко визначеної аудиторії з метою отримання конверсійної дії.

За даними ресурсу MarketingProfs, релевантний контент є основою ефективної тактики SEO. У його звіті подається статистика, що 48% опитаних Інтернет-менеджерів із комунікацій вважають ефективним просування ключових слів і фраз за допомогою частого оновлення контенту на Інтернет-ресурсах. За даними видання SearchMetrics, середня кількість ключових слів на сторінці, яка входить у топ-10 результатів пошуку, збільшилася з 975 до 1 285 із 2014 по 2015 р. Тобто пошукові системи все більшою мірою звертають увагу на відповідність контенту на Інтернет-ресурсах підприємств.

Згідно зі статистикою інституту контенту, 86% B2B-менеджерів із комунікацій і 77% B2C-менеджерів із комунікацій використовують контент. Згідно зі статистикою видання *Social Media Examiner* [10], 45% менеджерів із комунікацій вважають ведення блогу головною контент-стратегією. Більшість опитаних менеджерів із комунікацій (69%) збільшила кількість інформації в блогах у 2018 р. [5].

Згідно з дослідженнями *WowMakers* [11], 52% менеджерів із комунікацій вважають відео ефективним засобом підвищення впізнаваності бренду. Використання слова «відео» в розсилці збільшує ймовірність відкриття електронного листа на 19%, згідно з дослідженнями *Syndacast*. Додавання відео на посадкову сторінку може збільшити лідогенерацію до 80%. Це пов'язано з тим, що користувачі проводять на сторінці в середньому в 2,6 рази більше часу, якщо вона містить відео.

Тепер розглянемо статистику ефективності e-mail-комунікацій. E-mail-розсилка є одним із засобів Інтернет-комунікацій, який має високий рівень рентабельності. Так, e-mail-розсилка повертає 43 долари на кожен вкладений у нього долар [12]. За період 2016–2018 рр. середні показники рівня освіти користувачів соціальних мереж серед тих, хто має вищу освіту, становили 76%, серед тих, хто має неповну вищу освіту, – 70% і серед тих, хто має середню освіту, – 70%.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, як видно з наведеної статистики, основою будь-якого інструменту Інтернет-комунікацій є контент: профільні статті на Інтернет-ресурсі, оголошення для платної пошукової реклами, відеоконтент, контент в e-mail-розсилках або соціальних мережах. Проводячи аналіз потреб своїх потенційних користувачів, підприємство намагається представити найбільш релевантний контент, який би задовольнив їхні потреби. Особливості сприйняття контенту можуть проявлятися по-різному для різних сегментів ринку, відповідно соціально-культурних характеристик населення, тому виникає необхідність у вивченні загальних тенденцій, характерних для вітчизняного ринку Інтернет-реклами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. World Trade Organization. Statistics database. URL: <http://stat.wto.org/> (дата звернення: 29.09.2021).
2. Васильців Н.М. Цифровий маркетинг як складник перспективного напрямку розвитку індустрії 4.0. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 2. С. 35–40.
3. Гуменна О.В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу в системі інтегрованих маркетингових комунікацій. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2016. Т. 1. Вип. 1. С. 48–53.
4. United Nations Industrial Development Organization. URL: <http://www.unido.org> (дата звернення: 29.09.2021).
5. World Development Indicators: Structure of service imports. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/4.7> (дата звернення: 30.09.2021).

6. World Investment Report 2017. URL: <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1782> (дата звернення: 30.09.2021).
7. United nations conference on trade and development. URL: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_C_hosenLang=en (дата звернення: 01.10.2021).
8. Transnational corporations in investment and development. United Nations. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaeia2018d3_en.pdf (дата звернення: 01.10.2021).
9. Дрокіна Н.І. Методичний підхід до оцінки комунікаційної системи підприємств. *Економіка промисловості*. 2016. № 3–4(59–60). С. 291–300.
10. Zerfass, A. Innovation, Communication, and Leadership: New Developments in Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*. 2014. № 2. P. 107–122.
11. World Economic Forum. URL: <http://www.weforum.org> (дата звернення: 02.10.2021).
12. Телетов О.С., Івашова Н.В. Оцінка якості комунікацій промислових підприємств. *Маркетинг в Україні*. 2013. № 4. С. 17–21.

REFERENCES:

1. World Trade Organization. Statistics database. Available at: <http://stat.wto.org/> (accessed 29 September 2021).
2. Vasylytsiv, N. (2019) Cyfrovij marketing jak skladnyk perspektynogho napriamu rozvytku industriji 4.0 [Digital marketing as a component of a promising direction of industry development 4.0]. *Scientific view: economics and management*, vol. 2, pp. 35–40.
3. Humenna, O. (2016) Suchasni instrumenty cyfrovogho marketingu v systemi integrovanykh marketingovykh komunikacij [Modern digital marketing tools in the system of integrated marketing communications]. *Scientific notes of NaUKMA. Economic sciences. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 48–53.
4. United Nations Industrial Development Organization. Available at: <http://www.unido.org> (accessed 29 September 2021).
5. World Development Indicators: Structure of service imports. Available at: <http://wdi.worldbank.org/table/4.7> (accessed 30 September 2021).
6. World Investment Report 2017. Available at: <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1782> (accessed 30 September 2021).
7. United nations conference on trade and development. Available at: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_C_hosenLang=en (accessed 1 October 2021).
8. Transnational corporations in investment and development. United Nations. Available at: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaeia2018d3_en.pdf (accessed 1 October 2021).
9. Drokina N.I. (2016) Metodychnyj pidkhyd do ocinky komunikacijnoji systemy pidpryemstv [Methodical approach to the assessment of the communication system of enterprises]. *Industrial economics*, vol. 3, pp. 291–300.
10. Zerfass, A. (2014) Innovation, Communication, and Leadership: New Developments in Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*, no. 2, pp. 107–122.
11. World Economic Forum. Available at: <http://www.weforum.org> (accessed 2 October 2021).
12. Tjeljetov O.S., Ivashova N.V. (2013) Ocinka jakosti komunikacij promyslovykh pidpryemstv [Assessment of the quality of communications of industrial enterprises]. *Marketing in Ukraine*, vol. 4, pp. 17–21.

УДК 35.076

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-16>**Чанишева Г.І.**

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
декан соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Наньєва М.І.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Chanysheva Galiya

*Doctor of Sciences (Law), Professor,
Corresponding Member of the National Academy
of the Legal Sciences of Ukraine,
The head of the Social Law Faculty
National University «Odessa Academy of Law»*

Nanieva Maria

*Candidate of Sciences (Law),
Associate Professor of the Department of Labour and Social Security Law
National University «Odessa Academy of Law»*

НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ПРАВОВА ОСНОВА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

NORMS OF INTERNATIONAL AND NATIONAL LAW AS A LEGAL BASIS OF MANAGEMENT WORK

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено актуальним питанням управлінської діяльності, зокрема характеристиці норм міжнародного та національного права, що становлять правову основу управлінської діяльності. Надано визначення державного управління та охарактеризовано його систему та організаційну структуру. Охарактеризовано правову базу управлінської діяльності та юридичне забезпечення державного управління. Зазначено основні міжнародно-правові акти, акти національного законодавства у сфері управлінської діяльності. Досліджено Стратегію реформування державного управління України. Проаналізовано роль договірних та локальних нормативно-правових актів в управлінській діяльності. Питання правового регулювання управлінської діяльності в успішному функціонуванні держави є актуальним питанням сьогодення.

Ключові слова: управлінська діяльність, державне управління, правова основа управлінської діяльності, норми міжнародного права, міжнародні стандарти, національне законодавство.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена актуальным вопросам управленческой деятельности, в частности характеристике норм международного и национального права, составляющих правовую основу управленческой деятельности. Дано определение государственного управления и охарактеризованы его система и организационная структура. Охарактеризованы правовая база управленческой деятельности и юридическое обеспечение государственного управления. Указаны основные международно-правовые акты, акты национального законодательства в сфере управленческой деятельности. Исследована Стратегия реформирования государственного управления Украины. Проанализирована роль договорных и локальных нормативно-правовых актов в управленческой деятельности. Вопросы правового регулирования управленческой деятельности в успешном функционировании государства являются актуальными вопросами современности.

Ключевые слова: управленческая деятельность, государственное управление, правовая основа управленческой деятельности, нормы международного права, международные стандарты, национальное законодательство.

ANNOTATION

A large number of studies are devoted to the issue of legal regulation of management work, in particular in the field of government management. But the issues of the origin of the legal regulation of management and its legal regulation in the Soviet period are considered to a greater extent. So, the article is devoted to the topical issues of management work, in particular it's devoted to the characteristics of international and national law, which form the legal basis of management work. The article provides a definition of government management and describes its system and organizational structure. The legal basis of management work and legal support of government management are characterized. The basic international legal acts, acts of the national legislation in the field of management activity are specified. The Strategy of Public Administration Reform of Ukraine has been studied. The article also analyzes the role of contractual and local regulations in management. The issue of legal regulation of management activities in the successful functioning of the state is an actual question of nowadays. Management work in various areas (whether the legal status and functioning of the organization or cooperation with other organizations, the establishment of the enterprise, regulation of employees, etc.) are regulated by more than 2,000 legal acts. On the one hand, this ensures the activities of government management at all levels, and on the other hand it is a significant shortcoming and sometimes leads to confusion in practice or to unequal interpretation of the law, including managers. However, one of the most important regulators of management work, regardless of the specific area in which it is conducted, is the organizing role of law, in which international law and national law play a significant role, helping functionally organize the management of complex social processes, concentrate the state organs and all its components. So, the legal base of management work includes: international legal acts in the field of management, general and special legislation, contractual acts in the field of management and local regulations that define specific methods and techniques of management.

Key words: management work, government management work, legal basis of management work, norms of international law, international standards, national legislation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питанню правового регулювання управлінської діяльності, зокрема у сфері державного управління, присвячено досить велику кількість досліджень. Але більшою мірою розглянуто питання зародження правового регулювання управлінської діяльності та його правової регламентації в радянський період. У зв'язку із цим видається актуальним дослідження питання правової основи управлінської діяльності з урахуванням міжнародних норм та норм національного права в умовах сьогодення. Значення чіткої правової регламентації управлінської діяльності та її дотримання має особливе значення у сучасних соціально-економічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретичні та практичні проблеми правового забезпечення управлінської діяльності досліджувалися у наукових працях В.Б. Авер'янова, Н.Г. Атаманчука, Н. Александрова, Ю. Битяка, Н.Б. Болотіної, О.Я. Гугул, В.С. Венедіктова, В.В. Жернакова, С.М. Прилипко, В.І. Прокопенка, О.І. Процевського, Б.С. Стичинського, С. Стеценко та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення правової бази управлінської діяльності, зазначення основних міжнародних та національних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері управлінської діяльності, визначення основних проблем та шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управлінська діяльність за різними напрямками (чи то правовий статус та функціонування організації або співпраця з іншими організаціями, налагодження роботи підприємства, регулювання діяльності співробітників тощо) регулюється понад 2 тис нормативно-правових актів.

Управлінську діяльність тісно пов'язують із державним управлінням.

Державне управління – цілеспрямований організаційний та регулюючий

вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією.

Система державного управління може бути представлена як єдність таких складників:

- організація і функціонування суб'єкта управління – держави в особі органів державної влади;

- об'єкти управління – суспільство у цілому та його компоненти, які підпадають під управлін-

ський вплив держави, сприймають його і беруть участь у формуванні механізмів управління;

- структура взаємозв'язків управлінської системи із суспільною системою – керованими об'єктами [1, с. 14].

Організаційна структура державного управління базується на функціональній структурі та залежить від управлінських функцій, які повинні виконуватися владними структурами на різних рівнях державно-управлінської системи.

Юридичне забезпечення саме державного управління визначене сучасною нормативно-правовою базою: Конституцією України, законодавством України про державний устрій, державну службу, державне управління, регіональне управління.

У вітчизняному законодавстві нормативним актом, який є підґрунтям формування та функціонування управлінської діяльності, є Конституція України [2], яка утверджує основоположні складники конституційного ладу.

Вибравши демократичний державно-правовий режим, Україна повинна слідувати його принципам, створювати якомога прийнятні умови для проживання кожного на підпорядкованій їй території.

Отже, управлінська діяльність регулюється великим масивом нормативно-правових актів. До правової бази управлінської діяльності відносять: міжнародно-правові акти у сфері управлінської діяльності, загальне та спеціальне законодавство, договірні акти у сфері управлінської діяльності та локальні нормативно-правові акти, що визначають конкретні методи та прийоми управління.

Міжнародно-правові акти в галузі прав людини прийнято називати міжнародними стандартами. Цим терміном охоплюються різноманітні норми, такі як правила міжнародних договорів, резолюції міжнародних організацій, політичні домовленості типу Гельсінського Заключного акта, документів Віденської і Копенгагенської зустрічей ОБСЄ (НБСЄ), міжнародні звичаї.

Усеосяжні зусилля у сфері захисту прав і свобод людини беруть початок зі Статуту ООН, де однією з основних своїх цілей Об'єднані Нації проголосили «знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй». Розроблення і прийняття в рамках ООН Білля про права людини, що включає Загальну декларацію прав людини 1948 р., Пакт про громадянські та політичні права з Факультативними протоколами до нього і Пакт про економічні, соціальні та культурні права, відкриті для підписання в 1966 р., ознаменували якісно новий етап у розв'язанні міжнародних норм із прав людини. Предметом цих міжнародних актів є не окремі права або захист особливої категорії осіб, а права всіх індивідів у всіх сферах суспільного життя.

Також є важливими міжнародні стандарти у сфері регулювання державної антикорупцій-

ної політики, особливо якщо ми говоримо про сектор державного управління. Основою державної антикорупційної політики в Україні є міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та зобов'язання України у сфері європейської інтеграції та права Європейського Союзу. Україною було підписано та ратифіковано: Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією (розроблена Радою Європи), підписану від імені України 4 листопада 1999 р. в м. Страсбурзі та ратифіковану Законом України від 16 березня 2005 р.; Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції, підписану від імені України 11 грудня 2003 р. в м. Меріда (Мексиканські Сполучені Штати) і ратифіковану Законом України від 18 жовтня 2006 р.; Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (розроблена Радою Європи), підписану від імені України 27 січня 1999 р. в м. Страсбурзі та ратифіковану Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 252-V.

Необхідно також зазначити, що у процесі діяльності таких міжнародних інституцій, як Світовий банк, ОЕСР, ЄС, ООН, було сформовано поняття *good governance* та набір базових цінностей із належного управління, що потім дістали загального світового визнання [1, с. 34].

Що стосується національного законодавства, то, як ми вже зазначали, підґрунтям для формування та функціонування управлінської діяльності є Конституція України.

Ст. 1 Основного Закону визначає Українську державу як соціальну, а у ст. 13 зазначено про соціальну спрямованість її економіки. Щодо управлінських аспектів, то основні стратегічні напрями державного управління процесами, які відбуваються у суспільному житті України, визначено у Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 рр. [3]. Кабінет Міністрів України затвердив план заходів з її реалізації. Було акцентовано увагу на забезпеченні побудови в Україні спроможної сервісної та цифрової економіки. Це, своєю чергою, повинно забезпечувати захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду, оскільки саме на території Європейського Союзу активно впроваджуються технології у сфері цифровізації, які є основою усіх економічних процесів у державі.

Також основна мета Стратегії – формування ефективної системи державного управління, що здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток та адекватне реагування на внутрішні і зовнішні виклики. Це дає підстави говорити про тісний взаємозв'язок і гармонійне поєднання соціального та економічного розвитку і визначає загальний стратегічний курс державної політики загалом.

Окрім Стратегії, законодавчу базу становить велика кількість законів. Можемо визначити в державному управлінні закони України, що визначають організацію роботи органів публічної влади:

– виборче законодавство, зокрема закони України «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004, Виборчий кодекс України від 19.12.2019, «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011, «Про місцеві вибори» від 14.07.2015;

– законодавство, що визначає загальний правовий статус органів публічної влади, їх структурних підрозділів та посадових осіб, зокрема закони України «Про державну службу» від 17.11.2011; «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001; «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992; «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 тощо;

– законодавство, що визначає окремі аспекти організації роботи органів публічної влади, зокрема Регламент Верховної Ради України від 10.02.2010; Закон України «Про державну охорону органів державної влади і посадових осіб» від 04.03.1998.

Підзаконні нормативні акти, що визначають статус і порядок роботи органів публічної влади та їхніх структурних підрозділів: укази Президента України, зокрема «Про затвердження Положення про порядок роботи з законопроектами та іншими документами, що вносяться Президентом України на розгляд Верховної Ради України», «Про затвердження Положення про Адміністрацію Президента України» та ін.; постанови Кабінету Міністрів України; акти центральних органів виконавчої влади, що регламентують організаційні питання внутрішньовідомчого та міжвідомчого характеру; акти місцевих органів публічної влади, наприклад регламенти місцевих рад та місцевих державних адміністрацій, положення про структурні підрозділи виконкомів місцевих рад, положення про відділи та управління місцевих державних адміністрацій тощо.

Певною особливістю вітчизняного законодавства у сфері державного управління є наявність типових нормативних актів, тобто правових документів, які регламентують організаційні питання діяльності однорідних органів публічної влади та їхніх посадових осіб, наприклад Типове положення про службу охорони праці та ін. Прийняття таких актів спрямоване на забезпечення однакового вирішення найбільш складних організаційних питань, досягнення злагодженості в діях однорідних ланок публічної влади.

На нашу думку, важливо також зазначити про договірні та локальні нормативно-правові акти у сфері управлінської діяльності.

Із прийняттям Закону України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 важливіми договірними актами у сфері управлінської діяльності стали генеральна, галузеві та регіональні угоди, які укладаються між профспілками (їхніми об'єднаннями), що представляють інтереси найманих працівників, і власниками або їх представниками. Угодами на відповідному

рівні (державному, регіональному, галузевому) регулюються основні принципи і норми реалізації соціально-економічної політики, управлінської діяльності на підприємстві і трудових відносин щодо зайнятості, гарантій оплати праці, розміру прожиткового мінімуму, режиму роботи і відпочинку, умов охорони праці тощо.

На думку Н.О. Брілліантової, локальні нормативні акти – це юридична форма вираження та закріплення волі рівноправних суб'єктів локального регулювання (трудових колективів, адміністрації підприємств та профспілок), яка заснована на централізованих і галузевих нормативних актах та спрямована на конкретизацію та деталізацію положень цих актів відповідно до специфіки організації виробництва і праці, а також економічних можливостей даного підприємства (об'єднання) [4, с. 17].

Особливість зазначених актів, на думку І.С. Шиткіної, полягає у тому, що вони: засновані на законодавстві й інших правових актах і не можуть їм суперечити; забезпечують виконання законодавства й інших правових актів; ухвалюються в рамках диспозитивного дозволу та не всупереч законодавчій імперативній забороні; ухвалюються компетентними органами управління організації в установленому порядку та не потребують затвердження чи погодження іншими органами, зокрема державного управління; поширюються на всіх суб'єктів, які беруть участь у внутрішніх відносинах організації: органи управління, акціонерів (учасників), працівників, адміністрацію, структурні підрозділи [5, с. 8].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підвищення якості державного управління залишається одним із головних завдань, що стоять перед українським суспільством і державою. Історично склалася розгалужена система законодавства, що регулює управлінську діяльність, яка містить у собі великий масив нормативно-правових актів, що, на нашу думку, з одного боку, забезпечує діяльність державного управління на всіх рівнях, а з іншого – є суттєвим недоліком й іноді призводить до плутанини на

практиці або до неоднакового тлумачення норм права, у тому числі й управлінцями. Однак одним із найважливіших регуляторів управлінської діяльності незалежно від того, у якій конкретній сфері вона проводиться, є організуюча роль права, де норми міжнародного права та національного законодавства відіграють значну роль, допомагаючи функціонально організувати управління складними соціальними процесами, сконцентрувати діяльність державного апарату та всіх його складників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державне управління : підручник : у 2-х т. / ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін. Київ ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 61. Ст. 3842.
4. Бриллиантова Н.А. Локальное правовое регулирование оплаты труда рабочих и служащих : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Москва, 1986. 27 с.
5. Шиткина И.С. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ внутренними (локальными) документами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 1997. 301 с.

REFERENCES:

1. Kovbasyuk U.V., Vashenko K.O., Surmin U.P. (2012) *Derzhavne upravlinya* [Government regulation]. Dnipropetrovsk: NADU. (in Ukrainian)
2. Constitution of Ukraine № 254к/96-ВР. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 30, 141. (in Ukrainian)
3. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine Strategy of public administration reform in Ukraine for 2022–2025 (2021, July 21). *Ofitsiynyi Visnyk Ukrayiny*, 61, 3842. (in Ukrainian)
4. Brilliantova N.A. (1986) *Local legal regulation of payment of workers and employees*. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow. (in Russian)
5. Shitkina I.S. *Legal regulation of joint-stock companies by internal (local) documents*. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow. (in Russian)

СЕКЦІЯ 4 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 325.54(477.82)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-17>

Поляріна Є.С.

*аспірант кафедри економіка підприємства
Донбаської державної машинобудівної академії*

Poliarina Yelyzaveta

*Postgraduate Student of the Department of Enterprise Economics
Donbas state engineering academy*

ФОРМИ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ ТА СПЕЦИФІКА ІХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

FORMS OF WORK WITH INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN RECEIVING COMMUNITIES AND SPECIFICITY OF THEIR TRANSFORMATION

АНОТАЦІЯ

У статті актуалізовано та обґрунтовано необхідність підтримки внутрішньо переміщених осіб із використанням трансформованих форм соціальної роботи. Представлено характеристики основних послуг, які ґрунтуються на стійкості адаптації, описано основні методики підходу та особливості за фазами реагування, спрямованими на вдосконалення механізму адаптації ВПО в умовах внутрішнього переміщення. Варто зазначити, що, вибираючи форму роботи із внутрішньо переміщеними особами, соціальний працівник фокусує дії на формуванні самодостатності та розширенні прав і можливостей громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах. Визначено основні технології соціальної роботи. Проаналізовано матричний структурний складник приймаючих громад, встановлено зосередження взаємодії влади, суспільства та приватного сектору.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, аналіз, адаптація, громади, складні життєві обставини.

АННОТАЦИЯ

В статье актуализирована и обоснована необходимость поддержки внутренне перемещенных лиц с использованием трансформированных форм социальной работы. Представлены характеристики основных услуг, основанных на устойчивости адаптации, описаны основные методики подхода и особенности по фазам реагирования, направленным на совершенствование механизма адаптации ВПО в условиях внутреннего перемещения. Стоит отметить, что, выбирая форму работы с внутренне перемещенными лицами, социальный работник фокусирует действия на формировании самодостаточности и расширении прав и возможностей граждан, оказавшихся в сложных жизненных обстоятельствах. Определены основные технологии социальной работы. Проанализирована матричная структурная составляющая принимающих общин, установлено сосредоточение взаимодействия власти, общества и частного сектора.

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица, анализ, адаптация, общины, сложные жизненные обстоятельства.

ANNOTATION

The article actualizes and substantiates the need to support internally displaced persons using transformed forms of social work.

The characteristics of the main services based on the sustainability of adaptation are presented, the main methods of approach and the features of the phases of response are described, aimed at improving the mechanism of adaptation of internally displaced persons in conditions of internal displacement. It should be noted that when choosing a form of work with internally displaced persons, a social worker focuses actions on the formation of self-sufficiency and empowerment of citizens who find themselves in difficult life circumstances. The definition of the main technologies of social work is carried out. The matrix structural component of the host communities is analyzed, the concentration of interaction between the authorities, society and the private sector is established. The social worker is guided by the algorithm for the functioning of social security, this algorithm contains transformed forms. During the period of work with citizens, the social worker coordinates the receipt of services, provides up-to-date information, appropriate state guarantees, and provides humanitarian assistance. To stabilize the adaptive state in the context of the modern realities of society in connection with displacement, the social worker performs a provisional function – individual support in accordance with the plan of work with persons who find themselves in difficult life circumstances. The implementation of all existing forms of social work is a complex process of revitalizing the adaptation mechanism, the emergence of an adaptation mechanism in the long term is a fundamental specificity that comes from the transparency and openness of the host communities. The forms of work with IDP have an actual plane in the aspect of the formation of an adaptation mechanism with the prospect of long-term efficiency, and is subject to further study and systematization. An effective solution for long-term adaptation is a generalization of views, identification of sources and identification of practical recommendations aimed at improving the mechanism of IDP adaptation in conditions of internal displacement, analysis of the emergence of adaptation due to forms of work with specific transformed features.

Key words: internally displaced persons, analysis, adaptation, communities, difficult life circumstances.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Виконання завдань та заходів державних цільових програм відновлення та роз-

будови миру у східних регіонах України є запорукою зміцнення ресурсів для сталого розвитку приймаючих громад на Сході України. Проблема соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) в Україні гостро постала не лише перед внутрішніми мігрантами, а й перед суспільством та країною. Міграційні процеси у 2014–2021 рр. є внутрішніми вимушеними діями в ході війни на Сході. Переселенці з Криму, Луганщини, Донеччини стали «заручниками» політичних змін, спричинених гібридною війною. Потрібно розуміти, що дієвий аналіз трансформованих та розроблення нових підходів у соціальній роботі є головними важелями механізму поліпшення життя ВПО та доступу до публічних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Напрями підвищення рівня інтеграційної спроможності досліджував А.В. Дяченко [1], основні проміжні чинники ефективності зусиль ініціативних груп у сфері інтеграції вимушених переселенців у приймаючі громади висвітлює М.С. Філяк [2], зосередивши увагу на стані соціально-економічної адаптації переселенців у приймаючих громадах. Бар'єри соціальної адаптації вивчає Т.О. Погуляйло [3 с. 60], зазначивши виражену проявлену ознаку комплексності і багаторівневості процесу, який стосується всіх боків побуту і культури української самобутності. Дослідженню адаптації присвячено незліченну кількість праць теоретичного (Г.О. Балл, Ж. Піаже, Б.Г. Ананьев, О.М. Леонтєв, Г. Сельє, О.Ф. Лазурський, С.Л. Рубінштейн) й практичного (Б.Д. Паригін, Л.Г. Почебут, В.А. Енгельгард, М.Г. Кджанян, В.А. Чикер) значення. Соціально-економічні складники адаптації вивчали А.С. Саєнко, О.М. Бондаренко, С.Ф. Зражевський, А.В. Камбур, Н.І. Татарнікова, Н.В. Рябцева. М.П. Лукашевич акцентує, що «соціалізація – це тривалий, безперервний процес входження особистості у суспільство загалом через набуття соціального досвіду людства, тоді як адаптація пов'язана зі змінами середовища і триває до моменту досягнення вільного функціонування у середовищі; процес входження особистості в конкретну соціальну спільноту через засвоєння соціального досвіду цієї спільноти й використання нагромадженого соціального досвіду» [4, с. 79]. Дослідник К. Додд опрацював чотири моделі поведінки ВПО: 1) flight – своєрідна спроба уникнути контакту з місцевим населенням. Характерна для переселенців із низьким соціальним і освітнім рівнем; 2) fight – активне перенесення своєї етнокультури; 3) filter – модель, яка полягає у взаємообміні; 4) flex – пасивне злиття з представниками місцевого населення, відмова від свого коріння.

В енциклопедії для спеціалістів соціальної сфери йдеться, що соціальна адаптація являє собою процес пристосування особистості до умов нового соціального середовища, яке відбувається шляхом формування стосунків із соціальними об'єктами та суб'єктами її життя [5, с. 8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Настав час зробити проникнення у суть та різновиди форм роботи приймаючих громад задля негайної (термінової) та довготривалої (тривалої) адаптації [6], виявити важливий інструмент посилення потенціалу особистості, яка зазнала низки уражень із боку існування в межах ворожого середовища у результаті анексії Російською Федерацією Криму та агресії на Донбасі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення поглядів, визначення джерел та виявлення практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення механізму адаптації ВПО в умовах внутрішнього переміщення, аналіз виникнення адаптації завдяки формам роботи зі специфічними трансформованими ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Із виникненням в американському суспільстві великої кількості соціальних проблем фонди та агенції впроваджують кейс-менеджмент у практичну діяльність [7]. Положення Стандарту кейс-менеджменту Австралійської асоціації соціальних працівників містять норму про роль кейс-менеджера в урегулюванні конфліктів та веденні переговорів між сторонами, які мають різні інтереси чи бачення ситуації [8, с. 8]. Американський дослідник Девід Мокслей прогнозував ефективність методу кейс-менеджменту з ХХ ст. У праці *The Practice of Case Management* він вивчає чинники, що мають практичне значення у соціальній роботі. Приклади чинників: а) наявність клієнтів із множинними проблемами; б) деінституціоналізація та розвиток послуг у приймаючій громаді; в) визнання важливої ролі соціальної підтримки та розвитку мереж.

Мобілізація громад задля розширення прав та можливостей – це ефективний метод мобілізації членів громади та залучення їх до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Передбачає мобілізацію зацікавлених осіб з уразливих категорій, які не входять до складу зібрань, рад та комітетів щодо місцевих послуг, безпеки й бюджету громади. Процес сприяє кращому розумінню своїх прав, розбудові особистих спроможностей, зміцненню зв'язків, визначенню першочергових дій, спрямованих на забезпечення дотримання прав. Із 2016 р. методологія мобілізації громад успішно застосовується у деяких регіонах України і має потенціал для поширення по всій території країни [9].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад», відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад (далі – ТГ) сіл, селищ, міст, а також приєднання до об'єднаних ТГ, керуються принципами добровільного об'єднання ТГ (рис. 1).

У 2014 р. після затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування розпочалися трансформаційні зміни, наслідком яких стало затвердження нового адміністративно-територіального устрою районного та рівня територіальних громад.

У середині 2020 р. держава отримала новий адміністративно-територіальний устрій. Кабінетом Міністрів України 12 червня 2020 р. прийнято 24 розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей. Створено 1 439 територіальних громад [10], 31 територіальна громада – на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей. Нові райони утворено відповідно до Постанови Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-ІХ. Інтерактивна мапа адміністративно-територіальних одиниць України є доступною на сайті Міністерства розвитку громад та територій України [11].

Матричний структурний складник приймаючих громад зосереджує у собі взаємодію влади, громадянського суспільства та приватного сектору (рис. 2).

Відповідно до Наказу, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 16 серпня 2018 р. за № 943/32395, «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах», форми обліку соціальної роботи із сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, такі: 1. Повідомлення/інформація про сім'ю/особу, яка перебуває у складних життєвих обставинах. 2. Акт оцінки потреб сім'ї/особи. 3. Звіт за результатами соціального супроводу сім'ї/особи. 4. Соціальна картка сім'ї/особи. 5. План соціального супроводу сім'ї/особи.

Виявлення, надання соціальних послуг та супровід осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді разом із суб'єктами, що надають соціальні послуги, та суб'єктами соціальної роботи. Соціальна робота з ВПО здійснюється шляхом таких технологій, як: а) соціальний захист сім'ї, що включає систему державних заходів; б) соціальна підтрим-

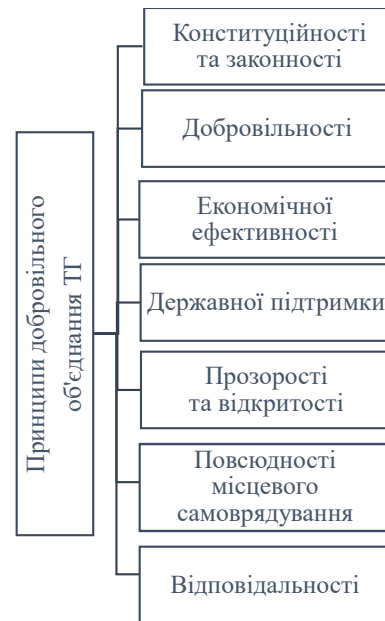

Рис. 1. Принципи добровільного об'єднання ТГ

Джерело: побудовано автором на основі ЗУ

ка сім'ї як форма політики, метою є допомога у подоланні стресових ситуацій, передбачає як формальну так і неформальну діяльність та взаємини фахівців із сім'ями, які опинилися у скрутних обставинах, різні форми допомоги (моральну, психолого-педагогічну, матеріальну й фізичну), медичне страхування, соціальне співчуття тощо [12, с. 88].

Розглянемо форми роботи для стабілізації адаптивного стану у зв'язку з переміщенням, які мають оптимальний складник для плану роботи з ВПО (табл. 1).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Із проведеного дослідження стає зрозуміло, що соціальний працівник використовує алгоритм функціонування соціального забезпечення, що містить трансформовані форми в період роботи, координує отримання послуг, забезпечує актуальною інформацією, відповідними державними гарантіями, належною гуманітарною допо-

Рис. 2. Матричний структурний складник приймаючих громад

Джерело: побудовано автором

Таблиця 1

Форми роботи з внутрішньо переміщеними особами

Трансформація форм роботи з ВПО	Послуги, які ґрунтуються на стійкості адаптації	Методика підходу
Інформаційно-просвітницьке консультування з актуальних для ВПО питань	Вирішення соціальних проблем, інформування про послуги, наявні в громаді для ВПО	Групи вирішення проблем. Групу веде фасилітатор, який структурує заняття, пояснює цілі і завдання, створює довірливу, продуктивну атмосферу. Екстрена допомога за фазою реагування.
Психологічна підтримка	Психологічне консультування для нормалізації/стійкості почуттів; оволодіння техніками релаксації для психічної рівноваги і зміцнення фізичного та морального стану; позитивний психологічний клімат, надання допомоги дитині, яка пережила стрес, навчання/розвиток копінг-стратегій	
Сприяння наданню консультацій з юридичних питань	Поставлення на облік ВПО кожного члена родини, у тому числі дітей, реєстрація за новим місцем, відновлення/оформлення документів; оформлення соціальних виплат та допомог	
Консультування ВПО про призначення та функції центрів зайнятості, молодіжних бірж праці, кадрових агенцій	Обговорення можливості самостійного пошуку роботи шляхом аналізу вакансій та розміщення резюме	Індивідуальне та сімейне консультування. Короткострокова допомога за фазою реагування.
Допомога у влаштуванні дітей до виховних та навчальних закладів	Збір необхідних документів, підготовка листів-клопотань	Тренінги з розвитку життєвих навичок. Короткострокова допомога за фазою реагування.
Аналіз ресурсів територіальної громади щодо впровадження проектів/програм зайнятості ВПО, перенаправлення ВПО до таких проектів	Програми розвитку підприємницької діяльності, виділення фінансування на початок власного бізнесу, безкоштовні навчальні курси для розвитку професійних навичок, програми тимчасової/сезонної зайнятості	Телефонне консультування «гаряча лінія». Пролонгована допомога за фазою реагування.
Посередництво у пошуку житла, сприяння покращенню соціально-побутових умов, наданню гуманітарної і натуральної допомоги	Забезпечення одягом, взуттям, продуктами харчування, господарськими товарами першої необхідності	

Джерело: складено автором

могою. Для стабілізації адаптивного стану в умовах сучасних реалій суспільства у зв'язку з переміщенням соціальний працівник виконує забезпечувальну функцію – індивідуальну підтримку відповідно до плану роботи з особами, котрі опинилися у складних життєвих обставинах. Реалізація усіх існуючих форм соціальної роботи є складним процесом поєднання механізму адаптації, що виникає у тривалій перспективі, ґрунтуючись на прозорості та відкритості приймаючих громад.

На основі проведеного аналізу визначено та конкретизовано форми роботи для стабілізації адаптивного стану у зв'язку з переміщенням. Наведені форми роботи з ВПО мають актуальну площину в аспекті формування механізму адаптації з перспективою довгострокової ефективності, що вимагає подальшого вивчення та систематизації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Дяченко А. Напрями підвищення рівня інтеграційної спроможності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 3(38). С. 62–68.
- Філяк М.С., Завадовська Ю.Ю. Порівняльний аналіз стану соціально-економічної адаптації переселенців у приймаючих громадах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. Вип. 8(1). С. 71–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_8%281%29_19 (дата звернення: 03.10.2021).
- Породжені війною спільноти як соціальні донори і реципієнти : матеріали міждисциплінарного наукового семінару, м. Київ, 25 березня 2021 р. / ред. кол. : Т.М. Титаренко, О.Г. Злобіна, М.С. Дворник. Київ : ІС НАН України ; ІСПП НАПН України, 2021. 72 с.
- Лукашевич Н.П. Соціологія виховання : краткий курс лекцій. Київ : МАУП, 1996. 180 с.
- Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Звереві. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
- Міхеев О.М., Шульга М.О., Нічкало Н.Г. Адаптація. *Енциклопедія сучасної України* / гол. редкол. І.М. Дзюба та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42642 (дата звернення: 03.10.2021).
- Standarts for social work case management / NAWs, 2013. 62 p.
- Scope of social work practice. Case management and care coordinating / Australian association of social workers, 2008. 38 p.
- Мобілізація громад задля розширення прав та можливостей в Україні : практичний посібник. URL: <https://uwf.org.ua/>

wp-content/uploads/2021/07/20210330110827138736cme_guide_final_ukr.pdf (дата звернення: 03.10.2021).

10. Портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>
11. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://atu.decentralization.gov.ua/#mapa> (дата звернення: 03.10.2021).
12. Соціальна робота з уразливими сім'ями та дітьми : посібник : у 2-х ч. / за ред. Т.В. Журавель, З.П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. Ч. 2. 352 с.

REFERENCES:

1. A. Diachenko (2018) Napriamy pidvyshchennia ravnia intehratsiinoi spromozhnosti vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Directions for increasing the level of integration capacity of internally displaced persons in Ukraine] // *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*: zb. nauk. pr. / za red. S. M. Serohin. Dnipro: DRIDU NADU, vol. 3(38), pp. 62–68.
2. M.S. Filiak, Yu.Yu. Zavadovska (2016) Porivnialnyi analiz stanu sotsialno-ekonomichnoi adaptatsii pereselentsiv u pryimaiuchykh hromadakh [Comparative analysis of the state of socio-economic adaptation of migrants in host communities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 8(1), pp. 71–76. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_8%281%29__19 (accessed 03 October 2021).
3. Porodzeni viinoiu spilnoty yak sotsialni donory i retsypienty: materialy mizhdystsyplinarnoho naukovooho seminaru, m. Kyiv, 25 bereznia 2021 r. / red. kol.: T.M. Tytarenko, O.H. Zlobina, M.S. Dvornyk. Kyiv: IS NAN Ukrainy; ISPP NAPN Ukrainy, 2021, pp. 72.
4. Lukashevych N.P. (1996) *Sotsyolohyia vospytanyia: kratkyi kurs lektsyi* / Nikolai Pavlovych Lukashevych. Kyev: MAUP, pp. 180.
5. *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* (2012) / za red. I. Zvierievoi. Kyiv; Simferopol: Universum, pp. 536.
6. O.M. Mikheiev, M.O. Shulha, N.H. Nychkalo (2006) *Adaptatsiia // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia* / hol. redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42642 (accessed 03 October 2021).
7. *Standarts for social work case management* (2013) / NAWS, pp. 62.
8. *Scope of social work practice. Case management and care coordinating* (2008) / Australian association of social workers, pp. 38.
9. *Mobilizatsiia hromad zadlia rozshyrennia prav ta mozhlyvosti v Ukraini. Praktychnyi posibnyk*. Available at: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/20210330110827138736cme_guide_final_ukr.pdf (accessed 03 October 2021).
10. Portal «Detsentralizatsiia». Available at: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>
11. *Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy*. Available at: <https://atu.decentralization.gov.ua/#mapa> (accessed 03 October 2021).
12. T.V. Zhuravel, Z.P. Kyianytsi (2017) *Sotsialna robota z vrazlyvymy simiami ta ditmy* [Social work with vulnerable families and children]: posib.: u 2 ch. / Ch. 2. *Oznaky vrazlyvosti ta spetsyfika pidtrymky simi i dytyny ta spetsyfika pidtrymky simi i dytyny*. Kyiv: OBNOVA KOMPANI, pp. 352.

УДК 316.485.6

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-18>**Ровенська В.В.**

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації та автоматизації виробництва
Товариства з обмеженою відповідальністю
«Технічний університет «Метінвест політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9412-878X>*

Rovenska Viktoriia

*Candidate of Economic Sciences
Limited Liability Company «Technical University
«METINVEST POLYTECHNIC»*

УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ТА МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

INTRODUCTION OF MODERN APPROACHES AND METHODS TO CONFLICT MANAGEMENT IN AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті визначено основні джерела та причини виникнення організаційних конфліктів, а також розглянуто основні технології регулювання конфлікту. Виявлено, що конфлікт виступає необхідною формою взаємодії між його учасниками й є засобом вирішення ключових проблем. З'ясовано неоднозначність впливу конфлікту на мотивацію працівників та систему соціально-трудових відносин на підприємстві. Представлено мапу побудови управлінських конфліктів промислового підприємства. Доведено необхідність формування у сучасних працівників конфліктологічної компетентності та конфліктологічної культури. Визначено способи врегулювання управлінських конфліктів на промисловому підприємстві. Доведено, що сьогодні на промислових підприємствах переважають такі проблеми врегулювання конфліктів: відсутність бажання до кооперації; перенесення відповідальності за рішення проблеми на інших працівників; якщо рішення настільки незначні, що не слід витратити сили на їхню зміну. Спільне обговорення проблем та потреб сторін спрацює у ситуаціях, де рішення є важливим для обох сторін; якщо стосунки з партнерами довготривалі й корисні; якщо є час і можливість попрацювати над подальшим розв'язанням складної ситуації; якщо бажання обох сторін збігаються; якщо між партнерами є статусна рівновага (стиль співпраці).

Ключові слова: конфлікт, конфліктологічна компетентність, конфліктологічна культура, трудова поведінка, управління конфліктами, технології врегулювання конфлікту, промислове підприємство, людський потенціал.

АННОТАЦИЯ

В статье определены основные источники и причины возникновения организационных конфликтов, а также рассмотрены основные технологии регулирования конфликта. Выявлено, что конфликт выступает необходимой формой взаимодействия между его участниками и является средством решения ключевых проблем. Выяснена неоднозначность влияния конфликта на мотивацию работников и систему социально-трудовых отношений на предприятии. Представлена карта построения управленческих конфликтов промышленного предприятия. Доказана необходимость формирования у современных работников конфликтологической компетентности и конфликтологической культуры. Определены способы регулирования управленческих конфликтов на промышленном предприятии. Доказано, что сегодня на промышленных предприятиях преобладают такие проблемы регулирования конфликтов: отсутствие желания к кооперации; перенесение ответственности за решение проблемы на других работников; если решения настолько незначительные, что не следует тратить силы на их изменение. Общее обсуждение проблем и

нужд сторон срабатывает в ситуациях, когда решение является важным для обеих сторон; если отношения с партнерами долгосрочные и полезные; если есть время и возможность поработать над дальнейшим решением сложной ситуации; если желания обеих сторон совпадают; если между партнерами есть статусное равновесие (стиль сотрудничества).

Ключевые слова: конфликт, конфликтологическая компетентность, конфликтологическая культура, трудовое поведение, управление конфликтами, технологии регулирования конфликтов, промышленное предприятие, человеческий потенциал.

ANNOTATION

The article identifies the main sources and causes of organizational conflicts, as well as the main technologies of conflict management. Conflict has been found to be an important form of human interaction and a means of solving many problems. The ambiguity of the impact of the conflict on the labor behavior of employees and the system of social and labor relations in the organization has been clarified. The map of construction of managerial conflicts of the industrial enterprise is presented. Necessity of formation at modern workers of conflictological competence and conflictological culture is proved. Ways to resolve managerial conflicts at an industrial enterprise are identified. In general, the process of conflict management is a subsystem of enterprise management and is implemented with a dominant functional approach in enterprise management by planning, motivating, controlling and managing conflicts in order to increase the number of rational consequences and reduce the negative consequences of conflicts. It is proved that today the following problems of conflict resolution prevail at industrial enterprises: lack of desire for cooperation and passivity in defending one's rights; shifting responsibility for resolving the problem to others works in situations where the intensity of the conflict is high enough and needs to be reduced; if the decisions are so insignificant that no effort should be expended to change them. Joint discussion of the problems and needs of the parties works in situations where the solution is important for both parties; if the relationship with partners is long-lasting and useful; if there is time and opportunity to work on further resolution of a difficult situation; if the wishes of both parties coincide; if there is a status balance between the partners (style of cooperation). In the emergence of conflicts, their characteristics such as tension, emotionality, etc. are of great importance. At the same time, managers of many industrial enterprises forget that corporate goals should be paramount, not their own ambitions, beliefs, values, positions, problems, etc., because the manager is an employee and, having entered into an agreement with the company, is obliged to meet the goals and tasks. The choice of the method of resolving the conflict will depend on the position of the party to the conflict in

relation to the opponent, which can be: neutral (constructive), active (hard), diplomatic (soft). The variety of ways depending on the factors of the conflict situation will allow the leaders of the industrial enterprise to reduce the level or prevent the dysfunctional consequences of managerial conflicts.

Key words: conflict, conflict competence, conflict culture, labor behavior, conflict management, conflict management technologies, industrial enterprise, human potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах господарювання практика підприємництва доводить, що в умовах розвитку їхньої діяльності особливе місце в будь-якому колективі займає конфлікт. Це пов'язано з тим, що конфлікт є безпосереднім складником будь-якого підприємства, тому детальне вивчення сучасних закономірностей формування організаційних конфліктів, способів їх ліквідації та боротьби з їх наслідками є необхідністю для вітчизняних підприємств. При цьому найважливішим результатом ефективного управління конфліктами на підприємстві є формування механізму завчасного попередження конфліктних ситуацій та механізму ліквідації існуючих конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сучасні проблеми управління конфліктами, стратегії поведінки під час перебігу конфліктів, шляхи їх конструктивного розв'язання досліджували Н. Вишнякова, А. Гірник, С. Ємельянов, Х. Корнеліус, У. Мас-тенбрук, Є. Мелібурда, М. Мескон, В. Уізерс, Ш. Фейр, В. Шейнов. Шляхи реалізації концептуальних положень управління соціально-трудо-вими конфліктами розглядали О.А. Грیشнова, В.А. Дятлов, Г.В. Жаворонкова, О.М. Скібіцький, А.В. Казановський, Ю.І. Палеха, М.І. Приступа, В.О. Кудін та інші науковці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження стану соціально-трудо-вих відносин на промисловому підприємстві, обґрунтування пропозицій щодо регулювання трудової поведінки працівників у конфліктних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні діяльність вітчизняних підприємств не можна уявити без конфліктних ситуацій. Конфлікт – це «зіткнення» або «боротьба», вороже відношення (у перекладі з латини); відсутність згоди; ситуація, у якій кожна зі сторін прагне зайняти позицію, несумісну і протилежну по відношенню до інтересів іншої сторони [1]. Цілком імовірно, що настання такої ситуації на підприємстві створює негативні передумови щодо формування сприятливого мікроклімату, суттєвих утрат робочого часу, зменшення продуктивності та інноваційної спрямованості діяльності персоналу. Отже, конфлікт – ситуація, якій потрібно запобігати та попереджувати. Автор теорії соціального конфлікту Л. Козера зазначає, що конфлікт – це

боротьба між цінностями та бажаннями через дефіцити статусу, влади і ресурсів, у процесі якої цілі противника нейтралізуються, ущемляються або елімінуються його суперниками. Фактично автор указує негативний аспект дії конфлікту, однак при цьому стверджує, що у певній ситуації може проявлятися і позитивна функція конфлікту, тобто конфлікт може стати чинником підтримання рівноваги у соціально-економічних системах підприємств. Якщо конфлікт пов'язаний із цілями, цінностями або інтересами, які не порушують засад існування груп, тоді його наслідки будуть позитивні. Однак якщо конфлікт торкається основних цінностей груп, то він є руйнівним, оскільки підриває засадничі принципи діяльності груп [2]. Остання теза має сенс, якщо колектив створює позитивний настрій у діяльності певної системи, елементом якою він є.

Структура конфлікту включає об'єкт, предмет, учасників, цілі, мотиви, привід (рис. 1). Об'єктами конфлікту вважають ті явища, які конфліктуючі сторони формально визнають предметом незгоди (матеріальна, духовна, соціальна або ж інша цінність). Предмет конфлікту – це основна суперечність, наявна або уявна проблема, що стала джерелом незгоди. Основним учасником конфлікту є персонал підприємства, який представляє сторони конфлікту. Цілями конфлікту зазвичай є задоволення власних потреб, відновлення справедливості або демонстрація амбіцій. Мотивами конфлікту, як правило, стають такі елементи людської психіки, як прагнення до самореалізації, задоволення власних амбіцій; невинуватий прояв агресії, особистісні стосунки; вияв егоїзму; несправедливе ставлення оточуючих, тобто порушення соціальних установок, статусна нерівновага; помилки у сприйнятті реальності. Перелічені мотиви створюють конфліктну ситуацію – суперечності, що накопилися і містять справжню причину конфлікту [3].

Серед основних джерел виникнення конфліктів на промислових підприємствах можна відзначити:

1. Ситуації, які передбачають постановку завдань одному підлеглому багатьма керівниками. Відповідно, конфліктна ситуація виникає через те, що перед співробітником виникає необхідність вибору черговості (пріоритетності) виконання поставлених завдань, які часто необхідно виконувати швидко і практично в одні й ті ж самі терміни.

2. Ситуації, які мають назву «порочні зв'язки». Вони зумовлюють відсутність чіткого розподілу посадових інструкцій усередині колективу, а також містять відповідальність за неякісне виконання або навіть ігнорування покладених на працівників завдань. Відповідно, конфліктна ситуація виникає через те, що відбувається притискання інтересів працівника.

3. Ситуації, які передбачають наявність більше семи-восьми осіб підлеглих. Відомо, що

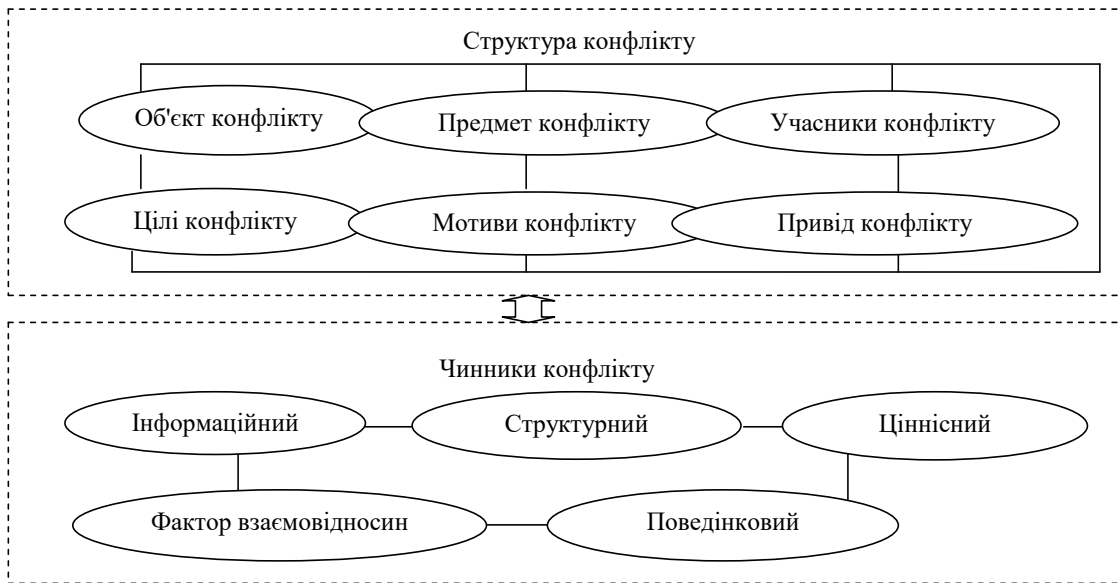

Рис. 1. Структура й чинники конфлікту

Джерело: сформовано автором на основі [3]

чим більше колектив працівників, тим важче їм управляти. Відповідно, конфліктна ситуація виникає через те, що відбувається певний поділ на групи всередині цього колективу, які або сприяють поліпшенню системи управління, або, навпаки, її руйнують.

Для досягнення максимального ефекту від трудової діяльності праці в колективі необхідно формувати робочі групи з однаковою професійною спрямованістю, тобто враховувати психологічну сумісність потенціальних співробітників. Поряд із психологічною сумісністю розглядається поняття психологічного клімату. Високий рівень сумісності є важливим чинником, який виявляє сприятливий вплив на соціально-психологічний клімат у колективі. Психологічний клімат – це моральна (емоційна) атмосфера, що складається у певному робочому колективі, яка є сприятливою чи несприятливою для членів колективу. Психологічний клімат як певний настрій колективного суб'єкта діяльності включає у себе комунікаційні, емоційні, заохочувальні та інші компоненти. Основними показниками психологічного клімату у групі є задоволеність результатами своєї праці, перспективи кар'єрного зростання, підвищення професійного рівня, характер міжособистісних стосунків у колективі між співробітниками та між керівниками і підлеглими, дружні неформальні стосунки між членами колективу, виконання трудової дисципліни, плинність кадрів тощо.

Особливості психологічного клімату у трудовому колективі визначаються шляхом опитування, складання рейтингів, аналізу діяльності та її результатів. Серед чинників, які впливають на формування психологічного клімату сучасних колективів, можна виділити такі:

1. Чинники макросередовища. Одним із найбільш актуальних чинників є суспільно-еконо-

мічна формація, в умовах якої здійснюється життя суспільства у цілому і функціонування виробничих та інших державних структур. Підприємства, які управляють певними галузями діяльності робітників (виробничими, правоохоронними, економічними тощо), згідно з вимогами усього суспільства, здійснюється певний управлінський вплив на соціально-психологічний клімат робочих груп. До чинників макросередовища відносяться також адміністративна діяльність, діяльність органів самоврядування, громадських організацій тощо.

2. Чинники мікросередовища. До них належать матеріальне та моральне заохочення особистості як члена трудового колективу. Це мікросередовище являє собою поле безпосереднього функціонування конкретного колективу як єдиного механізму.

Таким чином, соціально-психологічний клімат складається під впливом багатьох різноманітних чинників, які визначаються рівнем середовища та напрямом дії. Розуміння та врахування цих чинників мають великий вплив на формування сприятливого мікроклімату на підприємстві та реалізації грамотного управління персоналом із метою отримання максимально ефективного результату від діяльності.

Здебільшого процес управління конфліктами є підсистемою менеджменту підприємства, пріоритетом якого є функціональний підхід до управління підприємством шляхом планування, координування, контролю та регулювання конфліктів із метою поліпшення раціоналізаторських ідей та зниження рівня негативних наслідків конфліктів (рис. 2).

Конфлікт за своєю природою здатен гальмувати розвиток підприємства, виснажує підприємство шляхом витрачання додаткових ресурсів і сприяє настанню кризових явищ або ж нама-

Рис. 2. Логіка виконання функцій управління конфліктами у контексті компетентнісного підходу до розвитку персоналу промислового підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [4]

гається бути своєрідним акселератором його розвитку, виконує роль фільтра для очищення підприємства від певних управлінських помилок. Система менеджменту сучасного підприємства також може існувати у двох іпостасях: з одного боку, провокуючи конфлікти, а з іншого – створюючи інструменти для їх розв’язання. Тому конфлікти одночасно можуть мати як негативний ефект для розвитку системи менеджменту, так і сприяти такому розвитку, і це залежить передусім від уміння регулювати діяльність організаційних конфліктів. Виявленням конфліктів, насамперед, повинні займатися працівники кадрового забезпечення, управління людським капіталом залежно від назви на конкретному промисловому підприємстві. Такі функції можуть здійснювати й ризик-менеджери, які відповідають за управління ризиками на промисловому підприємстві. На сучасних підприємствах необхідно використовувати метод ідентифікування управлінських конфліктів (рис. 3).

На промислових підприємствах застосовуються різні методи збору інформації для проведення ідентифікування управлінських конфліктів. Аналіз діяльності літературних джерел та дослідження практики діяльності підприємств показало, що серед основних методів отримання інформації для ідентифікування управлінських конфліктів необхідно виділити: розроблення та використання анкетних даних; аудит та аналіз документів управлінського та бухгалтерського обліку; побудову су-

часних карт ресурсних потоків (інформаційних, фінансових та матеріальних); проведення опитування та нарад у різних форматах (один на один, із залученням внутрішніх та зовнішніх експертів тощо); інспекційні перевірки окремих управлінських підрозділів; проведення експертизи документації спеціалізованими консалтинговими компаніями.

Наведені методи мають певні особливості, насамперед, відрізняються за джерелом отриманої інформації. Залежно від особливостей конфлікту потрібно вибрати необхідні джерела отримання даних, а також установити кореляційний зв’язок між даними з різних джерел. Якщо

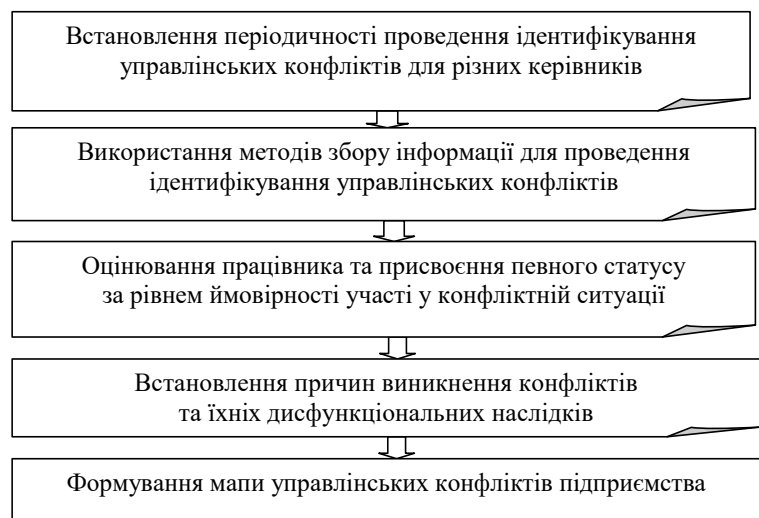

Рис. 3. Метод ідентифікування управлінських конфліктів у діяльності промислових підприємств

Джерело: сформовано автором на основі [6]

йдеться про управлінські конфлікти щодо розподілу фінансових ресурсів, отримання фінансів тощо, то основними джерелами інформації повинні бути звіти бухгалтерського і управлінського обліку, відповідно, потрібно застосувати метод аудиту та аналізу документів управлінського та бухгалтерського обліку. Конфлікти на кожному з етапів виробничо-господарської діяльності спричиняють виникнення конфліктів на наступних етапах. Таким чином, якщо на підприємство надійшла неякісна сировина, то виникає велика ймовірність виникнення конфліктів між начальником відділу постачання та відповідальними постачальниками неякісної сировини. Якщо конфлікт не зупинено та не усунуто причини його виникнення на етапі постачання, то з часом такий конфлікт виникає серед керівників окремих дільниць та бригад, які змушені виготовляти продукцію з неякісної сировини, і, відповідно, наслідки конфліктів будуть більшими. Якщо знову його не усунуто, а також його причини та наслідки, то вартість конфлікту зростає, оскільки відбувається нарощення доданої вартості продукції чи послуги і на етапі збуту рівень конфлікту досягне максимальної напруги. Приклад побудови мапи управлінських конфліктів промислового підприємства наведено в табл. 1.

Таким чином, цей метод на відміну від інших дає змогу підвищити інформативність та обґрунтованість отриманих результатів, опти-

мізувати частоту проведення ідентифікування з урахуванням її економічної доцільності, чітко визначити основні причини.

Щоб запобігти конфліктам, необхідно перш за все виявити причини можливого виникнення управлінських конфліктів. Конфлікти, що перебувають на початкових стадіях, легше зупинити та вжити необхідних заходів для мінімізації впливу негативних наслідків. У табл. 2 представлено різні способи врегулювання управлінських конфліктів, що відрізняються за суттю, умовами ефективного використання, перевагами та недоліками.

В Україні для врегулювання конфліктів ухвалено Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових суперечок (конфліктів)», який пропонує конкретні заходи розв'язання конфліктів.

Згідно з офіційною статистикою, 30–40% робочого часу керівники підприємств витрачають на врегулювання управлінських конфліктів. Так, директори найбільших американських підприємств витрачають 20% часу на ведення та участь у судових позовах [9]. Саме тому поширення набула система вирішення конфліктів, яка заснована на формуванні чітких внутрішніх принципів та процедур для вирішення спірних питань. Практичний досвід запровадження такої системи дає змогу зменшити витрати часу управлінців на врегулювання управлінських конфліктів, поліпшити морально-психологічний

Таблиця 1

Мапа побудови управлінських конфліктів промислового підприємства

Види конфліктів	Група конфлікту (маркування)	Основні причини виникнення конфліктів	Ймовірність настання	Рівень впливу на продуктивність праці та інші показники діяльності персоналу	Механізм впливу	Можливі наслідки
Конфлікт незадовільного технічного забезпечення виробничого процесу	Червона	Недосконалі технології виробництва	Висока	Середній	Зростання собівартості продукції, плинність кадрів	Неконкурентоспроможність продукції, зниження продуктивності
Конфлікт щодо заробітної плати	Жовта	Неадекватно розроблено систему мотивування	Низька	Високий	Обурення, відмова виконувати роботу, зниження продуктивності праці	Звільнення, страйки, втрати інтелектуальної власності та комерційної таємниці
Конфлікт неритмічності виробництва	Темно-зелена	Наявність вузьких місць	Низька	Середній	Простий, накопичення запасів	Додаткові витрати на зберігання запасів, зниження пропускної здатності виробництва
Конфлікт між збутовиками	Жовта	Вихід продавця за межі району, продаж товарів різних торгових марок	Висока	Низький	Порушення логістики	Зниження обсягів збуту, зростання реклаमाцій

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Таблиця 2

Способи врегулювання управлінських конфліктів на промисловому підприємстві

Стиль	Сутність	Умови ефективного використання	Недоліки
Конкуренція (змагання)	Прагнення добитися свого, завдавши шкоди іншому	Результат дуже важливий. Володіння певною владою. Необхідність термінового рішення	У разі поразки незадоволеність, у разі перемоги – почуття провини. Непопулярність. Зіпсовані відносини
Уникнення	Ухилення від відповідальності за рішення	Результат не дуже важливий. Відсутність влади. Збереження спокою. Бажання виграти час	Перехід конфлікту в приховану форму
Пристосування	Згладжування розбіжностей за рахунок власних інтересів	Предмет розбіжності важливіший для іншого. Бажання зберегти мир. Правда на іншому боці. Відсутність влади	Ви поступилися, рішення відкладається
Компроміс	Пошук рішень шляхом взаємних поступок	Однакова влада. Взаємовиключні інтереси. Немає резерву часу. Інші стилі неефективні	Отримання тільки половини очікуваного. Причини конфлікту повністю не усунуто
Співпраця	Пошук рішення, що задовольняє всіх учасників	Є час. Рішення важливе обом сторонам. Чітке розуміння позицій іншого. Бажання зберегти стосунки	Тимчасові та енергетичні витрати. Не гарантований успіх

Джерело: сформовано авторами на основі [8]

клімат у колективі, розвинути на високому рівні стосунки із зовнішніми зацікавленими групами, оптимізувати внутрішні процеси та взаємодію між управлінськими підрозділами тощо.

Міжособистісні конфлікти найчастіше виникають унаслідок існування внутрішньоособистісних протиріч, які призводять до зіткнення з іншими працівниками підприємства. Причиною цього є те, що керівник підприємства, ігноруючи внутрішні проблеми, починає звинувачувати у їх виникненні інших працівників підприємства [10].

Сьогодні на промислових підприємствах переважають такі проблеми врегулювання конфліктів: небажання здійснення кооперації співробітників та пасивність у відстоюванні своїх прав; перенесення відповідальності за розв'язання проблеми на інших членів колективу. Спільне обговорення проблем та потреб сторін спрацьовує у ситуаціях, де рішення є важливим для обох сторін; якщо стосунки з партнерами довготривалі й корисні; якщо є час і можливість попрацювати над подальшим розв'язанням складної ситуації; якщо бажання обох сторін співпадають; якщо між партнерами є статусна рівновага; здатність поступитися своїми інтересами з обох сторін учасників конфлікту. На низькому рівні визначається прагнення прийняття рішення, що задовольняє обидві сторони, спрацьовує у ситуаціях, якщо ці сторони мають однаковий вплив та повноваження, але протилежні інтереси; якщо необхідно виграти час і робітника задовольняє теперішнє становище; якщо рішення потрібно прийняти швидко, тому що це найбільш економічний і ефективний шлях; інші підходи до розв'язання проблеми видаються неефективними; є бажання зберегти стосунки з протилежною стороною (стиль компромісу). Діагностика та управління конфліктами на вітчизняних підприємствах повинні стати осно-

вою ефективного функціонування підприємства завдяки створенню сприятливого клімату в колективі, де кожен буде комфортно почуватися та працювати на максимальний результат.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В умовах ринкових відносин важливим регулюючим чинником економічного зростання підприємства є колектив, а саме його працездатність і продуктивність. Система менеджменту сучасного підприємства може існувати у двох іпостасях: з одного боку, породжуючи конфлікти, а з іншого – виступаючи інструментом їх розв'язання. У процесі управління конфліктами обов'язково слід з'ясувати джерела його виникнення, ключові чинники та окреслити шляхи вирішення. Керівникам необхідно підтримувати конфлікт на оптимальному рівні, на якому він позитивно впливає на ефективність діяльності підприємства, та оперативно попереджати негативний вплив конфліктів на трудову поведінку працівників.

У виникненні конфліктів велике значення мають такі їхні ознаки, як напруженість, амбіційність, емоційність тощо. При цьому керівники багатьох промислових підприємств задоволення власних амбіцій ставлять вище за корпоративні цілі, оскільки керівник є найменшим працівником і, уклавши угоду з підприємством, зобов'язаний виконувати поставлені цілі та завдання, тому важливо чітко відокремлювати все, що не стосується конфліктної ситуації. Вибір способу розв'язання конфлікту залежатиме від позиції сторони конфлікту відносно опонента, яка може бути нейтральною (конструктивною), активною (жорсткою), дипломатичною (м'якою). Різноманітність способів залежно від чинників конфліктної ситуації дасть можливість керівникам промислового підприємства знизити рівень або запобігти дисфункціональним наслідкам дії управлінських конфліктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Яхно Т.П., Куревіна І.О. Конфліктологія та теорія переговорів : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
2. Козер Л. Функции социального конфликта. Москва, 2000.
3. Краснова Н.П. Причины конфликтов в деловом спілкуванні. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 18–26.
4. Біловодська О.А., Кириченко Т.В. Управління конфліктами в системі управління людським потенціалом підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 177–182. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>
5. Населення і людські ресурси суспільства. URL: <http://library.if.ua/book/40/2646.html>
6. Шаленко В.М. Конфликты в трудовых коллективах : учебное пособие. Минск : МГУ, 2004. 239 с.
7. Чумиков А.Н. Керування конфліктами : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 97 с.
8. Психология менеджмента / под ред. Г.С. Никифорова ; 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 639 с.
9. Вирішення конфліктів у бізнесі. URL: http://www.common-ground.org.ua/ukr/cr_business.shtml
10. Корнелиус Х., Фэйр Ш. Картография конфликта. *Хрестоматия по конфликтологии*. URL: <http://www.gumer.info>

REFERENCES:

1. Yakhno T.P., Kurevina I.O. (2012) Conflictology and negotiation theory. textbook way. Kyiv: Center for Educational Literature, 168 p.
2. Kozler L. (2000) Functions of social conflict. Moscow.
3. Krasnova N.P. (2013) Causes of conflicts in business communication. *Social pedagogy: theory and practice*, no. 1, pp. 18–26.
4. Bilovodska O.A. (2017) Upravlinnia konfliktami v systemy upravlinnia lyudskim potentsialom pidpriemstv [Management of conflicts in the management system of human potential of enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo: elektronne naukovе fakhove vydannia*, no. 10, pp. 177–182. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua>
5. Population and human resources of society. Available at: <http://library.if.ua/book/40/2646.html>
6. Shalenko V.M. (2004) Conflicts in labor collectives: textbook. allowance. Minsk: MSU Publishing House, 239 p.
7. Chumikov A.N. (2003) Conflict management: textbook. way. Kyiv: MAUP, 97 p.
8. Psychology of management (2004) / ed. G.S. Nikiforov. 2nd ed. 639 p.
9. Conflict resolution in business. Available at: http://www.commonground.org.ua/ukr/cr_business.shtml
10. Cornelius X. Cartography of conflict / H. Cornelius, S. Fair // Readings on conflictology. Available at: <http://www.gumer.info>

УДК 331.52

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-19>

Стригуль Л.С.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-аналітики,
обліку і готельно-ресторанної справи
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Мітронічева Н.С.
студентка
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Стригуль А.А.
студент
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Strygul Larysa
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of business-analytics,
accounting and hotel-restaurant business
National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

Mitronicheva Natalia
student
National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

Strygul Anton
student
National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ РИНКУ ПРАЦІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

HOTEL-RESTORED BUSINESS, AS PART OF THE SERVICE ECONOMY INDUSTRY: PROBLEMES TA DEVELOPMENT PERSPECTIVES

АНОТАЦІЯ

У статті узагальнено проблемні риси сучасного стану функціонування системи управління зайнятістю населення. Досліджено основні показники методології щодо вибіркового обстеження населення (домогосподарств) із питань економічної активності населення, що затверджені на загальнодержавному рівні. Досліджено сучасний стан безробіття, зайнятості та існуючих вакансій Харківського регіону та динаміку кількості безробітних за гендерною ознакою. Здійснено оцінку ТОП-10 професій, по яких чисельність безробітних є найбільшою, та проведено аналіз показників діяльності служби зайнятості Харківської області. Виявлено основні зміни щодо формування їхніх складників у напрямі виокремлення тих, що набули найбільш критичних змін, із зазначенням невідповідності створеним умовам. Досліджено динаміку змін у професійному розрізі кількості вакансій. Запропоновано пріоритетні напрями її розвитку в умовах ринкової економіки.

Ключові слова: державна служба зайнятості, безробіття, населення, ринок праці, соціально-демографічні процеси.

АННОТАЦИЯ

В статье обобщены проблемные черты современного состояния функционирования системы управления занятостью населения. Исследованы основные показатели методологии относительно выборочного обследования населения (домохозяйств) по вопросам экономической активности населения,

утвержденной на общегосударственном уровне. Исследовано современное состояние безработицы, занятости и существующих вакансий Харьковского региона и динамику численности безработных по гендерному признаку. Осуществлена оценка ТОП-10 профессий, по которым численность безработных является крупнейшей, и проведен анализ показателей деятельности службы занятости Харьковской области. Выявлены основные изменения по формированию их составляющих в направлении выделения тех, что получили наиболее критические изменения, с указанием несоответствия созданным условиям. Исследована динамика изменений в профессиональном разрезе количества вакансий. Предложены приоритетные направления ее развития в условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: государственная служба занятости, безработица, население, рынок труда, социально-демографические процессы.

ANNOTATION

The article provides a theoretical generalization and systematization of problematic features of the current state of functioning and formation of high-quality and effective employment management system, which should be adequate to modern challenges and become the basis of socially oriented market economy for productive forces of Ukraine and its regions. It is proved that the complex socio-economic situation in Ukraine requires the latest, unconventional approaches to solving this scientific problem, taking

into account the peculiarities of the market economy, complicated by the pandemic, the specifics of socio-demographic processes and available financial and economic resources of businesses at all levels. The main indicators of the methodology for the sample survey of the population (households) on economic activity of the population, which is approved at the national level. The main differences from the previous approach, which has been used since the beginning of the country's independence, have been identified. The current state of unemployment, employment and existing vacancies in the Kharkiv region and the dynamics of the number of unemployed by gender are studied. An assessment of the TOP-10 occupations for which the number of unemployed is the highest and an analysis of the performance of the employment service of Kharkiv region in January – July 2020-2021, indicating non-compliance with the conditions. The dynamics of changes in the professional context of the number of vacancies offered for employment in the Kharkiv region in the context of the COVID-19 pandemic was studied. Based on the study of the current state of the public employment service, the main «bottlenecks» of its operation in a pandemic. The existing problems of increasing the role of the state employment service in the regulation of the labor market and substantiation of the methodology for determining the level of employment are highlighted. The priority directions of strengthening and development of the role of the state employment service in the regulation of the labor market in a market economy complicated by the pandemic, the specifics of socio-demographic processes and the existing deficit of financial and economic resources of economic entities are proposed.

Key words: public employment service, unemployment, population, labor market, socio-demographic processes.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні ринкові перетворення вітчизняної економіки, що супроводжуються значними негативними соціально-економічними наслідками, зокрема зростанням безробіття та зменшенням рівня зайнятості населення, додатково ускладнюються обмеженнями, викликаними пандемією. У таких умовах особливої актуальності та гостроти набуває проблематика формування якісної й ефективної системи управління зайнятістю населення, яка повинна бути адекватною викликам сучасності та стати запорукою підґрунтя соціально орієнтованої ринкової економіки для розвитку продуктивних сил України та її регіонів. Складний соціально-економічний стан України потребує новітніх, нетрадиційних підходів до вирішення зазначеної наукової проблематики з урахуванням особливостей ринкової економіки, ускладнених пандемією, специфікою перебігу соціально-демографічних процесів і наявних фінансово-економічних ресурсів суб'єктів господарювання всіх рівнів. Усе це зумовлює доцільність наукового дослідження ролі державної служби зайнятості у регулюванні ринку праці та обґрунтування методології визначення рівня зайнятості для розроблення пріоритетних напрямів її розвитку в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблематикою регуляторної політики держави у сфері безробіття та зайнятості населення займалися С.П. Коваль [1], А.С. Пасека [2], М.В. Семикіна, А.С. Пасека [3], О.В. Швець [4] та багато інших. Разом

із тим, сучасні умови вимагають більш ґрунтовного дослідження ролі державної служби зайнятості у регулюванні ринку праці та розроблення новітніх напрямів її розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на велику кількість і різноманітність досліджень політики держави у сфері безробіття та зайнятості населення та проблем її реалізації на практиці, визначення ролі державної служби зайнятості у регулюванні ринку праці та розроблення новітніх напрямів її розвитку недостатньо чітко окреслені. Виходячи із цього, необхідно аналізувати сучасний стан рівня безробіття і зайнятості населення та результати діяльності державної служби зайнятості, проблеми реалізації перспективного світового досвіду в сучасних умовах розвитку науки в її нерозривному взаємозв'язку з економічними реаліями суб'єктів господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у теоретичному узагальненні наукового дослідження ролі державної служби зайнятості у регулюванні ринку праці Харківського регіону та обґрунтуванні методології визначення рівня зайнятості для розроблення пріоритетних напрямів її розвитку в умовах ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державна служба зайнятості України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра соціальної політики України. Її діяльність регламентується Законом України «Про зайнятість населення», прийнятим Верховною Радою в 2013 р. з подальшими змінами і доповненнями [5].

Основні завдання, функції та права служб зайнятості усіх рівнів регламентуються «Положенням про державну службу зайнятості» (Наказ № 41 Міністерства соціальної політики України від 20.01.2015).

Із 1995 р., відповідно до рекомендацій Міжнародної організації праці (МОП), у практику роботи органів державної статистики введено вибіркоче обстеження населення (домогосподарств) із питань економічної активності (з 2019 р. – обстеження робочої сили).

Відповідно до оновлених стандартів, передбачених Резолюцією щодо статистики трудової діяльності, зайнятості та недовикористання робочої сили, яка була прийнята 19-ю Міжнародною конференцією статистиків праці у жовтні 2013 р., за результатами обстеження робочої сили отримуються показники (табл. 1) [6].

Зміни у сучасній методології відбулися лише на рівні теоретичного базису назви показників за збереження у цілому підходів до сутності та складників вибіркового обстеження зайнятості населення.

За даними Державної служби статистики України Харківського регіону, кількість за-

Таблиця 1

Показники обстеження робочої сили

З 2019 р.	До 2019 р.	Сутність показників
Робоча сила	Економічно активне населення	Населення обох статей віком 15 років і старше, яке впродовж обстежуваного тижня забезпечувало пропозицію робочої сили на ринку праці. Зайняті та безробітні в сумі становлять робочу силу
Рівень участі населення в робочій силі	Рівень економічної активності	Визначають як відношення (у відсотках) кількості робочої сили віком 15 років і старше до всього населення зазначеного віку чи населення відповідної соціально-демографічної групи
Зайняті	Зайняті	Це особи, які працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б одну годину за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вираженні, індивідуально (самостійно), в окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві; працювали безкоштовно на підприємстві, у власній справі, що належить будь-кому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності; були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (справу), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин
Неформально зайняті	Неформально зайняті:	Неформальна зайнятість охоплює неформальні робочі місця на підприємствах як формального, так і неформального секторів. Керівні принципи щодо статистичного визначення неформальної зайнятості були прийняті на 17-й Міжнародній конференції статистиків праці у 2003 р. З урахуванням положень цього документа, а також відповідно до Методологічних положень щодо визначення неформальної зайнятості населення, затверджених Наказом Держстату від 23.01.2013 № 16, до неформально зайнятого населення належать: зайняті на підприємствах неформального сектору (незарєстровані самозайняті, роботодавці та їхні наймані працівники, безкоштовно працюючі члени сім'ї тощо); безкоштовно працюючі члени сім'ї на підприємствах формального сектору; наймані працівники, які працюють на неформальних робочих місцях формального сектору (особи, які працювали за усною домовленістю або не мали будь-яких соціальних гарантій, зокрема за них не сплачувався єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; не мали щорічної відпустки; оплачуваного лікарняного).
Безробітні	Безробітні	Особи, які одночасно задовольняють трьома умовами: не мали роботи (прибуткового заняття); впродовж останніх чотирьох тижнів, що передували обстеженню, активно шукали роботу або намагалися організувати власну справу; впродовж найближчих двох тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати або доходу. До категорії безробітних також відносять осіб, які приступають до роботи протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу, чекають відповіді тощо.
Особи, які не входять до складу робочої сили	Економічно неактивне населення)	Особи, які впродовж обстежуваного тижня не відносилися ні до зайнятого, ні до безробітного населення.
Рівень безробіття (за методологією МОП) – відношення (у відсотках) кількості безробітних віком 15 років і старше до робочої сили зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної групи.		
Середня тривалість пошуку роботи надається у вимірі середньої кількості місяців тривалості пошуку роботи на одного безробітного (за методологією МОП). Розрахунок показника здійснюється на основі формули середньої арифметичної зваженої.		

Джерело: систематизовано на основі даних Держкомстату України [6]

йнятого населення Харківського регіону у віці 15–70 років у I кварталі 2021 р. порівняно з I кварталом 2020 р. скоротилася на 88,5 тис осіб та становила 1 169,8 тис осіб. Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років скоротився з 62,4% до 58,7%. Щодо обсягів безробіття (за методологією МОП) кількість безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років у I кварталі 2021 р. порівняно з I кварталом 2020 року зросла на 15,1 тис осіб та становила 90,5 тис осіб [7].

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років зріс із 5,7% до

7,2% робочої сили. Послугами служби зайнятості протягом січня-липня 2021 р. скористалися 147 тис громадян, які шукали роботу, із них 64 тис осіб мали статус зарєстрованого безробітного, що на 0,7% менше, ніж у відповідному періоді минулого року. Допомогу по безробіттю отримували 54 тис осіб, що на 1% більше, ніж протягом січня-липня 2020 р. [7].

Статистика щодо кількості безробітних за статтю, наведена у табл. 2, відображає значні гендерні обмеження осіб жіночої статі майже за всіма професійними групами окрім декількох видів суто «чоловічих» професій, наприклад

таких, як кваліфіковані робітники з інструментом, що ще раз підтверджує гендерну несправедливість щодо працевлаштування жінок, які втратили роботу.

У зв'язку з відомими потрясіннями у сфері виробництва, науки й освіти, що відбувалися в Україні, помітне звуження сфери застосування високих спеціалізованих знань, як наукових, так і виробничо-технічних. Ринкові процеси самі по собі не вимагають таких знань, а, викликаючи спад виробництва, руйнування виробничих зв'язків і багатьох об'єднань, виштовхують не лише працівників, що мають знання і досвід, змушуючи їх виконувати випадкові функції. Таким чином, розтрачується людський, виробничий потенціал, що супроводжується економічними і соціальними втратами країни, послабленням здоров'я і падінням економічної активності кваліфікованої верстви населення [8].

Статистика щодо професій, за якими є найбільша кількість безробітних, наведена у табл. 3, свідчить, що найбільший дефіцит вакансій у сфері торгівлі, а саме «продавець непродовольчих товарів», та у сфері будівництва «робітник з комплексного обслуговування й ремонту будинків». Це професії які не потребують високого рівня кваліфікації та найбільш поширені за попитом у безробітній категорії населення.

На нашу думку, зайнятість населення як об'єкт державного регулювання являє собою

єдність трьох аспектів: сукупність соціально-економічних відносин із приводу участі трудових ресурсів у трудовій діяльності, кількісно-якісних параметрів трудової діяльності та її юридичної форми. Включення правового аспекту аргументовано тим, що тільки в юридичній формі зайнятість стає об'єктом державного регулювання [8].

Сьогодні Державна служба зайнятості України являє собою цілісну систему органів виконавчої влади з трирівневою структурою. До першого (базового) рівня належать районні, міські, міськрайонні, районні в містах центри зайнятості, які надають громадянам послуги відповідно до чинного законодавства про зайнятість населення. До другого рівня відносять регіональні центри зайнятості. Їхня основна функція полягає у здійсненні територіального розподілу трудових ресурсів та участі у розробленні регіональних програм зайнятості відповідно до місцевих особливостей і потреб. До третього (верхнього) рівня відносять Державний центр зайнятості, основне завдання якого полягає у реалізації єдиної політики зайнятості на всій території України, організації заходів соціального захисту, а також сприянні зайнятості незайнятих громадян. Також Державний центр зайнятості відповідає за організаційно-методичне, правове та нормативне забезпечення, створення єдиної інформаційно-довідкової системи, розвиток матеріально-технічної бази

Таблиця 2

**Кількість осіб, які мали статус безробітного, за статтю (за професійними групами),
Харківська область, осіб**

	Січень-липень 2021 р.				Станом на 01.08.2021 р.			
	Жін.	у % до загальної кількості безробітних	Чол.	у % до загальної кількості безробітних	Жін.	у % до загальної кількості безробітних	Чол.	у % до загальної кількості безробітних
Усього	36 339	57,0	27 451	43,0	13 355	63,4	7 707	36,6
з них, за професійними групами:								
Законодавці, вищі держ. службовці, керівники, менеджери	4 984	57,6	3 673	42,4	1 880	58,8	1 320	41,3
Професіонали	4 493	69,9	1 939	30,1	1 791	73,0	663	27,0
Фахівці	5 002	73,8	1 780	26,2	1 888	76,5	581	23,5
Технічні службовці	3 381	86,8	513	13,2	1 203	89,4	142	10,6
Працівники сфери торгівлі та послуг	8 852	72,7	3 320	27,3	3 016	74,8	1 018	25,2
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	2 324	63,7	1 322	36,3	855	72,8	319	27,2
Кваліфіковані робітники з інструментом	2 643	38,5	4 229	61,5	925	45,3	1 115	54,7
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	2 669	22,3	9 307	77,7	1 200	35,0	2 229	65,0
Найпростіші професії та особи без професії	1 991	59,3	1 368	40,7	597	65,1	320	34,9

Джерело: систематизовано на основі даних Держкомстату України [6]

Таблиця 3

**Професії, по яких чисельність безробітних є найбільшою,
Харківська область (ТОП-10)**

ТОП 10	Назва професії	У січні-липні 2021 року			Станом на 1 серпня 2021 року		
		Чисельність безробітних, осіб	Кількість вакансій, одиниць	Дефіцит вакансій (-), дефіцит кадрів (+)	Чисельність безробітних, осіб	Кількість вакансій, одиниць	Дефіцит вакансій (-), дефіцит кадрів (+)
1	Водій автотранспортних засобів	2 807	2 466	-341	513	327	-186
2	Продавець продовольчих товарів	2 674	1 089	-1 585	1 023	165	-858
3	Продавець непродовольчих товарів	2 038	457	-1 581	659	51	-608
4	Тракторист-машиніст сільськогосподарського (лісгосподарського) виробництва	1 896	2 026	130	61	19	-42
5	Охоронник	1 797	562	-1 235	594	68	-526
6	Робітник з комплексного обслуговування й ремонту будинків	1 509	173	-1 336	587	28	-559
7	Бухгалтер	1 337	701	-636	484	82	-402
8	Продавець-консультант	1 129	251	-878	326	69	-257
9	Кухар	994	525	-469	269	103	-166
10	Робітник з комплексного обслуговування сільськогосподарського виробництва	978	406	-572	197	9	-188

Джерело: побудовано на основі даних Держкомстату України [6]

служби зайнятості, здійснює підготовку кадрів усіх рівнів. Окрім того, він відповідає за міжнародні зв'язки, раціональне використання коштів Фонду зайнятості населення [9].

Детальний аналіз показників ефективності діяльності державних служб зайнятості було здійснено В. Корбанезе. На думку дослідника, під час оцінки ефективності діяльності державних служб зайнятості (ДСЗ) увагу слід приділяти як якісним, так і кількісним показникам, адже вони допомагають службі відстежувати, як конкретні стратегії програми та дії впливають на ринок праці. Джерелом даних для формування показників попиту є реєстр ДСЗ (безробітні особи та підприємства, що розміщують оголошення про вакансії). Кількісні показники, на основі яких може здійснюватися оцінка ефективності функціонування органів служби зайнятості на різних рівнях, можна поділити на чотири групи: відсоток безробітних клієнтів, зареєстрованих на кінець періоду; відсоток клієнтів-підприємств, що розмістили оголошення про вакансії, на кінець періоду; збільшення/зменшення (у відсотках) ступеню використання послуг ДСЗ клієнтами; зменшення кількості безробітних клієнтів по типах виходу. Ці кількісні дані слід представляти щомісячно, щоквартально або щорічно [10].

Показники діяльності служби зайнятості Харківської області за 2020–2021 рр. наведено в табл. 4.

У січні-липні 2021 р. роботодавці проінформували центри зайнятості області про наявність 33,0 тис вакансій, що на 20% менше, ніж у січні-липні 2020 р. Структура вакансій за вида-

ми економічної діяльності була такою: 22,7% вакансій пропонувалося у сільському, лісовому господарстві, 17,4% – на підприємствах переробної промисловості, 14,8% – в оптовій та роздрібній торгівлі, на транспорті – 8,4%, 7,9% – у сфері державного управління.

У професійному розрізі найбільше вакансій пропонувалося для працевлаштування: робітників з обслуговування, експлуатації устаткування та машин (23,6%), кваліфікованих робітників з інструментом (14,2%), працівників найпростіших професій (13,9%), працівників сфери торгівлі та послуг (12,8%), професіоналів (11,9%).

Станом на 1 серпня 2021 р. кількість актуальних вакансій, заявлених роботодавцями до служби зайнятості області, становила 6,3 тис од., що майже на 50% більше, ніж на відповідну дату минулого року. За видами економічної діяльності більшість вакансій налічувалася в переробній промисловості (23,6%), на підприємствах оптової, роздрібної торгівлі (19,1%), на транспорті (15,3%), в освіті (10,6%), охороні здоров'я (5,9%), будівництві (4,7%) та сільському господарстві (3,3%).

За професійними групами найбільший попит роботодавців спостерігався на кваліфікованих робітників з інструментом – 22,9% усіх поданих вакансій (муляр, електромонтер, слюсар-ремонтник, монтер колії, електрогазозварник, слюсар-сантехнік, слюсар-ремонтник із ремонту колісних транспортних засобів); робітників з обслуговування, експлуатації устаткування та машин – 17,4% (водій автотранспортних засобів, тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва, водій тролейбуса, трамвая, фрезе-

Таблиця 4

Показники діяльності служби зайнятості Харківської області у січні-липні 2020–2021 рр.

Показник	Січень-липень		Зміна значення	
	2020 р.	2021 р.	%	+(-) тис. осіб
Усього отримували послуги, тис осіб	148,2	147,1	99,3	-1,1
із них мали статус безробітного, тис осіб	64,2	63,8	99,3	-0,4
Усього отримали роботу (у т. ч. до набуття статусу безробітного), тис осіб	29,4	23,0	78,1	-6,5
Працевлаштовано безробітних, тис осіб	17,3	19,1	110,4	1,8
Працевлаштовано шляхом одноразової виплати допомоги по безробіттю, осіб	29	11	37,9	-18
Працевлаштовано компенсацією витрат роботодавцю єдиного внеску, осіб	538	92	17,1	-446
Проходили професійне навчання безробітні, тис осіб	7,0	6,4	91,8	-0,6
із них у ЦПТО, тис осіб	4,9	4,6	94,1	-0,3
Отримали ваучер на навчання, осіб	120	49	40,8	-71,0
Усього брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру, тис осіб	8,4	7,4	87,8	-1,0
Кількість осіб, охоплених профорієнтаційними послугами, тис осіб	83,1	89,9	108,2	6,8
із них безробітних, тис осіб	52,8	55,7	105,4	2,9
Отримували допомогу по безробіттю, тис осіб	53,2	54,0	101,4	0,8
Кількість роботодавців, які надали інформацію про вакансії, тис од.	9,9	7,7	77,6	-2,2
Кількість вакансій, тис од.	41,2	33,0	80,0	-8,2
Станом на дату:				
Показник	на 01 серпня		зміна значення	
	2020 р.	2021 р.	%	+ (-) тис. осіб
Усього отримували послуги, тис осіб	110,8	98,5	88,9	-12,3
із них мали статус безробітного, тис осіб	35,4	21,1	59,4	-14,4
Отримували допомогу по безробіттю, тис осіб	29,2	17,0	58,2	-12,2
Кількість вакансій по формі З-ПН, тис од.	4,2	6,3	149,8	2,1
Середній розмір заробітної плати у вакансіях, грн	6 545	8 069	123,3	+ 1524 грн.
Кількість безробітних на одну вакансію, осіб	8	3	- 5 осіб	

рувальник, дорожній робітник, токарь оператор верстатів із програмним керуванням); професіоналів – 16,0% (провізор, спеціаліст державної служби, вчитель, економіст, інженер-технолог, інженер-конструктор, інженер-електронщик, інспектор (пенітенціарна служба)) практичний психолог; фахівців – 12,6% (фармацевт, бухгалтер, сестра медична, вихователь, електромеханік, майстер виробничого навчання); некваліфікованих працівників – 12,5% (прибиральник, дворник, підсобний робітник, вантажник, станційний робітник, комірник, укладальник-пакувальник); працівників сфери торгівлі та послуг – 11,6% (продавець, кухар, охоронець, кондуктор громадського транспорту).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З огляду на зазначену проблематику, формування стратегії розвитку ролі державної служби зайнятості у регулюванні ринку праці на етапі акумулювання сил для значного зростання після виходу з пандемічної кризи необхід-

но переорієнтувати свої зусилля на внутрішні проблеми, для чого доцільно розробити напрями запровадження системи тайм-менеджменту, який потребує додаткових знань та вмінь персоналу, запровадити систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів на принципах професійної компетенції. Необхідне також обов'язкове запровадження електронних інформаційних та автоматизованих систем для розширення потенціалу професійної мобільності кадрів, використання сучасних соціально-технічних засобів для інституалізації переходу від жорсткої класифікації професій до впровадження гнучкої системи підготовки та перепідготовки кадрів. На підставі викладеного можна зробити висновок, що роль державної служби зайнятості у регулюванні ринку праці України є системоутворюючою та вирішальною, який повинен розвиватися з урахуванням накопиченого світового досвіду, використання якого за умови адаптації до українських умов дасть змогу підвищити його ефективність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коваль С.П. Ринок праці України в умовах Євроінтеграції. *Економічний вісник університету*. 2018. № 37/1. С. 295–302.
 2. Пасєка А.С. Ринок праці та його розвиток: гносеологічний аналіз. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2016. Вип. 30. С. 154–161.
 3. Семикіна М.В., Пасєка А.С. Ринок праці України: тенденції та особливості розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 5. Т. 1. С. 165–170.
 4. Швець О.В. Безробіття в Україні: причинно-наслідковий вектор дослідження. *Віснєва*. 2019. № 2. С. 190–198.
 5. Закон України «Про зайнятість населення» від 01.03.1991 № 803-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 14. Ст. 170.
 6. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.10.2021).
 7. Сайт Харківської обласної державної адміністрації. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/nove-polozhennya-pro-derzhavnu-sluzhbu-zajnyatosti/> (дата звернення: 02.10.2021).
 8. Ковач В.О. Основні напрямки регулювання державної політики у сфері зайнятості населення. *Державне управління: удосконалення та розвиток* 2020. № 4. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.4.50 (дата звернення: 02.10.2021).
 9. Чернега А.Л. Структура, основні цілі, функції та аналіз показників ефективності функціонування органів служби зайнятості на різних рівнях. *Бионика интеллекта*. 2016. № 1(86). С. 125–129.
 10. Корбанезе В. Основні принципи моніторингу ефективності послуг і програм зайнятості, орієнтованих на клієнтів державної служби зайнятості України. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Київ : МБП, 2011.
-
- REFERENCES:**
1. Kovalj S.P. (2018) Rynok praci Ukrainy v umovakh Jevrointehgraciji [The labor market of Ukraine in the conditions of European integration]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, no. 37/1, pp. 295–302. (in Ukrainian)
 2. Pasjeka A.S. (2016) Rynok praci ta jogho rozvytok: ghnoseologichnyj analiz [Labor market and its development: epistemological analysis]. *Naukovi praci Kirovogradskogo nacionalnogho tekhnichnogho universytetu*, vol. 30, pp. 154–161. (in Ukrainian)
 3. Semykina M.V., Pasjeka A.S. (2016) Rynok praci Ukrainy: tendenciji ta osoblyvosti rozvytku [The labor market of Ukraine: trends and features of development]. *Visnyk Khmelnyckogho nacionalnogho universytetu*, no. 5, t. 1, pp. 165–170. (in Ukrainian)
 4. Shvecj O.V. (2019) Bezrobittja v Ukraini: prychnyno-naslidkovyj vektor doslidzhennja [Unemployment in Ukraine: a causal vector of research]. *Visnva*, no. 2, pp. 190–198. (in Ukrainian)
 5. Zakon Ukrainy «Pro zajnjatistj naselennja» (1991) vid 01.03.1991 r. [Law of Ukraine «On Employment»]. *Visnyk Ljvivskogho universytetu. Serija «Mizhnarodni vidnosyny»*, no. 34, pp. 292–300. (in Ukrainian)
 6. Sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 02 October 2021). (in Ukrainian)
 7. Sajt Kharkivskojki oblasnoi derzhavnoi administraci [Website of the Kharkiv Regional State Administration]. Available at: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/nove-polozhennya-pro-derzhavnu-sluzhbu-zajnyatosti/> (accessed 02 October 2021). (in Ukrainian)
 8. Kovach V.O. (2020) Osnovni naprjamky reghuljuvannja derzhavnoi polityky u sferi zajnjatosti naselennja [The main directions of regulation of state policy in the field of employment]. *Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvytok Elektronyj resurs*, no. 4. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.4.50 (accessed 02 October 2021). (in Ukrainian)
 9. Chernegha A.L. (2016) Struktura, osnovni cili, funkciji ta analiz pokaznykiv efektyvnosti funkcionuvannja orghaniv sluzhby zajnjatosti na riznykh rivnjakh [Structure, main goals, functions and analysis of indicators of efficiency of functioning of employment service bodies at different levels]. *Byonyka yntellekta*, no. 1(86), pp.125–129. (in Ukrainian)
 10. Korbaneze V. (2011) Osnovni pryncypy monitorynghu efektyvnosti poslugh i prohram zajnjatosti, orijentovanykh na kljektiv derzhavnoi sluzhby zajnjatosti Ukrainy [Basic principles of monitoring the effectiveness of employment services and programs aimed at clients of the state employment service of Ukraine]. *Ghrupa tekhnichnoi pidtrymky z pytanj ghidnoji praci ta Bjuro MOP dlja krajin Centraljnoji ta Skhidnoji Jevropy*. Kyiv: MBP. (in Ukrainian)

СЕКЦІЯ 5 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.743:336.717.18

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-20>**Деркач Ю.Б.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи**Одеського національного економічного університету***Derkach Julia***Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Banking
Odessa National University of Economics*

УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

MANAGEMENT OF FOREIGN CURRENCY ACTIVITY OF BANKS UNDER THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сучасну валютну діяльність банківських установ в умовах невизначеності, що означає функціонування в економічному середовищі, яке постійно змінюється та ускладнюється під впливом великої кількості факторів, які важко прогнозувати. Наслідком впливу невизначеності на валютний ринок є різкі коливання валютних курсів. Неврахування банками впливу зазначених факторів сприяє зростанню рівня ризиків та непрогнозованого погіршення фінансових результатів. Відповідно до результатів ретроспективного аналізу валютного ринку, запропоновано створити систему прийняття управлінських рішень у банківській установі на основі адаптивної моделі. Така система повинна складатися з превентивних та реактивних заходів. Якщо ці заходи не діють, банку варто змінити валютну стратегію.

Ключові слова: валютний ризик, валютний курс, стратегія, система, управління.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена современная валютная деятельность банковских учреждений в условиях неопределенности, что означает функционирование в экономической среде, которая постоянно меняется под влиянием большого количества сложно прогнозируемых факторов. Следствием влияния неопределенности на валютный рынок являются резкие колебания валютных курсов. Отсутствие учета банками влияния указанных факторов способствует росту уровня рисков и не прогнозированного ухудшения финансовых результатов. Согласно результатам ретроспективного анализа валютного рынка, предложено создать систему принятия управленческих решений в банковском учреждении на основе адаптивной модели. Такая система должна состоять из превентивных и реактивных мер. Если эти меры не действуют, банку стоит изменить свою валютную стратегию.

Ключевые слова: валютный риск, валютный курс, стратегия, система, управление.

ANNOTATION

The current foreign exchange activity of the bank takes place in conditions of economic uncertainty. Uncertainty means functioning in an economic environment that is constantly changing and complicated by a large number of factors. These factors are difficult to predict. The effect of uncertainty on the foreign exchange market is

a consequence of sharp fluctuations in exchange rates. Currency fluctuations provoke an increase in the level of risks and unpredictable changes in financial results in banks. Therefore, managing the foreign exchange activities of banks is a complex process and requires financial managers to make effective management decisions. It is established that the state of the foreign exchange market determines the conditions of banks in it. A retrospective analysis of the dynamics of the foreign exchange market of Ukraine was conducted. In 2014–2015, the foreign exchange market developed under the influence of destructive factors. During this period, the hryvnia exchange rate devalued. Therefore, the NBU has applied a number of administrative measures. In 2016, the process of stabilizing the hryvnia against the US dollar began. In 2018–2019, the hryvnia exchange rate strengthened. However, the COVID-19 pandemic has changed trends in global commodity and financial markets. The influence of these factors changed the exchange rate trend in the foreign exchange market in Ukraine. The hryvnia devalued against the US dollar in 2020. In 2021, the exchange rate gradually stabilized. It is established that failure of banks to take into account the influence of these factors contributes to the growth of risks and deterioration of financial results. Therefore, it is important to create a system of management decisions in conditions of uncertainty. Such a system should consist of preventive and reactive measures. Preventive measures include the development and implementation of a set of solutions that will prevent possible threats. Reactive measures are formed when problems arise. These measures are formed at the expense of internal reserves and/or attraction of resources from external sources. If these measures do not work, the bank must change its currency strategy.

Key words: currency risk, exchange rate, strategy, system, management.

Постановка проблеми. Сучасна валютна діяльність банку відбувається в умовах економічної невизначеності. Невизначеність означає функціонування в економічному середовищі, що постійно змінюється та ускладнюється під впливом великої кількості факторів, які важко прогнозувати. Наслідком впливу невизначеності на валютний ринок є різкі коливання валютних курсів, які провокують зростання рівня ризиків та непрогнозованих змін фінансових результатів

у банківських установах. Саме тому управління валютною діяльністю банків є складним процесом, що потребує від фінансових менеджерів прийняття ефективних управлінських рішень з урахуванням зовнішніх викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним засадам та практичним аспектам діяльності банків на валютному ринку присвячені наукові праці зарубіжних учених, таких як Р. Дорнбуш, М.В. Енг, Ф. Мишкін, М. Пейро, К. Редхед, Дж. Сінкі, С. Фишер, Р. Шмалензі.

Серед вітчизняних науковців напрацювання у цьому напрямку мають Я. Белінська, О. Береславська, Н. Божидарніка, О. Дзюблюк, В. Делас, В. Козюк, Л. Примостка, В. Шелудько.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз наукових праць дає змогу стверджувати, що недостатньо розробленими залишаються положення управління діяльністю банків на валютному ринку в умовах невизначеності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасних підходів до управління діяльністю банків на валютному ринку в умовах невизначеності. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань, як уточнення поняття «невизначеність», визначення чинників, що впливають на валютну діяльність банку, аналіз стану валютного ринку, визначення ефективних методів управління діяльністю банку на валютному ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сдино розуміння терміна «невизначеність» серед науковців не існує. Зазвичай під поняттям «невизначеність» розуміється неповнота або відсутність інформації про що-небудь. Невизначеність – це недостатність інформації про те, що станеться в майбутньому.

Перші дослідження щодо цього явища було зроблено у середині минулого століття. Так, Ф. Найт під невизначеністю розумів «відсутність розподілення ймовірностей та відповідних результатів, яку не треба усувати, адже вона є умовою отримання прибутків» [1].

Протилежної точки зору дотримувався Дж. Кейнс, зазначаючи, що «майбутнє не підлягає пізнанню, оскільки частина інформації не створена. Невизначеність приводить до збільшення циклічних хвиль та є зломом для економіки, відповідно, підлягає усуненню» [2]. Відповідно, невизначеність, з одного боку, формується під впливом факторів, які важко спрогнозувати, з іншого, сприяє виникненню як сприятливих, так і негативних подій.

Г. Коломієць розглядає поняття господарської невизначеності як певний стан відносин між суб'єктами господарювання в умовах багатоваріантного розвитку господарської ситуації, докладна інформація про які відсутня [3]. На нашу думку, невизначеність на валютному ринку формує вплив низки факторів, значна

кількість яких генерується зовнішнім та внутрішнім щодо нього середовищем, а також має як позитивний, так і негативний вплив. Причинами цього явища є неповнота та асиметрія інформації.

Ретроспективний аналіз динаміки розвитку валютного ринку України свідчить про те, що у 2014–2015 рр. він розвивався під впливом деструктивних факторів, що привели до посилення девальваційного тиску на курс національної валюти та спричинили вжиття комплексу антикризових заходів НБУ економічного та адміністративного характеру.

У 2016 р. розпочався процес стабілізації курсу гривні з поступовою її ревальвациєю у 2019 р., що відбувалося не в останню чергу під впливом впровадження валютної лібералізації відповідно до Закону «Про валюту та валютні операції» від 21 червня 2018 р.

Втім, пандемія COVID-19 та впровадження локдауну змінили тенденції на світових товарних і фінансових ринках, а також спричинили їх безпрецедентне падіння. Вплив цих факторів змінив курсовий тренд на валютному ринку всередині країни, гривня девальвувала відносно долара протягом другого кварталу 2020 р. У другій половині 2020 р. та 2021 р. валютний курс поступово стабілізувався (табл. 1).

Неврахування банками впливу зазначених факторів сприяє зростанню рівня ризиків та непрогнозованого погіршення фінансових результатів, а також зростанню загрози втрати фінансової стійкості. Базуючись на розробках науковців у контексті теми дослідження, вважаємо, що в умовах непередбачуваних змін зовнішнього середовища необхідно мати узгоджену з цілями діяльності банку на валютному ринку та адекватну його потенціалу систему прийняття управлінських рішень. Відповідно, процес управління діяльністю банків у цьому сегменті фінансового ринку повинен набути характеру адаптивності.

Загалом стабілізаційні заходи в умовах невизначеності можуть використовуватись у таких напрямках:

- ігнорування, тобто майбутній світ уявляється структурно незмінним (чи несуттєво змінним) порівняно з теперішнім, тому інструменти ті ж самі, що й під час повної визначеності, відповідно, реагування відбувається на події, що відбулися;

- прогнозування майбутнього, тобто на основі використання прогнозової моделі, яка дає змогу робити коротко- та середньострокові прогнози, отже, аналізувати майбутні наслідки екзогенних шоків та політичних рішень.

Неврахування банками впливу зазначених факторів сприяє зростанню рівня ризиків та непрогнозованого погіршення фінансових результатів. Узагальнивши розробки науковців, що присвячені проблемам діяльності банків на валютному ринку та банківському ризик-менеджменту, пропонуємо використовувати модель

Таблиця 1

Ключові тенденції розвитку валютного ринку України за 2014–2021 рр.

Період	Фактори впливу	Тенденції валютного ринку		Заходи НБУ
		готівковий	безготівковий	
2014–2015 рр.	Високі політичні та соціальні ризики через війну на сході; падіння ВВП, зменшення іноземних інвестицій, значні витрати на обслуговування зовнішнього боргу, різке скорочення ЗВР.	Значне переважання попиту над пропозицією іноземних валют обумовило суттєве зростання курсів іноземних валют.	Переважання попиту над пропозицією, зростання готівкових курсів, поява «чорного валютного ринку».	Валютні інтервенції; перехід до плаваючого курсу, посилення регуляції, модифікація монетарної політики.
2016–2018 рр.	Стабілізація виробництва, поступове зростання ВВП, ЗВР, скорочення темпів інфляції, значні витрати на обслуговування зовнішнього боргу.	Стабілізація валютного курсу, переважання пропозиції валюти над її попитом на готівковому ринку.	Стабілізація валютного курсу, переважання пропозиції валюти над її попитом.	Скорочення адміністративних заходів на валютному ринку, збільшення облікової ставки.
2019–2020 (початок) рр.	Помірне зростання ВВП, досягнення показників інфляції у межах цільового рівня, зростання ЗВР, значні витрати на обслуговування державного боргу.	Суттєве укріплення гривні на тлі ревальвації, переважання пропозиції валюти над її попитом на готівковому ринку.	Суттєве укріплення гривні, переважання пропозиції валюти над її попитом.	Лібералізація валютного ринку відповідно до Закону «Про валюту і валютні операції».
2020 (друга половина) – 2021 рр.	Різке скорочення ВВП, досягнення показників інфляції у межах цільового рівня, значні витрати на обслуговування державного боргу.	Девальвація національної валюти щодо іноземної з поступовою стабілізацією.	Девальвація гривні, нетривала активізація «чорного валютного ринку» з поступовою стабілізацією.	Триває вжиття заходів з валютної лібералізації в умовах плаваючого валютного курсу.

Джерело: систематизовано за матеріалами [4]

управління діяльністю банку на валютному ринку в умовах невизначеності, представлену на рис. 1.

Призначенням адаптивної моделі є моніторинг та діагностування зовнішнього середовища, а також фіксація відхилень у ньому; визначення наявності впливу виявлених трансформацій у зовнішньому середовищі на діяльність банку на валютному ринку; визначення взаємозв'язку виявлених трансформацій та стану внутрішнього середовища задля оцінювання впливу на ключові фактори діяльності банку на валютному ринку; коригування за необхідності валютної стратегії, окремих цілей та планових показників діяльності на валютному ринку внаслідок деструктивного впливу трансформацій зовнішнього середовища, кон'юнктури валютного ринку та з урахуванням внутрішнього стану банку; розроблення оперативних управлінських рішень щодо регулювання параметрів діяльності банку на валютному ринку відповідно до цілей та показників, визначених його валютною стратегією на основі превентивних та реактивних заходів; оцінювання та контроль реалізації плану необхідних заходів.

Згідно з рис. 1, у представлену модель вбудовані превентивні та реактивні заходи подолання негативного впливу факторів на валютну діяльність банку. Превентивні заходи передбачають використання інструментів на основі

оперативного реагування на потенційні трансформації зовнішнього середовища шляхом розроблення та реалізації комплексу рішень, що забезпечать попередження можливих загроз. Алгоритм вжиття превентивних заходів базується на результатах прогнозування зовнішнього макросередовища та стану валютного ринку, оцінювання здатності банку нівелювати виявлені загрози з урахуванням наявного ресурсного потенціалу та ефективності управління ним. Пропонуємо як превентивні заходи використовувати такі інструменти, як диверсифікація валютного портфеля, лімітування, трансфертне ціноутворення, хеджування, реінжиніринг бізнес-процесів, резервування та страхування.

Реактивні заходи доцільно використовувати під час виникнення проблем у функціонуванні банку шляхом розроблення та реалізації комплексу рішень, які забезпечать усунення наявних негативних відхилень у діяльності банку на валютному ринку за рахунок внутрішніх резервів та/або залучення ресурсів із зовнішніх джерел. Цілком зрозуміло, що чим більшим буде перелік превентивних інструментів, тим більш стійкими конкурентні позиції він зможе зайняти на окремих його сегментах без загрози втрати фінансової стійкості. Вибір реактивних заходів або їх комбінування має визначатись і як необхідність відновлення фінансової стійкості банку в найближчій перспективі, і як форму-

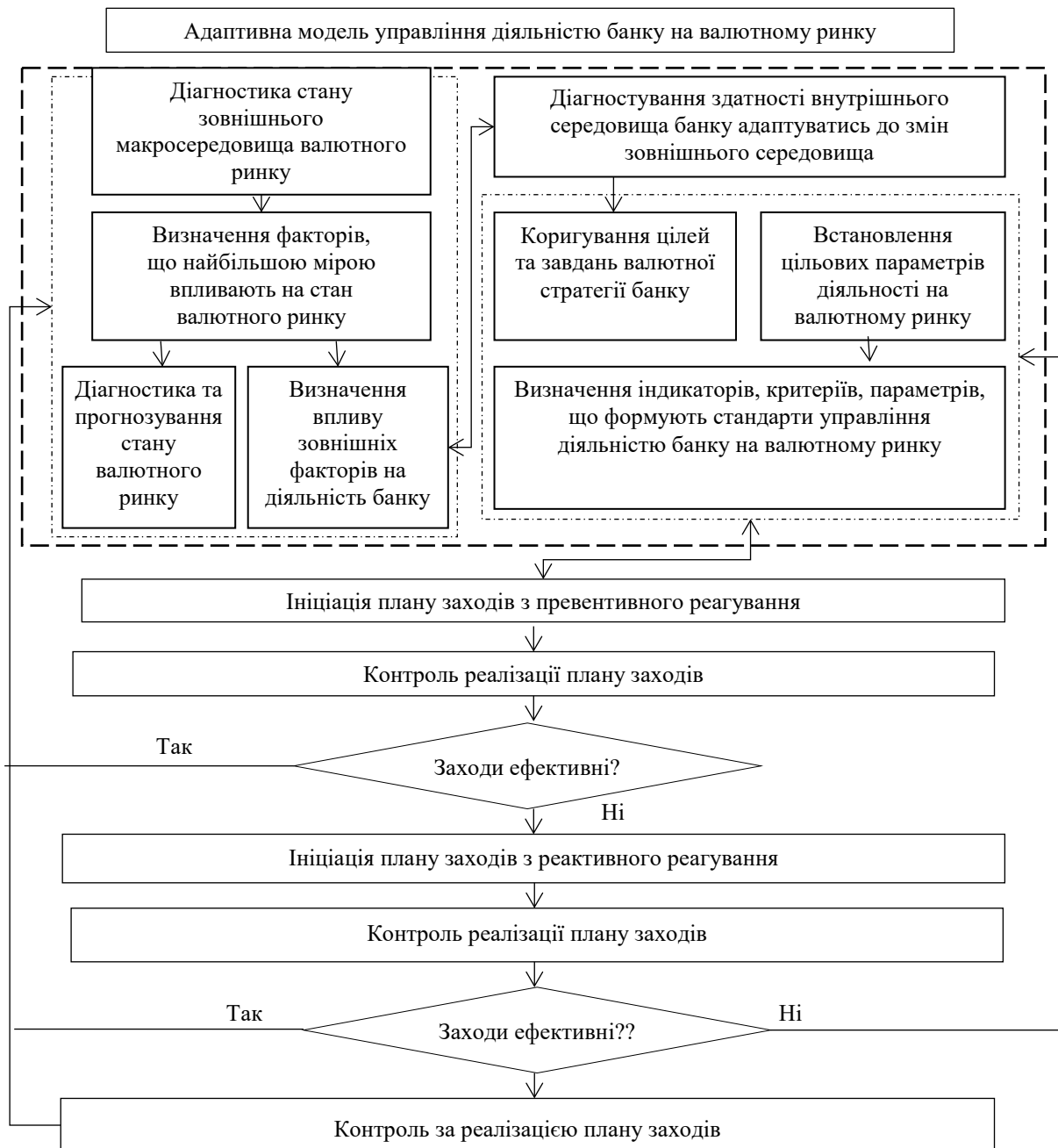

Рис. 1. Адаптивна модель управління діяльністю банку на валютному ринку

Джерело: систематизовано за матеріалами [5; 6; 7]

вання підґрунтя для забезпечення зростання в довгостроковій перспективі.

Якщо результати проведеного аналізу свідчать про те, що досягнення цільових параметрів в умовах прогнозованих трансформацій зовнішнього середовища є неможливим або недоцільним, то необхідним є коригування валютної стратегії банку, що забезпечить нівелювання негативних тенденцій. Характеристика різноспрямованих валютних стратегій представлена в табл. 2.

За результатами проведеного дослідження пропонуємо банкам в умовах невизначеності використовувати адаптивну модель управлін-

ня діяльністю на валютному ринку. Зазначена модель являє собою специфічний алгоритм, що складається зі структурованих, ітераційних, орієнтованих на об'єкт управлінських впливів, спрямованих на забезпечення досягнення цілей, установлених валютною стратегією банку, на основі вжиття превентивних та/або реактивних заходів реагування на потенційні трансформації зовнішнього середовища.

Висновки. Валютний ринок України у 2014–2021 рр. функціонував в умовах невизначеності. Вплив низки факторів у 2014–2016 рр. привів до посилення девальваційного тиску на курс національної валюти та спричинив вжиття

Таблиця 2

Характеристика валютних стратегій банку

Ознака	Назва стратегії		
	стратегія скорочення	стратегія обмеженого зростання	стратегія зростання
Мета	Адаптація до зовнішнього середовища, скорочення валютної діяльності.	Підтримка масштабів валютної діяльності на досягнутому рівні.	Використання можливостей зовнішнього середовища для нарощування діяльності.
Момент запровадження	Значні загрози зовнішнього середовища (валютна криза)	Помірно високі загрози зовнішнього середовища (можливість валютної кризи).	Нормальні умови зовнішнього середовища.
Заходи	Вихід із ризикових сегментів ринку.	Обмежене зростання обсягу валютних операцій.	Входження в нові ризикові сегменти валютного ринку.
	Зміна обсягу та структури валютної позиції для мінімізації рівня валютного ризику.	Обсяг та структура валютної позиції не змінюються.	Збільшення обсягу та ускладнення структури валютної позиції.
	Зменшення ризик-апетиту та толерантності до ризиків до мінімального рівня.	Ризик-апетит та толерантність до ризиків на поміркованому рівні.	Ризик-апетит та толерантність до ризиків на високому рівні.
	Скорочення лімітів ризиків.	Розмір та структура лімітів ризиків не змінюється.	Збільшення розміру лімітів ризику.
	Докапіталізація обов'язкова.	Докапіталізація необов'язкова.	Докапіталізація визначається залежно від загального рівня ризику.
Режим	Антикризовий режим.	Режим підвищеної готовності.	Режим діяльності в нормальних умовах.

Джерело: систематизовано за матеріалами [5; 6; 7]

комплексу антикризових заходів НБУ. Період 2017–2019 рр. характеризуються стабілізацією валютного курсу з поступовим укріпленням. Курсові тренди 2020–2021 рр. сформувались під впливом пандемії COVID-19 та впровадження локдауну, а також привели до знецінення гривні. Відповідно, накопичені внутрішні валютні дисбаланси та агресивні трансформації зовнішнього середовища валютного ринку потребують удосконалення системи управління діяльністю банку на валютному ринку. Пропонуємо використовувати адаптивну модель, що включає вжиття превентивних та реактивних заходів. Якщо ж результати аналізу свідчать про те, що досягнення цільових параметрів в умовах прогнозованих трансформацій зовнішнього середовища є неможливим, тоді необхідно коригувати валютну стратегію банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль. Москва : Дело, 2003. 233 с.
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Прогресс, 1978. 321 с.
3. Коломієць Г. Невизначеність: деструктивний чи конструктивний феномен господарської системи. 2005. № 3. С. 226–233.

4. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 08.10.2021).
5. Делас В. Банківська діяльність на валютному ринку України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Київ, 2011. 273 с.
6. Ребрик М. Управління валютним ризиком банку : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Суми, 2011. 276 с.
7. Прогнозування та хеджування фінансових ризиків : монографія / за ред. Л. Примостки та ін. Київ : КНЕУ, 2014. 424 с.

REFERENCES:

1. Nayt F. (2003) Risk, neopredelennost' i pribyl'. Moscow: Delo, 233 p.
2. Keynes Dzh.M. (1978) Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg. Moscow: Progress, 321 p.
3. Kolomijecj Gh. (2005) Nevyznachenistj: destruktivnyj chy konstruktivnyj fenomen ghospodarsjkoji systemy. No. 3, pp. 226–233.
4. Oficijnyj sajт Nacionaljnogho Banku Ukrajinj. Available at: <http://www.bank.gov.ua> (accessed 08 October 2021).
5. Delas V. (2011) Bankivskja dijalnistj na valjutnomu rjnku Ukrainj: dys. kand. ekonom. nauk: 08.00.08. Kyiv, 273 p.
6. Rebyrk M. (2011) Upravlinnja valjutnym ryzikom banku: dys. kand. ekonom. nauk: 08.00.08. Sumy, 276 p.
7. Proghnozuvannja ta khedzhuvannja finansovykh ryzikov: monoghrafija (2014) / za red. L. Prymostky ta in. Kyiv: KNEU, 424 p.

УДК 336.71

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-21>**Ільчук П.Г.***доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри технологій управління
Національного університету «Львівська політехніка»***Коць О.О.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»***Кузик Н.В.***студентка
Національного університету «Львівська політехніка»***Pchuk Pavlo***Doctor of Economics (ScD), Professor,
Head at the Department of Management Technologies
Lviv Polytechnic National University***Kots Olha***Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University***Kuzyk Nastia***Student
Lviv Polytechnic National University*

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ COVID-19 НА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ

EXPLORING THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC CRISIS ON THE UKRAINIAN BANKS' ACTIVITIES

АНОТАЦІЯ

У статті виконано дослідження впливу пандемічної кризи 2020 р. на динаміку показників українських банків. Доведено, що підтримання стабільної роботи банків у період кризи є необхідною умовою фінансової стабільності в країні. Рекомендовано розрізняти позитивний та негативний вплив пандемічної кризи на діяльність банків. Результати дослідження дали змогу ідентифікувати негативний вплив COVID-19 на діяльність українських банків у розрізі показників ефективності та позитивний вплив у розрізі показників капіталізації та організації бізнесу. Основною перевагою для банків стала необхідність населення у них як учасниках фінансового ринку, що зумовило стрімкий розвиток інструментів дистанційного обслуговування клієнтів та діджиталізації окремих бізнес-процесів. З огляду на практично незмінну кількість банків, що функціонують в Україні впродовж 2020–2021 рр., COVID-19 не став причиною їхньої відмови від господарювання та виходу з ринку.

Ключові слова: банк, криза, COVID-19, динаміка показників, вплив.

АННОТАЦИЯ

В статье выполнено исследование влияния пандемического кризиса 2020 г. на динамику показателей украинских банков. Доказано, что поддержание стабильной работы банков в период кризиса является необходимым условием финансовой стабильности в стране. Рекомендовано различать позитивное и негативное влияние пандемического кризиса на деятельность банков. Результаты исследования позволили идентифицировать негативное влияние COVID-19 на деятельность украинских банков в разрезе показателей эффективности и положительное влияние в разрезе показателей капитализации и организации бизнеса. Основным преимуществом для банков стала необходимость населения в них как участниках

финансового рынка, что обусловило стремительное развитие инструментов дистанционного обслуживания клиентов и диджитализации отдельных бизнес-процессов. С учетом практически неизменного количества банков, функционирующих в Украине в течение 2020–2021 гг., COVID-19 не стал причиной их отказа от хозяйствования и выхода с рынка.

Ключевые слова: банк, кризис, COVID-19, динамика показателей, влияние.

ANNOTATION

The COVID-19 pandemic crisis impact has become an integral part of changes in the economy in general and businesses entities' activities in particular. Banks are no exception. The article examines the impact of the pandemic crisis on the dynamics of Ukrainian banks' indices. Maintaining stable banks' activity during the crisis is a necessary condition for financial stability in the country. The results of the analysis of the scientific literature showed that the spread of the COVID-19 pandemic has a statistically significant negative impact on the credit risk of the banking sector, profitability, and solvency of banks. Banks have enough funds to support a sustainable economy but do not want to take credit risk. The study results also showed a reduction in lending to the economy, despite a set of measures to stimulate lending implemented by the state. The analysis of theoretical approaches to identifying the impact of the COVID-19 pandemic crisis on the activities of Ukrainian banks has shown that there is no single understanding and interpretation of such impact in the scientific literature. It is recommended to distinguish between the positive and negative impacts of the pandemic crisis on the banks' activities. The study results made it possible to identify the negative impact of COVID-19 on the activities of Ukrainian banks in terms of efficiency indicators and the positive impact – in terms of capitalization and business organization. The main advantage for banks was their need as participants in the

financial market, which led to the rapid development of tools for remote customer service and digitalization of individual business processes. Given the virtually unchanged number of banks operating in Ukraine during 2020–2021, COVID-19 was not the reason for their refusal to work and exit the market. Maintaining the positive dynamics of most performance indicators by Ukrainian banks became possible due to the significant financial strength formed in the pre-crisis year. Given the low inflation and a significant reduction in interest rates on loans, the COVID-19 pandemic did not significantly negatively impact Ukrainian banks. Banks, in general, have proved to be quite resilient to this crisis.

Key words: bank, crisis, COVID-19, dynamics of indicators, influence.

Постановка проблеми. Пандемічна криза 2020 р. змінила умови ведення бізнесу для усіх суб'єктів господарювання. Багатьом з них довелося відмовитися від подальшого господарювання у зв'язку з неможливістю адаптувати свою діяльність та проактивно реагувати на зміни бізнес-середовища. Проте якщо закриття кафе, ресторанів, магазинів провокує зміни у виборі контрагентів, то закриття банків може стати причиною руйнації банківської системи країни загалом і зумовити потребу реорганізації фінансової системи та здійснення грошової реформи, тому підтримання роботи банків у кризові періоди є необхідним загальнодержавним завданням, яке реалізує Національний банк України (НБУ).

НБУ у «Звіті про фінансову стабільність» [1] стверджує, що банки виявилися стійкими до пандемічної кризи. Банки розпочали 2020 р. зі значним запасом капіталу, що забезпечував їм належну стійкість до несприятливих подій. Депозитні корпорації швидко пристосувалися до нових умов роботи та продовжували кредитувати економіку. Зокрема, банки брали участь у реалізації державних програм підтримки малого бізнесу та надавали необхідні економіці кредитні ресурси. За даними Громадської організації «Центр прикладних досліджень» [2], відпливи коштів фізичних осіб на початку карантину були короткостроковим, кредитування уповільнилось, спостерігалось зниження платоспроможності й погіршення споживчих настроїв населення, що негативно позначилися на кредитному попиті, а ключові загрози, які постають перед банківським сектором, – це скорочення попиту на банківські послуги та зниження якості кредитів.

Проте цікавим є дослідження динаміки показників діяльності банків задля виявлення того, чи вплинув COVID-19 на результати їхньої роботи, а також чи готовими були українські банки до нової кризи, причинами якої були абсолютно неочікувані чинники, а проявами – локдаун та карантинні заходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наслідки пандемічної кризи, зумовленої поширенням COVID-19, стали пріоритетною темою наукових досліджень останнього року, в тому числі, науковці аналізують вплив цієї кризи на банківську систему. Особливості роботи банків в умовах пандемії COVID-19 розкривають М.О. Житар, А.С. Ясентюк [3, с. 113–125],

О.В. Дзюблюк [4, с. 25–55], І.В. Пасічник, Р.Д. Назаренко [5, с. 245–251], Л.Р. Маринчак, І.С. Масик [6, с. 174–183], А.С. Завербний, Н.Р. Сокульський [7, с. 5–9], О.І. Щуревич, О.Ю. Калинів [8, с. 125–132], О.А. Боднар, В.С. Паламарчук, А.О. Гаврилов [9, с. 13–19] та інші українські науковці.

Зокрема, М.О. Житар, А.С. Ясентюк [3, с. 113–125] доводять, що запровадження карантину сприяло пришвидшенню діджиталізації банківських продуктів та послуг. О.А. Боднар, В.С. Паламарчук, А.О. Гаврилов [9, с. 13–19] пропонують перелік адаптивних заходів для підтримання діяльності банків у кризовий період. Інші вищезазначені автори зосереджують увагу на особливостях монетарної політики в умовах пандемії та окреслюють переваги й недоліки антикризових заходів НБУ в умовах пандемії COVID-19.

Група досліджень стосується внутрішніх змін та слабких сторін банків, що підсилювалися внаслідок карантинних заходів та локдауну. Автори [10] досліджують причини втрати акціями банків своєї ринкової вартості у період кризи та наголошують на проблемах щодо кредитування, зокрема у вигляді кредитних ліній. Л.Г. Шемаєва [11] розглядає ризики банківського сектору під час карантину та виокремлює такі:

1) зростання частки неплатоспроможних позичальників із постраждалих від COVID-19 секторів економіки, що може спровокувати зростання частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банку;

2) падіння довіри до банків через негативні інфляційні та курсові очікування клієнтів, значне за обсягами вилучення вкладів «до запитання»;

3) скорочення термінів активно-пасивних операцій, перш за все депозитів, що негативно впливатиме на рівень ліквідності банківської системи та унеможливилюватиме надання довгострокових кредитів на інвестиційні цілі;

4) зростання рівня доларизації банківських вкладів, що знижуватиме фінансову стійкість банків на тлі можливої девальвації гривні;

5) впровадження вимушених «кредитних канікул», що суттєво звузить дохідну базу банківської системи;

6) необхідність впровадження спеціалізованих кредитних програм для компенсації ризиків для вітчизняного бізнесу (тобто зменшення доходів від «стандартного» кредитування) [11].

І.В. Кривов'язюк [12, с. 146–153] досліджує вплив поширення COVID-19 на динаміку обсягів кредитування бізнесу та говорить про послаблення банківської системи внаслідок пандемічної кризи, результатом чого є поглиблення фінансово-кредитної кризи в Україні. Про багатоаспектні проблеми функціонування банків внаслідок COVID-19 пише Ж.М. Довгань [13, с. 119–124]. Зокрема, автор вважає, що позичальники й підприємства зіштовхуються зі втратою робочих місць, сповільненням про-

дажів і зниженням прибутку, клієнти банків перманентно шукають фінансову допомогу, а перехід на дистанційне обслуговування матиме довгострокові наслідки для банківської операційної моделі. Саме тому банкам необхідно вдосконалити наявні моделі оцінювання кредитного ризику, ввести додаткові попереджувальні сигнали, що характеризують вразливість позичальників до наслідків COVID-19, застосовувати увесь спектр цифрових можливостей для підвищення залучення клієнтів, впроваджувати у свою діяльність концепції робочого світу 4.0, які передбачають розвиток якісного менеджменту, що включає взаємодію зі своїми працівниками та створення правил для віртуального спілкування [13, с. 119–124].

П. Порретта та А. Бенассі [14, с. 33–48] вважають, що спалах COVID-19 та його глобальне поширення створили значні негайні виклики для суспільства та ризику для економічних перспектив, в тому числі для банківської системи. Також вони згадують про те, що органи влади співпрацюють з банками, надаючи підтримку домогосподарствам та корпоративному сектору, зокрема малим та середнім підприємствам. Д. Тересієне, Е.Г. Келіуотит-Станіунієн та Р. Канапкієне [15] досліджують вплив поширення пандемії COVID-19 на банківський сектор, зокрема на показники кредитного ризику, динаміку обсягів кредитування та фінансової надійності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки однозначного трактування впливу пандемії COVID-19 на діяльність банків немає, автори виділяють як позитивні, так і негативні наслідки пандемії для банків, доцільно більш детально дослідити ці питання, які набувають особливої актуальності внаслідок затяжного характеру кризи та продовження запровадження карантинних заходів на рівні країни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження динаміки основних показників діяльності українських банків у докризовий (2017–2019 рр.) та кризовий (2020 р.) періоди. Основними завданнями дослідження є виявлення спільних та відмінних тенденцій у динаміці показників українських банків у різні часові проміжки; формування узагальнюючих висновків про рівень та ступінь впливу пандемічної кризи COVID-19 на діяльність українських банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі країни світу зіткнулися з пандемією COVID-19 і мали вжити заходів для зниження економічного шоку, який спровокувала ця пандемія. Результати аналізування наукової літератури показали, що поширення пандемії COVID-19 має статистично значний негативний вплив на кредитний ризик банківського сектору, прибутковість та платоспроможність банків. Також було виявлено, що банки мають достатньо коштів для підтримки сталої економіки [1],

проте не хочуть брати на себе кредитний ризик.

Оскільки «чистка» банківської системи України розпочалася ще у 2015 р., то до моменту настання кризи 2020 р. їхня кількість була оптимізована на рівні 73 установ саме завдяки виведенню (самостійному за ініціативою банку чи примусовому за ініціативою НБУ) неплатоспроможних учасників з ринку. Згідно з цією позицією, банківська система Україна увійшла в пандемічну кризу у стабільному та стійкому стані, а всі її учасники були спроможними швидко реагувати на зміни навколишнього середовища. Тотальна діджиталізація не оминула банківський сектор, ставши причиною вдосконалення мобільних додатків та вебсайтів задля розширення асортименту послуг, якими клієнт може скористатися дистанційно та самостійно, тобто без відвідування філії чи відділення банку особисто. З огляду на практично незмінну кількість банків, що функціонують в Україні впродовж 2020–2021 рр., COVID-19 не став причиною їхньої відмови від господарювання та виходу з ринку.

Задля приведення значень показників до єдиного виміру було прийнято рішення аналізувати динаміку показників у розрахунку на 1 банк, адже кількість банків за аналізований період суттєво змінилася.

Темпи приросту показників звіту про фінансовий стан у розрахунку на 1 банк наведено в табл. 1.

Якщо аналізувати динаміку основних показників протягом 2017–2020 рр., то можна побачити тенденцію до зростання більшості показників звіту про фінансовий стан. За період кризового 2020 р. спостерігалось скорочення коштів в НБУ (-49,23%) та наданих клієнтам кредитів (-4,20%). Проте впливу пандемії COVID-19 на зміну цих показників фактично немає. Обсяг коштів в НБУ у 2019 р. значно зріс (на 119,85%), тому зменшення у 2020 р. доцільно трактувати як повернення до нормативної динаміки, що спостерігалася впродовж аналізованого періоду. Щодо скорочення обсягу наданих клієнтам кредитів, то ця тенденція була вже у 2019 р. (скорочення становило 5,17%), тому доцільно говорити про загальну тенденцію до зниження обсягів кредитування та необхідність вжиття заходів щодо стимулювання кредитування економіки, що не лише дасть змогу пришвидшити вихід із кризи, але й сприятиме економічному зростанню у перспективі.

Пасиви банків стабільно зростали, а темпи приросту були відносно стабільними, тому можна стверджувати, що пандемія COVID-19 не мала впливу на показники активів та пасивів українських банків. Враховуючи темпи інфляції в аналізований період, банки змогли наростити обсяги капіталу та сформувані ресурсну базу для фінансування економіки, незважаючи на негативні тенденції у різних секторах національного господарства.

Таблиця 1

**Темпи приросту показників звіту про фінансовий стан українських банків
у розрахунку на 1 банк за 2017–2020 рр.**

Показники звіту про фінансовий стан	Темп приросту, %			
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
АКТИВИ				
Активи	24,30	8,56	12,75	25,41
Активи в іноземній валюті	14,33	3,92	2,15	22,19
Готівкові кошти	42,62	13,36	23,14	33,84
Банківські метали	29,08	6,49	10,13	59,26
Кошти в Національному банку України	7,13	1,34	119,85	-49,23
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	-7,47	-4,05	39,93	52,97
Строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам	43,51	26,59	6,62	47,90
Кредити, надані клієнтам	20,66	14,93	-5,17	-4,20
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції	50,03	20,20	15,24	50,71
ПАСИВИ				
Пасиви	24,30	8,56	12,75	25,41
Капітал	52,37	2,43	32,45	8,25
Зобов'язання банків	21,23	9,40	10,22	28,06
Зобов'язання банків в іноземній валюті	11,52	2,03	-0,71	16,90
Строкові вклади (депозити) інших банків та кредити, отримані від інших банків	-20,45	-10,60	-41,80	4,13
Кошти суб'єктів господарювання	27,85	7,13	25,86	33,33
Кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) сертифікатами)	28,04	13,26	11,48	26,91
Кошти небанківських фінансових установ	-37,36	10,62	16,00	32,62

Джерело: розраховано авторами на основі даних [16]

Також доцільно проаналізувати вплив пандемії COVID-19 на прибутки та збитки банків, адже значна частина видів економічної діяльності була збитковою або низькоприбутковою у період карантинних обмежень та локдауну. Темпи приросту показників звіту про прибутки та збитки у розрахунку на 1 банк наведено в табл. 2.

Вплив пандемії COVID-19 на фінансові результати діяльності українських банків був

більш відчутним і мав здебільшого негативний характер. Так, доходи зросли за 2020 р. лише на 5,55%, хоча у 2018–2019 рр. щорічний приріст становив понад 20%. Зумовило таку динаміку скорочення процентних доходів (на 1,05%), інших операційних доходів (на 12,48%), інших доходів (на 2,82%). Також значно нижчими темпами порівняно з попередніми роками зростали комісійні доходи. Водночас, незважаючи на скорочення процентних витрат на 12,76%,

Таблиця 2

**Темпи приросту показників звіту про прибутки та збитки українських банків
у розрахунку на 1 банк за 2017–2020 рр.**

Показники звіту про прибутки та збитки	Темп приросту, %			
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
ДОХОДИ	9,31	22,34	22,01	5,55
Процентні доходи	6,90	20,92	11,53	-1,05
Комісійні доходи	38,63	46,15	25,00	16,95
Результат від переоцінки та від операцій купівлі-продажу валюти	2,60	-72,68	798,96	35,72
Інші операційні доходи	-11,46	25,92	-2,62	-12,48
Інші доходи	-59,98	42,81	59,42	-2,82
Повернення списаних активів	-27,51	-47,05	75,42	-13,76
ВИТРАТИ	-31,60	-5,13	4,09	15,92
Процентні витрати	-9,33	1,68	12,22	-12,76
Комісійні витрати	57,30	45,22	41,19	36,89
Інші операційні витрати	25,64	52,67	-27,95	39,85
Загальні адміністративні витрати	31,49	29,30	20,39	13,13
Інші витрати	472,90	-85,83	21,45	15,87
Відрахування в резерви	-70,95	-48,58	-53,70	186,51
ЧИСТИЙ ПРИБУТОК (ЗБИТОК)	80,54	189,80	168,20	-27,30

Джерело: розраховано авторами на основі даних [16]

всі інші складові частини витрати зростали, що, зрештою, зумовило зростання витрат банків на 15,92%. Загальний вплив пандемії COVID-19 на ефективність діяльності українських банків був таким: з 2018 р. у середньому по системі українські банки працювали ефективно, їхній чистий прибуток зростав значними темпами (189,80% у 2018 р. та 168,20% у 2019 р.), тому зменшення чистого прибутку у 2020 р. під час карантинних обмежень та локдауну на 27,30% є негативним явищем, проте не критичним. Загалом у цей кризовий рік діяльність українських банків була високоефективною.

Зважаючи на низьку інфляцію, а також суттєве зниження процентних ставок по кредитах, можемо стверджувати, що відчутного негативного впливу пандемія COVID-19 українським банкам не завдала. Банки загалом виявились досить стійкими до цієї кризи. Підґрунтям такої стійкості є високоефективний та сприятливий у фінансовому сегменті 2019 р., що дав змогу українським банкам увійти в пандемічну кризу зі значним запасом фінансової міцності.

Звичайно, діяльність банків змінилась у період впливу пандемії COVID-19. Зокрема, значно розширилися можливості дистанційної співпраці, покращилися мобільні та вебверсії банківських послуг, відбулася переорієнтація у роботі з клієнтом, спростилися окремі процедури оформлення документів, щоб клієнт міг це зробити без допомоги працівників банку. Також потребують особливої уваги кібербезпека кожного клієнта, захист персональних даних та протидія шахрайству, адже за онлайн-режиму роботи рівень загроз значно зростає.

Оскільки карантинні обмеження діятимуть різною мірою ще впродовж тривалого періоду часу, українським банкам доцільно розвивати свою співпрацю з клієнтами у дистанційному форматі, сприяти максимальному задоволенню потреб клієнтів, що забезпечить очікуваний рівень ефективності діяльності банку.

Висновки. Пандемія COVID-19 вплинула на усі сфери людського життя та діяльності. Не став винятком фінансовий сектор, основними представниками якого в Україні є банки. Проте значного негативного впливу не відбулося, адже українські банки увійшли в кризу фінансово стійкими, маючи високий рівень ефективності діяльності. Це дало змогу прийняти виклики цієї кризи, змінити звичний режим роботи, удосконалити окремі напрями співпраці з клієнтами тощо.

У подальших дослідженнях доцільно більш ґрунтовно проаналізувати взаємозв'язки між окремими показниками діяльності банків у період кризи в різних країнах, а також у періоди різних за своїм характером криз.

uploads/article/FSR_2020-H2.pdf?v=4 (дата звернення: 21.06.2021).

- Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні «Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України» / Громадська організація «Центр прикладних досліджень». URL: <https://www.kas.de/documents/270026/8703904/version=1.0&t=1597301028775> (дата звернення: 21.06.2021).
- Житар М.О., Ясентюк А.С. Особливості функціонування банківської системи України в умовах пандемії COVID-19. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2021. № 1. С. 113–125.
- Дзюблюк О.В. Економічний розвиток і банківський сектор в умовах глобальної пандемічної кризи. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 25–55.
- Пасічник І.В., Назаренко Р.Д. Діяльність центрального банку в умовах пандемії. *Бізнес-інформ*. 2020. № 6. С. 245–251.
- Маринчак Л.Р., Масик І.С. Особливості функціонування банківських установ в Україні в період пандемії. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2020. № 1. С. 174–183.
- Завербний А.С., Сокульський Н.Р. Пандемія як каталізатор цифровізації банківської системи в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 5–9.
- Щуревич О.І., Калинів О.Ю. Монетарні заходи центральних банків для підтримки економіки в умовах пандемії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2021. № 20. С. 125–132.
- Боднар О.А., Паламарчук В.С., Гаврилов А.О. Аналіз стану ринку банківських послуг України в умовах пандемії. *Modern economics*. 2020. № 23. С. 13–19.
- Acharya V.V., Engle III R.F., Steffen S. Why did bank stocks crash during COVID-19? *NBER working paper series. Working Paper*. 2021. № 28559. URL: <http://www.nber.org/papers/w28559> (дата звернення: 02.09.2021).
- Шемасва Л.Г. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/rozgornuta-versiya-dopovidi-shemaevoil.g.pdf> (дата звернення: 02.09.2021).
- Кривов'язюк І.В. Економічні наслідки поширення COVID-19 та проблема банкрутства в Україні. *Сучасні питання економіки і права*. 2020. Вип. 1. С. 146–153.
- Довгань Ж.М. Виклики банків в умовах пандемії COVID-19. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7–8. С. 119–124.
- Porretta P., Benassi A. Sustainable vs. not sustainable cooperative banks business model: The case of GBCI and the authority view. *Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions*. 2021. № 11(1). P. 33–48. URL: <https://doi.org/10.22495/rgcv11i1p3> (дата звернення: 02.09.2021).
- Teresiene D, Keliuotyte-Staniulienien E.G., Kanapickiene R. Sustainable Economic Growth Support through Credit Transmission Channel and Financial Stability: In the Context of the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*. 2021. № 13. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13052692> (дата звернення: 02.09.2021).
- Дані наглядової статистики / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2021).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Звіт про фінансову стабільність, грудень 2020 року / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_

REFERENCES:

- Zvit pro finansovu stabilnist, hruden 2020 roku [Financial Stability Report, December 2020]. National Bank of Ukraine.

- Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2020-H2.pdf?v=4 (accessed: 21 June 2021).
2. Predstavnytstvo Fondu Konrada Adenauera v Ukraini "Vplyv COVID-19 ta karantynnykh obmezhen na ekonomiku Ukrainy" [Representation of the Konrad Adenauer Foundation in Ukraine "Impact of COVID-19 and quarantine restrictions on the economy of Ukraine"]. NGO "Center for Applied Research". Available at: <https://www.kas.de/documents/270026/8703904Version=1.0&t=1597301028775> (accessed 21 June 2021).
 3. Zhytar M.O., Yasentiuk A.S. (2021) Osoblyvosti funktsionuvania bankivskoi systemy Ukrainy v umovakh pandemii COVID-19 [Features of the banking system of Ukraine in a pandemic COVID-19]. *Collection of scientific works of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*, no. 1, pp. 113–125.
 4. Dziubliuk O.V. (2020) Ekonomichni rozvytok i bankivskiy sektor v umovakh hlobalnoi pandemichnoi kryzy [Economic development and the banking sector in a global pandemic crisis]. *Finance of Ukraine*, no. 6, pp. 25–55.
 5. Pasichnyk I.V., Nazarenko R.D. (2020) Diialnist tsentralnogo banku v umovakh pandemii [The activities of the central bank in a pandemic]. *Business-inform*, no. 6, pp. 245–251.
 6. Marynchak L.R., Masyk I.S. (2020) Osoblyvosti funktsionuvania bankivskykh ustanov v Ukraini v period pandemii [Features of the functioning of banking institutions in Ukraine during the pandemic]. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry*, no. 1, pp. 174–183.
 7. Zaverbnyi A.S., Sokulskyi N.R. (2021) Pandemiia yak katalizator tsyfrovizatsii bankivskoi systemy v Ukraini [Pandemic as a catalyst for digitalization of the banking system in Ukraine]. *Investments: practice and experience*, no. 2, pp. 5–9.
 8. Shchurevych O.I., Kalyniv O.Yu. (2021) Monetarni zakhody tsentralnykh bankiv dlia pidtrymky ekonomiky v umovakh pandemii [Monetary measures of central banks to support the economy in a pandemic]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Economics*, no. 20, pp. 125–132.
 9. Bodnar O.A., Palamarchuk V.S., Havrylov A.O. (2020) Analiz stanu rynku bankivskykh posluh Ukrainy v umovakh pandemii [Analysis of the market of banking services in Ukraine in a pandemic]. *Modern economics*, no. 23, pp. 13–19.
 10. Acharya V.V., Engle III R.F., Steffen S. (2021) Why did bank stocks crash during COVID-19? *NBER working paper series. Working Paper*, no. 28559. Available at: <http://www.nber.org/papers/w28559> (accessed 02 September 2021).
 11. Shemaieva L.H. (2020) Problemy ta perspektyvy zmitsnennia stiiokosti finansovoi systemy Ukrainy [Problems and prospects for strengthening the stability of the financial system of Ukraine]. Available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/rozgornuta-versiya-dopovidi-shemaevoi-l.g.pdf> (accessed 02 September 2021).
 12. Kryvoviazuk I.V. (2020) Ekonomichni naslidky poshyrennia COVID-19 ta problema bankrutstva v Ukraini [Economic consequences of the spread of COVID-19 and the problem of bankruptcy in Ukraine]. *Modern issues of economics and law*, vol. 1, pp. 146–153.
 13. Dovhan Zh.M. (2020) Vykylyky bankiv v umovakh pandemii COVID-19 [Challenges of banks in a pandemic COVID-19]. *Innovative economy*, no. 7–8, pp. 119–124.
 14. Porretta P., Benassi A. (2021) Sustainable vs. not sustainable cooperative banks business model: The case of GBCI and the authority view. *Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions*, no. 11(1), pp. 33–48. Available at: <https://doi.org/10.22495/rgcv11i1p3> (accessed 02 September 2021).
 15. Teresiene D., Keliuotyte-Staniulienien E.G., Kanapickiene R. (2021) Sustainable Economic Growth Support through Credit Transmission Channel and Financial Stability: In the Context of the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, no. 13. Available at: <https://doi.org/10.3390/su13052692> (accessed 02 September 2021).
 16. Supervisory Statistics Data. National Bank of Ukraine, official site. Available at: <https://bank.gov.ua> (accessed 10 June 2021).

УДК 336.02:658.14

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-22>**Кміть В.М.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка***Козак Д.А.***магістр
Львівського національного університету імені Івана Франка***Kmit Vira***PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Money Turnover and Credit
Ivan Franko National University of Lviv***Kozak Diana***Master's degree
Ivan Franko National University of Lviv*

ФІСКАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ БІЗНЕСУ

FISCAL TECHNOLOGIES AND THEIR ROLE IN IMPROVING BUSINESS EFFICIENCY

АНОТАЦІЯ

Метою дослідження є оцінювання наявних фіскальних технологій, використання яких дає змогу автоматизувати окремі бізнес-процеси зокрема та цифровізувати економіку України загалом як один із ключових напрямів внутрішньої державної політики. Діджиталізація бізнесу є рушійною силою, яка сприяє його просуванню та процвітанню загалом, даючи змогу економити час на податкових розрахунках, заповненні й поданні податкової звітності, а також оптимізувати робочий процес, підвищити продуктивність, поліпшити клієнтський досвід, покращити комунікацію як з представниками контролюючих органів, так і між підрозділами підприємства. Проаналізовано чинні електронні сервіси Державної податкової служби України. Зокрема, досліджено сутність е-урядування як ключового аспекту запровадження цифрових урядових послуг. Акцентовано увагу на взаємодії Державної податкової служби (далі – ДПС) та Міністерства цифрової трансформації задля впровадження комфортних та безпечних податкових сервісів для громадян і бізнес-структур. Висвітлено сутність та обґрунтовано переваги застосування окремих електронних сервісів ДПС. Звернено увагу на можливості використання бізнесом застосунку «Дія. Бізнес». Також висвітлено переваги, недоліки, можливості та загрози використання електронних податкових сервісів. Доведено, що використання українським бізнесом та громадянами електронних податкових сервісів неможливе без підвищення рівня фінансової інклюзії в Україні. Акцентовано увагу на заходах уряду щодо підвищення рівня цифровізації українського суспільства. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі стане оцінювання ефективності, безпечності та зручності використання впроваджених податкових сервісів ДПС зокрема та діджиталізації бізнесу загалом.

Ключові слова: Державна податкова служба, електронні сервіси ДПС, «Дія», «Дія.Бізнес», е-сервіси, е-урядування, фінансова інклюзія, цифровізація, діджиталізація.

АННОТАЦІЯ

Целью исследования является оценивание имеющихся фискальных технологий, использование которых позволяет автоматизировать отдельные бизнес-процессы в частности и цифровизировать экономику Украины в целом как одно из ключевых направлений внутренней государственной политики. Диджитализация бизнеса является движущей силой, которая

способствует его продвижению и процветанию в целом, позволяя экономить время на налоговых расчетах, заполнении и предоставлении налоговой отчетности, а также дает оптимизировать рабочий процесс, повысить производительность, улучшить клиентский опыт, улучшить коммуникацию как с представителями контролирующих органов, так и между подразделениями предприятия. Проанализированы действующие электронные сервисы Государственной налоговой службы Украины. В частности, исследована сущность е-правительства как ключевого аспекта введения цифровых правительственных услуг. Акцентируется внимание на взаимодействии Государственной налоговой службы (далее – ГНС) и Министерства цифровой трансформации с целью введения комфортных и безопасных налоговых сервисов для граждан и бизнес-структур. Освещена сущность и обоснованы преимущества применения отдельных электронных сервисов ГНС. Обращено внимание на возможности использования бизнесом приложения «Дія.Бізнес». Также изложены преимущества, недостатки, возможности и угрозы использования электронных налоговых сервисов. Доказано, что использование украинским бизнесом и гражданами электронных налоговых сервисов невозможно без повышения уровня финансовой инклюзии в Украине. Акцентируется внимание на мерах правительства по повышению уровня цифровизации украинского общества. Перспективами дальнейших исследований в этом направлении станет оценивание эффективности, безопасности и удобства использования введенных налоговых сервисов ГНС в частности и диджитализации бизнеса в целом.

Ключевые слова: Государственная налоговая служба, электронные сервисы ГНС, «Дія», «Дія.Бізнес», е-сервисы, е-правительство, финансовая инклюзия, цифровизация, диджитализация.

ANNOTATION

The method of this study is an assessment of existing fiscal technologies, the use of which allows making easier certain business processes aimed at digital visualization of the economy of Ukraine, in general, as one of the key areas of domestic policy. Digitalization of business is a driving force that promotes its prosperity and prosperity in general and in particular, saves time for tax calculations, filling out and filing tax returns, as well as optimize the workflow, increase productivity, improve customer experience,

communication with regulators, and between divisions of the enterprise. In this work are analyzed the current electronic services of the State Tax Service of Ukraine. In particular, the essence of e-government as a key aspect of the introduction of digital government services. In this work are indicated the prospects for the implementation of e-government by 2030, in particular, are identified strategic technologies for the public sector of government. Presented the comparison of the key indicators of "Paying taxes" in Ukraine, as well as in developed countries. Emphasis is placed on the interaction between the State Tax Service (hereinafter – the STS) and the Ministry of Digital Transformation in order to implement comfortable and safe tax services for citizens and businesses. Highlighted the essence and substantiation of advantages of application of separate electronic services of the STS. Especially underlined the possibilities of business use of the application "Diiia. Business". Described the reasons for the necessity and importance of the implementation e-services of the State Tax Service. Also are highlighted the advantages, disadvantages, opportunities and threats of using electronic tax services. It is proved that the use of electronic tax services by Ukrainian business and citizens is impossible without increasing the level of financial inclusion in Ukraine. Emphasis is placed on the government's measures to increase the level of digitalization of Ukrainian society. Prospects for further research in this area will be to assess the efficiency, security and ease in using the implemented tax services of the STS in the future in particular and the digitalization of business in general.

Key words: State Tax Service, electronic services of the State Tax Service, "Diiia", "Diiia. Business", e-services, e-government, financial inclusion, digitalization.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України у світовий економічний простір особливого значення набуває запровадження цифрових технологій у сфері публічного управління та впровадження механізмів електронного урядування. Впровадження електронних сервісів адміністрування податків стає пріоритетною сферою з огляду на важливість наповнення дохідної бази державного бюджету. Заходи уряду України щодо е-урядування та імплементація заходів щодо цифровізації Державної податкової служби забезпечать як бізнес-структурам, так і громадянам безперешкодний доступ до сфери оподаткування в онлайн-режимі, зростає простим і максимально доступним надання податкових послуг та консультацій у режимі реального часу. Крім цього, запровадження урядом електронних фіскальних технологій зумовить підвищення рівня фінансової інклюзії українців, основою якої є максимальна кооперація усіх суб'єктів, а саме влади, бізнесу та громадян, а також вільний доступ до отримання фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність електронного оподаткування вперше в Україні була досліджена вченими науково-дослідницького інституту Національного університету ДПС України. Проблематику розвитку цього питання вивчали вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Р. Багла, С. Веретюк, Ж. Вердье, У. Вікрі, О. Долгих, Дж. Елма, І. Карчева, П. Мельник, Ю. Мохова, А. Новицький, В. Пілінський, Н. Синютка, М. Харбіц.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри вагомий внесок учених у дослідження цифровізації національної економіки загалом і сфери оподаткування зо-

крема, вжиття заходів уряду щодо діджиталізації Державної податкової служби, а також впровадження електронних податкових сервісів зумовлює необхідність продовження наукових пошуків у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкриття сутності та обґрунтування перспектив е-урядування, впровадження електронних податкових сервісів ДПС в умовах прискореного поширення фіскальних технологій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спроби створити повноцінні сервісні платформи електронного урядування робляться в Україні з 2001 року, однак лише протягом 2015–2019 років у цій сфері почали реалізовуватися необхідні проекти. Упровадження в Україні сучасних моделей державно-приватного партнерства у сфері електронного урядування є ключовим рішенням для зростання кількості та якості державних онлайн-послуг [1].

У Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки [2] термін «електронне урядування» визначено як використання інформаційних комп'ютерних технологій для підвищення ефективності системи державного управління, її прозорості та зручності, зокрема операційного компонента, що забезпечує діяльність державних органів [3].

Електронне урядування – це форма взаємодії діяльності публічних інституцій (органів державного управління, податкових контролюючих органів, неурядових організацій тощо) із суспільством та бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій задля підвищення ефективності такої взаємодії [4, с. 94].

Електронне урядування охоплює безліч різних видів діяльності й безліч учасників, проте можна виділити три чітко виокремлені сектори взаємодії, а саме між органами державного управління (G2G), між державою і бізнесом (G2B) і між державою та громадянами (G2C) [3].

2 вересня 2019 року Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації» № 829 Державне агентство з питань електронного урядування України реорганізовано в Міністерство цифрової трансформації України. Міжгалузева рада з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації створена Кабінетом Міністрів України 8 липня 2020 року задля реалізації завдань розвитку інформаційного суспільства [5].

Відповідно до аналітичних досліджень щодо інформаційного забезпечення, проведених Кабінетом Міністрів України, в умовах цифрових перетворень станом на 2021 рік для громадян доступно понад 130 сервісів, які надаються через інформаційні системи різних органів виконавчої влади, перелік яких постійно розширюється. Структура державних електронних сервісів за галузями економіки представлена на рис. 1.

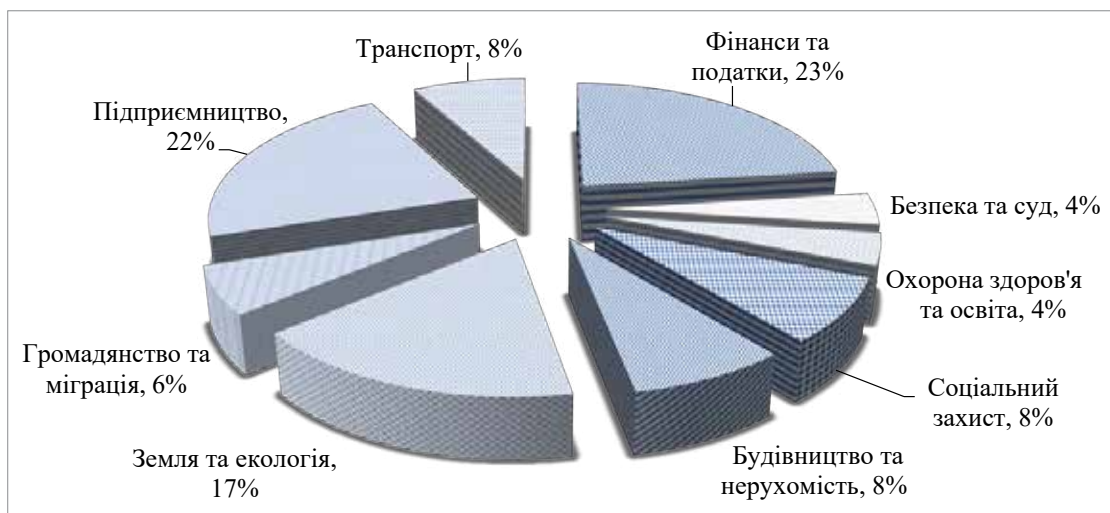

Рис. 1. Структура державних електронних сервісів за галузями економіки у 2021 році, %

Джерело: систематизовано на основі [6]

Аналізуючи наведені на рис. 1 дані, доходимо висновку, що найбільша кількість електронних державних послуг представлена у сферах фінансів (23%), підприємництва (22%) та екології (17%).

Згідно з Візією цифрової економіки України 2030Е Українського інституту майбутнього, е-урядування зумовить перехід на 100% електронний документообіг, взаємодія громадян із державою буде відбуватися через електронний кабінет, а процеси взаємодії з державою не потребуватимуть участі державних службовців, адже вони відбуватимуться автоматично, непомітно для громадян. До 2030 року передбачається запровадження 10 головних стратегічних технологій для сектору державного управління України, серед яких слід назвати цифрове робоче місце, багатоканальне інформування та залучення громадян, відкриті дані, електронну ідентифікацію громадян, повсюдну аналітику, «розумні» машини та засоби, Інтернет речей, цифрові державні платформи системи класу

ERP та CRM, блокчейн. Блокчейн реалізуватиме забезпечення електронних референдумів, е-петицій, е-голосування, електронне урядування. Блокчейн зможе надавати безпрецедентно високий рівень захисту інформації, що дасть змогу використовувати його в таких сферах, як електронні фінанси, держзакупівлі, електронні бюджети [1].

Платники податків щорічно використовують значний обсяг часу, пов'язаний з їх адмініструванням. Так, згідно з інформацією міжнародного рейтингового оцінювання «Сплата податків 2020» (“Paying taxes 2020”), який щорічно презентує аудиторська компанія PWC разом із групою Світового банку, в Україні платники податків витрачають 328 годин на адміністрування податкових платежів, що на 40% більше середньосвітового показника [7].

Порівняємо ключові показники “Paying taxes” України та розвинених країн світу у табл. 1.

Відзначимо, що спрощення та діджиталізація податкових процедур підвищують якість ад-

Таблиця 1

Місце України у Рейтингу PWC і World Bank Group податкових систем країн світу “Paying taxes 2020”

Країна/показник	Загальний рейтинг	Показник простоти сплати податків	Загальна ставка податків та внесків	Час на ведення обліку та сплату податків (год.)	Кількість податкових платежів	Індекс формування звітності
Канада	19	86,1	24,5	131	8,0	73,1
США	25	86,8	36,6	175	10,6	94,0
Великобританія	27	86,2	30,6	114	9,0	71,0
Німеччина	46	82,2	48,8	218	9,0	97,7
Японія	51	71,4	46,7	128,5	19,0	95,2
Франція	61	79,2	60,7	139	9,0	92,4
Україна	65	78,1	45,2	327,5	5,0	86,0
Італія	128	64,0	59,1	238	14,0	52,4

Джерело: систематизовано на основі [7]

міністрування податків та зборів, даючи змогу знизити витрати, пов'язані з цими процесами. Необхідність податкової цифровізації в Україні підтверджують результати опитування платників податків, проведеного у 2020 році податковими органами. Так, 62% опитаних платників віддають перевагу спілкуванню з контролюючими органами саме в електронному вигляді, 20% респондентів вибрали б особисте відвідування податкових органів, 17% – у телефонному режимі [8].

Задля створення якісних та комфортних умов обслуговування платників і забезпечення швидкості процесу адміністрування податків ДПС розроблено й впроваджено низку сервісів, завдяки яким можна сформулювати, перевірити й надіслати до ДПС податкову звітність, дистанційно перевірити розрахунки з бюджетом, дізнатися про строки сплати податків, а також іншу корисну інформацію. На рис. 2 відображено електронні сервіси ДПС.

Серед платників податків найбільш поширеним у використанні сервісом є «Електронний кабінет» [10]. Оновлена інформаційно-телекомунікаційна система «Електронний кабінет» почала діяти на базі сервісу «Електронний кабінет платника», згідно з Наказом Мінфіну України «Про затвердження Порядку функціонування Електронного кабінету» від 14 липня 2017 року № 637, з 1 січня 2018 року [11].

Електронний кабінет складається з відкритої частини (вхід здійснюється без ідентифікації користувача) та приватної частини (вхід до особистого кабінету здійснюється з використанням кваліфікованого електронного підпису будь-якого надавача електронних довірчих послуг або за допомогою ідентифікації через id.gov.ua). За допомогою сервісу можна здій-

снювати формування та надсилати до органів ДПС податкову звітність, запити на отримання інформації, заяви для реєстрації платниками окремих податків, отримати доступ до особистої інформації, зокрема до відомостей про суми отриманих доходів і утриманих податків, стан поданої звітності. Сервіс дає змогу користувачам зменшити витрати як часу, так і коштів, оскільки для отримання зазначених послуг відвідувати ЦОП не потрібно. Це сприяє підвищенню ефективності взаємодії податкових органів із платниками податків, робить її максимально простою та зручною.

Приватною частиною Електронного кабінету ДПС, яка дає можливість доступу до понад 80 електронних сервісів, сьогодні користуються 2,3 млн. платників податків. З початку 2021 року їх кількість зросла на 500 тисяч. Серед користувачів приватної частини Електронного кабінету понад 949,6 тис. складають фізичні особи-підприємці, 464,2 тис. – юридичні особи, 421,8 тис. – громадяни [10].

Сервіс «Пульс» приймає звернення громадян та суб'єктів господарювання щодо неправомірних дій та бездіяльності, можливих корупційних правопорушень у сфері службової діяльності з боку конкретних посадових осіб структурних підрозділів ДПС та її територіальних органів. Протягом січня-серпня надійшло 4 531 звернення, серед яких 55,3% становили скарги щодо незадоволеності роботою органів ДПС, 21,6% – щодо звітності та реєстрації накладних [10].

Механізм електронного адміністрування податку на додану вартість викладено у Постанові КМУ від 16 жовтня 2014 року № 569, який запроваджено 1 лютого 2015 року [6]. Сьогодні

Рис. 2. Електронні сервіси ДПС

Джерело: систематизовано на основі [9]

весь процес адміністрування ПДВ – від реєстрації платником до сплати та формування Реєстру заяв на відшкодування ПДВ – здійснюється повністю в онлайн-режимі. Окрім цього, функціонує система управління ризиками під час адміністрування ПДВ, що автоматично блокує реєстрацію ризикових податкових накладних. Через електронні сервіси «Дані Реєстру платників ПДВ» та «Анулювання реєстрації платника ПДВ» можна перевірити бізнес-партнерів щодо їх реєстрації платником ПДВ або анулювання реєстрації платника ПДВ [9].

Незважаючи на значну кількість електронних сервісів ДПС, для формування структури податкової служби європейського зразка, що є функціональною й орієнтованою на платника податків, система надання послуг в онлайн-режимі потребує постійного вдосконалення.

За 2020 рік Україна здійснила прорив у наданні доступу до державних послуг онлайн. Негативним залишається те, що Україна має один із найнижчих рівнів доступу до державних онлайн послуг у Європі. Так, у 2020 році лише 12,5% українців використовували онлайн-сервіси для отримання державних послуг. Проте з 2019 року до 2020 року кількість громадян, які користуються мережею Інтернет для кооперації з державними органами, зросла у 4–5 разів, що зумовлено запуском першого проекту «Цифрової держави», який спрямований на об'єднання усіх відомств у єдину онлайн-систему. Цей проєкт реалізований через онлайн-сервіс державних послуг «Дія», а також мобільний додаток «Дія», що дає змогу отримати потрібну послугу зі смартфона.

ДПС співпрацює з Міністерством цифрової трансформації на постійній основі для інтеграції все більшої кількості податкових послуг у додаток «Дія». Важливою новацією протягом 2020–2021 років стала реалізація ДПС таких електронних сервісів, як Е-Малюток, ID14, Е-ПДВ, Е-Субсидія, Е-кабінет, Е-прозорро, Повернення переplat, Електронні інкасові доручення, пошук фіскального чека, Єдина звітність, Єдиний рахунок.

Найближчим часом заплановано запровадження нових сервісів, таких як FATCA, Е-резидентство, Е-акциз, Е-ліцензії, Е-підприємець, Скарги покупців [8].

Із січня 2020 року ДПС бере участь у сервісі Е-Малюток щодо реєстрації дитини в Державному реєстрі фізичних осіб – платників під час державної реєстрації народження (34,8 тис. батьків скористалися цією послугою у 2020 році) [9], а з травня 2020 року успішно функціонує сервіс ID14, що передбачає одночасне оформлення першого паспорта та номера платника податків (43,3 тис. осіб використали сервіс у 2020 році).

Завдяки електронному сервісу «Пошук фіскального чека», введеному у липні 2020 року, платники мають змогу оперативної отримати інформацію про здійснені розрахункові операції у

будь-якій торговельній точці будь-якого населеного пункту країни. Е-Receipt – це інформаційна система реєстрації та обліку реєстраторів розрахункових операцій, якою передбачено реєстрацію пристроїв без подання до контролюючих органів будь-яких паперових документів і без плати за її використання. Електронний чек генерується, реєструється в системі ДПС і доповнюється QR-кодом, після чого передається на пристрій. Інформація про фіскальний номер чека та його QR-код зберігається в е-Receipt і буде доступною для перегляду в електронному кабінеті платника як платником, так і покупцем [9].

Електронний сервіс InfoTAX дає можливість через додатки Telegram-канал та Viber отримувати актуальну та необхідну податкову інформацію про стан розрахунків з бюджетом, реєстраційні та облікові дані, результати оброблення документів, виникнення податкового боргу, строки подання звітності та сплати податків, систему електронного адміністрування ПДВ тощо. Вже на початку 2021 року кількість користувачів сервісу становила 26 000 осіб, а щомісячний приріст становить 6 000 осіб.

З 1 січня 2021 року діє Єдиний рахунок для сплати податків. Цей сервіс є комфортним для платників, оскільки скорочує платникам фінансові витрати і час на формування розрахункових документів. Через єдиний рахунок можна сплатити поточні платежі, податковий борг за платежами та єдиним соціальним внеском, грошовими зобов'язаннями, які визначено на підставі податкових повідомлень-рішень. Через єдиний рахунок можна сплачувати такі податки й збори, як податок на прибуток, ПДФО, єдиний внесок, єдиний податок, рентна плата. Лише за перший місяць функціонування сервісу ним скористалися понад тисячі платників податків, що підкреслює необхідність його впровадження.

Важливою новацією задля впровадження електронних послуг у сфері оподаткування, а також для підтримки бізнесу стала реалізація проєкту Міністерства цифрової трансформації «Дія.Бізнес» [12]. Так, додаток передбачає можливість подання заяви та реєстрації фізичної особи-підприємця протягом 10 хвилин зі взяттям її на облік в органах Державної податкової служби України з можливістю вибору системи оподаткування (загальної або спрощеної), реєстрацію платником ПДВ, внесення змін про ФОП, закриття ФОП. Таким чином, автоматична реєстрація ФОП відбувається у зручному онлайн-режимі. Так, подання заяви займає до 10 хвилин, а платник податків береться на облік у податковій інспекції протягом одного дня після отримання відомостей із Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Також на платформі можна отримати 65 безплатних онлайн-консультацій щодо того, як створити бізнес-план, вибрати цільові ринки, дізнатися, що таке маркетинг, як працювати на світових

платформах для бізнесу. Окрім цього, на порталі є школа для підприємців та інформаційний довідник, присвячений побудові власної системи експортної логістики [12].

Друга частина проекту «Дія.Бізнес» – це мережа центрів підтримки підприємців по всій Україні, що надають безплатні консультації для підприємців та тих громадян, які лише планують відкрити власну справу. Крім цього, в центрах «Дія.Бізнес» проходять різноманітні події, зокрема майстер-класи, воркшопи, форуми, конференції, лекції. Сьогодні центри «Дія.Бізнес» відкриті в Харкові, Одесі, Миколаєві, Полтаві, Черкасах та Ужгороді (відкриття відбулось 15 вересня 2021 року) Прогнозовано, що станом на кінець 2021 року в Україні буде діяти 10–11 центрів підтримки підприємців «Дія.Бізнес». Згідно з даними Мінцифри, станом на вересень на сайті «Дія.Бізнес» зареєстровано понад 30 тисяч особистих кабінетів (це користувачі, які отримують консультації за допомогою сервісу), ще близько 10 тисяч людей навчаються в онлайн-школі [13].

Серед останніх новацій 2021 року, реалізованих Мінцифрою разом із ДПС, слід назвати автоматизацію у процесі заповнення податкових декларацій. Система заповнюватиме за користувача всі поля таким чином, що йому треба буде відповісти лише на 4 запитання. Наприклад, сьогоднішня декларація – це 2 сторінки з більш ніж 30 полями. Також відбувається інтеграція додатку з банківськими установами. Додаток «Дія» робитиме запит до банку або банків (якщо ФОП має відкриті рахунки в кількох) і відобразить загальну суму надходжень за вибраний звітний період із ФОП-рахунку або рахунків. Важливо, що сума доходів доступна тільки користувачу. Додаток від імені суб'єкта бізнесу лише робить запит до банку й заповнює відповідне поле в декларації. Також через «Дію» отримуватимуться сповіщення про граничні строки оплати, наявність податкових зобов'язань або заборгованості. Це допоможе уникнути штрафів та зекономить кошти підприємців [13].

Важливою новацією у сфері надання електронних податкових послуг стане антикорупційний проект електронного акцизу та електронної акцизної марки, метою якого є боротьба з контрафактною продукцією та тіншовим ринком. Потрібно відзначити, що перші спроби запровадження електронного сервісу Е-Акциз були здійснені ДФС ще у 2018 році. Проект Е-Акциз Мінцифра реалізує разом із ДПС за підтримки USAID Ukraine/UK aid проекту TAPAS Project/Прозорість та підзвітність у держуправлінні та послугах. За різними оцінками, проект запрацює наприкінці 2021 року. Автоматизація бізнес-процесів обліку акцизної марки передбачає створення системи електронного адміністрування акцизного податку для тютюнових та алкогольних виробів, забезпечення електронного документообігу між усіма учасниками відносин у сфері виробництва, дис-

трибуції, реалізації та контролю за обігом під-акцизної продукції. Сервіс Е-Акциз дасть змогу здійснювати електронне адміністрування акцизного податку з алкогольних напоїв за допомогою марки акцизного податку, у тому числі з можливістю генерування QR-коду на кожній марці акцизного податку, відстежувати рух та продаж таких товарів, перевіряти покупцями справжність товарів з функцією повідомлення про порушення тощо. Також передбачається запровадження електронної системи відстеження руху тютюнових виробів з нанесенням на кожну пачку сигарет унікального ідентифікатора відповідно до Директиви 2014/40 ЄС [14].

Варто зазначити, що, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проекту щодо спрощення умов для започаткування та провадження підприємницької діяльності» від 4 серпня 2021 року № 808 [15], протягом 2021–2022 років реалізуватиметься спрощення умов для започаткування та провадження підприємницької діяльності шляхом отримання комплексної електронної публічної послуги «Е-Підприємець». Планується, що в межах реалізації експериментального проекту «Е-Підприємець» всі необхідні для відкриття бізнесу дії можна буде здійснити за одним запитом через портал «Дія.Бізнес». Зокрема, громадяни зможуть зареєструвати ФОП або ТОВ, зареєструватися платником єдиного податку, отримати ліцензію на оптову або роздрібну торгівлю алкогольними напоями та тютюновими виробами, отримати ліцензію на оптову торгівлю паливом, зареєструвати реєстратор розрахункових операцій, повідомити про прийняття на роботу працівників, подати інформацію про вакансію, отримати дозвіл на виконання робіт підвищеної небезпеки та відкрити банківський рахунок.

Актуальною залишається імплементація заходів Стратегії розвитку Державної податкової служби, затвердженої Кабінетом Міністрів України у 2019 році. Так, ключовими аспектами функціонування ДПС залишається застосування IT-технологій, впровадження сучасних інструментів «інформаційного суспільства», розширення сервісних функцій, модернізація IT-сервісів та платформ [16].

Трансформація податкових процедур в електронну сферу є непростим та дорогим завданням для Державної податкової служби та уряду, тому має як переваги, так і недоліки, можливості та загрози, які наведено на рис. 3.

З огляду на важливість фінансової інклюзії у процесі запровадження та функціонування електронних урядових сервісів, зокрема податкових, розглянемо Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року [15].

Комплексний підхід Центру з фінансової інклюзії (Center for Financial Inclusion – CFI) визначає фінансову інклюзію як «стан, за якого кожен, хто може використовувати фінансові послуги, має доступ до повного набору якісних фі-

нансових послуг, наданих за доступними цінами, зручним способом, з повагою та гідністю» [18].

Відповідно до Стратегії розвитку фінансово-го сектору України до 2025 року, фінансова інклюдія включає такі напрями, як підвищення доступності та вміння користування фінансовими послугами, посилення захисту прав споживачів фінансових послуг, підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Так, для підвищення рівня фінансової обізнаності населення Міністерство цифрової трансформації України розробляє та впроваджує практичні ініціативи, серед яких слід назвати освітній серіал платформи «Дія» «Фінансовий сенсей», розроблений Мінцифрою, НБУ і АТ «Пумб»; брифінги Мінцифри та НБУ щодо фінансової грамотності населення; модулі для

школярів щодо фінансів та продажів за міжнародними стандартами «Фінансова грамотність. Продажі»; онлайн-школу для підприємців [13].

Невирішеним залишається питання нерівномірності доступу населення до електронних сервісів, що спричиняє значний цифровий розрив. В межах імплементації завдань Стратегії усі громадяни України до 2025 року без обмежень та труднощів технічного, організаційного та фінансового характеру (зокрема, соціально незахищені верстви населення) мають отримати вільний доступ до цифрових технологій незалежно від свого місцезнаходження чи проживання [19].

Задля подолання цифрового розриву КМУ зосереджується на розвитку національних твердих цифрових інфраструктур, зокрема широкосмугової фіксованої телекомунікаційної

СИЛЬНІ СТОРОНИ

1. Підвищення рівня професійних навичок у сфері електронного управління та оброблення інформації серед працівників органів ДПС (e-Learning).
2. Упорядкованість та захищеність інформації (на відміну від аналогів у паперовому вигляді).
3. Зниження державних видатків на дотримання податкового законодавства.
4. Підвищення ефективності здійснення Е-урядування, тісний взаємозв'язок та координація ДПС з іншими урядовими структурами та установами.

СЛАБКІ СТОРОНИ

1. Проблема захищеності даних.
2. Низький рівень фінансової інклюдії: – відсутність доступу населення до якісних цифрових послуг, недорозвинена цифрова та телекомунікаційна інфраструктура в сільській та гірській місцевості, недостатній доступ громадськості до мережі Інтернет; – обмежені знання про фінансові послуги й низький рівень цифрової, фінансової та податкової грамотності.
3. Повільна імплементація заходів уряду щодо Е-урядування та здійснення електронного бізнесу.

МОЖЛИВОСТІ

1. Скорочення адміністративних витрат.
2. Зниження вартості обладнання та програмного забезпечення для працівників органів ДПС, а також суб'єктів бізнесу та громадян.
3. Розроблення електронних податкових сервісів, розвиток ІТ-сектору.
4. Використання електронного цифрового підпису (ЕЦП).
5. Експорт податкової інформації та телекомунікаційних послуг.
6. Залучення іноземних інвестицій за рахунок спрощення оподаткування (у сфері співробітництва бізнесу з органами ДПС).
7. Покращення системи управління податковими ризиками.

ЗАГРОЗИ

1. Недостатність бюджетних коштів на діджиталізацію ДПС та на впровадження ще не реалізованих податкових сервісів.
2. Можливість несанкціонованого витоку конфіденційної інформації про платника податків за межі податкової служби. Електронні податкові сервіси можуть використовуватись для вчинення злочинів, у тому числі економічних, фальсифікації інформації, втручання у приватне життя.
3. Відсутність системи заохочень для працівників органів ДПС.
4. Залежність від зовнішніх партнерів щодо вдосконалення основних бізнес-процесів.

Рис. 3. SWOT-аналіз електронних сервісів ДПС України

Джерело: систематизовано на основі [17]

інфраструктури та мобільної інфраструктури, інфраструктури цифрового телебачення, радіо- та технологічної інфраструктури для проєктів Інтернету речей, інфраструктури обчислень, віртуалізації та збереження даних, інфраструктури кібербезпеки, спеціалізованих інфраструктур. М'які цифрові інфраструктури також не повинні залишатися поза увагою, зокрема інфраструктура ідентифікації та довіри, інфраструктура відкритих даних, інфраструктура блокчейну, інфраструктура електронних розрахунків та транзакцій, інфраструктура електронної комерції та онлайн-взаємодії суб'єктів бізнесу, інфраструктура державних послуг, інфраструктура життєзабезпечення та геоінформаційна інфраструктура [20].

Відзначимо, що, згідно з оцінкою Українського інституту майбутнього «Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою», фіксована широкосмугова телекомунікаційна інфраструктура становитиме 99,9% населення; мобільна телекомунікаційна інфраструктура (4G, 5G) – 100%; покриття радіоінфраструктурою (LoRaWan тощо) для проєктів Інтернету речей – 100%; обчислювальна інфраструктура – 10%; частка бізнес-процесів, транзакцій та бізнес-взаємодії, що є електронними та онлайн, – 90% [1].

Висновки. Створенню функціональних електронних податкових сервісів, безумовно, передують якісно організоване е-урядування, що включає цифрову складову частину та визначає його як форму організації державного управління, що відповідає процесам широкої участі бізнесу й громадян у державному управлінні, дає змогу підвищити прозорість та ефективність діяльності органів державної влади на засадах впровадження цифрових технологій для гарантування подальшого розвитку інформаційного суспільства.

Створення цифрових платформ для електронного адміністрування податків в Україні супроводжується процесами активної взаємодії ДПС та Міністерства цифрової трансформації України. Так, протягом 2020–2021 років було введено в дію низку електронних податкових сервісів, таких як InfoTAX, Єдина звітність, Єдиний рахунок, Е-Малюток, ID14, Е-Субсидія, Е-кабінет. Використання електронних податкових сервісів покликане надати населенню доступ до якісних податкових послуг нового рівня в режимі онлайн. Водночас не можна ігнорувати нерозвинену в Україні систему доступу населення до ключових елементів фінансової інклюзії, без якої імплементація цифрових податкових послуг стає недоречною. Уряд України стимулює розвиток цифровізації національної економіки та суспільства шляхом прийняття стратегій та ініціатив. Зокрема, у березні 2021 року Національним банком України було прийнято Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року.

Таким чином, за результатами дослідження досягнуто поставленої мети, а саме визначено, що використання фіскальних технологій дає

змогу бізнесу автоматизувати процеси оподаткування, економити час на податкових розрахунках, а також підвищити рівень комунікації з контролюючими органами. Ефективне провадження електронних сервісів ДПС залежить від імплементації заходів уряду щодо е-урядування та підвищення рівня цифровізації населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. *Український інститут майбутнього*. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyucifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-10>
2. Стратегія реформування державного управління на 2016–2020 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategiya-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-na-2016-2020-roki>
3. Е-урядування та Е-демократія : навчальний посібник. Одеса : ОНАЗ ім. О. Попова. URL: <https://onat.edu.ua/project/e-urjaduvannja-ta-e-demokratija>
4. Мохова Ю. Інститутційно-правовий механізм забезпечення електронного урядування в Україні. *Державне управління*. 2021. № 13–14. С. 93–97.
5. Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5952020%D0%BF#n117>
6. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>
7. Paying Taxes 2020 : дослідження групи Світового банку і PWC. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/explorer-tool.html>
8. Цифровізація органів ДПС, розвиток електронних сервісів, надання електронних довірчих послуг / Державна податкова служба України. URL: <https://mk.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-443533.html>
9. Електронні сервіси, розміщені на офіційному вебпорталі ДПС. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-elektronnyi-servisi/elektronni-servisi>
10. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua>
11. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>
12. Дія.Бізнес. URL: <https://business.dia.gov.ua>
13. Міністерство цифрової трансформації. URL: <https://thedigital.gov.ua>
14. Проєкти цифрової трансформації. URL: <https://plan2.dia.gov.ua/projects>
15. Про реалізацію експериментального проєкту щодо спрощення умов для започаткування та провадження підприємницької діяльності : Постанова КМУ від 4 серпня 2021 року № 808. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npsas/pro-realizaciyu-eksperimentalnogo-pro-a808>
16. Стратегія розвитку Державної податкової служби України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategiya-rozvitku-derzhavnoyi-podatkovoyi-sluzhbi-ukrayini>
17. Синютка Н. Трансформація оподаткування та податкових процедур в інформаційному суспільстві: теоретичний концепт. *Облік і фінанси*. 2019. № 3(85). С. 100–106.
18. Center for Financial Inclusion. URL: <http://www.centerforfinancialinclusion.org>
19. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686>

20. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

REFERENCES:

1. Ukraina 2030E – Kraina z rozvyvenoiu tsyvrovoiu ekonomikoiu [Ukraine 2030E – a country with a developed digital economy]: *Ukrainian Institute of the Future*. Available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-10>
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. Stratehiia reformuvannia derzhavnogo upravlinnia na 2016–2020 rr. [Public Administration Reform Strategy for 2016–2020]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategiya-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-na-2016-2020-roki>
3. E-uriduvannia ta E-demokratia (2018) [E-government and E-democracy]. Odesa: ONAZ im. O. Popova. Available at: <https://onat.edu.ua/project/e-urjaduvannja-ta-e-demokratija>
4. Mokhova Yu. (2021) Instytuttsiino-pravovyi mekhanizm zabezpechennia elektronnoho uriduvannia v Ukraini [Institutional and legal mechanism for E-government in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia*, pp. 93–97.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) Pro utvorennia Mizhhaluzevoi rady z pytan tsyvrovoho rozvytku, tsyvrovykh transformatsii i tsyvrovizatsii [Resolution “On the formation of the Intersectoral Council on Digital Development, Digital Transformations and Digitization”]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5952020_%D0%BF#n117
6. Kabinet Ministriv Ukrainy [Cabinet of Ministers of Ukraine]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua>
7. Paying Taxes 2020: research by World Bank Group and PWC. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/explorer-tool.html>
8. State Tax Service of Ukraine. Tsyvrovizatsiia orhaniv DPS, rozvytok elektronnykh servisiv, nadannia elektronnykh dovirchkykh posluh [Digitization of the State Tax Service, development of electronic services, provision of electronic trust services]. Available at: <https://mk.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-443533.html>
9. State Tax Service of Ukraine. Elektronni servisy, rozmishheni na oficijnomu vebportali DPS [Electronic services posted on the official web portal of the State Tax Service]. Available at: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/elektronnyi-servisi/elektronni-servisi>
10. Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy. Available at: <https://tax.gov.ua>
11. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk>
12. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Diia.Biznes. Available at: <https://business.diia.gov.ua>
13. Ministerstvo tsyvrovoi transformatsii [Ministry of Digital Transformation]. Available at: <https://thedigital.gov.ua>
14. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Proiekty tsyvrovoi transformatsii [Digital transformation projects]. Available at: <https://plan2.diia.gov.ua/projects>
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo sproshchennia umov dlia zapochatkovannia ta provadzhenia pidpriemnytskoi diialnosti [Resolution “On the implementation of a pilot project to simplify the conditions for starting and conducting business”]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizaciyu-eksperimentalnogo-pro-a808>
16. State Tax Service of Ukraine. Stratehiia rozvytku Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [Development strategy of the State Tax Service of Ukraine]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategiya-rozvytku-derzhavnoyi-podatkovoyi-sluzhbi-ukrayini>
17. Syniutka N. (2019) Transformatsiia opodatkovannia ta podatkovykh protsedur v informatsiinomu suspilstvi: teoretychnyi kontsept [Transformation of Taxation and Tax Procedures in the Information Society: Theoretical Concept]. *Oblik i finansy*, pp. 100–106.
18. Center for Financial Inclusion. Available at: <http://www.centerforfinancialinclusion.org>
19. National Bank of Ukraine. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku [Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiyarozvitkufinansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686>
20. Kontseptsiiia rozvytku tsyvrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky [The concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

СЕКЦІЯ 6 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 337.3:657.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-23>**Антоненко Н.В.**

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного транспортного університету*

Бабич Л.М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного транспортного університету*

Antonenko Nadiia

*Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor of the Department
of Accounting and Auditing
National Transport University*

Babych Lyudmila

*Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor of the Department
of Accounting and Auditing
National Transport University*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ І ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ

IMPROVEMENT OF METHODS AND MEANS OF TRAINING OF MODERN SPECIALISTS IN ACCOUNTING AND TAXATION

АНОТАЦІЯ

Мета статті полягає в обґрунтуванні запровадження в процес викладання облікових дисциплін у вищих навчальних закладах дієвих методів і засобів підготовки сучасних фахівців з обліку і оподаткування. У роботі проаналізовано процес підготовки сучасних фахівців-обліковців, які здатні вирішувати складні завдання та розв'язувати прикладні задачі у сфері обліку, аналізу, аудиту, контролю та оподаткування. Доведено, що для формування освіченої і грамотної особистості аналітика-обліковця необхідно в процесі навчання враховувати можливості сучасних інформаційних технологій, методів і засобів навчання. Проаналізовані різні форми, методи й засоби навчання у закладах освіти. Відзначено, що загалом спостерігається дефіцит методичних розробок, теоретичних та методологічних напрацювань, які стосуються організації сучасного викладання облікових дисциплін в умовах цифровізації економіки. У результаті проведених досліджень сформувано висновок про те, що методика викладання повинна базуватись на практичних заняттях і програмному забезпеченні обліково-аналітичних процесів, спонукаючи студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін. Процес навчання в університеті за обліковими спеціальностями повинен будуватись на практичному застосуванні всіх отриманих знань у сфері організації та ведення обліку з використанням автоматизованих облікових програм. Запропоновано впровадити в навчальний процес програмні продукти лінійки 1С і BAS.

Ключові слова: фахівець з обліку і оподаткування, методи навчання, прийоми навчання, форми навчання, облікові дисципліни.

ведениях действенных методов и средств подготовки современных специалистов по учету и налогообложению. В работе проанализирован процесс подготовки современных специалистов-учетчиков, которые способны выполнять сложные задания и решать прикладные задачи в области учета, анализа, аудита, контроля и налогообложения. Доказано, что для формирования образованной и грамотной личности аналитика-учетчика необходимо в процессе обучения учитывать возможности современных информационных технологий, методов и средств обучения. Проанализированы различные формы, методы и средства обучения в учебных заведениях. Отмечено, что в целом наблюдается дефицит методических разработок, теоретических и методологических наработок, касающихся организации современного преподавания учетных дисциплин в условиях цифровизации экономики. В результате проведенных исследований сформирован вывод о том, что методика преподавания должна базироваться на практических занятиях и программном обеспечении учетно-аналитических процессов, побуждая студентов к изучению профессионально ориентированных дисциплин. Процесс обучения в университете по учетным специальностям должен строиться на практическом применении всех полученных знаний в сфере организации и ведения учета с использованием автоматизированных учетных программ. Предложено внедрить в учебный процесс программные продукты линейки 1С и BAS.

Ключевые слова: специалист по учету и налогообложению, методы обучения, приемы обучения, формы обучения, учетные дисциплины.

АННОТАЦІЯ

Цель статьи заключается в обосновании внедрения в процесс преподавания учетных дисциплин в высших учебных за-

ANNOTATION

The purpose of the article is to substantiate the introduction of effective methods and means of training modern specialists

in accounting and taxation in the process of teaching accounting disciplines in higher educational institutions. The paper analyzes the process of training modern accountants who are able to solve complex problems and perform applied tasks in the field of accounting, analysis, audit, control and taxation. It is proved that for the formation of an educated and literate personality of the analyst-accountant it is necessary to take into account the possibilities of modern information technologies, methods and means of teaching in the learning process. Through the introduction of the latest technologies and teaching methods, higher education has the opportunity to prepare graduates with appropriate qualifications who can quickly adapt to changes in the information environment. The issues of improving the quality of domestic education, bringing it closer to the needs of society and the labor market are considered. It is noted that successful integration into the European educational space is impossible without the development of advanced methods, techniques and teaching aids in higher education. Also, on the level of mastery of modern teaching methods depends on the humanistic orientation of the teacher, his professional competence, pedagogical abilities, pedagogical techniques, which are elements of pedagogical skills and determine the effectiveness of the educational process as a whole. The article analyzes various forms, methods and means of education in educational institutions. It is noted that in general there is a shortage of methodological developments, theoretical and methodological developments related to the organization of modern teaching of accounting disciplines in terms of digitalization of the economy – the driving force of information and communication technologies in everyday life, enterprises and society. As a result of the research, it was concluded that teaching methods should be based on practical classes and software for accounting and analytical processes, encouraging students to study the discipline. The process of studying at the university in accounting specialties should be based on the practical application of all acquired knowledge in the field of organization and maintenance of accounting using automated accounting programs. As a result, it is proposed to introduce into the educational process software products of the line 1C and BAS.

Key words: specialist in accounting and taxation, teaching methods, teaching methods, forms of education, accounting disciplines.

Постановка проблеми. В умовах модернізації освіти та її інтеграції в європейський освітній простір для вищих навчальних закладів України актуальною залишається проблема формування інноваційного освітнього середовища. Сьогодні досить актуальним є процес підготовки сучасних фахівців-обліковців, які здатні вирішувати складні питання та розв'язувати прикладні задачі у сфері обліку, аналізу, аудиту, контролю та оподаткування. Для формування освіченої і грамотної особистості аналітика-обліковця необхідно в процесі навчання враховувати можливість сучасних інформаційних технологій, методів і засобів навчання. Через впровадження найсучасніших технологій і методів навчання вища школа має можливість готувати випускників відповідної кваліфікації, які можуть швидко адаптуватися до змін в інформаційному середовищі. Підвищення якості освіти та рівний доступ до неї, динамічна зміна освітніх програм та предметного змісту облікових дисциплін роблять актуальним питання вдосконалення методів і засобів навчання сучасних фахівців з обліку й оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запровадження різних форм, методів і засобів навчання у закладах освіти розглядається у багатьох монографіях, підручниках та нау-

кових посібниках радянських учених-економістів, таких як М.І. Махмутов [1], М.А. Данилов [2], Б.П. Єсіпов [2], М.М. Левіна [3], Ю.К. Бабанський [4], І.Я. Лернер [5], М.М. Скаткін [6]. Останніми роками питанням удосконалення методів і засобів викладання облікових дисциплін у вищих навчальних закладах приділяли значну увагу такі вчені-науковці, як С.Л. Безручук [7], М.Т. Левочко [8], М.С. Пушкар [9], Д.А. Панков [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених питанням впровадження нових форм і методів підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, загалом спостерігається дефіцит методичних розробок, теоретичних та методологічних напрацювань, які стосуються організації сучасного викладання облікових дисциплін в умовах цифровізації економіки, що є рушійною силою просування інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденне життя держави, підприємств та соціуму. В Національній економічній стратегії – 2030, затвердженій Кабінетом Міністрів України 3 березня 2021 р. [11], зазначено, що цифровізація економіки має чіткі цілі та конкретні кроки з імплементації цифрових трансформацій у різні сфери життя, тому підготовка сучасних фахівців з обліку й оподаткування неможлива без впровадження в навчальний процес методів набуття студентами практичних навичок та вмінь, що передбачають застосування сучасних інформаційних технологій. Тематика наукових досліджень щодо проблем розвитку професійної освіти переважно містить загально-теоретичні напрями розвитку освіти студентів зі спеціальностей «Облік і оподаткування», «Цифрові технології обліку» без усебічного вивчення й удосконалення практичних методів викладання облікових дисциплін. Саме тому проблема запровадження в навчальний процес із підготовки фахівців облікових спеціальностей практичних методів навчання, які базуються на застосуванні автоматизованих програм обліку, потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в обґрунтуванні запровадження в процес викладання облікових дисциплін у вищих навчальних закладах дієвих методів і засобів підготовки сучасних фахівців з обліку і оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із сучасних тенденцій розвитку змісту освіти є його стандартизація. Підвищення рівня якості вітчизняної освіти, наближення її до потреб суспільства та ринку праці, успішна інтеграція до європейського освітнього простору неможливі без розроблення прогресивних методів, прийомів та засобів навчання у вищій школі. Від рівня володіння сучасними методами навчання залежать гуманістична спрямованість діяльності викладача, його професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна

техніка, які є елементами педагогічної майстерності й визначають ефективність навчально-виховного процесу загалом.

Розглянемо сутність поняття «метод навчання», який у вищій школі слугує не тільки для передавання і сприймання знань, але й для розкриття методологічних основ розвитку науки.

«Метод навчання – це спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та студентів, спрямованої на досягнення поставлених вищою школою цілей», – так трактує поняття методу навчання сайт для студентів «Студопедія» [12]. Частковим поняттям щодо загального терміна «метод» є категорія «прийом навчання». Результативність навчально-пізнавальної діяльності студентів значною мірою залежить від того, наскільки викладачі вищого навчального закладу вдало вибирають і застосовують методи та прийоми навчання.

У теорії освіти й навчання існують різні підходи до класифікації методів навчання. Класифікація методів навчання – це групування методів навчання за певними ознаками та встановлення між ними зв'язків. У 40–60-х рр. ХХ сторіччя всі методи навчання спрощено поділялись на словесні, наочні і практичні. М.О. Данилов і Б.П. Єсіпов у підручнику «Дидактика» [2] виділили методи навчання, що залежно від дидактичної мети й завдань поділяються на методи оволодіння новими знаннями, методи формування вмінь і навичок, а також методи перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок. І.Я. Лернер [5] спільно з М.М. Скаткіним [6] розробили класифікацію методів навчання за характером пізнавальної діяльності. Цими авторами було виділено низку методів навчання, пов'язаних з організаційними формами, засобами й прийомами навчання, серед яких слід назвати інформаційно-рецептивний, репродуктивний, евристичний, дослідницький методи, а також метод проблемного викладання. На наш погляд, особливої уваги в процесі підготовки фахівців з обліку й оподаткування у вищій школі вимагає метод проблемного викладання. Проблемне викладання (Problem-Based Learning) – це метод навчання, під час застосування якого реальні складні проблеми використовуються як освітній інструмент. Навчання, яке ґрунтується на розв'язанні практичних задач, стимулює застосування навичок критичного мислення та сприяє вирішенню проблем за обмежений час. Воно надає справжній досвід, що активізує процес вивчення предмета навчальної дисципліни й створює умови для систематизації знань.

Досить цікавою є бінарна класифікація методів навчання, запропонована М.І. Махмутовим [1]. Відповідно до неї, всі методи навчання поділяються на методи викладання й методи навчання. Автор класифікації відносить до методів викладання пояснювальний, інструктивно-практичний, інформаційно-повідомлюваний і пояснювально-спонукальний, а методами навчання М.І. Махмутов називає виконавський,

продуктивно-практичний, репродуктивний, частково-пошуковий і пошуковий [1]. Поєднання інструктивно-практичного методу викладання з виконавськими й продуктивно-практичними методами навчання, на наш погляд, є найбільш доцільним під час викладання дисциплін циклу професійної і практичної підготовки фахівців з обліку й оподаткування.

Автор концепції оптимізації навчання Ю.К. Бабанський [4] пропонує власну класифікацію методів навчання, яка усі методи навчання поділяє на такі групи, як методи стимулювання навчальної діяльності; методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю й самоконтролю у навчанні. Загалом теорія оптимізації навчання являє собою теорію науково обґрунтованого вибору та здійснення визначеного варіанта процесу навчання, який розглядається з точки зору успішності вирішення завдань і подальшого розвитку освіти й виховання студентів. До методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності Ю.К. Бабанський відносить лекцію, бесіду, пояснення, розповідь, інструктаж, роботу з підручником, самостійне спостереження, вправи, ілюстрування, демонстрування, лабораторні, практичні й дослідні роботи [4]. Незважаючи на те, що від дати опублікування перших наукових праць Ю.К. Бабанського минуло вже більше 40 років, сьогодні в процесі навчання студентів облікових спеціальностей залишаються актуальними такі ефективні методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності, як лекція, пояснення, лабораторні, практичні й дослідні роботи.

Не менш важливими в навчальному процесі є методи стимулювання навчальної діяльності, серед яких Ю.К. Бабанський виділяє навчальну дискусію, пізнавальні ігри, стимулювання у студента обов'язку і відповідальності у навчанні, створення ситуації інтересу й новизни у процесі викладання дисциплін, а також урахування життєвого досвіду студента [4]. Ці методи стимулювання навчальної діяльності не втратили своєї актуальності досі. Їх широке застосування в сучасній вищій школі сприяє здійсненню ефективної підготовки фахівців з обліку й оподаткування. До методів контролю і самоконтролю у навчанні Ю.К. Бабанський відносить такі методи, як письмовий контроль, усний, тестовий, графічний, програмований контроль, а також самоконтроль і самооцінку [4]. Всі ці методи є основними інструментами, що спрямовані на оперативне виявлення якості засвоєння студентами знань, навичок і вмінь на всіх етапах процесу навчання.

С.С. Петровський [13] рекомендує класифікувати методи навчання за характером сприймання інформації і джерелами її передавання. У межах цих процесів взаємодії між викладачами й студентами ним запропоновано виокремлення словесних, наочних і практичних методів [13]. До словесних методів навчання С.С. Пе-

тровський відносить пояснення, інструктаж, розповідь, бесіду, навчальну дискусію. Наочні ж методи навчання (демонстрування, самостійне спостереження, ілюстрування) він пов'язує з використанням зображень об'єктів і явищ.

Найбільший інтерес для підготовки фахівців з обліку й оподаткування у вищих навчальних закладах, на нашу думку, викликають практичні методи навчання, що передбачають різні види взаємодії студентів і викладачів задля підвищення самостійності студентів щодо отримання знань і вирішення завдань розвитку особистості в процесі навчання. Практичні методи реалізуються, зокрема, через такі прийоми навчання, як вправи, лабораторні і практичні роботи.

Вважаємо за доцільне більш детально розглянути практичні роботи як один із важливих прийомів навчання, що застосовується нині у вищій школі в процесі підготовки фахівців з обліку і оподаткування.

Саме практичні роботи покликані формувати вміння й навички, необхідні випускнику для роботи на підприємствах реального сектору економіки після отримання диплому. Виконання таких робіт найбільшою мірою допомагає студенту здобути практичні знання, а головне, дає змогу працевлаштуватись за спеціальністю без достатнього досвіду роботи.

Розглядаючи характеристику цієї форми навчального заняття, зазначаємо, що кожне практичне заняття використовується викладачем для роботи зі студентами щодо закріплення окремих теоретичних положень навчальної дисципліни. В результаті індивідуального виконання студентами відповідних завдань відбувається формування умінь і навичок практичного застосування знань, набутих студентами в контексті опанування теоретичного матеріалу.

Практичні заняття проводяться відповідно до розробленого викладачем тематичного плану з кожної дисципліни за темами, що визначаються відповідною робочою навчальною програмою. Для проведення практичного заняття викладач заздалегідь готує науково-методичний матеріал у вигляді тестів для виявлення рівня знань студентів, завдань на модульні контрольні роботи, практичних завдань різної складності для самостійної роботи, наочних матеріалів у формі презентацій, методичних вказівок до розв'язання ситуаційних задач і відповідних засобів оргтехніки. Всі складові частини комплексу методичного забезпечення за погодженням з лектором з відповідної дисципліни розробляє викладач, якому доручено проводити практичні заняття.

При цьому варто зазначити, що на практичних заняттях викладач має спочатку провести попередній контроль отриманих студентами знань, а потім здійснити постановку й обговорення умов тих задач, що заплановано розглянути, а також оцінити правильність запропонованих студентами розв'язань.

Таким чином, практичне заняття включає такі елементи, як визначення мети кожно-

го заняття і вихідних даних стосовно задач, що розв'язуються на цьому занятті; обговорення зі студентами алгоритму розв'язання поставлених задач; формулювання контрольних запитань до студентів для закріплення опрацьованого ними матеріалу; відповіді викладача на поставлені студентами запитання; уточнення викладачем завдань для самостійної роботи. Практичне заняття може проводитися у вигляді ділової гри, контрольної роботи, аналізу виробничих ситуацій, роботи з документами, дискусії або розрахункової роботи. При цьому велике значення для підготовки сучасних фахівців з обліку й оподаткування у вищих навчальних закладах під час вирішення завдань з бухгалтерського має практична робота, що організована з використанням спеціалізованих прикладних комп'ютерних програм.

Особливе значення під час навчання студентів обліково-аналітичних спеціальностей має використання у навчальному процесі кейс-методів (методів ситуаційних вправ), під час застосування яких студенти опановують окремі навички керівника, головного бухгалтера, касира, бухгалтера, ревізора, аудитора тощо. На наш погляд, важливо наближати вирішення навчальних ситуаційних облікових завдань до вимог роботодавців реального сектору економіки й готувати випускників облікових спеціальностей до впевненого використання ними сучасних програмних продуктів з автоматизації облікової роботи у практичній діяльності. Отже, використання ситуаційного підходу дасть змогу студентам, з одного боку, засвоїти методичні підходи до побудови облікового процесу на підприємстві та вивчити щодо цього функції окремих посадових осіб, а з іншого боку, оцінити ступінь своєї підготовки до практичної роботи в реальних умовах сучасного підприємства.

Задля зацікавлення студентів в отриманні практичних навичок щодо ведення облікових процесів, на нашу думку, доцільно більшу увагу в ході навчання приділяти фіксації господарських операцій у інтерактивному середовищі комп'ютерних мереж, адже використання комп'ютерних програм автоматизованого обліку у навчальному процесі дасть змогу розробити оптимальні засоби та інструменти для результативного навчання.

Проте сьогодні актуальним залишається питання ознайомлення студентів із прикладними програмними розробками, які стосуються автоматизації облікового процесу підприємства. З огляду на це для підготовки висококваліфікованих фахівців з обліку й оподаткування керівництву вищих навчальних закладів важливо заздалегідь профінансувати придбання ліцензійного програмного забезпечення для його своєчасного застосування у навчальному процесі щодо опанування студентами сучасних методів ведення обліково-аналітичної роботи на підприємствах. При цьому викладачі, що здійснюють навчання студентів за дисциплінами професійної і практичної підготовки, повинні мати сертифікати, які засвідчують

високий рівень знань викладача щодо функціоналу програмного забезпечення.

Не можна не зазначити, що розвивати систему збору інформації на реальному об'єкті і робити її більш придатною для ведення всіх видів обліку відповідними службами дає змогу, зокрема, застосування спеціальних програм. Найкраще з цими завданнями справляються програми лінійки 1С версії 8.3, а саме «1С: Бухгалтерія для України» (1С: БДУ), «1С: Управління торговим підприємством» (1С: УТП), «1С: Управління виробничим підприємством» (1С: УВП).

Останнім часом набув популярності програмний продукт BAS ERP (BAS – business automation software; ERP – enterprise resource planning), розроблений вітчизняними програмістами для створення сучасних інформаційних систем, що функціонують у багатопрофільних підприємствах з різними видами діяльності. Оскільки роботодавцю потрібні від фахівців-обліковців навички у розробленні та впровадженні обліково-аналітичного забезпечення господарської діяльності, то студенти, відповідно до освітньо-професійних програм підготовки за спеціальностями «Облік і оподаткування» та «Цифрові технології обліку», повинні за період навчання опанувати комплексом знань та оволодіти практичними навичками роботи з вищезазначеним програмним забезпеченням. Задля придбання базових конфігурацій програм BAS постачальник ліцензійного програмного забезпечення Громадська організація «Спілка автоматизаторів бізнесу» пропонує керівництву вищих навчальних закладів укласти меморандум про співробітництво й придбати програми лінійки BAS за ціною, що складає 10% від ринкової.

Висновки. Досвід викладання облікових дисциплін показує, що методика викладання дисциплін під час підготовки фахівців зі спеціальностей «Облік і оподаткування», «Цифрові технології обліку» повинна обов'язково базуватись на практичних заняттях і програмному забезпеченні обліково-аналітичних процесів, спонукаючи студентів до вивчення рекомендованого відповідними освітньо-професійними програмами комплексу дисципліни. Таким чином, процес навчання в університеті за обліковими спеціальностями має будуватись на практичному застосуванні всіх отриманих знань у сфері організації і ведення обліку з використанням автоматизованих облікових програм. Удосконалення методів і засобів навчання має здійснюватись одночасно з реалізацією конкретної мети навчання й впровадженням системи контролю за процесом навчання й виховання студентів. Основним завданням вищого навчального закладу під час підготовки фахівця-обліковця вищого ґатунку є формування у випускників знань та навичок, які відповідають сучасним і майбутнім вимогам роботодавців, а також виховання у студентів жаги до постійного оволодіння новими знаннями, самостійного пошуку та творчого підходу до розв'язання поставлених задач і прийняття важливих управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Махмутов М.И. Проблемное обучение: основные вопросы теории. Москва : Педагогика, 1975. 367 с.
2. Данилов М.А., Есипов Б.П. Дидактика. URL: http://elibr.gnpbu.ru/text/danilov_esipov_didaktika_1957/go,1;fs,1 (дата звернення: 03.10.2021).
3. Левина М.М. Технологии профессионального педагогического образования : учебное пособие. Москва : Изд. центр «Академия», 2001. 272 с.
4. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. Москва : Педагогика, 1977. 257 с.
5. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.
6. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований (В помощь начинающему исследователю). Москва : Педагогика, 1986. 150 с.
7. Безручек С.Л. Напрями удосконалення методики викладання бухгалтерського обліку студентам економічних спеціальностей. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки.* 2013. № 1. С. 25–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_escop_2013_1_6 (дата звернення: 01.10.2021).
8. Левочко М.Т. Професійна підготовка майбутніх фахівців економічної галузі: теорія, методика, організація : монографія. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. 495 с.
9. Пушкар М.С., Семанюк В.З. Актуальність розробки сучасної парадигми обліку. *Вісник Інституту бухгалтерського обліку, контролю та аналізу в умовах глобалізації.* 2017. Вип. 1–2. С. 7–20.
10. Панков Д.А. та ін. Сучасні виклики та тенденції розвитку обліку, оподаткування, аудиту і звітності в Україні й світі : колективна монографія. Житомир : Рута, 2020. 346 с.
11. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 р. : Постанова Кабміну України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 01.10.2021).
12. Методи і засоби навчання у вищій школі. URL: https://studopedia.com.ua/1_53009_metodi-i-zasobi-navchannya-u-vishchii-shkoli.html (дата звернення: 01.10.2021).
13. Петровський С.С. Проектна діяльність в історії педагогічної теорії та практики. *Педагогічний дискурс.* 2011. Вип. 9. С. 268–272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2011_9_64 (дата звернення: 01.10.2021).

REFERENCES:

1. Makhmutov M.I. (1975) *Problemnoe obuchenie: osnovnye voprosy teorii* [Problem-based learning: the main issues of theory]. Moscow: Pedagogy. (in Russian)
2. Danilov M.A., Esipov B.P. (1957) *Didaktika* [Didactics]. Available at: http://elibr.gnpbu.ru/text/danilov_esipov_didaktika_1957/go,1;fs,1 (accessed 03 October 2021).
3. Levina M.M. (2001) *Tekhnologii professional'nogo pedagogicheskogo obrazovaniya: ucheb. posobie* [Technologies of professional pedagogical education: a textbook]. Moscow: Akademiya. (in Russian)
4. Babanskiy Yu.K. (1977) *Optimizatsiya protsessy obucheniya* [Optimization of the learning process]. Moscow: Pedagogy. (in Russian)
5. Lerner I.Ya. (1981) *Didakticheskie osnovy metodov obucheniya* [Didactic foundations of teaching methods]. Moscow: Pedagogy. (in Russian)

6. Skatkin M.N. (1986) Metodologiya i metodika pedagogicheskikh issledovaniy (V pomoshch' nachinayushchemu issledovatelyu) [Methodology and methodology of pedagogical research: (To help a novice researcher)]. Moscow: Pedagogy. (in Russian)
7. Bezruchuk S.L. (2013) Napriamy udoskonalennja metodyky vykladannja bukhghalterskogo obliku studentam ekonomichnykh specialnostej [Directions for improving the methods of teaching accounting to students of economic specialties]. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo tekhnologichnogho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky* [Bulletin of Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences], no. 1, pp. 25–28. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhd-tu_econ_2013_1_6 (accessed 01 October 2021).
8. Levochko M.T. (2009) *Profesijna pidghotovka majbutnikh fakhivciv ekonomichnoji ghaluzi: teorija, metodyka, orghanizacija: monohrafija* [Professional training of future specialists in the economic field: theory, methods, organization: monograph]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne aghentstvo". (in Ukrainian)
9. Pushkar M.S., Semanjuk V.Z. (2017) Aktualnistj rozrobky suchasnoji paradyghmy obliku [The urgency of developing a modern accounting paradigm]. *Institut bukhghalterskogo obliku, kontrolj ta analiz v umovakh ghlobalizaciji* [Institute of Accounting, Control and Analysis in the context of globalization], no. 1–2, pp. 7–20.
10. Pankov D.A. (ed.) (2020) *Suchasni vyklyky ta tendenciji rozvytku obliku, opodatkuvannja, audytu i zvitnosti v Ukraini j sviti: kolekt. monohrafija* [Modern challenges and trends in the development of accounting, taxation, audit and reporting in Ukraine and the world: a collection of monographs]. Zhytomyr: Ruta. (in Ukrainian)
11. Pro zatverdzhennja Nacionaljnoji ekonomichnoji strateghiji na period do 2030 [On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030]: *Postanova Kabminu Ukrainy № 179 vid 03.03.2021* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 179 of 03.03.2021]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (accessed 01 October 2021).
12. Metody i zasoby navchannja u vyshnij shkoli [Methods and means of teaching in high school]. Available at: https://studopedia.com.ua/1_53009_metodi-i-zasobi-navchannya-u-vishchij-shkoli.html (accessed 01 October 2021).
13. Petrovsjkyj S.S. (2011) Proektna dijalnistj v istoriji pedagogichnoji teoriji ta praktyky [Project activity in the history of pedagogical theory and practice]. *Pedagogichnyj dyskurs* [Pedagogical discourse], no. 9, pp. 268–272. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2011_9_64 (accessed 01 October 2021).

УДК 657.44:334.012

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-24>**Будько О.В.***доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів та обліку
Дніпровського державного технічного університету***Спекова О.Р.***студентка
Дніпровського державного технічного університету***Budko Oksana***Doctor of Economics, Associate Professor,
Head of the Department of Department of Finance and Accounting
Dniprovsk State Technical University***Spekova Oleksandra***Student
Dniprovsk State Technical University*

АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS IN THE SYSTEM OF INFORMATION SUPPORT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті визначено взаємозв'язок показників фінансових результатів та фінансової безпеки як складової частини економічної безпеки суб'єктів господарювання. Розкрито поняття прибутку у вітчизняній нормативно-правовій базі та міжнародних стандартах бухгалтерського обліку й фінансової звітності. Висвітлено сутність нормального прибутку, упущеного прибутку та надприбутку, які виникають у результаті здійснення ризикових операцій. Визначено заходи, що забезпечують об'єктивність показників фінансових результатів. Встановлено, що оцінювання рівня фінансової безпеки базується на застосуванні методів аналізу, які ґрунтуються на кількісному та якісному підходах. Розкрито сутність методів аналізу з використанням показників фінансових результатів, які дають змогу оцінити рівень фінансової безпеки підприємства, та визначено їх переваги й недоліки.

Ключові слова: фінансові результати, економічна безпека, фінансова безпека, прибуток (збиток), аналіз, оцінка, рентабельність.

АННОТАЦИЯ

В статье определена взаимосвязь показателей финансовых результатов и финансовой безопасности как составляющей экономической безопасности субъектов хозяйствования. Раскрыто понятие прибыли в отечественной нормативно-правовой базе и международных стандартах бухгалтерского учета и финансовой отчетности. Освещена сущность нормальной прибыли, упущенной прибыли и сверхприбыли, которые возникают в результате осуществления рискованных операций. Определены меры, обеспечивающие объективность показателей финансовых результатов. Установлено, что оценивание уровня финансовой безопасности базируется на применении методов анализа, основанных на количественном и качественном подходах. Раскрыта сущность методов анализа с использованием показателей финансовых результатов, которые позволяют оценить уровень финансовой безопасности предприятия, и определены их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: финансовые результаты, экономическая безопасность, финансовая безопасность, прибыль (убыток), анализ, оценка, рентабельность.

ANNOTATION

The purpose of the article is to identify areas for improving the analytical management of financial and economic security of the enterprise through the use of a system of indicators that characterize the financial results as indicators of threat assessment of internal and external environment of the enterprise. The article identifies the relationship between financial results and financial security as a component of economic security of economic entities. The concept of profit in the domestic legal framework and international standards of accounting and financial reporting is revealed. The essence of normal profit, lost profit and excess profit, which arise as a result of risky transactions, is highlighted. Measures have been identified to ensure the objectivity of financial performance indicators, which include compliance with the principles of accounting and financial reporting, timely development of accounting policies, compliance with laws and regulations, and the absence of falsifications, errors and fraud in calculating financial results. The composition of information support for the analysis of financial results, which is based on financial, tax and statistical reporting, is determined. It is established that the assessment of the level of financial security is based on the use of methods of analysis based on quantitative and qualitative approaches. The essence of methods of analysis with the use of indicators of financial results is revealed, which allow assessing the level of financial security of the enterprise. The peculiarities of the methodology of analysis of the composition, dynamics and structure of financial results, factor analysis of profit, profitability assessment, analysis of the relationship between financial results and financial security using indicator methods that involve the use of income, expenses and financial results. It is indicated that the indicator methods include the indicator method with the formation of an integrated indicator, the spectral-point method, the multiplicative model of financial security assessment, the model of assessing the probability of bankruptcy. As a result of the review of the specified methods, advantages and disadvantages of their use are defined.

Key words: financial results, economic security, financial security, profit (loss), analysis, evaluation, profitability.

Постановка проблеми. Фінансові результати як узагальнюючий показник характеризують ефективність функціонування підприємства та рівень його конкурентоспроможності на рин-

ку. Величина прибутку визначає можливості подальшого розвитку й забезпечує фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Отримання прибутку є основною метою створення та діяльності будь-якого суб'єкта господарювання незалежно від виду його діяльності чи форми власності, адже саме за прибуткової діяльності створюються необхідні умови для розширення виробництва та відкриваються перспективи щодо його подальшого розвитку. Ефективне управління прибутком спрямовано також на зміцнення економічної безпеки підприємств. Це свідчить про взаємозв'язок понять прибутку та економічної безпеки, визначення ступеня якого сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень щодо забезпечення функціонування підприємства та досягнення ним стратегічних цілей у безпечному зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформаційного, в тому числі обліково-аналітичного, забезпечення системи економічної безпеки підприємства отримали відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як М.А. Азарська [1], М.І. Бондар, І.О. Бланк, К.П. Боримська, Л.В. Гнилицька [2], Д.О. Грицишен [3], Ю.М. Катков [4], Л.Г. Ловінська, Н.О. Лоханова, Т.О. Мулик [5], Я.І. Мулик [5], Л.К. Никандрова [6], В.Л. Поздеев [1], Н.Л. Правдюк [5], Л.П. Стеців [7], Л.І. Хоружій [4], А.М. Штангрет [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас низка проблем щодо розвитку та удосконалення аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства з використанням показників фінансових результатів потребує вирішення та подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення напрямів удосконалення аналітичного забезпечення управління фінансово-економічною безпекою підприємства через використання системи показників, що характеризують фінансові результати, як індикаторів оцінювання загроз внутрішнього й зовнішнього середовища діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі діяльності підприємство постійно вза-

ємодіє із зовнішнім та внутрішнім середовищем. При цьому виникають зовнішні та внутрішні загрози, які здатні дестабілізувати діяльність підприємства. За цих умов забезпечення економічної безпеки є необхідною умовою стабільної та ефективної діяльності підприємства. Важливою складовою частиною економічної безпеки є фінансова безпека підприємства, яка забезпечує максимально високий рівень платоспроможності і ліквідності обігових коштів та ефективну структуру капіталу, що обумовлює фінансову стабільність підприємства.

Діяльність підприємств зосереджена на забезпеченні зростання позитивного фінансового результату, пошуку шляхів збільшення або утримання прибутку на визначеному рівні, бо саме за прибуткової діяльності створюються умови для розширення й модернізації виробництва та виявляються можливості подальшого розвитку. Результативність діяльності підприємства у фінансово-економічних показниках забезпечує формування інформації про рівень його фінансового потенціалу. Фінансові результати – це складна економічна та обліково-аналітична категорія, яка відіграє важливу роль у системі управління підприємством. Зміст поняття «фінансовий результат» виражається в категоріях «прибуток» та «збиток», які є протилежними за змістом та визначаються за методом порівняння із застосуванням принципу нарахування та відповідності доходів і витрат. Аналіз нормативно-правової бази України свідчить про те, що в законодавстві відсутнє трактування категорії «фінансові результати», а визначається лише сутність понять «прибуток» та «збиток» (табл. 1).

Огляд напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених свідчить про наявність різних підходів до розуміння поняття «прибуток» (економічний, фінансовий, обліковий, податковий тощо) та розкриття поняття з певного боку (галузь економіки, конкретне завдання, відношення до об'єкта бухгалтерського обліку).

Величина прибутку відображає відносини як у внутрішньому середовищі підприємства, так і з об'єктами зовнішнього середовища. Різні варіанти розвитку подій у процесі здійснення ризикових операцій обумовлюють отримання таких видів прибутку:

Таблиця 1

Сутність поняття прибутку у нормативно-правових актах

Нормативний акт	Визначення
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [8]	Прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.
МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [9]	Прибуток – це зміна у власному капіталі впродовж періоду у результаті операцій та інших подій.
Господарський кодекс України [10]	Прибуток суб'єкта господарювання – це показник фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат і суму амортизаційних відрахувань.
Закон України «Про господарські товариства» [11]	Прибуток товариства утворюється з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці.

1) нормальний прибуток – позитивний кінцевий результат ризикової операції, у результаті якої отримано передбачуваний прибуток;

2) упущений прибуток – розмір можливого прибутку, який підприємство недоотримало у результаті невідлого управління негативними наслідками ризику, внаслідок чого підприємство отримало прибуток на рівні нижче запланованого;

3) надприбуток – прибуток, який підприємство отримало у результаті застосування високого рівня підприємницьких здібностей управлінського персоналу, проведення операцій з високим рівнем ризику шляхом розрахунку всіх можливих негативних факторів і способів їх мінімізації, що дало змогу отримати прибуток вище запланованого показника; надприбуток також може виступати винагородою за здійснення інноваційної діяльності, оскільки саме такий вид діяльності має більший ступінь ризику.

Між величиною прибутку та економічною безпекою існує взаємозв'язок, оскільки для того, щоб досягти економічної безпеки, необхідна наявність чистого прибутку, а для того, щоб забезпечити отримання чистого прибутку, необхідно забезпечити бізнесу кожну складову частину економічної безпеки й економічну безпеку загалом.

Об'єктивне визначення фінансового результату, що є важливим чинником достовірної оцінки рівня фінансової безпеки, досягається шляхом дотримання принципів бухгалтерського обліку й фінансової звітності (зокрема, принципу нарахування), своєчасного розроблення положень облікової політики, дотримання положень законодавчих і нормативно-правових актів, відсутності фальсифікацій, помилок та шахрайства в ході розрахунку фінансових результатів. Система інформаційного забезпечення фінансово-економічної безпеки формується на підставі інформації, яку надає бухгалтерська, фінансова, податкова та статистична звітність. Щодо фінансових результатів важливу інформацію надають Баланс підприємства, Звіт про фінансові результати, Звіт про власний капітал, Примітки до річної фінансової звітності, Податкова декларація з податку на прибуток підприємства.

Оцінювання рівня економічної безпеки, одним із критеріїв якого є величина фінансових результатів, доцільно здійснювати за допомогою як традиційних методів аналізу фінансових результатів, так і моделей, у яких використовуються показники фінансових результатів. При цьому аналіз може базуватись на якісному та кількісному підходах. Якісний підхід ґрунтується на таких якісних параметрах, як рівень технічної оснащеності, конкурентоздатність, рівень кваліфікації персоналу, рівень інвестиційної активності, володіння інформацією про ринковий стан конкурентів, якість ведення бухгалтерського обліку, виконання контрактів

тощо. Якісний аналіз може бути здійснений тільки експертним шляхом.

Кількісний підхід базується на здійсненні аналізу складу, динаміки й структури фінансових результатів, факторному аналізі прибутку, оцінюванні рентабельності, аналізі взаємозв'язку фінансових результатів та фінансової безпеки за допомогою індикаторних моделей, які включають показники доходів, витрат і фінансових результатів. Індикаторні моделі можуть поєднувати кількісний та якісний підходи. Наведемо характеристику зазначених видів аналізу.

Аналіз складу, динаміки й структури фінансових результатів доцільно здійснювати за видами прибутку (валовий, операційний, прибуток до оподаткування, чистий) та складовими частинами, які його формують (доходи, витрати). Аналіз цих показників включає горизонтальний аналіз (дослідження зміни кожного показника за аналізований період), вертикальний аналіз (дослідження структури показників та їх зміни), трендовий аналіз (дослідження динаміки зміни показників фінансових результатів за кілька звітних періодів) [12].

Факторний аналіз прибутку передбачає визначення ступеня впливу на величину прибутку таких факторів, як зміна обсягу реалізації, зміна асортименту, зміна собівартості продукції, зміна цін реалізації, чисельність та склад персоналу, стимулювання працівників, продуктивність праці, стан матеріально-технічної бази підприємства. Для визначення впливу використовуються методи ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, відносних різниць, індексний метод, метод інтегрування, метод логарифмування. Під час вибору методу факторного аналізу слід керуватися метою та завданнями здійснення аналізу.

Аналіз рентабельності задля оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства передбачає оцінювання ефективності діяльності за певний період, визначення факторів впливу на показники рентабельності та резервів зростання рентабельності (табл. 2).

Також під час оцінювання фінансової безпеки доцільним є використання індикаторних методів. Серед них слід виділити індикаторний метод із формуванням інтегрального показника, формуванням комплексного показника на основі спектр-бального методу, мультиплікативну модель оцінювання фінансової безпеки, моделі оцінювання ймовірності банкрутства.

Індикаторний метод із формуванням інтегрального показника базується на визначенні певних показників, які дають змогу оцінити загрози фінансовій безпеці.

Беручи до уваги напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених, для аналізу можемо використати такі індикатори фінансової безпеки (табл. 3).

Алгоритм розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки включатиме такі ета-

Таблиця 2

**Оцінка рентабельності у системі інформаційного забезпечення
фінансової безпеки підприємства**

Показник	Розрахунок	Значення
Рентабельність активів	Чистий прибуток / Валюта балансу	Прибуток, який отримує підприємство з кожної гривні, вкладеної в активи.
Рентабельність сукупного капіталу	Прибуток до оподаткування / Усього джерел	Характеризує ефективність використання власного капіталу.
Рентабельність власного капіталу	Чистий прибуток / Власний капітал	Прибуток, який приносить кожна інвестована власниками грошова одиниця.
Рентабельність продажу	Валовий прибуток / Чистий дохід від реалізації	Ефективність виробничої діяльності.
Операційна рентабельність	Прибуток від операційної діяльності / Чистий дохід від реалізації	Операційний прибуток з кожної гривні проданої продукції, робіт, послуг.
Чиста рентабельність	Чистий прибуток / Чистий дохід від реалізації	Обсяг чистого прибутку кожної гривні проданої продукції, робіт, послуг.
Рентабельність виробництва	Прибуток до оподаткування / Середня вартість основних засобів + середня вартість ТМЦ	Ефективність віддачі виробничих ресурсів.

Джерело: складено за [12]

Таблиця 3

Індикатори фінансової безпеки підприємства

Показник	Граничне значення
Коефіцієнт покриття (оборотні кошти / короткострокові зобов'язання)	1,0
Коефіцієнт автономії (власний капітал / валюта балансу)	0,3
Рівень фінансового левериджу (довгострокові зобов'язання / власний капітал)	3,0
Коефіцієнт забезпеченості відсотків до сплати (прибуток до сплати відсотків і податків / відсотки до сплати)	3,0
Рентабельність активів (чистий прибуток / валюта балансу)	Індекс інфляції
Рентабельність власного капіталу (чистий прибуток / власний капітал)	Не менше 15%
Середньозважена вартість капіталу (WACC)	Рентабельність інвестицій
Показник розвитку компанії (валові інвестиції / амортизаційні відрахування)	Не менше 1,0
Структура кредитів (кредити терміном до 1 року $\leq 30\%$; кредити терміном більше року $\geq 70\%$)	–
Показники диверсифікації покупців і постачальників (частка у виручці одного покупця і частка у виручці товарів одного постачальника)	10%
Темпи зростання прибутку, реалізації продукції, активів (темп зростання прибутку > темпи зростання виручки > темпи зростання активів)	–
Співвідношення оборотності дебіторської (Пдеб) і кредиторської (Пкред) заборгованості (Пдеб > Пкред)	–

Джерело: складено за [13]

пи, як розрахунок вибраних показників, які характеризують фінансову безпеку підприємства; визначення граничного значення кожного показника; визначення ступеня відхилення фактичного значення кожного і-го показника від граничного; визначення інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки. При цьому максимальний рівень цього інтегрального показника дорівнює кількості індикаторів. Це дає можливість здійснити трактування отриманого результату. На підставі аналізу граничних значень здійснюється комплексне оцінювання рівня фінансової безпеки та формуються заходи щодо попередження та усунення виявлених загроз.

Ключовою проблемою цього методу є визначення переліку індикаторів, які максимально відображатимуть вплив загроз, а також визна-

чення граничних значень вибраних показників. Крім того, перелік вибраних показників може змінюватися, а тому як метод, який надає вичерпну інформацію про стан фінансової безпеки, його трактувати не можна.

Спектр-бальний метод передбачає приведення кількісних і якісних показників до співставного вигляду, після чого їм присвоюється певний бал. Для кількісних індикаторів встановлюються бали залежно від значення показника (досягає граничного значення, менше або більше за нього, величина відхилення). Якісні показники оцінюються з огляду на рівень їх якості (високий середній, низький). Оцінювання загального рівня фінансової безпеки здійснюється шляхом сумування якісних і кількісних показників. Граничні значення для оцінювання загального рівня фінансової безпе-

Таблиця 4

Оцінка рівня фінансової безпеки (мультиплікативний метод)

Показник	Розрахунок
Коефіцієнт швидкої ліквідності	$K_{шл} = (OK+З) / Пк$, де ОК – оборотні кошти; З – запаси; Пк – короткострокові пасиви
Інтегральний коефіцієнт ліквідності	$K_{іл} = (Ал + Ашр + Апр) / (Пк + Пд)$, де Ал – абсолютні ліквідні активи; Ашр – швидко реалізовані активи; Апр – повільно реалізовані активи; Пк – короткострокові пасиви; Пд – довгострокові пасиви
Коефіцієнт дохідності активів	$K_{да} = В / ВБ$, де В – виручка; ВБ – валюта балансу
Коефіцієнт фінансового левериджу	$K_{фл} = ВК / ЗК$, де ВК – власний капітал; ЗК – залучений капітал
Коефіцієнт дохідності власного капіталу	$K_{двк} = В / ВК$, де В – виручка; ВК – власний капітал
Коефіцієнт консолідації доходів	$K_{кд} = П / А$, де П – прибуток до сплати податків; А – сукупна вартість активів
Коефіцієнт рентабельності активів	$K_{ра} = ЧП / А$, де ЧП – чистий прибуток; А – активи
Коефіцієнт фінансової незалежності	$K_{фн} = ВК / ВБ$, де ВК – власний капітал; ВБ – валюта балансу
Загальний рівень фінансової безпеки	$K_{фб} = K_{шл} \times K_{іл} \times K_{да} \times K_{фл} \times K_{двк} \times K_{кд} \times K_{ра} \times K_{фн}$

Джерело: складено за [14]

ки визначаються залежно від кількості взятих кількісних та якісних параметрів. Недоліком цього методу є необхідність експертних оцінок якісних факторів.

Мультиплікативні моделі оцінювання фінансової безпеки передбачають використання певної кількості кількісних показників (табл. 4).

Цей коефіцієнт важко інтерпретується. Втім, його можна використовувати задля аналізу динаміки рівня фінансової безпеки за певні періоди або для порівняльного аналізу рівня фінансової безпеки підприємств однієї галузі. Недоліком цього методу є відсутність нефінансових показників, що не забезпечує надання повної об'єктивної інформації щодо рівня фінансової безпеки підприємства.

Також для оцінювання рівня фінансової безпеки використовують моделі оцінювання ймовірності банкрутства. Низка моделей використовує показники прибутку, доходів та витрат, що також підкреслює важливість цих показників для визначення рівня фінансової безпеки. До таких моделей слід віднести моделі Депаляна (модель credit-men), Альтмана, Тафлера, Спрінгейта.

Водночас слід брати до уваги те, що поняття фінансової безпеки та фінансової стійкості й платоспроможності не є тотожними, тому зазначені моделі слід використовувати як один із етапів визначення рівня фінансової безпеки підприємства.

Висновки. Важливою умовою забезпечення фінансової безпеки є діяльність суб'єкта господарювання, яка характеризується належним рівнем ефективності та високими показниками результатів діяльності. Саме фінансові результати є важливою величиною, яка впливає на управлінські рішення в системі інформаційного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Здійснення аналізу фінансових результатів у системі комплексного оцінювання стану та рівня економічної безпеки дає змогу також оцінити ризики на підприємстві задля уникнення або ліквідації загроз зовнішнього й внутрішньо-

го середовища. Результати аналізу дадуть змогу сформулювати ефективну політику управління підприємством, яка буде спрямована на досягнення визначених стратегічних і тактичних цілей, а саме забезпечення стійкого економічного зростання, забезпечення фінансової стійкості, безперерйного функціонування на ринку, розширення виробництва, освоєння нових технологій виробництва, розроблення нових проєктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азарская М.А., Поздеев В.Л. Информационное обеспечение управление рисками экономической безопасности предприятия. *Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования*. 2019. Т. 5. № 3(19). С. 179–192.
2. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства : монографія. Київ : КНЕУ, 2012. 305 с.
3. Грицишен Д.О. Бухгалтерський облік в системі управління економіко-екологічною безпекою промислових підприємств : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2015. 540 с.
4. Хоружий Л.И., Катков Ю.Н. Учетно-аналитическое обеспечение экономической безопасности хозяйствующего субъекта. *Вестник профессиональных бухгалтеров*. 2016. № 4. С. 39–44. URL: <https://www.ipbr.org/projects/vestnik/editions/2016/4/khoruzhiy-katkov> (дата звернення: 15.09.2021).
5. Правдюк Н.Л., Мулик Т.О., Мулик Я.І. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект : монографія. Київ : ЦУЛ, 2019. 224 с.
6. Никандрова Л.К. Экономическая безопасность и ее оценка в системе учетной информации. *Учет. Анализ. Аудит*. 2016. № 4. С. 42–49.
7. Штангрет А.М., Стеців Л.П. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства: методичні засади. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 722–726.
8. НП(С)БО «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 7 лютого 2013 року № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 27.08.2021).
9. МСБО 1 «Подання фінансової звітності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (дата звернення: 27.08.2021).

10. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 27.08.2021).
11. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 27.08.2021).
12. Білик М.Д. та ін. Фінансовий аналіз. Київ : КНЕУ, 2007. 592 с.
13. Папехин Р.С. Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятия : дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.10. Волгоград, 2007. 176 с.
14. Рубежной А.А., Грищенко Д.А. Направления повышения финансовой безопасности на микроуровне. *Управление экономическими системами*. 2015. № 6(78). С. 47–58. URL: <http://uecs.ru/ekonomicheskaya-bezopasnost/item/3585-2015-06-22-07-38-30> (дата звернення: 15.09.2021).

REFERENCES:

1. Hnylyts'ka L.V. (2012) *Oblikovo-analitychne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Accounting and analytical support economic security business]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Shtanhret A.M., Stetsiv L.P. (2017) *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva: metodychni zasady* [Accounting and analytical support of economic security management of the enterprise: methodological principles]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 9(78), pp. 722–726.
3. Pravdiuk N.L., Mulyk T.O., Mulyk Ya.I. (2019) *Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv: oblikovo-analitychnyi aspekt* [Management of financial security of enterprises: accounting and analytical aspect]. Kyiv: Centr uchbovohoiv literatury. (in Ukrainian)
4. Hrytsyshen D.O. (2015) *Bukhhalterskyi oblik v systemi upravlinnia ekonomiko-ekolohichnoiu bezpekoiu promyslovykh pidpriemstv* [Accounting in the management system of economic and environmental safety of industrial enterprises]. Zhytomyr: ZhSTU. (in Ukrainian)
5. Horuzhiy L.I., Katkov Yu.N. (2016) *Uchetno-analiticheskoe obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti hozyaystvuyuschego sub'ekta* [Accounting and analytical support of economic security of an economic entity]. *Vestnik professionalnykh buhgalterov*, vol. 4, pp. 39–44. Available at: <https://www.ipbr.org/projects/vestnik/editions/2016/4/khoruzhiy-katkov> (accessed 15 September 2021).
6. Nikandrova L.K. (2016) *Ekonomicheskaya bezopasnost i ee otsenka v sisteme uchetnoy informatsii* [Economic security and its assessment in the accounting information system]. *Uchet. Analiz. Audit*, no. 4, pp. 42–49.
7. Azarskaya M.A., Pozdeev V.L. (2019) *Informatsionnoe obespechenie upravlenie riskami ekonomicheskoy bezopasnosti prjedyriyatiya* [Information support risk management of the economic security of the enterprise]. *Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta. Sotsialno-ekonomicheskie i pravovye issledovaniya*, vol. 5, no. 3(19), pp. 179–192.
8. NP(S)BO “Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti” vid 07.02.2013 roku № 73. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (accessed 27 August 2021).
9. MSBO 1 “Podannia finansovoi zvitnosti”. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (accessed 27 August 2021).
10. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 roku № 436-IV*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 27 August 2021).
11. *Zakon Ukrainy “Pro hospodarski tovarystva” vid 19.09.1991 roku № 1576-XII*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (accessed 27 August 2021).
12. Bilyk M.D., Pavlovska O.V., Prytuliak N.M., Nevmerzhytska N.Iu. (2007) *Finansovyi analiz* [Financial analysis]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
13. Papehin R.S. (2007) *Faktory finansovoy ustoychivosti i bezopasnosti predpriyatiya* [Factors of financial stability and security of the enterprise] (PhD dissertatsiya), Volgograd.
14. Rubzhnoy A.A., Grischenko D.A. (2015) *Napravleniya povysheniya finansovoy bezopasnosti na mikrourovne* [Directions for improving financial security at the micro level]. *Upravlenie ekonomicheskimi sistemami*, no. 6(78), pp. 47–58. Available at: <https://uecs.ru/ekonomicheskaya-bezopasnost/item/3585-2015-06-22-07-38-30> (accessed 15 September 2021).

УДК 336.2:657.37

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-25>**Дзюба О.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету***Майстер Л.А.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету***Dziuba Oksana***Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Vinnitsa Institute of Trade and Economics of Kyiv
National University of Trade and Economics***Maister Liudmyla***Candidate of Sciences (Economic),
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Vinnitsa Institute of Trade and Economics of Kyiv
National University of Trade and Economics*

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА

ACCOUNTING SUPPORT OF FORMATION OF FINANCIAL RESULTS OF THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто основні поняття та проблеми обліково-забезпечення процесу формування фінансових результатів підприємств у процесі розроблення загальної системи організації обліку задля оптимізації роботи облікового персоналу, уникнення помилок під час складання фінансової звітності підприємства. Встановлено, що поняття фінансових результатів діяльності підприємства не трактується, як правило, як окреме поняття, а розуміється лише в розрізі таких понять, як «прибуток» та «збиток». Визначено підходи до розрахунку фінансових результатів підприємства. Досліджено, що являє собою обліковий процес, який передуює формуванню показників фінансової звітності на підприємстві щодо відображення фінансових результатів. Зазначено, що відображення в обліку інформації про доходи, витрати й фінансові результати безпосередньо залежить від правильності їх оцінювання на етапі визнання в обліку та звітності. Визначено, що для забезпечення ведення бухгалтерського обліку підприємство самостійно затверджує облікову політику як складову частину облікової системи підприємства.

Ключові слова: доходи, витрати, прибуток, збиток, фінансові результати, облікове забезпечення, облікова політика.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные понятия и проблемы учетного обеспечения процесса формирования финансовых результатов предприятий в процессе разработки общей системы организации учета с целью оптимизации работы учетного персонала, избегания ошибок при составлении финансовой отчетности предприятия. Установлено, что понятие финансовых результатов деятельности предприятия не трактуется, как правило, как отдельное понятие, а понимается только в разрезе таких понятий, как «прибыль» и «убыток». Определены подходы к расчету финансовых результатов предприятия. Исследовано, что представляет собой учетный процесс, который предшествует формированию показателей финансовой отчетности на предприятии касательно отражения финансовых

результатов. Указано, что отражение в учете информации о доходах, расходах и финансовых результатах непосредственно зависит от правильности их оценивания на этапе признания в учете и отчетности. Определено, что для обеспечения ведения бухгалтерского учета предприятие самостоятельно утверждает учетную политику как составляющую учетной системы предприятия.

Ключевые слова: доходы, расходы, прибыль, убыток, финансовые результаты, учетное обеспечение, учетная политика.

ANNOTATION

In modern conditions of development of the enterprises the question of correctness of definition, and accordingly accounting maintenance of financial results of the enterprise is considered as one of key at action of realization of economic activity, activity. And also questions of qualitative formation of the accounting and administrative information on financial results of activity, the analysis of the received data, search of sources of decrease in expenses and increase in the income, the income of the enterprise. The article considers the basic concepts and problems of accounting support of the process of formation of financial results of enterprises in the process of developing a general system of accounting at the enterprise in order to optimize the work of accounting staff, avoid errors in preparing financial statements. It is established that the concept of financial results of the enterprise is not interpreted as a rule as a separate concept, but only in terms of such concepts as "profit" or "loss". The study identifies approaches to the development of financial results of the enterprise. It is investigated what is the accounting process itself, which precedes the formation of financial reporting indicators at the enterprise in terms of reflecting financial results. It is noted that the reflection in the accounting of information about income, expenses and financial results of the enterprise directly depends on the correctness of their assessment at the stage of recognition in the accounting and reflection in the reporting. It is determined that in order to ensure accounting, the company independently approves the accounting policy as a com-

ponent of the entire accounting system of the company. Having studied the concept of financial results, classification and varieties, as well as the theoretical foundations of accounting for their formation, it is determined that the profit plays a key role in the activities of any business entity, as it provides the movement of resources and relationships. As a result, it is noted that effective accounting support for the formation of financial in the enterprise is an important component of the accounting system at the enterprise.

Key words: income, expenses, profit, loss, financial results, accounting collateral, accounting policy.

Постановка проблеми. Основною метою діяльності будь-якого суб'єкта господарювання виступає отримання позитивного фінансового результату, а також пошук оптимальних шляхів його збільшення. Зазначене приводить до того, що в сучасних умовах розвитку підприємств питання правильності визначення та, відповідно, облікового забезпечення фінансових результатів вважається одним із ключових під час здійснення господарської діяльності.

Оскільки величина фінансового результату прямо впливає на фінансову стійкість підприємства, питання якісного формування управлінської інформації про фінансові результати діяльності, аналізу отриманих даних, пошуку джерел зниження витрат, збільшення доходів підприємства і, як наслідок, зростання прибутку набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань відображення в обліку інформації про формування фінансових результатів суб'єктів господарювання різних видів діяльності присвячені праці таких учених, як Л. Сук [2], Н. Купріна, К. Апостолов, А. Шаталова, О. Бачинська [3], О. Ратушна [4], О. Чернецька [5], І. Гладій [6], І. Чернікова [6], О. Откаленко [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначені автори здійснили значний внесок у дослідження актуальних теоретичних та проблемних практичних питань формування фінансових результатів підприємства, однак постійна зміна законодавства, зовнішніх та внутрішніх умов функціонування зумовлює актуальність теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнення теоретичних основ та практичних аспектів облікового забезпечення фінансових результатів діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним джерелом руху економіки та покращення добробуту суспільства є діяльність суб'єктів господарювання, оскільки саме вони забезпечують кругообіг усіх ресурсів. Головною мотивацією їх діяльності є отримання позитивних фінансових результатів своєї діяльності і, відповідно, прибутку.

В нормативно-правових актах, що регламентують ведення обліку в Україні, та наукових публікаціях поняття фінансових результатів діяльності підприємства, як правило, не трактується як окреме поняття, а розуміється лише в

розрізі таких понять, як «прибуток» та «збиток», що приводить до неоднозначності у визначенні сутності, ролі та значення фінансових результатів, як і немає однозначного трактування понять «прибуток» та «збиток».

У класичному варіанті прибутком є перевищення доходів над витратами. Прибуток, відповідно до Господарського кодексу України, є основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності всіх підприємств незалежно від форм власності [1].

Під час дослідження сутності фінансового результату доцільно враховувати такі його характеристики.

1) Фінансовий результат (прибуток) являє собою форму доходу суб'єкта господарської діяльності, що здійснює певний вид діяльності. Однак іноді активна діяльність у будь-якій сфері може й не бути пов'язаною з одержанням прибутку (наприклад, політична, благодійна діяльність).

2) Фінансовий результат (прибуток) є формою доходу суб'єкта господарської діяльності, що вклав свій капітал для досягнення певного комерційного успіху.

3) Фінансовий результат (прибуток) не є гарантованим доходом суб'єкта господарювання, що вклав свій капітал у той чи інший вид бізнесу. Прибуток є певною мірою платою за ризик здійснення підприємницької діяльності.

4) Прибуток є залишковим показником, що являє собою різницю між сукупним доходом і сукупними витратами.

5) Фінансовий результат (прибуток) є вартісним показником, вираженим у грошовій формі [2].

Сьогодні існує два такі принципові підходи до розрахунку фінансових результатів підприємства, які мають деякі модифікації у різних країнах світу:

– метод порівняння доходів і витрат (метод «витрати – випуск»), що передбачає визначення прибутку (збитку) згідно з принципом нарахування та відповідності доходів і витрат, тобто як різниця між доходами й витратами звітного періоду;

– метод порівняння капіталу (метод зміни чистих активів), що передбачає визначення приросту власного капіталу у звітному періоді як різниці між сумою власного капіталу на кінець і початок звітного періоду, тобто якщо власний капітал на кінець звітного періоду збільшується, то підприємство отримує прибуток, а якщо навпаки, то збиток [3].

Під час визначення фінансових результатів найбільшого поширення отримав метод порівняння доходів і витрат, відповідно до якого фінансові результати утворюються з доходів діяльності підприємства за вирахуванням витрат діяльності протягом звітного періоду. Визначення категорій «доходи» та «витрати» наводяться у відповідних національних та міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та фінансової звітності. На цьому етапі проблема виникає

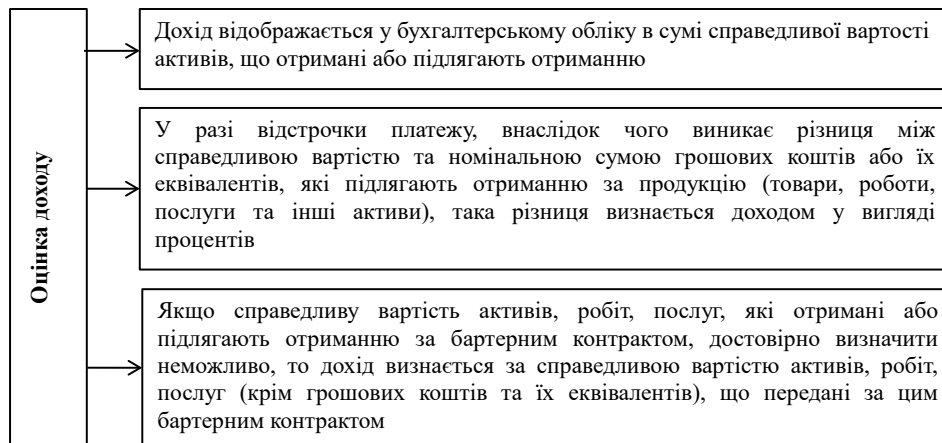

Рис. 1. Особливості оцінювання доходу

не стільки щодо їх визначення, скільки стосовно класифікації доходів і витрат підприємства.

Отриманню правдивої та неупередженої інформації про доходи, витрати, фінансові результати діяльності підприємства для прийняття ефективних управлінських рішень сприяє правильно організоване облікове забезпечення процесу формування фінансових результатів підприємства, яке відповідає потребам керівництва та не суперечить нормам чинного законодавства.

Правильність відображення в обліку інформації про доходи, витрати й фінансові результати безпосередньо залежить від правильності їх оцінювання на етапі визнання в обліку та звітності, що має певні особливості (рис. 1).

Під час формування фінансових результатів, відповідно до чинного національного законодавства, потрібно враховувати той факт, що норми П(С)БО 15 «Дохід» та 16 «Витрати» регламентують не всі види доходів та витрат підприємства. Так, доходи та витрати, отримані в результаті інших операцій, регламентуються окремими П(С)БО. Також це стосується міжнародних стандартів фінансової звітності, серед яких відсутній єдиний документ щодо формування інформації у звітності про доходи, витрати й фінансові результати.

Основними критеріями відображення витрат і визнання їх витратами є зменшення активів або збільшення зобов'язань, що приводить до зменшення власного капіталу (за винятком

зменшення капіталу шляхом його вилучення або розподілу власниками); можливість їх достовірної оцінки; визнання їх одночасно з визнанням доходу, для одержання якого вони були здійснені.

Основні причини виникнення витрат на підприємстві наведено в табл. 1.

Кінцевий результат у вигляді чистого прибутку (збитку) формується поступово шляхом зіставлення певних показників фінансових результатів, доходів та витрат від усіх видів діяльності підприємства таким чином:

- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається шляхом вирахування з доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) непрямих податків та інших вирахувань;

- валовий прибуток визначається як різниця між чистим доходом і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);

- фінансовий результат від операційної діяльності визначається як сума валового прибутку (збитку), іншого операційного доходу за мінусом адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат;

- фінансовий результат до оподаткування є різницею між фінансовим результатом від операційної діяльності, фінансових та інших доходів, фінансових та інших витрат;

- фінансовий результат після оподаткування (чистий прибуток або збиток) визначається як

Таблиця 1

Основні джерела виникнення витрат на підприємстві

Причини зменшення активів, що приводять до виникнення витрат	Причини збільшення зобов'язань, що приводять до виникнення витрат
1) Використання активів; 2) продаж (обмін) активів (крім іноземної валюти); 3) безкоштовна передача активів іншим юридичним чи фізичним особам; 4) втрата активів внаслідок нестач, стихійного лиха тощо; 5) зменшення вартості активів у результаті уцінки, зменшення корисності; 6) списання внаслідок невідповідності встановленим умовам визнання активу; 7) інші причини.	1) Нарахування заробітної плати працівникам підприємства; 2) проведення відрахувань на соціальне страхування; 3) виникнення заборгованості перед постачальниками за одержану електроенергію; 4) виникнення заборгованості перед підрядниками та іншими кредиторами за виконані роботи та послуги; 5) виникнення заборгованості перед бюджетом за податком на прибуток; 6) інші причини.

різниця між прибутком від діяльності до оподаткування та сумою податку на прибуток.

Зазначені показники результатів діяльності формуються за даними облікової інформації. Система організації обліку на підприємстві забезпечує користувачів усією необхідною інформацією, що міститься в облікових регістрах та різних видах звітності, чим створює сприятливі умови управлінському персоналу для комплексного оцінювання результатів діяльності підприємства та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Облікова система складається з послідовних етапів, які проходить інформація, призначена управлінському персоналу, таких як фіксування фактів здійснення операцій, перевірка достовірності інформації та аналіз одержаних даних [4].

Погоджуємося з О. Чернецькою [4] щодо складових частин процесу облікового забезпечення системи управління фінансовим результатом (рис. 2).

Джерелами інформації, що використовується під час відображення в обліку фінансових результатів, є нормативні документи; наказ про облікову політику; установчі документи; первинні

документи з обліку витрат, доходів та фінансових результатів; дані бухгалтерського обліку, зокрема регістри синтетичного й аналітичного обліку по рахунках 7 і 9 класів, головна книга; дані фінансової та статистичної звітності.

Наказ про облікову політику є нормативним документом підприємства, який установлює і регулює ведення бухгалтерського обліку господарської діяльності підприємства, порядок складання та подання фінансової звітності, регламентує діяльність бухгалтерії.

Структура наказу не є жорстко регламентованою та виходить із потреб кожного конкретного суб'єкта господарювання, однак доцільним є наявність у наказу таких розділів.

В розділі, який містить організаційні питання, описуються обов'язки та відповідальність головного бухгалтера підприємства, бухгалтерів структурних одиниць за наявності, порядок здійснення бухгалтерського процесу, умови внесення змін до облікової політики, встановлення термінів проведення інвентаризації, склад інвентаризаційної комісії тощо.

Окремий розділ стосується безпосередньо питань облікової політики відображення в обліку

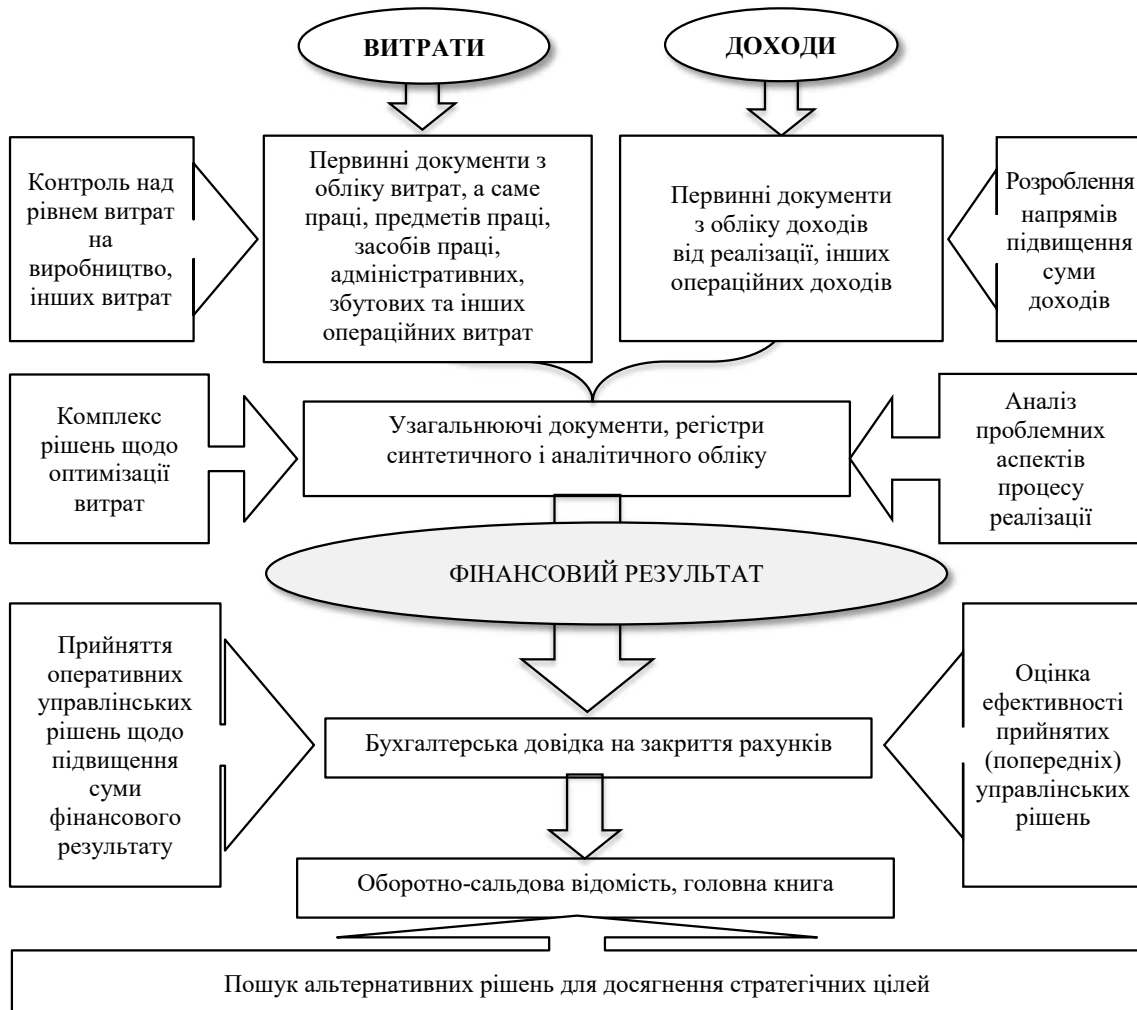

Рис. 2. Облікове забезпечення системи управління фінансовим результатом підприємства

Джерело: [5]

Таблиця 2

**Розкриття інформації про фінансові результати підприємства
у ф. № 2 «Звіт про фінансові результати»**

Код і назва рахунку	Форма фінансової звітності		Код рядка
	назва форми	назва рядка	
70 «Доходи від реалізації»	Звіт про фінансові результати	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000
90 «Собівартість реалізації»		Собівартість реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2050
71 «Інші операційні доходи»		Інші операційні доходи	2120
92 «Адміністративні витрати»		Адміністративні витрати	2130
93 «Витрати на збут»		Витрати на збут	2150
94 «Інші витрати операційної діяльності»		Інші операційні витрати	2180
72 «Дохід від участі в капіталі»		Дохід від участі в капіталі	2200
73 «Інші фінансові доходи»		Інші фінансові доходи	2220
74 «Інші доходи»		Інші доходи	2240
95 «Фінансові витрати»		Фінансові витрати	2250
96 «Втрати від участі в капіталі»		Втрати від участі в капіталі	2255
97 «Інші витрати»		Інші витрати	2270
98 «Податок на прибуток»		Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300
79 «Фінансові результати»		Чистий прибуток	2350
		Чистий збиток	2355

господарських процесів підприємства, в ньому прописуються умови обліку елементів облікової політики, зокрема основних засобів; інших необоротних матеріальних активів; нематеріальних активів; запасів; доходів та витрат; розрахунків з дебіторами та кредиторами; зобов'язань; фінансових витрат; оцінювання фінансових інвестицій; фінансової звітності за сегментами; управління помилок і змін у фінансових звітах.

Окремий розділ присвячений організації податкового обліку, в якому зазначаються норми організації та ведення обліку на підприємстві, що пов'язаний з податками.

Окремий розділ може стосуватись первинних облікових документів і реєстрів бухгалтерського обліку, де зазначаються обов'язкові та додаткові реквізити первинних і зведених облікових документів; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення.

Крім того, наказ про облікову політику може містити такі додатки, як графік документообігу щодо підприємства, класифікація основних засобів, їх річна норма амортизації, метод нарахування амортизації (прямолінійний) та інших активів за потреби, робочий план рахунків.

Відображення на рахунках бухгалтерського обліку інформації про фінансові результати здійснюється з використанням класу 9 Плану рахунків, для обліку доходів – рахунків класу 7. Ці рахунки закриваються шляхом списання відповідних сум на рахунок 79 «Фінансові результати» зі складанням відповідних бухгалтерських довідок та розрахунків.

Загалом зазначена інформація отримує відображення у фінансовій звітності, зокрема у ф. № 2 «Звіт про фінансові результати», де інформація подається в розрізі видів діяльності,

а саме операційної, інвестиційної, фінансової (табл. 2).

Висновки. Дослідивши поняття фінансових результатів, класифікацію та різновиди, а також теоретичні засади облікового забезпечення їх формування, доходимо висновку, що прибуток відіграє визначальну роль у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, оскільки забезпечує рух ресурсів та взаємозв'язків у процесі відтворення, а також розвиток підприємства. З огляду на те, що фінансовий результат діяльності є головним вимірником ефективності роботи підприємства, для прийняття важливих та ефективних управлінських рішень керівництву та власникам підприємства необхідно володіти правдивою, неупередженою та достовірною інформацією, що ґрунтується на даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Саме тому ефективне облікове формування фінансових результатів на підприємстві є важливою складовою частиною облікової системи на підприємстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Сук Л., Сук П. Фінансовий облік : навчальний посібник. Київ : Знання, 2015. 647 с.
3. Купріна Н., Апостолов К., Шаталова А., Бачинська О. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства: теоретичний та практичний аспект. *Економіка харчової промисловості*. 2018. Т. 10. Вип. 4. С. 48–57.
4. Ратушна О. Обліково-аналітичне забезпечення аналізу результатів діяльності. *Облік і фінанси АПК*. 2012. № 1. С. 72–76.
5. Чернецька О. Облікове забезпечення системи управління фінансовими результатами в аграрних підприємствах.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. № 12. Ч. 2. С. 154–157.

6. Гладій І., Чернікова І. Облікова стратегія у складі програмованого (системного) менеджменту – шлях до успіху на ринку. *Імплементация інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу* : матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 22 березня 2018 р. / редкол.: О. Черевко та ін. Харків : ХДУХТ, 2018. С. 413–415.
7. Откаленко О. Аналіз управління діяльністю неприбуткових організацій. *Вісник ЖНАЕУ*. 2017. № 2(62). Т. 2. С. 98–104.
3. Kuprina N., Apostolov K., Shatalova A., Bachynska O. (2018) Analiz finansovykh rezulytativ diialnosti pidpriemstva: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt. *Ekonomika xarchovoi promyslovosti*, tom 10, vol. 4, pp. 48–57.
4. Ratushna O. (2012) Oblikovo-analitychne zabezpechennia analyzy rezulytativ diialnosti. *Oblik i finansy APK*, no. 1, pp. 72–76.
5. Chernetska O. (2017) Oblikove zabezpechennia systemy upravlinnia finansovymy rezulytatamy v ahrarnykh pidpriemstvax. *Naykovyi visnyk Uzhhorod skoho natsionalnoho yniversytety*, no. 12, ch. 2, pp. 154–157.
6. Hladii I., Chernikova I. (2018) Oblikova stratehiia u skladi prohramovanoho (systemnoho) menedzhmentu – shliakh do uspiokhu na rynku. Implementatsiia innovatsii oblikovo-analitychnoho zabezpechennia staloho rozvytku suchasnoho biznesu: I Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf., 22 bereznia 2018 r. / redkol.: O. Cherevko ta in. Kharkiv: KhDUKhT, pp. 413–415.
7. Otkalenko O. (2017) Analiz upravlinnia diialnistiu neprybutkovykh orhanizatsii. *Visnyk ZhNAEU*, no. 2(62), t. 2, pp. 98–104.

REFERENCES:

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Suk L., Suk P. (2015) *Finansovy oblik: navch. posib*. Kyiv: Znannia, 647 p.
3. Kuprina N., Apostolov K., Shatalova A., Bachynska O. (2018) Analiz finansovykh rezulytativ diialnosti pidpriemstva: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt. *Ekonomika xarchovoi promyslovosti*, tom 10, vol. 4, pp. 48–57.
4. Ratushna O. (2012) Oblikovo-analitychne zabezpechennia analyzy rezulytativ diialnosti. *Oblik i finansy APK*, no. 1, pp. 72–76.
5. Chernetska O. (2017) Oblikove zabezpechennia systemy upravlinnia finansovymy rezulytatamy v ahrarnykh pidpriemstvax. *Naykovyi visnyk Uzhhorod skoho natsionalnoho yniversytety*, no. 12, ch. 2, pp. 154–157.
6. Hladii I., Chernikova I. (2018) Oblikova stratehiia u skladi prohramovanoho (systemnoho) menedzhmentu – shliakh do uspiokhu na rynku. Implementatsiia innovatsii oblikovo-analitychnoho zabezpechennia staloho rozvytku suchasnoho biznesu: I Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf., 22 bereznia 2018 r. / redkol.: O. Cherevko ta in. Kharkiv: KhDUKhT, pp. 413–415.
7. Otkalenko O. (2017) Analiz upravlinnia diialnistiu neprybutkovykh orhanizatsii. *Visnyk ZhNAEU*, no. 2(62), t. 2, pp. 98–104.

УДК 657:01

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-26>**Кирильєва Л.О.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку,
оподаткування та аудиту
Державного біотехнологічного університету***Шеховцова Д.Д.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки***Наумова Т.А.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку,
оподаткування та аудиту
Державного біотехнологічного університету***Kyrylieva Ludmila***Candidate of Economic Sciences (PhD),
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Accounting, Taxation and Auditing
Kharkiv State Biotechnological University***Shekhovtsova Daria***Candidate of Economic Sciences (PhD),
Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics
and Management of Economic Security
Kharkiv National University of Radioelectronics***Naumova Tatiana***Candidate of Economic Sciences (PhD),
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Accounting, Taxation and Auditing
Kharkiv State Biotechnological University*

БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

BUDGETING IN THE SYSTEM OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто необхідність розвитку інноваційної діяльності суб'єкта підприємницької діяльності та управління нею з використанням обліково-аналітичного забезпечення, базовими складовими частинами якого є управлінський облік та процес бюджетування. Визначено тенденції інноваційного розвитку в умовах поширення інформаційно-комунікаційних технологій. Досліджено концепцію бюджетування в зарубіжних країнах. Розглянуто організаційні аспекти впровадження бюджетування процесів інноваційного розвитку. Розроблено організаційну модель бюджетування процесу інноваційного розвитку, яка, на відміну від інших, включає перелік специфічних операційних бюджетів та дає можливість контролювати виконання цільових показників, оптимізувати витрати на інноваційну діяльність, посилювати мотивацію працівників, зміцнювати комунікаційні зв'язки в системі відповідальності та забезпечувати зворотній зв'язок для внесення змін у бюджет.

Ключові слова: суб'єкти підприємницької діяльності, обліково-аналітичне забезпечення, бюджетування, бюджети, інновації, розвиток.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрена необходимость развития инновационной деятельности субъекта предпринимательской деятельности и управления ей с использованием учетно-аналитического обеспечения, базовыми составляющими которого являются управленческий процесс и процесс бюджетирования. Определены тенденции инновационного развития в условиях распространения информационно-коммуникационных технологий. Исследована концепция бюджетирования в зарубежных странах. Рассмотрены организационные аспекты внедрения бюджетирования процессов инновационного развития. Разработана организационная модель бюджетирования процесса инновационного развития, которая, в отличие от других, включает перечень специфических операционных бюджетов и дает возможность контролировать выполнение целевых показателей, оптимизировать расходы на инновационную деятельность, повышать мотивацию работников, укреплять коммуникационные связи в системе ответственности и обеспечивать обратную связь для внесения изменений в бюджеты.

Ключевые слова: субъекты предпринимательской деятельности; учетно-аналитическое обеспечение, бюджетирование, бюджеты, инновации, развитие.

ANNOTATION

The article is devoted to the necessity of development and management of innovative activity of the subject of entrepreneurial activity, using accounting and analytical support, the basic components of which are management accounting and budgeting process in order to make management decisions to increase the efficiency and effectiveness of the enterprise during the strengthening of intellectual capital. Trends of innovative development in the conditions of distribution of information and communication technologies are defined. As a result of theoretical research, the essence of budgeting concepts and budget modeling options is determined, which are aimed at reducing costs, lossless production and have an adaptive nature to the management accounting system of domestic enterprises. The essence of the concepts of budgeting (kaizen-budgeting, activity-based budgeting (ABB), process-oriented budgeting (PBB), budgeting based on the driver system (DBB-method), off-budgeting (BB)) is studied. Their spread is observed mainly in foreign countries. The organizational aspects of the implementation of budgeting of innovation development processes are considered. The internal and external factors influencing the construction of this process, the prerequisites for drawing up generally accepted budget formats, including the processes of innovation development are identified. It is proposed to include in the budgets of the process of innovation development target financial indicators for: income from the sale of innovative products (works, services of innovative nature), costs of investments in innovative objects of non-current assets, costs of production of innovative products, costs not subject to capitalization, and costs of organizational and managerial innovations for sales. The organizational model of budgeting the process of innovation development, which, unlike others, includes a list of specific operating budgets and provides the ability to control the implementation of targets, optimize innovation costs, strengthen employee motivation, strengthen communication in the accountability system and provide feedback for budget changes is developed and proposed for use in the practice of enterprise.

Key words: subjects of entrepreneurial activity; accounting and analytical support, budgeting, budgets, innovation, development.

Постановка проблеми. Глобалізація ринкового середовища та сталий розвиток економічних відносин сьогодні зумовлені посиленням конкуренції шляхом активізації диверсифікації діяльності суб'єктів підприємницької діяльності (далі – СПД) через імплементацію її інноваційних видів з огляду на розширення світового ринку високотехнологічних товарів і послуг. Турбулентні умови зовнішнього середовища та трансформація внутрішньої організації підприємства безпосередньо впливають на інноваційний розвиток СПД, одночасно є очевидним, що забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та подальшої капіталізації бізнес-суб'єкта залежить від ступеня інновацізації бізнес-суб'єкта, отже, спостерігаються дуальний характер інноваційного фактору та його фундаментальна роль у розширенні господарського простору. Водночас виключно інноваційної діяльності СПД для набуття ним високого рівня конкурентних переваг недостатньо, що підтверджується даними Державної служби статистики України. Так, кількість інноваційно активних підприємств має тенденцію до значного скорочення, зокрема на 5 892 од. менше за 2018–2010 рр. порівняно з 2016–2018 рр., отже, на кінець 2020 р. частка таких СПД складає лише 8,5% у загальній кількості підприємств [2], тому важливим питанням сьогоден-

ня є всебічна побудова архітектури системи управління інноваційним розвитком СПД на основі обліково-аналітичного забезпечення, де основним інформаційним джерелом виступає система управлінського обліку та процес бюджетування, який орієнтований на контроль, координацію господарських операцій, прийняття управлінських рішень, а також на мотивацію персоналу для досягнення цільових фінансових показників задля підвищення ефективності та результативності інноваційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти інноваційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності досліджено у працях таких учених, як С.М. Боняр, Л.А. Клімова, М.М. Кошлата. Питання впровадження бюджетування до системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності стали предметом наукових робіт таких дослідників, як Н.В. Гойло, І.І. Короп, Н.А. Остап'юк.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на вагомий внесок наукової спільноти у вивчення та розв'язання проблем інноваційного розвитку підприємств у сучасних умовах господарювання актуалізується питання поглиблення досліджень цієї проблематики з точки зору імплементації принципу бюджетування як елементу обліково-аналітичного забезпечення, що становить новизну роботи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є ідентифікація бюджетування в системі обліково-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності для забезпечення їх сталого соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні соціально-економічні умови відзначаються необхідністю для СПД імплементації у виробничі та управлінські операції інноваційних компонентів, які обумовлюють потребу їх інноваційного зростання внаслідок зовнішніх трансформацій та втрати актуальності внутрішніх процесів на підприємстві через їх фізичний та моральний знос. У цьому контексті підтримуємо думку про те, що «під інноваційним розвитком підприємства варто розуміти процес функціонування підприємства, який зорієнтований на використання різних форм інновацій у виробничій, збутовій та комерційній діяльності задля підвищення прибутковості та конкурентоспроможності» [7, с. 211].

За словами Л.А. Клімової, існує низка факторів, за якими можна виявити потребу підприємства в інноваційному розвитку. Отже, ними є зменшення життєвого циклу, підвищення ролі технологічного процесу, неможливість використання традиційних видів сировини, нестабільне ринкове становище, натиск з боку конкурентів, стрімкі зовнішні зміни, глобалізація економіки [5, с. 39]. Водночас задля ухвалення раціональних та ефективних управлінських рішень щодо

забезпечення інноваційного розвитку СПД доцільною, на нашу думку, є детальна класифікація цих факторів, яку пропонують С.М. Боняр, О.М. Аляб'єва, які виокремлюють такі групи, як політико-правові, економічні, соціокультурні, технологічні, науково-технічні, маркетингові, виробничі, організаційно-управлінські, інформаційні, кадрові, соціально-психологічні та технологічні [1].

При цьому очевидно, що тенденції інноваційного розвитку мають глибокий інтегративний характер на національному рівні через стрімке зростання ступеня інформаційно-комунікаційних технологій. Так, аналізуючи позиції України на міжнародній арені, відзначаємо, що країна посіла 45 місце серед 131 держави світу у рейтингу «Глобальний інноваційний індекс 2020» [11], чим покращила результат 2019 р. на дві сходинки. У 2019 р. кількість впроваджених нових технологічних процесів СПД зросла порівняно з 2018 р. до 2 318 одиниць, а кількість впроваджених інноваційних видів продукції значно зменшилась (рис. 1). Очевидно, що динаміка інноваційної діяльності СПД нестабільна та не відзначається позитивними тенденціями, однак сьогодні глобальним трендом економічного середовища є суцільна автоматизація виробничої діяльності, при цьому управління господарськими процесами реалізується в режимі реального часу і з урахуванням мінливих зовнішніх умов, ці процеси формалізуються у хвилях Четвертої промислової революції – Індустрії 4.0, що вимагає від керівників підприємств модернізації ментальних та матеріальних ресурсних підходів до здійснення виробничої діяльності загалом та реалізації її інноваційного вектору зокрема.

У цьому контексті великого значення набуває система обліку, яка є головним генератором формування інформаційного банку, зокрема систематизованого обліково-аналітичного за-

безпечення, для здійснення управління інноваційним розвитком СПД задля сталого економічного зростання бізнес-суб'єкта в актуальних умовах господарювання, які відзначаються високим рівнем цифровізації виробничих та управлінських процесів. Актуальним інструментом обліково-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку СПД вважаємо управлінський облік, «оскільки саме цей вид обліку має високий потенціал для забезпечення належного рівня економічної безпеки через притаманні йому актуальні функції, основоположною з яких є опрацьоване, з урахуванням різного попиту і пріоритету, інформаційне забезпечення усіх процесів господарської діяльності бізнес-суб'єкта, що складається з безперервної підготовки і надання диференційованої інформації (облікової, нормативної, планової, контрольної, аналітичної, командно-розпорядчої, інформації зовнішнього середовища) особам, що приймають рішення, одразу в трьох вимірах – ретроспективі, поточному часі та у прогнозі» [3, с. 110]. Запорукою успішної організації управлінського обліку є впровадження та організація бюджетування процесів інноваційного розвитку, що визнається ефективним інструментом управління діяльністю суб'єктів господарювання, акцентує увагу на результативності та дає можливість отримувати релевантну інформацію для вжиття необхідних заходів щодо підвищення ефективності діяльності. Рациональна організація бюджетування щодо процесів інноваційного розвитку забезпечить постійний контроль за доходами від реалізації інноваційної продукції, витратами залежно від можливості їх капіталізації, а також фінансовими результатами. Бюджетування також дасть змогу виявити ризики, можливі під час здійснення процесів інноваційного розвитку, та підготувати низку заходів щодо зниження їх рівня в умовах невизначеності.

Рис. 1. Динаміка кількості впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції за 2015–2019 рр., од.

Джерело: побудовано на основі [9]

На початковій стадії організації бюджетування процесів інноваційного розвитку потрібно перш за все визначитися з цілями та завданнями, які повинні бути досягнуті у визначеному часовому діапазоні, а зазначена управлінська технологія має себе окупити. Вважаємо, що основною метою бюджетування процесів інноваційного розвитку є підвищення ефективності, результативності та вдосконалення інноваційних процесів шляхом координації дій структурних підрозділів, реагування на чинники зовнішнього середовища і, як наслідок, коригування встановлених показників та параметрів.

Організація процесу бюджетування на підприємствах, де відзначається інноваційний розвиток, залежить від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, а саме від бізнес-стратегії, розробленої керівництвом, стадії впровадження бюджетування, технології виробництва продукції, масштабу охоплення (підприємства загалом, структурних підрозділів, видів діяльності, бізнес-процесів господарського циклу, проектів, програм), розподілу повноважень інфляційних процесів, зміни кон'юнктури ринку тощо. На етапі постановки бюджетування залежно від наявних потреб та умов господарювання підприємства самостійно вибирають види, формати бюджетів, способи їх складання та контролю. В умовах сьогодення до використання в практичній діяльності суб'єктів господарювання пропонуються такі види бюджетів:

- статичні, які не залежать від зміни рівня ділової активності, та гнучкі, що залежать від можливих обсягів діяльності суб'єкта підприємницької діяльності у релевантному діапазоні;
- операційні, фінансові, інвестиційні;
- «знизу вгору» (передбачає передачу бюджетної інформації від усіх структурних підрозділів керівництву вищої ланки задля формування агрегованих підсумкових показників та визначення загальної суми бюджету), «зверху вниз» (передбачає складання бюджету за умов

використання цільових показників, установлених керівництвом підприємства);

– ітеративні (передбачають компіляцію елементів вищезазначених методів);

– бюджетування з нуля (передбачається, що бюджет складається вперше із застосуванням планових показників), цільові (передбачається, що бюджет складається на основі цільових показників задля їх досягнення), від досягнутого результату (передбачається, що бюджет складається на основі показників попереднього бюджету з урахуванням коригувань);

– одноваріантні (один сценарій), багатоваріантні (декілька сценаріїв, що відображають можливі події внаслідок зміни зовнішнього середовища).

В зарубіжних країнах пропонується значно більше концепцій бюджетування та варіантів моделювання бюджетів, які спрямовані на скорочення витрат, виробництво без втрат і мають адаптивний характер до системи управлінського обліку вітчизняних підприємств (табл. 1).

Впровадження та функціонування процесу бюджетування за вибраною концепцією здійснюється відповідно до науково обґрунтованих принципів, які сприятимуть точному визначенню бюджетних параметрів, формуванню якісного обліково-аналітичного забезпечення управління СПД та підвищенню результативності інноваційних процесів.

До фундаментальних засад бюджетування процесів інноваційного розвитку, які є правилами та вимогами, необхідно віднести безперервність, періодичність, взаємоузгодженість із бізнес-стратегією підприємства, синхронізацію з управлінським обліком, гнучкість, збалансованість, достовірність та варіативність. Дотримуючись зазначених принципів, також маємо звертати увагу на умови складання бюджетів. Погоджуємося з тим, що в процесі організації основними умовами складання бюджетів, в тому числі процесів інноваційного розвитку, стають такі:

Таблиця 1

Орієнтований перелік концепцій бюджетування в зарубіжних країнах

Вид бюджетування	Сутність
Кайзен-бюджетування	Концепція передбачає постійне скорочення витрат та досягнення кращих фінансових показників, ніж були закладені в бюджет на початок періоду. Орієнтована на безперервне вдосконалення бізнес-процесів, систем, функцій на основі аналізу виконання бюджетів.
Бюджетування на основі діяльності (ABB)	Концепція спрямована на виділення бізнес-процесів із закріпленням повноважень та відповідальних осіб, що приймають рішення, за кожним із них. Попит на ресурси розраховується згідно з вимогами підприємства для виконання бізнес-процесів.
Процесно-орієнтоване бюджетування (Performance-based budgeting – PBB)	Стратегічно спрямована концепція, що базується на структуризації процесів, застосуванні системи збалансованих показників, встановленні бюджетних параметрів для кожного процесу діяльності.
Бюджетування на основі системи драйверів (driver-based budgeting, або DBB-метод)	Концепція визначається як спрощений варіант процесно-орієнтованого бюджетування. Заснована на використанні драйверів, які включають складову частину економічних або нефінансових даних, коригування яких впливає на прибуток або витрати.
Позабюджетування (Beyond budgeting (BB))	Концепція передбачає відмову від бюджетів. Заснована на моделюванні прогнозів (плаваючих), що можуть змінюватись у визначеному керівництвом часовому діапазоні.

Джерело: побудовано на основі [6; 10]

- взаємопов'язаність і закономірність формування показників різних бюджетів;
- чітке визначення ділянки формування бюджету та обсяг повноважень відповідальної особи за відповідний бюджет;
- формування бюджетів на основі децентралізації та мозкового штурму;
- достатній часовий лаг для формування бюджету й документальна обґрунтованість показників [8, с. 183].

Зазначимо, що специфіка процесів інноваційного розвитку вимагає побудови бюджетів, де будуть зазначені цільові показники та обмеження для доходів від реалізації інноваційної продукції (робіт, послуг інноваційного характеру); витрат щодо капіталовкладень в інноваційні об'єкти необоротних активів; витрат на виробництво інноваційної продукції; витрат, що не підлягають капіталізації; витрат на організаційно-управлінські інновації; витрат на збут інноваційної продукції.

В процесі організації бюджетування необхідно звертати увагу на можливість капіталізації витрат в історичній собівартості інноваційних необоротних активів для отримання достовірної інформації щодо придбаних активів, а також визнаних загальновиробничих і невиробничих витрат. Підтримуємо наукову думку автора про те, що «витрати на інноваційні процеси можуть мати капітальний характер та бути пов'язані зі впровадженням нових типів виробництв, нових

технологій, виробничого обладнання, технічним переозброєнням виробництва, переоснащенням устаткування, придбанням та впровадженням авторських прав, об'єктів інтелектуальної власності; поточний характер та бути пов'язані з операційною діяльністю, у ході якої створюються безпосередньо інноваційні продукти та інноваційна продукція» [4, с. 3].

Вищезазначене дає змогу дійти висновку, що в системі управління інноваційною діяльністю СПД доцільно розробляти та складати такі бюджети, як бюджет продажу інноваційної продукції (робіт, послуг); бюджет капіталовкладень в інноваційні об'єкти необоротних активів; бюджет виробництва інноваційної продукції; бюджет прямих витрат на виготовлення інноваційної продукції; бюджет собівартості реалізації інноваційної продукції; бюджет витрат некапітального характеру; бюджет на організаційно-управлінські витрати; бюджет витрат на збут інноваційної продукції. Зазначені бюджети відповідають сучасним інформаційним потребам у періоді розвитку інноватизації і повинні бути враховані в ході організації бюджетування на підприємстві для досягнення поставлених стратегічних цілей відповідно до розробленої організаційної моделі бюджетування процесу інноваційного розвитку (рис. 2).

Використовуючи організаційну модель бюджетування процесу інноваційного розвитку, підприємство отримує можливість контролювати вико-

Рис. 2. Організаційна модель бюджетування процесу інноваційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності

Джерело: побудовано авторами

нання цільових показників, оптимізувати витрати на інноваційну діяльність, посилювати мотивацію працівників, зміцнювати комунікаційні зв'язки в системі відповідальності та забезпечувати зворотній зв'язок для внесення змін у бюджеті.

Висновки. В мінливих умовах господарювання підприємства можуть отримати конкурентні переваги та економічну безпеку завдяки інтенсивному розвитку інноваційної діяльності, яка спрямована на придбання основних засобів із цифровими пристроями, нових товарів та технологій, освоєння нових методів управління, впровадження маркетингових інновацій, створення та примноження науково-технічного потенціалу. Ефективно управляти інноваційною діяльністю та підвищувати її рівень результативності дає змогу якісно побудована система обліково-аналітичного забезпечення, де провідну роль відіграє процес бюджетування за центрами відповідальності, одним із значимих серед яких сьогодні є процес інноваційного розвитку. Отже, об'єктом бюджетування повинні виступати процеси інноваційного розвитку. Визначено, що варіантів, форматів та способів складання бюджетів є велика кількість, однак під час їх вибору необхідно враховувати характерні ознаки, притаманні процесу інноваційного розвитку. Вважаємо, що під час організації процесу бюджетування необхідно приділяти увагу витратам, що пов'язані з придбанням інноваційних об'єктів, фундаментальними та прикладними науковими розробками, інноваціями і, як наслідок, розподілом їх залежно від рівня капіталізації. Посилити контроль за розвитком інноваційної діяльності дадуть змогу запропоновані організаційно-методичні положення бюджетування відповідно до визначеної бізнес-стратегії з використанням специфічних операційних бюджетів, побудованих на цільових показниках у визначеному релевантному діапазоні, для зміцнення режиму оптимізації витрат, пов'язаних з інноватизацією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Боняр С.М., Аляб'єва О.М. Систематизація факторів впливу на інноваційний розвиток підприємства в сучасних економічних умовах. *Проблеми економіки*. 2019. № 3. С. 77–83.
- Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Кирильєва Л.О., Шеховцова Д.Д. Концепція формування обліково-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 5-2. С. 107–113.
- Кірсанова В.В., Сухарева Т.О., Ковальова О.М. Проблеми обліку інноваційної діяльності. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2011. Вип. 41(2). С. 216–221.
- Климова Л.А. Инновационное развитие предприятия : монография. Могилев : Белорусско-Российский университет, 2017. 215 с.
- Короп І.І. Систематизація методів бюджетного управління як повноцінної системи управління підприємством. *Вісник Одеського національного університету*. 2015. Т. 20. Вип. 6. С. 104–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_6_243
- Кошлата М.М. Теоретичні засади управління інноваційним розвитком підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6(2). С. 210–212.
- Остап'юк Н.А., Гойло Н.В. Бюджетування й організація бухгалтерського обліку. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 3(25). С. 180–187.
- Писаренко Т.В., Кваша Т.К., Рожкова Л.В., Коваленко О.В. Інноваційна діяльність в Україні у 2019 році : науково-аналітична доповідь. Київ : УкрІНТЕІ, 2020. 45 с.
- Ситник Г.В. Сучасні концепції бюджетування. *Реформування економіки України: ефективно виробництво, конкурентні регіони, макроекономічна рівновага*. 2014. С. 21–24.
- Global Innovation Index. URL: <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>

REFERENCES:

- Bonar S.M., Alabeva O.M. (2019) Sistematizacia faktoriv vplivu na innovacijnij rozvitok pidpriemstva v suchasni ekonomichnih umovah. *Problemi ekonomiki*, no. 3, pp. 77–83.
- Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Kiril'eva L.O., Shehovcova D.D. (2019) Konceptia formuvanna oblikovo-analichnogo zabezpechenna upravlinna sistemoj ekonomichnoji bezpeki pidpriemstva. *Biznes-navigator*, vol. 5-2, pp. 107–113.
- Kirsanova V.V., Suhareva T.O., Koval'ova O.M. (2011) Problemi obliku innovacijnoji dial'nosti. *Visnik social'no-ekonomichnih doslidzhen'*, vol. 41(2), pp. 216–221.
- Klimova L.A. (2017) Innovacionnoe razvitie predpriatia: monografiya. Mogilev: Belorus.-Ros. un-t, 215 p.
- Korop I.I. (2015) Sistematizacia metodiv budzhetnogo upravlinna ak povnocinnoi sistemi upravlinna pidpriemstvom. *Visnik Odes'kogo nacional'nogo universitetu*, t. 20, vol. 6, pp. 104–108. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_6_243
- Koshlata M.M. (2014) Teoretichni zasadi upravlinna innovacijnim rozvitkom pidpriemstv. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu*, vol. 6(2), pp. 210–212.
- Ostap'uk N.A., Goylo N.V. (2016) Budzhetuvanna j organizacia buhgalters'kogo obliku. *Ekonomika: realii chasu*, no. 3(25), pp. 180–187.
- Pisarenko T.V., Kvasha T.K., Rozhkova L.V., Kovalenko O.V. (2020) Innovacijna dial'nist' v Ukraini u 2019 roci: naukovu-analichna dopovid'. Kyiv: UkrINTEI, 45 p.
- Sitnik G.V. (2014) Suchasni koncepcii budzhetuvanna. Reformuvanna ekonomiki Ukraini: effektivne virobnicтво, konkurentni regioni, makroekonomichna rivnovaga, pp. 21–24.
- Global Innovation Index. Available at: <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>

УДК 657.471/474

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-27>**Розіт Т.В.**

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри статистики, обліку та аудиту
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;
член громадської спілки «Палата аудиторів і бухгалтерів України»*

Сузанська О.І.

*здобувач вищої освіти
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Rosit Tatiana

*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Statistics, Accounting and Audit
V.N. Karazin Kharkiv National University;
Member of the public association
«The Court of Auditors and Accountants of Ukraine»*

Suzanska Olha

*Applicant of Higher education, Master's degree
V.N. Karazin Kharkiv National University*

ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ВИБОРУ МЕТОДУ ОБЛІКУ ВИТРАТ

PRODUCTION TECHNOLOGY AS A DETERMINING FACTOR OF A COST ACCOUNTING METHOD CHOSEN

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено аналізу широко використовуваних методів обліку витрат. Деталізовано законодавчу базу, що регулює здійснення бухгалтерського обліку витрат в Україні. Представлено аналіз сучасних досліджень, присвячених вибору методу обліку витрат і калькулювання собівартості. Деталізовано ключові складники виробничої собівартості виготовленої продукції. Представлено порівняльну характеристику вітчизняних і зарубіжних методів із деталізацією переваг та недоліків кожного методу. Серед методів калькулювання собівартості готової продукції, зокрема, було досліджено: нормативний метод, стандарт-костинг, директ-костинг, позамавний, попередільний методи, а також ABC-метод та таргет-костинг. Установлено важливість правильного застосування професійного судження головного бухгалтера під час упровадження методів калькулювання виробничої собівартості готової продукції. Досліджено доцільність застосування того чи іншого методу залежно від технологічних особливостей підприємств, виду економічної діяльності.

Ключові слова: Облік витрат, виробничі витрати, методи калькулювання собівартості, технологія виробництва, виробничі собівартість.

АННОТАЦІЯ

Статья посвящена анализу широко используемых методов учета затрат. Детализирована законодательная база, которая регулирует осуществление бухгалтерского учета затрат в Украине. Представлен анализ современных исследований, посвященных выбору метода учета затрат и калькулирования себестоимости. Детализированы ключевые составляющие производственной себестоимости готовой продукции. Представлена сравнительная характеристика отечественных и зарубежных методов с детализацией преимуществ и недостатков каждого метода. Среди методов калькулирования себестоимости готовой продукции были исследованы: нормативный метод, стандарт-костинг, директ-костинг, позаказный, попередельный методы, а также ABC-метод и таргет-костинг. Установлена важность правильного применения профессионального суждения главного бухгалтера при выборе метода калькулирования производственной себестоимости готовой продукции. Исследована целесообразность использования

того или иного метода в зависимости от технологических особенностей предприятия, вида экономической деятельности.

Ключевые слова: учет затрат, производственные затраты, методы калькулирования себестоимости, технология производства, производственная себестоимость.

ANNOTATION

The article is devoted to the analysis of widely used methods of cost accounting in Ukraine is detailed. The analysis of the modern researches devoted to a choice of a method of the account of expenses and calculation of prime cost is presented. The key components of the production cost of manufactured products are detailed. A comparative description of domestic and foreign methods is presented, detailing the advantages and disadvantages of each method. Also, among the advantages of the normative method and the standard-costing method are the following: cost planning, the ability to predict the amount of costs for future periods, timely detection of deviations and finding out the reasons. The out-of-order method is characterized by the exact determination of the cost of each individual unit of manufactured products, which is very informative for management accounting. Direct costing is an accurate analysis of marginal revenue, significant integration of financial and management accounting and provides reporting with operational information on current product profitability. The preliminary method is used for the reasons of simple analytical accounting, ease of distribution of overhead costs between shops, simple and clear information in the account. The ABC method allows you to clearly distribute overhead costs, provides information on the total production cost of products for internal users. The target-cost method helps in cost planning at the stage of project development, assessment of market needs and competitiveness, the possibility of operational cost control, cost optimization, transparency of resource used. The expediency of application of each method depending on technological features of the enterprises and kind of economic activity is investigated. In particular, the mining, processing industries, large-scale production with a complex technological process, agriculture will use the normative method and the standard costing method. For enterprises that have implemented the IFRS the direct costing and ABC method are common. Additionally, companies with differentiated

production and a wide range of goods uses such methods as well. For large corporations that manufacture a complex expensive product, such as mechanical engineering, manufacture of electronic devices, technology it is common to use target costing method.

Key words: cost accounting, production costs, costing methods, production technology, production cost.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування собівартості готової продукції, виконаних робіт, наданих послуг, тобто найбільш розповсюджених і широко вживаних об'єктів калькулювання, напряму залежить від обліку виробничих витрат, які в майбутньому, а саме в періоді реалізації, а отже, визнання доходу, накладають свій відбиток на чистий прибуток підприємства. Загальновідомо, що головні засади здійснення обліку витрат відображені в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та НП(С)БО № 16 «Витрати», але беззаперечним є той факт, що об'єктивно неможливо врахувати всі особливості діяльності кожної конкретної організації [1]. Так, виробничі підприємства, торговельні компанії, сільськогосподарські організації, фірми, що надають послуги, будуть значно різнитися за видами витрат, що формують собівартість їх об'єктів калькулювання, та їхньою структурою. Тому головним механізмом, що регулює процес формування собівартості, є управлінський (виробничий) облік. Саме від компетенції та рівня обізнаності бухгалтера у технології виробництва залежатимуть правильність та обґрунтованість розподілу загально-виробничих витрат між видами продукції.

Доцільність вибору того чи іншого методу калькулювання собівартості продукції прямо впливатиме на економічну ефективність діяльності суб'єкту господарювання. З огляду на те, що головною метою функціонування будь-якого комерційного підприємства є отримання та максимізація прибутку, то на бухгалтера покладена майже ключова відповідальність за вибір методу калькулювання собівартості. Окрім цього, недостатньо лише правильно вибрати метод калькулювання, не менш важливим складником у вирішенні питання стосовно збільшення прибутку є своєчасність оброблення інформації про собівартість окремих видів продукції, їх рентабельність і в разі необхідності, зменшення або збільшення обсягів виробництва або взагалі відмова від неприбуткових товарів, проектів, клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Аналізом та дослідженням процесу вибору методу обліку витрат займалися такі вітчизняні вчені, як: В.В. Сопко, Л.І. Дороженко, Н.В. Кальєніна, В.М. Панасюк, Н.І. Ніпорко, І.Б. Садовська, О.М. Шинкаренко, Є.В. Мних, М.Д. Врублевський, В.Г. Чумаченко, Я.П. Пастернак. Також досить цікавими є міркування з приводу цього питання зарубіжних науковців, а саме: К. Друрі, Г. Муса, Дж. Фостера, П.Й. Атамаса.

Так, Я.П. Пастернак наголошує, що «створення інформаційної бази про виробничі витрати підприємства можливе тільки на основі системи обліку, побудованої адекватно до організаційних та технологічних особливостей діяльності підприємства та зосередженої на потребах користувачів бухгалтерської інформації, як внутрішніх, так і зовнішніх» [2, с. 1021].

Згідно з думкою О.М. Шинкаренка, «методи обліку витрат визначаються насамперед технологічними й організаційними особливостями і мають відображувати процес формування витрат в його конкретних умовах. При цьому накопичення витрат має забезпечити реальне обчислення собівартості продукції, а також слугувати інтересам найефективнішого управління виробництвом» [3, с. 222].

М.Б. Кулинич оцінює значення вибору правильного методу калькулювання собівартості так: «Калькулювання собівартості сприяє посиленню контролю за дотриманням норм витрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, виявленню непродуктивних і економічно недоцільних витрат, зростанню нагромаджень для подальшого зміцнення технічної оснащеності підприємств і організацій та збільшення обсягів виробництва продукції» [4, с. 65].

На нашу думку, дуже слушним є зауваження В.Я. Фаріона, що для належного формування собівартості продукції недостатньо лише збирати суми витрат за елементами. Їх потрібно ще групувати постатейно. При цьому той самий елемент витрат із різних обставин може бути віднесений до різних статей і, відповідно, може бути записаний у дебет кількох витратних рахунків [5, с. 160].

Незважаючи на велику кількість різних досліджень і публікацій вітчизняних та зарубіжних учених, можна чітко виокремити спільну головну думку, яка полягає у тому, що перший етап – вибір методу обліку витрат нерозривно пов'язаний із кінцевим – калькулюванням собівартості продукції і має обов'язково завершуватися контролем витрат і аналізом їх на доцільність понесення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Опрацювавши досить велике коло наукових досліджень, присвячених вибору обліку витрат і калькулювання собівартості, можна дійти висновку, що зв'язок між технологічними особливостями виробництва різних установ та вибраним методом калькулювання залишається недослідженим повною мірою. Так, неможливо виділити один універсальний метод, який був би ефективний для всіх підприємств і галузей, тому важливо детально проаналізувати кожний окремий метод і, урахувавши всі переваги та недоліки, вибрати найбільш економічно вигідний.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Саме тому, головними завданнями статті є:

- оцінка законодавчого регулювання процесу формування собівартості продукції;
- вивчення та порівняння вітчизняних і зарубіжних методів калькулювання собівартості;

– установлення зв'язку між галузевими технологічними особливостями виробництва та вибраним методом калькулювання собівартості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до НП(С)БО 16 «Витрати», собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат. При цьому до виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;

– змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати [6].

Однак законодавець не регламентує, як мають розподілятися постійні загальновиробничі витрати, як саме визначити, до якого об'єкта обліку відносити прямі витрати і т. д. Особливо проблемним, навіть болючим питанням є вибір бази розподілу загальновиробничих витрат, що передбачає глибинне знання і розуміння саме сутності виробництва підприємства. Низка цих невизначених питань покладається на професіональне судження бухгалтера.

Порівнюючи із зарубіжним досвідом ведення бухгалтерського обліку, де бухгалтери мають досить високий ступінь свободи під час прийняття управлінських рішень, у тому числі визначення методу калькулювання собівартості, слід зазначити, що певна скрутість вітчизняних обліковців має чіткий історичний ракурс і пов'язана, насамперед, із суто юридичним акцентом розвитку обліку, який є притаманним для нас на відміну від економічного вектору розвитку обліку, котрий було вибрано європейськими країнами. Однак варто зазначити, що з переходом великої кількості українських компаній на Міжнародні стандарти фінансової звітності починаючи з 2012 р. спостерігається зміна підходу до вибору методів калькулювання. На перший план висуваються оптимізація витрат, максимізація прибутку й отримання своєчасної та достовірної інформації про рентабельність окремих видів продукції.

Варто зазначити, що неможливо визначити якийсь конкретний метод калькулювання собівартості як найбільш ефективний, тому компаніям необхідно виходячи з розуміння власного технологічного процесу вибирати той, який найбільш точно відображатиме процес накопичення собівартості у кожному конкретному випадку.

Розглянувши роботу вітчизняних компаній, можна підсумувати, що найбільш часто використовуються такі методи, як нормативний, позамазовий і попередільний.

Як було зазначено раніше, нормативний метод є найбільш популярним і полягає у тому, що попередньо за кожним видом продукції складається, так би мовити, кошторис – калькуляція планової, нормативної собівартості за видами витрат:

матеріальними, на оплату праці і т. д. Фактична собівартість визначатиметься як сума нормативної собівартості й отриманих відхилень [7, с. 256].

Дуже схожим за своєю економічною суттю є західний метод обліку витрат «стандарт-костинг». Головна відмінність полягає у тому, що за цим методом перегляд установлених стандартів відбувається не частіше ніж раз на рік або за суттєвих змін у технології виробництва. Як правило, за використання цього методу облік відхилень витрат здійснюється постатейно, а саме з розподілом на три групи: відхилення за матеріальними витратами, за витратами на оплату праці і за накладними виробничими витратами.

Аналіз методів обліку витрат за перевагами та недоліками, а також за доцільністю використання представлено в табл. 1.

Для технологічного процесу, який характеризується односерійністю, складністю й унікальністю виробництва кожної окремої одиниці продукції, а також під час дрібносерійного виробництва доцільно застосовувати позамазовий метод обліку витрат. При цьому всі прямі витрати будуть відноситися на конкретний кінцевий продукт, за якими найчастіше відкриваються спеціальні рахунки аналітичного обліку. Своєю чергою, постійні виробничі витрати розподілятимуться між об'єктами виробництва за задалегідь установленою базою розподілу.

Попередільний метод характеризується узагальненням витрат не за окремими видами продукції, а за певними стадіями виробництва або певними цехами, що отримали назву «переділи». Цей метод характеризується використанням однотипної вихідної сировини, а також масовістю виробництва.

Досить розповсюдженим методом обліку витрат у країнах із ринковою економікою є директ-костинг. Цей метод отримав назву «метод зрізаної собівартості», або «метод маржинальної собівартості» через те, що в кінцеву собівартість продукції входять лише прямі змінні витрати та розподілені змінні непрямі витрати, а постійні виробничі витрати поводять себе як витрати періоду, тобто одразу враховуються на рахунок прибутків і збитки без розподілення їх між об'єктами обліку.

На думку А.В. Погосової, «система директ-костинг дає змогу більш ефективно контролювати рівень рентабельності продукції, бо окупність продукції ринковою ціною краще видно під час калькулювання за прямими витратами, оскільки вона не змінюється в результаті того ж розподілу непрямих витрат, дає змогу використовувати графічно математичну модель точки беззбитковості для вирішення низки управлінських завдань» [8, с. 20].

На нашу думку, найбільш прогресивним методом обліку витрат є АВС-метод, що в перекладі з англійської означає «собівартість, основана на діяльності» (Activity Based Costing). Під час підрахунку собівартості продукції за основним принципом цього методу прямі витрати безпо-

Таблиця 1

Характеристика методів обліку витрат

Метод обліку витрат	Переваги	Недоліки	Доцільність застосування
1	2	3	4
Нормативний	Планування витрат, можливість передбачити суми витрат на майбутні періоди, вчасне виявлення відхилень і з'ясування причин	Можливе некоректне списання відхилень, недостатня кількість інформації для потреб внутрішніх користувачів	Видобувна, переробна галузі, масштабне виробництво зі складним технологічним процесом, сільське господарство
Стандарт-костинг	Поточний контроль за витратами, планування, скорочення нераціонального використання ресурсів, виявлення відхилень окремо по кожній групі витрат	Установлення стандартів на тривалий строк, які можуть відображати неактуальні суми витрат, що призводить до значних відхилень	Аналогічно до нормативного методу
Позамовний	Визначення собівартості кожної окремої одиниці виготовленої продукції, що є дуже інформативним для управлінського обліку	Складність оперативного контролю рівня витрат, складний процес інвентаризації незавершеного виробництва, громіздкість аналітичного обліку	Односерійне виробництво, виробництво унікальної продукції, частіше за все машинобудування, літакобудування, меблеве виробництво, послуги ремонту
Попередільний	Простий аналітичний облік, легкість розподілення накладних витрат між цехами, проста і зрозуміла інформація в обліку	Неможливість аналізу собівартості окремих видів продукції, недостатньо інформації для управлінського обліку	Виробництво з однорідною вихідною сировиною, хімічна промисловість, лісова, харчова, текстильна
Директ-костинг	Точний аналіз маржинального доходу, значна інтеграція фінансового та управлінського обліку, звітність дає оперативну інформацію про поточну рентабельність продукції	Відсутність інформації про повну фактичну собівартість продукції, як наслідок – не обґрунтоване формування ціни реалізації	Для підприємств, які перейшли на МСФЗ, компаній із диференційним виробництвом, із широкою номенклатурою товарів
ABC	Дає змогу досить чітко розподілити накладні витрати, надає інформацію про повну виробничу собівартість продукції для внутрішніх користувачів	Складний у підрахунках, потребує дуже високої кваліфікації бухгалтерів, які здійснюють управлінський облік	Для підприємств із питомою вагою накладних витрат, зі складним диференційним виробництвом, для великих підприємств
Таргет-костинг	Планування витрат ще на етапі розроблення проєкту, оцінка потреб ринка і конкурентоспроможності, можливість оперативного контролю витрат, оптимізація витрат, прозорість використання ресурсів	Необхідний дуже розвинений маркетинговий відділ, фінансово затратний процес підготовки проєкту та складання прогнозів	Для великих корпорацій, що виготовляють складний дорогий продукт, такий як машинобудування, виготовлення електронних приладів, техніки

Джерело: побудовано за [2; 3; 7; 8; 10]

середньо відносяться на собівартість конкретної продукції, а накладні витрати в першу чергу необхідно згрупувати за видами діяльності (звідси й назва), а потім вони розподіляються між видами продукції залежно від того, чи були задіяні й у якому обсязі окремі види діяльності для виготовлення цієї продукції.

О.В. Онищенко наголошує на тому, що саме ABC-метод підвищує обґрунтованість віднесення накладних витрат на конкретний продукт, дає змогу точно здійснити калькулювання собівартості, забезпечує взаємозв'язок отриманої інформації з процесом формування витрат. Застосування методу ABC дає змогу керівнику точніше визначити вартість певного продукту, особливо у разі коли непрямі витрати перевищують прямі [9, с. 156].

Доцільно виділити ще один запозичений метод обліку витрат, який є досить інноваційним і полягає у «зворотному формуванні собівартості і ціни» – таргет-костинг. Аналізуючи реальні ринкові потреби, конкурентоспроможні ціни на готову продукцію, компанія формує планову собівартість. Тобто відбувається формування ціни реалізації не виходячи із собівартості, а зовсім навпаки – собівартості від ціни. Такий метод був уперше запроваджений в Японії і вже широко використовується такими компаніями, як «Тойота», «Дженерал Електрик» та ін. Під час використання цього методу відбувається дуже жорстка інтеграція не тільки фінансового та управлінського обліку, а й маркетингових досліджень, що збільшує цільову спрямованість діяльності компанії на кінцевого споживача.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Законодавча база, що регулює процес калькулювання собівартості, є досить узагальнюючою і не може встановлювати певні норми для кожного окремого підприємства, тому під час вибору методу обліку витрат наріжним каменем буде професійне судження головного бухгалтера і, скоріше за все, менеджерів вищої ланки, які добре розуміються на специфіці виробничого процесу. На вітчизняних підприємствах дуже широко застосовуються класичні методи обліку витрат, такі як нормативний, позамовний та попередільний. Проте, на нашу думку, з активним переходом українських компаній на МСФЗ зарубіжні методи обліку витрат мають ставати все більш уживаними, бо відображають інформацію про формування собівартості продукції не тільки для формування фінансової звітності, а й передусім для потреб внутрішніх користувачів, які приймають важливі управлінські рішення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (редакція станом на 01.07.2021). *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
2. Пастернак Я.П. Вибір методів обліку витрат основної діяльності для потреб управління. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 1019–1022. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/1424>
3. Шинкаренко О.М., Грилицька А.В., Мінчук Ю.В. Сутність та напрями класифікації методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2010. Вип. 26. Ч. 1. С. 220–224. URL: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Znpchdtu_2010_26\(1\)_48.pdf](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Znpchdtu_2010_26(1)_48.pdf)
4. Кулинич М.Б., Фреюк В.В. Взаємозв'язок методів калькулювання і методів обліку витрат у вітчизняній і міжнародній обліковій практиці. *Агросвіт*. 2014. № 7. С. 63–68. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/agrosvit_2014_7_14.pdf
5. Фаріон В.Я. Собівартість як економічна категорія та її формування на підприємствах спиртової галузі. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 6. С. 159–162. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/131671/farion.pdf>
6. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України № 318 від 31.12.1999 (редакція станом на 03.11.2020). *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#>
7. Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2006. С. 526.
8. Погосова А.В., Ярмолюк О.Ф. Методи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції: переваги та недоліки. *Облік і фінанси*. 2012. № 4(58). С. 18–20. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Oif_apk_2012_4_5.pdf
9. Онищенко О.В., Куренна О.О., Крикуненко А.С. Методи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. С. 153–157. URL: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_eim_2017_25\(2\)_34.pdf](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_eim_2017_25(2)_34.pdf)
10. Атамас П.Й. Управлінський облік : навчальний посібник ; 2-е вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 440 с.

REFERENCES:

1. Pro buchalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV (Redactsiya stanom na 01.07.2021). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
2. Pasternak Y.P. (2015) Vybir metodiv obliku vytrat osnovnoyi diyalnosti. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomicy*, vol. 5, pp. 1019–1022. Available at: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/1424>
3. Shynkarenko O.M., Hrylytcka A.V., Minchuk Y.V. (2010) Sutnist ta napryamy klasyfikatcyi metodiv obliku i calculuvanya sobivartosti productcyi. *Zbirnyk naukovykh prac CDTU*, vol. 26, ch. 1, pp. 220–224. Available at: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Znpchdtu_2010_26\(1\)_48.pdf](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Znpchdtu_2010_26(1)_48.pdf)
4. Kulynych M.B., Frenuk V.V. (2014) Vzayemozvyazok metodiv calculuvanya i metodiv obliku u vitchyznyani i mizhnarodnyi oblikoviy practycti. *Ahrosvit*, no. 7, pp. 63–68. Available at: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/agrosvit_2014_7_14.pdf
5. Farion V.Y. (2010) Sobivartist yak economichna kategoriya ta yiyi formuvanya na pidpryemstvach spyrtovoyi haluzi. *Economichnyi analiz*, vol. 6, pp. 159–162. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/131671/farion.pdf>
6. Pro zatverdzhennya Natsionalnoho polozhenya (standartu) buchalterskoho obliku 16 «Vytraty»: nakaz Ministerstva Fifansiv Ukrainy № 318 vid 31.12.1999 (Redactsiya stanom na 03.11.2020). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»* / VR Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#>
7. Sopko V.V. (2006) Buchaltersky oblik v upravlinyi pidpryemstvom: navch. posibnyk. Kyiv: KNEU, p. 526.
8. Pohosova A.V., Yarmoluk O.F. (2012) Motody oblicku vytrat ta calculuvanya sobivartosti productcyi: perevahy ta nedoliky. *Oblick i financy*, no. 4(58), pp. 18–20. Available at: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Oif_apk_2012_4_5.pdf
9. Onyshenko O.V., Kurena O.O., Krykunencko A.S. (2017) Metody oblicku vytrat ta calculuvanya sobivartosti productcyi: vitchyznyanyi ta zarubizhnyi dosvid. *Naukovyi visnik Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, pp. 153–157. Available at: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_eim_2017_25\(2\)_34.pdf](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_eim_2017_25(2)_34.pdf)
10. Atamas P.Y. (2009) Upravlinskyi oblick: navch. posibnyk. 2-he vyd. Kyiv: Tcentr uchbovoy literatury, p. 440.

СЕКЦІЯ 7 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 338.64+338.001.36

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-28>**Койбічук В.В.***кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри економічної кібернетики
Сумського державного університету***Дрозд С.А.***аспірант
Сумського державного університету***Vitaliia Koibichuk***Ph.D, (Economics), Associate Professor,
Senior Lecturer at the Economic Cybernetics Department
Sumy State University***Drozd Serhii***PhD Student
Sumy State University*

ФРОНТІРНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДАНИХ

FRONTIER ANALYSIS OF SOCIO-DEMOGRAPHIC DATA

АНОТАЦІЯ

Визначення рівня ефективності соціально-економічної системи – процес суб'єктивний для кожного дослідника, адже кількісні характеристики, що визначають рівень ефективної роботи системи, різні. Удалий вибір показників та метод обробки даних дають змогу проводити оцінку. Уміння визначати ефективність процесів усередині системи надає низку переваг, таких як функціональність, гнучкість, масштабування, продуктивність. У статті запропоновано використати метод фронтірного аналізу, котрий широко використовується під час оцінювання якості діяльності банків. Запропонована методика дає позитивний результат під час роботи з даними системи охорони здоров'я різних країн для визначення претендентів на аналіз відмінностей від наявної системи охорони здоров'я в Україні. Актуальність розв'язання питання аналізу якості системи охорони здоров'я країн із відносно ефективними показниками є кроком до фундаментальної реформації наявної системи та вибору напрямку подальшого розвитку і можливих варіантів зміни за категорично невірною курсу цього розвитку. Якісними та кількісними показниками, що формують ефективність системи охорони здоров'я, запропоновано використати витрати на охорону здоров'я, тривалість життя населення та використання системи охорони здоров'я громадянами країни. Під час проведення аналізу медичних показників дуже важливо визначити їх ефективність. За допомогою фронтірного аналізу ця можливість реалізована на основі одного вхідного значення – витрат на охорону здоров'я та вихідних значень, таких як тривалість життя та використання охорони здоров'я. У результаті аналізу застосовано програмне забезпечення відкритого безкоштовного доступу Frontier Analyst Application та інформаційну базу Організації економічного співробітництва та розвитку з метою порівняння ефективності країн за еталоном у групі та визначення, яка країна і наскільки має відхилення показників ефективності. Проведене дослідження дало змогу обробити важливий соціально-економічний досвід країн, що слугує підґрунтям для проведення реформації системи охорони здоров'я в Україні з метою її вдосконалення та поліпшення.

Ключові слова: фронтірний аналіз, охорона здоров'я, використання охорони здоров'я, тривалість життя, медична реформа.

АННОТАЦІЯ

Определение уровня эффективности социально-экономической системы – процесс субъективный для каждого исследователя, ведь количественные характеристики, определяющие уровень эффективной работы системы, разные. Удачный выбор показателей и метод обработки данных позволяют проводить оценку. Умение определять эффективность процессов внутри системы дает ряд преимуществ, таких как функциональность, гибкость, масштабирование, производительность. В статье предложено использовать метод фронтального анализа, который широко используется при оценке качества деятельности банков. Предложенная методика дает положительный результат при работе с данными системы здравоохранения разных стран для определения претендентов на анализ отличий от существующей системы здравоохранения в Украине. Актуальность решения вопроса анализа качества системы здравоохранения стран с относительно эффективными показателями является шагом к фундаментальной реформации существующей системы и выбору направления дальнейшего развития и возможных вариантов изменения при категорически неверном курсе этого развития. Качественными и количественными показателями, формирующими эффективность системы здравоохранения, предложено использовать расходы на здравоохранение, продолжительность жизни населения и использования системы здравоохранения гражданами страны. При проведении анализа медицинских показателей очень важно определить их эффективность. С помощью фронтального анализа эта возможность реализована на основе одного входного значения – расходов на здравоохранение и выходных значений, таких как продолжительность жизни и использование здравоохранения. В результате анализа применены программное обеспечение открытого бесплатного доступа Frontier Analyst Application и информационная база Организации экономического сотрудничества и развития с целью сравнения эффективности стран по стандарту в группе и определения, какая страна и насколько имеет отклонение показателей эффективности. Проведенное исследование по-

зволило обробити важний соціально-економічний досвід країн, який слугує основою для проведення реформи системи охорони здоров'я в Україні з метою її вдосконалення та покращення.

Ключевые слова: фронтірний аналіз, охорона здоров'я, використання охорони здоров'я, тривалість життя, медична реформа.

ANNOTATION

Determining the level of efficiency of the socio-economic system is a subjective process for each researcher, because the quantitative characteristics that determine the level of effective operation of the system are different. Successful selection of indicators and method of data processing provides an opportunity to conduct an assessment. The ability to determine the efficiency of processes within the system provides a number of advantages, such as functionality, flexibility, scaling, performance. The article proposes to use the method of frontal analysis, which is widely used in assessing the quality of banks. The proposed methodology provides a positive result when working with data from the health care system of different countries to identify applicants for analysis of differences from the existing health care system in Ukraine. The urgency of solving the problem of analyzing the quality of the health care system of countries with relatively effective indicators is a step towards a fundamental reform of the existing system and choosing the direction of further development and possible options for change in the wrong course of this development. Qualitative and quantitative indicators that shape the effectiveness of the health care system are proposed to use the costs of health care, life expectancy and the use of the health care system by citizens of the country. When analyzing medical indicators, it is very important to determine their effectiveness. With frontal analysis, this capability is realized on the basis of one input value – health care costs, and output values, such as life expectancy and health care use. As a result of the analysis, the open free software Frontier Analyst Application and the information base of the Organization for Economic Cooperation and Development were used to compare the performance of countries according to the benchmark in the group and determine which country and by how many deviations of efficiency indicators. The study allowed to process the important socio-economic experience of the countries, which serves as a basis for the reform of the health care system in Ukraine in order to improve and enhance it.

Key words: frontier analysis, health care, health care use, life expectancy, medical reform.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фронтірний аналіз дає змогу проводити визначення ефективності, а саме визначення ефективності витрат на охорону здоров'я та соціально-демографічних показників, таких як рівень соціального захисту, тривалість життя, роки здорового життя. За допомогою програмного забезпечення Frontier Analyst Application маємо можливість провести порівняння країн та визначити країни, котрі досягли найкращих результатів у своїй стратегічно-економічній політиці в розрізі охорони здоров'я населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженням проблем пошуку показників ефективності та методології проведення такого аналізу присвячено роботи багатьох міжнародних та вітчизняних науковців, таких як С. Леонов, Т. Васильєва, А. Буряк [1], О. Лісек, П. Гюго, А. Зейдель-Моргенштерн [2]. У роботі М.П. Де-

нисенко та В.Д. Долота [3] наведено опис категорії здоров'я в розрізі економічних відносин людини і державного апарату охорони здоров'я. Комплексність та багатоаспектність охорони здоров'я, що ґрунтується на кількісних та якісних індикаторах медичної сфери, соціально-духовної та політичної сфер, розглядають науковці Ю. Коломієць, Ю. Петрушенко [4], Грета Келюотит-Станюленіене, Каміле Даунаравічюте [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Для проведення політики реформування системи охорони здоров'я потрібно виконати аналіз відносно ефективних систем. Для визначення ефективності роботи системи охорони здоров'я необхідно використати метод фронтірного аналізу, котрий використовується для визначення ефективності роботи соціально-економічних об'єктів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проведення фронтірного аналізу соціо-економічних та демографічних показників щодо використання системи охорони здоров'я країн світу для визначення еталонних країн та розгляду, наскільки відрізняються показники ефективності країн – учасниць групи дослідження від еталонної країни в групі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вхідною інформаційною базою дослідження використано показники за 2019 р. щодо тривалості життя населення, використання охорони здоров'я, витрат охорони здоров'я в розрізі країн, що входять до складу Організації економічного співробітництва та розвитку (табл. 1). Організація економічного співробітництва та розвитку є міжурядовою економічною організацією з 37 країнами-членами, заснована в 1961 р., щоб стимулювати економічний прогрес і світову торгівлю. Це форум країн, які описують себе відданими демократії та ринковій економіці, забезпечуючи платформу для порівняння політичного досвіду, пошуку відповідей на загальні проблеми, виявлення передової практики та координації внутрішньої та міжнародної політики своїх членів [6].

Ці показники є підґрунтям для визначення ефективності країн у розрізі охорони здоров'я за допомогою програмного засобу Frontier Analyst Application. Для проведення аналізу розподілимо групи країн на три рівні частини. Такий розподіл дасть більш точну картину і дасть змогу виділити більше країн, які мають високі показники [7]. У розрізі вхідного значення вибрано витрати на охорону здоров'я, а індикатори тривалості життя та використання охорони здоров'я є вихідними значеннями.

Першим етапом у процесі визначення ефективності є знаходження коефіцієнта кореляції між вхідним параметром та вихідними параметрами моделі, тобто знаходження міри щільності зв'язку одного параметра з іншим (1):

Таблиця 1

Зведена статистична база дослідження за 2019 рік

Країни	Витрати охорони здоров'я	Тривалість життя	Використання охорони здоров'я
Австралія	9,155	82,8	7,3
Австрія	10,318	81,8	6,6
Бельгія	10,764	81,7	7,3
Канада	10,806	82	6,6
Чилі	9,159	80,4	2,9
Колумбія	7,625	76,5	2,6
Коста-Ріка	7,296	80,4	2,3
Чеська Республіка	7,525	79,1	8,2
Данія	10,071	81	4
Естонія	6,686	78,4	5,5
Фінляндія	9,036	81,8	4,4
Франція	11,198	82,8	5,9
Німеччина	11,45	81	9,8
Греція	7,959	81,9	3,2
Угорщина	6,546	76,2	10,7
Ісландія	8,43	82,9	5,9
Ірландія	6,86	82,3	5,8
Ізраїль	7,532	82,9	8,2
Італія	8,675	83,4	10,4
Японія	10,926	84,3	12,5
Корея	7,52	82,7	17,2
Латвія	6,534	74,9	6,1
Литва	6,191	75,8	9,5
Люксембург	5,286	82,4	5,5
Мексика	5,379	75	2,3
Нідерланди	10,032	81,9	8,8
Нова Зеландія	9,024	81,8	3,8
Норвегія	10,024	82,8	4,4
Польща	6,328	77,7	7,7
Португалія	9,413	81,4	4,1
Словацька Республіка	6,705	77,4	11,1
Словенія	8,279	81,5	6,7
Іспанія	8,99	83,5	7,3
Швеція	10,941	82,6	2,6
Швейцарія	11,151	83,8	4,3
Росія	5,316	72,8	9,8

Джерело: побудовано авторами на основі [6]

$$\text{Correl}(X,Y) = \frac{\sum(x-\bar{x})(y-\bar{y})}{\sqrt{\sum(x-\bar{x})^2 \sum(y-\bar{y})^2}}, \quad (1)$$

де \bar{x}, \bar{y} – середні значення вибірок масиву x та масиву y .

Якщо корельований зв'язок дорівнює 0, то зміна вхідного параметра не змінює значення вихідного.

До складу перших 12 країн входять: Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чилі, Колумбія, Коста-Ріка, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція.

Значення коефіцієнта кореляції між індикаторами витрат на охорону здоров'я та тривалості життя становить 0,77 та 0,34 – між індикаторами витрат на охорону здоров'я та використання охорони здоров'я.

Аналогічні розрахунки були проведені щодо значень коефіцієнта кореляції між зазначеними індикаторами ефективності системи охорони здоров'я в розрізі другої та третьої груп країн. Так, до складу другої групи списку досліджуваних країн входять: Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Корея, Латвія, Литва, Люксембург.

Значення коефіцієнтів кореляції *Correl* становлять 0,45 – між показниками витрат на охорону здоров'я та тривалості життя, та 0,29 – між показниками витрат на охорону здоров'я та використання охорони здоров'я.

Для третьої групи країн дослідження, до якої належать Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словацька Республіка, Словенія, Іспанія, Шве-

ція, Швейцарія, Росія, маємо такі значення: $Correl = 0,93$ та $Correl = -0,41$ – щільність зв'язку між показниками витрат на охорону здоров'я та тривалості життя, між показниками витрат на охорону здоров'я та використання охорони здоров'я відповідно.

На другому етапі моделювання розроблено фронтірні діаграми (рис. 1–3), які відповідають двовимірним графікам одиничної ефективності. Візуалізація дає можливість наочно виявити, наскільки відрізняється розташування країн – учасниць дослідження порівняно один з одним,

а також провести «кордон» за найкращим елементом у виборці.

На рис. 1 з набором із 12 країн відображено, що Чеська Республіка та Естонія утворюють кордонну смугу граничної ефективності, а решта країн розподілені за ефективністю використаних ресурсів для задоволення глобальної стратегії розвитку. На рис. 2 країнну ефективність у розрізі другої групи країн дослідження утворюють Люксембург і Корея (рис. 2). Кордонна смуга для третьої групи країн дослідження припадає на Росію і Мексику (рис. 3).

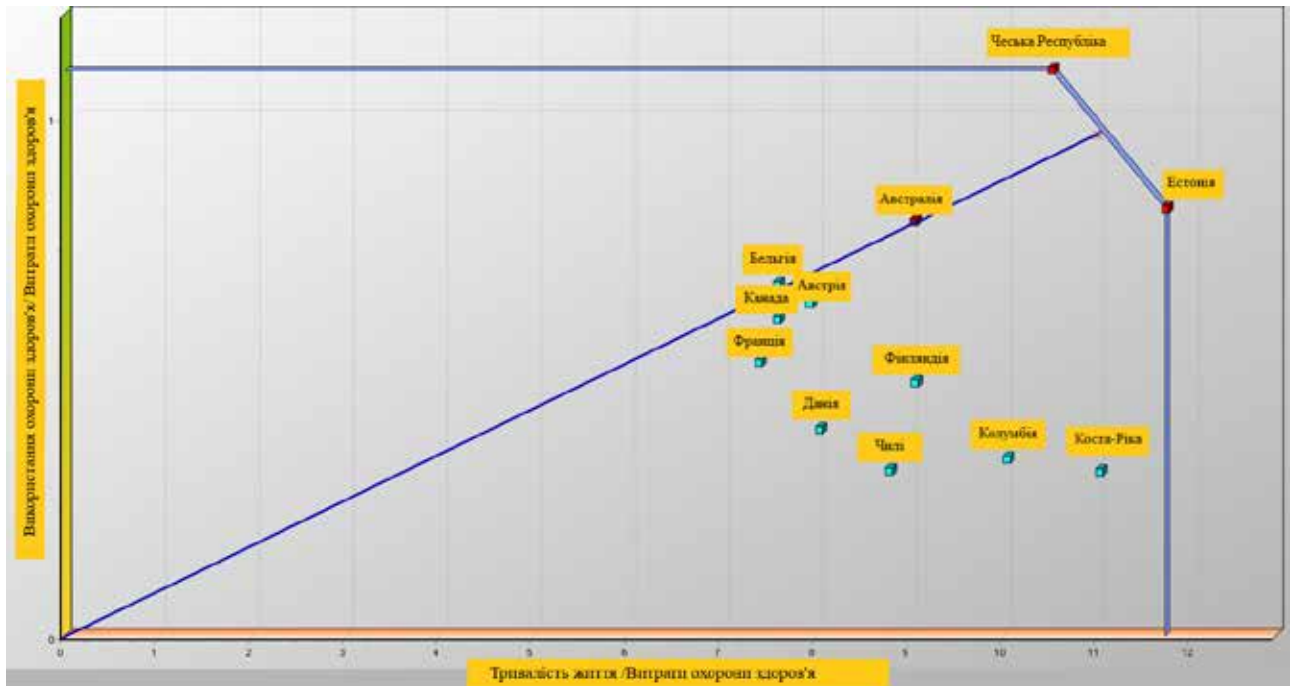

Рис. 1. Фронтірна діаграма I групи

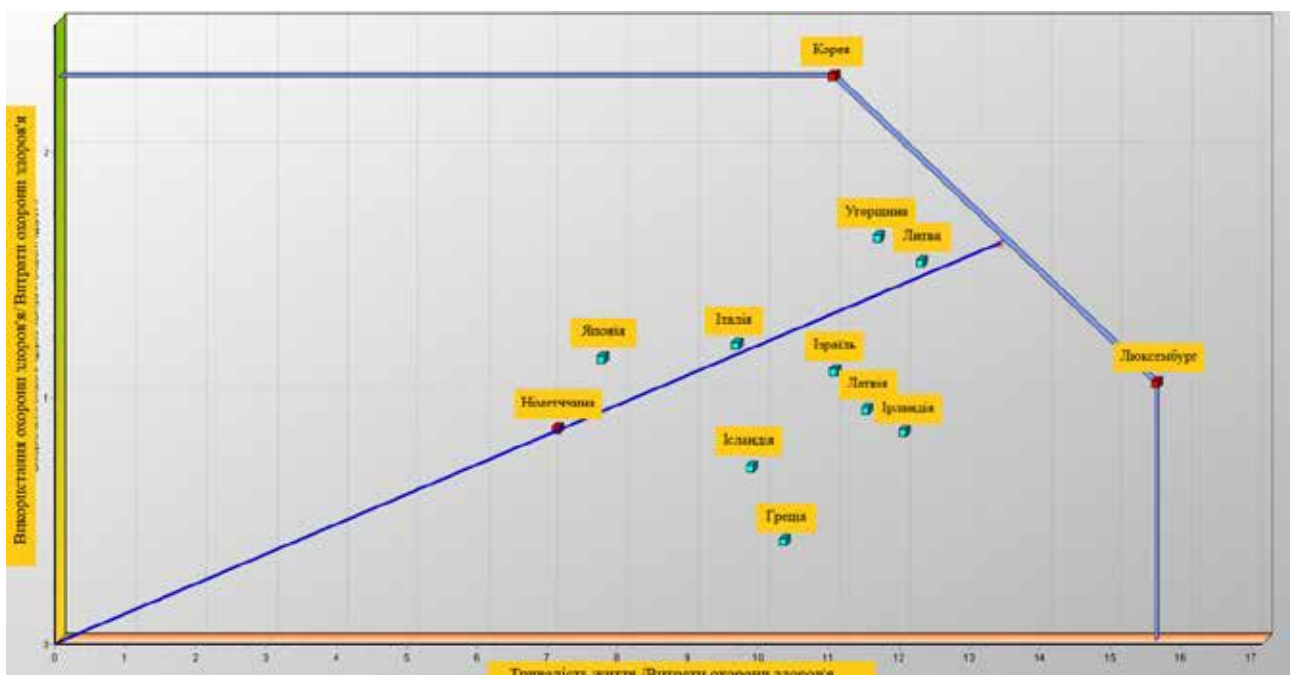

Рис. 2. Фронтірна діаграма II групи

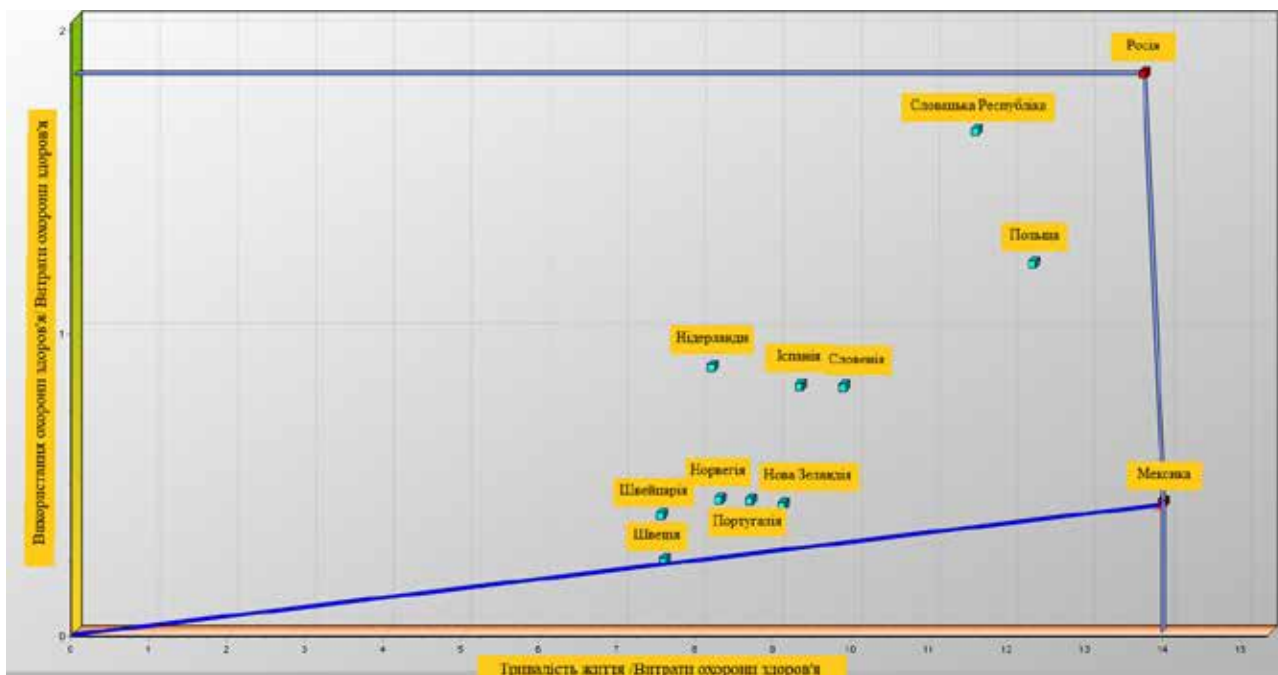

Рис. 3. Фронтірна діаграма III групи

Третім етапом із метою визначення рівня задоволеності населення України реформою в галузі охорони здоров'я та якістю отриманих послуг під час звернення до лікарів як фактора, що характеризує ступінь використання охорони здоров'я, проведено порівняльний аналіз індикаторів [8]: A1.1 – задоволення медичною допомогою, яка надається дільничними терапевтами/сімейними лікарями; A1.2 – задоволення медичною допомогою, яка надається педіатрами; A1.3 – задоволення медичною допомогою, яка надається стоматологами; A1.4 – задоволення медичною допомогою, яка надається вузькими спеціалістами в поліклініці; A1.5 – задоволення медичною допомогою, яка надається швидкою медичною допомогою; A1.6 – за-

доволення медичною допомогою, яка надається в стаціонарі; A1.7 – задоволення медичною допомогою, яка надається в пологових будинках (рис. 4). Статистичною базою для проведення дослідження послугували дані, що зібрані Київським міжнародним інститутом соціології протягом червня – серпня 2019 р. для проведення соціологічного дослідження «Індекс здоров'я. Україна» [9].

Із рис. 4 видно, що середнє значення рівня «Зовсім не задоволений» для населення має 15,5%. Рівень «Скоріше не задоволений» для опитуваних респондентів становить у середньому 19,4%. Середнє значення рівня «Скоріше задоволений» – 43,2%. Цілком задоволені якістю медичного обслуговування 21,8%

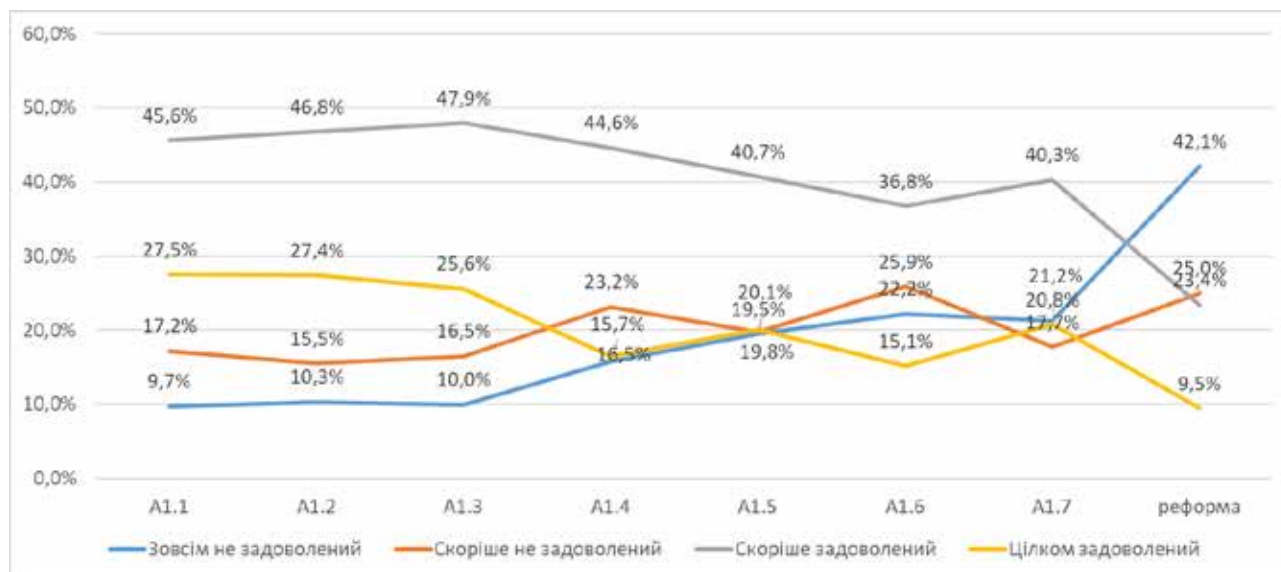

Рис. 4. Діаграма задоволення роботою медичного персоналу в різних сферах та реформою

опитуваних респондентів. Проте ставлення до реформи значною мірою відрізняється, а саме: відповіді «не задоволений» надали 42,1% опитуваних, «скоріше не задоволений» – 25,0%, «скоріше задоволений» – 23,4%, «цілком задоволений» – 9,5%.

Отримані результати свідчать про необхідність керівництву системи охорони здоров'я України провести на національному, регіональному та місцевому рівнях ретельне дослідження особливостей упровадження та використання реформи охорони здоров'я і здійснити ґрунтовний аналіз особливостей систем охорони здоров'я так званих «еталонних» країн із метою поліпшення індикаторів ступеня задоволеності населення та відповідно підвищення рівня економіки у цілому.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У роботі здійснено фронтірний аналіз країн, що входять до складу Організації економічного співробітництва та розвитку, з метою визначення країн-еталонів у розрізі якості системи охорони здоров'я. Під час проведення аналізу в програмі Frontier Analyst Application здійснено розподіл країн на три підгрупи для якісного аналізу та виділення країн із високими показниками ефективності системи охорони здоров'я. У розрізі кожної групи виділено дві країни, які утворили кордон ефективності. Проведений фронтірний аналіз дав змогу здійснити візуалізацію, наскільки й яка країна відстає від еталона серед обмеженого списку країн. Окрім того, у роботі обґрунтовано нагальну необхідність удосконалення реформи охорони здоров'я України на основі порівняльного аналізу щодо її якості та ступеня задоволеності населення отриманими медичними послугами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Леонов С.В., Васильєва Т.А., Буряк А.В., Ефективність банківського бізнесу в Україні: стохастичний фронтірний аналіз. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 6. С. 19–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2013_6_10 (дата звернення: 25.08.2021).
2. Lisec O., Hugo P., Seidel-Morgenstern A., Frontal analysis method to determine competitive adsorption isotherms. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0021967300009663> (дата звернення: 25.08.2021).
3. Денисенко М.П., Долото В.Д. Здоров'я як економічна категорія. *Економічна наука*. № 4. С. 29–31. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2017/7.pdf (дата звернення: 27.08.2021).

4. Коломієць Ю., Петрушенко Ю. Теорія людського капіталу. Заохочення та критика. *Соціально-економічні виклики*. 2017. № 1(1). С. 77–80. DOI: <http://doi.org/10.21272/sec.2017.1-09> (дата звернення: 27.08.2021).
5. Келюотит-Станюленієне Г., Даунаравічюте К. Глобальний ринок зелених облігацій в умовах пандемії COVID-19. *Фінансові ринки, інституції та ризики*. 2021. № 5(1). С. 50–60. DOI: [https://doi.org/10.21272/fmir.5\(1\).50-60.2021](https://doi.org/10.21272/fmir.5(1).50-60.2021) (дата звернення: 27.08.2021).
6. OECD work on statistics. URL: <https://www.oecd.org/sdd/OECD-Work-on-Statistics-brochure2013.pdf> (дата звернення: 25.08.2021).
7. Frontier AnalystData Envelopment Analysis software. URL: <https://banxia.com/frontier/> (дата звернення: 25.08.2021).
8. Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 11.08.2021).
9. Індекс здоров'я. Україна. URL: <http://health-index.com.ua/reports> (дата звернення: 13.08.2021).

REFERENCES:

1. Leonov S.V., Vasilieva T.A., Buryak A.V. (2013) Efficiency of banking business in Ukraine: stochastic frontier analysis. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 6, pp. 19–25. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2013_6_10 (accessed 25 August 2021).
2. Lisec O., Hugo P., Seidel-Morgenstern A. Frontal analysis method to determine competitive adsorption isotherms. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0021967300009663> (accessed 25 August 2021).
3. Denysenko, M., & Dolot V. (2017) Health as an economic category. *Economics*, no. 4, pp. 29-31. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2017/7.pdf (accessed 27 August 2021).
4. Kolomiiets, U., Petruschenko, Yu. (2017) The human capital theory. Encouragement and criticism. *SocioEconomic Challenges*, 1(1), 77–80. DOI: <http://doi.org/10.21272/sec.2017.1-09> (accessed 27 August 2021).
5. Keliuotyte-Staniulieniene, G., Daunaraviciute, K. (2021) The Global Green Bond Market in the Face of the COVID-19 Pandemic. *Financial Markets, Institutions and Risks*, 5(1), 50–60. DOI: [https://doi.org/10.21272/fmir.5\(1\).50-60.2021](https://doi.org/10.21272/fmir.5(1).50-60.2021) (accessed 27 August 2021).
6. OECD work on statistics. Available at: <https://www.oecd.org/sdd/OECD-Work-on-Statistics-brochure2013.pdf> (accessed 25 August 2021).
7. Frontier AnalystData Envelopment Analysis software. Available at: <https://banxia.com/frontier/> (accessed 25 August 2021).
8. Zakon Ukrainy «Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannya naselennia». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (accessed 11 August 2021).
9. Health Index. Ukraine. Available at: <http://health-index.com.ua/reports> (accessed 13 August 2021).

УДК 658.8:[005.52:005.33]

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-29>

Іванов С.М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
Запорізького національного університету*

Ivanov Serhii

*PhD in Economics,**Associate Professor of Economic Cybernetics Department
Zaporizhzhia National University*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИФРОВИХ МАРКЕТИНГОВИХ СИСТЕМ СКЛАДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ

CLASSIFICATION OF DIGITAL MARKETING SYSTEMS OF COMPLEX ECONOMIC OBJECTS

АНОТАЦІЯ

Основною цифрової маркетингової системи є актуальна аналітика попиту і пропозиції. Вона забезпечується безперервним процесом задоволення й відтворення потреб і бажань окремих економічних об'єктів або їх груп. Цей напрям базується на таких взаємодоповнюючих підходах, як ретельне і всебічне вивчення ринку Інтернету, попиту, потреб, орієнтація виробництва на ці вимоги, адресність продукції, що випускається, активний вплив на інтернет-ринок і наявний попит, формування потреб і купівельних переваг. Комплексне застосування моделей і методів отримало своє застосування в наявних цифрових аналітичних системах і системах управління економічними об'єктами. У цих системах здійснюється аналіз фінансово-економічних показників із подальшим вирішенням завдань оптимізації, прогнозування, прийняття рішень та всіх рівнів планування. Під час оброблення економічної інформації в економічному об'єкті використовуються економіко-математичні моделі й методи для прийняття управлінського рішення. З розвитком інтернет-ринку передбачається, що найближчим часом маркетинг буде зазнавати конструктивних змін. Ринки та їх структури будуть працювати, спираючись на нові принципи хмарних технологій і великих даних. Цифрова економіка, яка прийшла на зміну індустріальному суспільству, змінить практично всі аспекти життя. Процес купівлі й продажу стане автоматизованим, і виникне новий простір цифрового ринку. Економічні об'єкти будуть підтримувати зв'язок зі своїми клієнтами і один з одним за допомогою віртуальної мережі. Продавцям стане легше знаходити потенційних покупців, а покупці без проблем зможуть вибрати кращий товар і кращого продавця. Час і відстань, які були бар'єрами для торгівлі, тепер не матимуть принципового значення. Інтернет-ринки мають низку переваг порівняно з традиційними ринками, зокрема можливість робити покупки щодня й цілодобово; відсутність потреби покупця їхати в магазин, ходити й вибирати товар; витрачання на покупку менше часу. У статті розглянуто формування сучасної класифікації маркетингових систем в умовах інформаційної економіки.

Ключові слова: маркетингові системи, класифікація, інформаційні технології, економічні об'єкти, маркетингові дослідження.

АННОТАЦІЯ

Основой цифровой маркетинговой системы является актуальная аналитика спроса и предложения. Она обеспечивается непрерывным процессом удовлетворения и воспроизводства нужд и желаний отдельных экономических объектов или их групп. Это направление базируется на таких взаимодополняющих подходах, как тщательное и всестороннее изучение рынка Интернета, спроса, потребностей, ориентация производства на эти требования, адресность выпускаемой продукции, активное воздействие на интернет-рынок и существующий спрос,

формирование потребностей и покупательских предпочтений. Комплексное применение моделей и методов получило свое применение в существующих цифровых аналитических системах и системах управления экономическими объектами. В этих системах осуществляется анализ финансово-экономических показателей с последующим решением заданных оптимизации, прогнозирования, принятия решений и всех уровней планирования. При обработке экономической информации в экономическом объекте используются экономико-математические модели и методы для принятия управленческого решения. С развитием интернет-рынка предполагается, что в ближайшем времени маркетинг будет испытывать конструктивные изменения. Рынки и их структуры будут работать, опираясь на новые принципы облачных технологий и больших данных. Цифровая экономика, которая пришла на смену индустриальному обществу, изменит практически все аспекты жизни. Процесс покупки и продажи станет автоматизированным, и возникнет новое пространство цифрового рынка. Экономические объекты будут поддерживать связь со своими клиентами и друг с другом с помощью виртуальной сети. Продавцам станет легче находить потенциальных покупателей, а покупатели без проблем смогут выбрать лучший товар и лучшего продавца. Время и расстояние, которые были барьерами для торговли, теперь не будут иметь принципиального значения. Интернет-рынки имеют ряд преимуществ по сравнению с традиционными рынками, в частности возможность делать покупки ежедневно и круглосуточно; отсутствие потребности покупателя ехать в магазин, ходить и выбирать товар; трата на покупку меньше времени. В статье рассмотрено формирование современной классификации маркетинговых систем в условиях информационной экономики.

Ключевые слова: маркетинговые системы, классификация, информационные технологии, экономические объекты, маркетинговые исследования.

ANNOTATION

The basis of the digital marketing system is the current analysis of supply and demand. It is provided by a continuous process of satisfying and reproducing the needs and desires of individual economic objects or their groups. This direction is based on two complementary approaches, a thorough and comprehensive study of the Internet market, demand, needs, production orientation to these requirements, targeting of products and active influence on the Internet market and existing demand, the formation of needs and purchasing preferences. Integrated application of models and methods has found its application in existing digital analytical systems and economic object management systems. In these systems the analysis of financial and economic indicators with the subsequent decision of problems of optimization, forecasting, decision-making and all levels of planning is carried out. When pro-

cessing economic information in an economic object, economic and mathematical models and methods are used to make management decisions. With the development of the Internet market, it is expected that in the near future marketing will undergo constructive changes. Markets and their structures will operate based on new principles of cloud technology and big data. The digital economy, which has replaced industrial society, will change almost every aspect of life. The buying and selling process will become automated, and a new space of the digital market will emerge. Business facilities will communicate with their customers and with each other through a virtual network. It will be easier for sellers to find potential buyers, and buyers will be able to choose the best product and the best seller without any problems. Time and distance, which were barriers to trade, will no longer matter. Internet markets have a number of advantages over traditional markets: the ability to make purchases daily and around the clock; the buyer does not need to go to the store, walk and choose the product; less time is spent on the purchase. The article considers the formation of a modern classification of marketing systems in the information economy.

Key words: marketing systems, classification, information technology, economic objects, marketing research.

Постановка проблеми. Для вирішення завдань підвищення і стабілізації ефективності управління економічними об'єктами в ринкових умовах необхідні нові підходи й рішення, що спричинило появу нової концепції німецького економіста Клауса Шваба, який є президентом Всесвітнього Економічного Форуму в Давосі [1]. Відповідно до цієї концепції, ми живемо в епоху, коли віртуальний світ об'єднаний із фізичним світом за допомогою інформаційних технологій. Четверта промислова революція характеризується зміною економічних відносин і широким застосуванням інформаційних технологій (хмарних технологій, великих даних, штучних нейронних мереж і нечітких множин, програм роботів, тобто бот-програм) для ведення бізнесу (B2B), автоматизації та обміну інформацією у виробничих технологіях. Основою Четвертої промислової революції є цифрова економіка.

Слід зазначити, що існують різні підходи до визначення й виміру цифрової економіки, а також складно оцінити її обсяг. За оцінками (<https://www.emarketer.com/topics/topic/b2b>), частка цифрового сегменту світової економіки 2020 року може скласти 23% (17 трлн дол. США). У найбільших країнах світу частка цифрової економіки є такою: у США вона складає близько 34%, у Китаї – близько 11%.

Це приводить до розширення й швидкого розвитку інтернет-ринку із застосуванням сучасних технологій у маркетинговому менеджменті, а саме систем цифрового маркетингу.

Отже, для успішного управління економічними об'єктами в умовах цифрової економіки важлива роль відводиться цифровим маркетинговим системам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифрові маркетингові системи є новим напрямом у маркетингу. У багатьох джерелах [2; 3; 4] цей напрям також називають цифровим маркетингом, у якому вирішуються основні функції маркетингу [5], такі як аналітичні (вивчення ринку, споживачів, товарної структури, кон-

курентів); виробничі (організація виробництва й матеріально-технічного постачання, впровадження нових технологій, забезпечення високої якості і конкурентоспроможності продуктів, що виробляються); розподільчі та збутові (організація каналів збуту, системи транспортування і зберігання, проведення товарної та цінової політики, реклама); управлінські (планування на тактичному й стратегічному рівнях, інформаційне забезпечення маркетингу, контроль в Інтернеті). Всі ці функції об'єднує те, що вони реалізуються в мережі Інтернет із застосуванням хмарних технологій і технологій великих даних. Ці технології дають широкі можливості взаємодії споживачів і виробників: від простого обміну інформацією до здійснення фінансових транзакцій, укладання угод та доставки товарів.

Цифровий маркетинг можна умовно розділити на два напрями. Перший напрям пов'язаний із застосуванням інструментарію Інтернету для розширення системи маркетингу традиційних підприємств (організація інформаційної взаємодії між співробітниками компанії, замовниками, партнерами; проведення маркетингових досліджень [6]; просування і продаж товарів через Інтернет тощо).

Другий напрям пов'язаний із появою нових видів моделей бізнесу, основою яких став безпосередньо сам Інтернет і для яких він відіграє основну роль у взаєминах B2B. Для цих напрямів Інтернет відіграє не тільки роль нового інструменту сервісних систем [7], адже його мета полягає у підвищенні ефективності бізнес-процесів і скороченні витрат, його завданням є принесення прибутку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак розгляду цифрової маркетингової системи як системи рішення та управління маркетинговими функціями, за допомогою яких організовується комплекс дій, пов'язаних з оцінюванням купівельної спроможності споживачів, її перетворенням на реальний попит на товари або послуги, а також наближенням цих товарів і послуг до споживачів для отримання максимально можливого прибутку за допомогою засобів мережі Інтернет, приділено недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є будова класифікації цифрових маркетингових систем на основі аналізу стратегій цифрових маркетингових систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економіка відкриває нові напрями, серед яких цифровий маркетинг посідає одне з провідних місць. Традиційний маркетинг орієнтувався на цільові промислові групи й створював для них позитивний імідж товару. Перша передача інформації проводилася за допомогою реклами та інших засобів просування товару, яка відбувалася тільки в одному напрямі [5], тому маркетингові відділи не можуть отримувати й миттєво реагувати на потреби споживачів. У сучасних ринкових умовах, коли динаміка

процесів в економіці досить висока, потрібні оперативні дані, де товари, стратегії, ціни – все залежить від потреб клієнтів. Всі аспекти діяльності економічного об'єкта орієнтовані на споживача. Запити клієнта безпосередньо впливають на дизайн товарів, маркетингові стратегії, ціноутворення, тому цифровий маркетинг має прями зв'язки зі споживачем, а інформація, яка в реальному масштабі часу надходить від клієнта, дає змогу швидко реагувати на мінливий попит.

Інтернет дає змогу економічним об'єктам (підприємствам) задовольняти потреби буквально кожного окремого споживача [8], тому цифровий маркетинг став стандартним способом спілкування споживачів в Інтернеті. Цифровий маркетинг із розвитком і застосуванням нових технологій отримав нові можливості зберігання (великі дані [9]) й оброблення (хмарні технології [6]) великого обсягу інформації в реальному масштабі часу.

Таким чином, Інтернет сьогодні являє собою унікальне середовище, де цифрові маркетингові системи скорочують витрати завдяки специфіці інтернет-середовища. Крім того, Інтернет сьогодні потрібен бізнесу тому, що він пропонує недорогі комунікації (4G, 5G тощо), нову й оперативну інформацію, зниження технологічних витрат, доступ до світових ресурсів.

Швидке зростання інформаційних систем в Інтернеті [10] пояснюється також його децентралізацією. Жодна з фірм не володіє Інтернетом і не контролює його, тому виникає новий, віртуальний (наявний тільки в електронному просторі) світ, де кожна людина або фірма може легко сформувати свій інформаційний образ, досить докладно відобразити свої можливості й наміри. Ця інформація в лічені хвилини може стати доступною як для певної групи людей, так і для всього світу.

Отже, перше місце посів Інтернет як інструмент взаємодії з інформаційним простором. Саме він вивів бізнес на новий етап розвитку (Четверта промислова революція). Це дало змогу, з одного боку, економічним об'єктам досягти максимальної аудиторії споживачів, а з іншого боку, дати споживачам можливість донести до виробника відомості про їх індивідуальні переваги [11].

Цифровий маркетинг на рівні окремої фірми, підприємства спрямований на організацію діяльності відповідних служб зі створення орієнтованого ринку, який задовольняє потреби нинішніх і потенційних споживачів.

Основні принципи цифрового маркетингу включають необхідність [10] постійного вивчення стану й динаміки ринку; пристосування до його умов з урахуванням вимог і можливостей кінцевих споживачів; активного впливу на ринок для формування його в необхідних для організації напрямках.

Класифікація систем щодо вхідної і вихідної інформації, яка застосовується в цифровому маркетингу, представлена на рис. 1.

Оскільки цифровий маркетинг заснований на інформаційних технологіях, він передбачає наявність виходу в Інтернет, відкриття сайту підприємства і віртуального магазину [8], наявність системи управління підприємством, використання інтернет-реклами, використання моделей управління виробництвом.

Робота цифрових маркетингових систем передбачає використання служб та інтернет-технологій (рис. 2), які дають змогу отримувати маркетингову інформацію, а також виконувати маркетингові завдання, забезпечувати просування товару на ринок Інтернету і здійснювати торгові операції [10].

Слід зазначити, що кожна служба й технологія має свої особливості і виконує свої функції.

Служба комерційної інформації (the trade information service), – це інформаційний мережевий сервіс, що надається в галузі підприємницької діяльності. Технологія змішаного порталу (the blended portal) поєднує функції електронної торгівлі та класичного довідкового сервісу. Технологія торгової системи або майданчика (the trade system, the trading system) являє собою віртуальну систему для проведення торгових операцій у режимі діалогу споживача й торгової системи (електронний магазин). Електронна біржа (the electronic exchange) являє собою віртуальну біржу, яка веде торги з використанням Інтернету. Операції купівлі-продажу здійснюються користувачами за допомогою абонентських систем, включених в Інтернет. Програми-роботи, або бот-програми

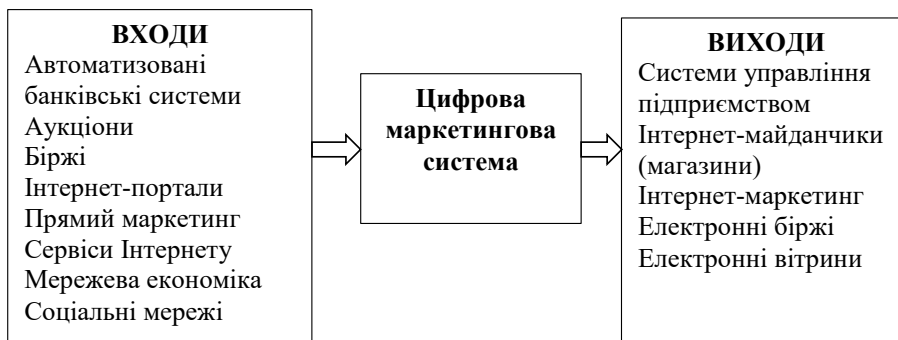

Рис. 1. Класифікація систем щодо вхідної і вихідної інформації, яка застосовується в цифровому маркетингу

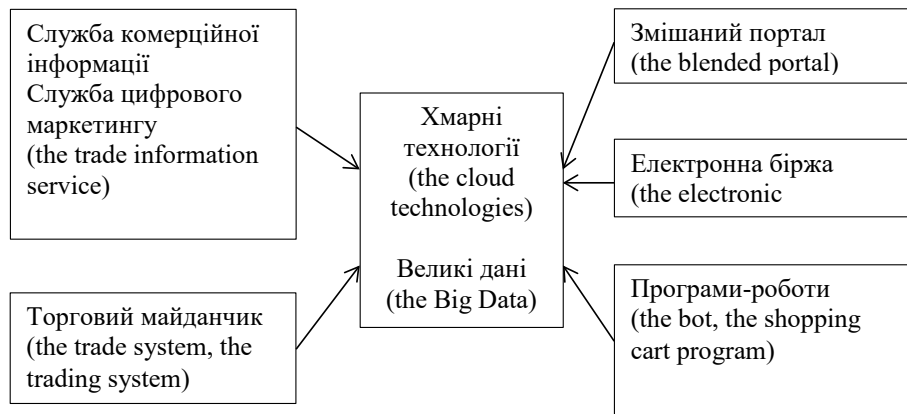

Рис. 2. Застосовувані технології Інтернету в цифрових маркетингових системах

(the roBot – Bot, the shopping cart program), а також Internet-Bot, www-bot являють собою спеціальні програми, які виконуються автоматично або за заданим алгоритмом. Ці боти призначаються для виконання одноманітних і повторюваних завдань із максимально можливою швидкістю. Хмарні технології (the cloud technologies) дають змогу виконувати хмарні обчислення. Технології великих даних (the BigData) дають змогу зберігати й обробляти великі обсяги як структурованих, так і неструктурованих даних, систематизувати їх, аналізувати і виявляти економічні закономірності.

Застосування цих технологій передбачає реалізацію таких стратегій цифрових маркетингових систем, які представлені на рис. 3.

SEO (Search Engine Optimization), Content Strategy. Ця стратегія спрямована на вирішення завдання пошукової оптимізації, яка враховує комплекс заходів щодо внутрішньої і зовнішньої оптимізації для підвищення ефективності сайту стосовно результатів видачі інформації пошукових систем за певними запитами користувачів задля збільшення швидкості обміну інформацією і отримання максимально допустимого доходу від цього трафіку.

Remarketing розглядається як стратегія збільшення продажів або надання послуг, тобто це повторний маркетинг, спрямований на персоналізацію комунікації з цільовою аудиторією.

Social media – соціальні медіа. Ця стратегія розглядає вид соціальних медіакомунікацій за

допомогою Інтернету. Соціальні медіа забезпечують створення та обмін інформацією, ідеями, інтересами через віртуальні спільноти та соціальні мережі.

Analytics розглядається не тільки як стратегія, але й як сервіс для аналізу поведінки користувачів вебсайтів і додатків. Крім того, він розглядається як інструмент інтернет-маркетологів для аналізу й робіт щодо просування сайту.

На основі проведеного аналізу пропонується класифікація цифрових маркетингових систем (рис. 4) за видами, основними методами побудови й способами взаємодії з інформаційними системами і мережами комунікацій.

Мобільний маркетинг (the Mobile Marketing) спрямовано на інформування (реклама) та опитування потенційних клієнтів за допомогою телефонного мобільного зв'язку (телефонних мереж, мобільного Інтернету, що включає соціальні мережі, месенджери, СМС тощо).

Вторинний телефонний маркетинг (the Secondary Phone Marketing) спрямовано на опитування мобільними телефонами або надання інформації електронними адресами тих клієнтів, за якими раніше проводилась поставка товару.

Телевізійний маркетинг (the Television Marketing) сьогодні набуває нових форм і здійснюється через телебачення шляхом показу реклами прямої відповіді з підтвердженням на мобільні телефони або з використанням спеціальних телевізійних комерційних каналів, призначених тільки для передачі комерційної і

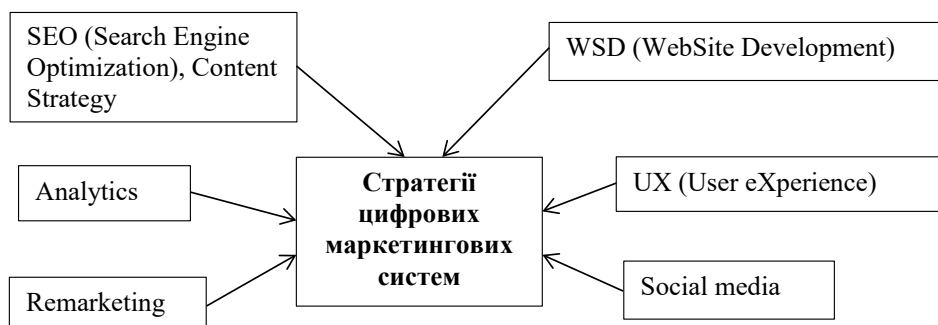

Рис. 3. Стратегії цифрових маркетингових систем

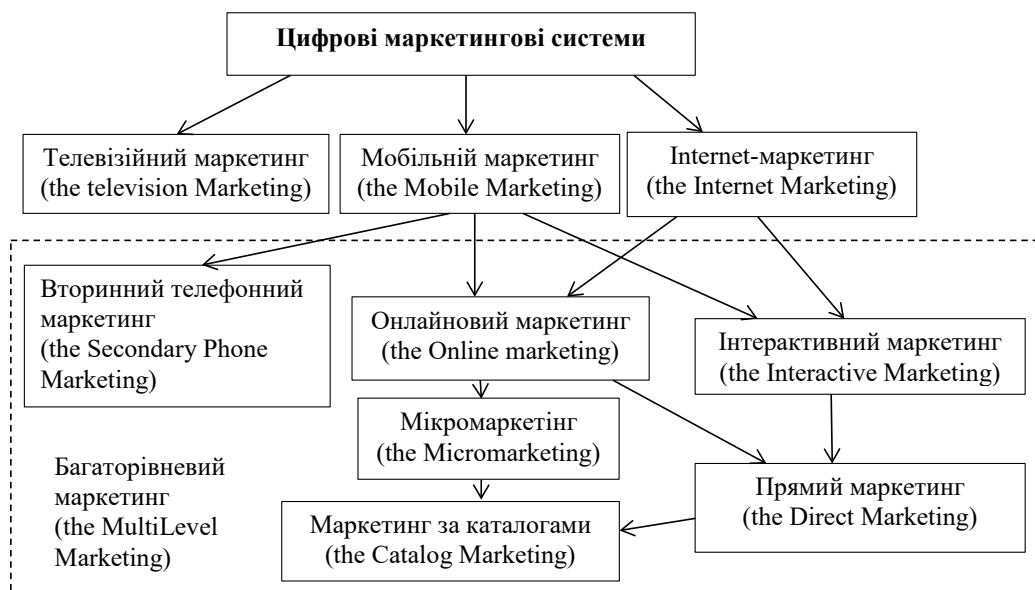

Рис. 4. Класифікація цифрових маркетингових систем

рекламної інформації, ознайомившись із якою, споживач може замовити товар за вигідними цінами, не виходячи з дому.

Інтернет-маркетинг (the Internet Marketing) – це напрям, який стрімко сьогодні розвивається за рахунок сучасних технологій Інтернету, які засновані на використанні ресурсів мережі Інтернет із застосуванням соціальних мереж Google+, Twitter, Instagram (додаток для обміну інформацією і відеозаписами з елементами соціальної мережі), Viber, WhatsApp (додаток-месенджер, який дає змогу відправляти повідомлення, здійснювати відео- і голосові дзвінки, використовуючи мережу Інтернет).

Онлайновий маркетинг (the Online Marketing) має свої складові частини, що засновані на використанні комп’ютерних мереж, а саме комерційних онлайн-каналів і мережі Інтернет.

Мікромаркетинг вирішує завдання маркетингу на рівні окремих організацій.

Інтерактивний маркетинг (interactive marketing) спрямований на розв’язання задач маркетингу сервісної організації, що виходить із того, що якість наданої послуги включає якість взаємин між продавцем і клієнтом.

Прямий маркетинг (the Direct Marketing) продовжує виконувати функції, що надавалися поштою, а також сьогодні вирішує завдання маркетингу шляхом розсилки електронної пошти, СМС-повідомлень, реклами потенційним споживачам.

Маркетинг за каталогами (catalog marketing) здійснюється за допомогою електронних каталогів, вибраних користувачами, або надається в електронних магазинах мережі Інтернет.

Інтегрованим підходом, який використовується в сучасному цифровому маркетингу, є багаторівневий маркетинг (MultiLevel Marketing – MLM), тому MLM розглядається як концепція мережевого маркетингу, яка покликана просувати товари

й послуги від виробника до споживача з використанням прямого контакту «підприємство – споживач» за допомогою сучасних технологій.

Висновки. Всі ці розробки повинні забезпечити подальше зниження собівартості систем цифрового маркетингу. Крім того, ці технології дадуть змогу компаніям інтегрувати системи управління ресурсами економічного об’єкта в рамках ланцюжка поставок, отримати доступ до планів та інформації про поточний стан своїх партнерів. Завдяки цьому вони зможуть краще прогнозувати спільний бізнес і ефективніше стежити за попитом.

Все вищезазначене також дає змогу зрозуміти, що для ведення цифрового маркетингу компанії повинні досягти певного рівня впорядкованості своїх бізнес-процесів. Використання сучасних інформаційних технологій приводить до зниження витрат лише в компаніях, де розгорнуті системи автоматизації діяльності економічного об’єкта.

Таким чином, розроблена класифікація та розглянуті служби й стандарти дають можливість розробити концепцію побудови цифрової маркетингової системи економічного об’єкта.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva : Cologny, 2017. 172 p.
2. Gaikwad M., Kate P. H. E-marketing: A modern approach of business at the door of consumer clear. *International Journal of Research in Commerce & Management*. 2016. № 7(9). P. 56–61.
3. Longo D. Why Strategy Must Come First in Digital Marketing. *Convenience Store News*. 2016. № 52(5). P. 57–60.
4. Kingsnorth S. Digital marketing strategy. Philadelphia : CPI Group, 2016. 339 p.
5. Kotler Ph., Keller K. Marketing Management. 15th Edition. Boston : Pearson Global Edition, 2012. 709 p.

6. Ivanov M. Cloud-based Digital Marketing. *Proceedings of the Selected Papers of the 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy*. 2019. P. 395–404.
7. Ivanov S. Modeling Company Sales Based on the Use of SWOT Analysis and Ishikawa Charts. *Proceedings of the Selected Papers of the 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy*. 2019. P. 385–394.
8. Іванов М.М. Інформаційно-аналітичні системи в управлінні економічними об'єктами. *Бізнес-інформ*. 2013. № 10(429). С. 141–145.
9. Галицин В.К., Камінський О.Є. Моніторинг хмарних сервісів, розгорнутих у багатохмарному середовищі. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2017. № 94. С. 160–169.
10. Іванов С.М. Моделювання коопераційних зв'язків в цифровій економіці. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2018. № 96. С. 108–117.
11. Gaikwad M., Kate P.H. E-marketing: A modern approach of business at the door of consumer clear. *International Journal of Research in Commerce & Management*. 2016. № 7(9). P. 56–61.
3. Longo D. (2016) Why Strategy Must Come First in Digital Marketing. *Convenience Store News*, no. 52(5), pp. 57–60.
4. Kingsnorth S. (2016) Digital marketing strategy. Philadelphia: CPI Group, 339 p.
5. Kotler Ph., Keller K. (2012) Marketing Management, 15th Edition. Boston: Pearson Global Edition, 709 p.
6. Ivanov M. (2019) Cloud-based Digital Marketing. *Proceedings of the Selected Papers of the 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy*, pp. 395–404.
7. Ivanov S. (2019) Modeling Company Sales Based on the Use of SWOT Analysis and Ishikawa Charts. *Proceedings of the Selected Papers of the 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy*, pp. 385–394.
8. Ivanov M.M. (2013) Informacijno-analitychni systemy v upravlinni ekonomichnymy objektamy [Information and analytical systems in the management of economic objects]. *Business-inform*, vol. 10, no. 429, pp. 141–145.
9. Halitsyn V.K., Kaminsky O.E. (2017) Monitoryngkh khmarnykh servisiv, rozghornutykh u baghatokhmarnomu seredovyshhi [Monitoring of cloud services deployed in a multi-cloud environment]. *Modeling and Information Systems in Economics*, no. 94, pp. 160–169.
10. Ivanov S.M. (2018) Modeljvannja kooperacijnykh zvjazkiv v cyfrovij ekonomici [Modeling of cooperative connections in the digital economy]. *Modeling and Information Systems in Economics*, no. 96, pp. 108–117.
11. Gaikwad M., Kate P.H. (2016) E-marketing: A modern approach of business at the door of consumer clear. *International Journal of Research in Commerce & Management*, no. 7(9), pp. 56–61.

REFERENCES:

1. Klaus Schwab (2017) The Fourth Industrial Revolution. Geneva: Cologny, 172 p.
2. Gaikwad M., Kate P.H. (2016) E-marketing: A modern approach of business at the door of consumer clear. *International Journal of Research in Commerce & Management*, no. 7(9), pp. 56–61.

УДК 338.24:004

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-30>**Назаренко С.А.***доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького***Носань Н.С.***доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького***Nazarenko Sergey***Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Management and Economic Security
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy***Nosan Natalia***Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Economic Security
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy*

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ СИСТЕМОЮ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

MANAGEMENT OF BUSINESS ORGANIZATION'S INFORMATION SYSTEM IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF ECONOMY OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність інформаційної системи організації, її роль у забезпеченні інформаційних потреб суб'єктів бізнесу. Представлено основні переваги від використання інформаційних систем бізнес-організаціями. Зазначено існуючі види інформаційних систем в умовах переходу до цифрової економіки. Представлено фактичний рівень розвитку цифрової трансформації в національній економіці України, акцентуючи увагу на основних стримуючих чинниках поширення цифрових технологій, зокрема у приватному секторі економіки. Представлено основні цифрові інструменти, які використовуються в українському бізнесі для вирішення ключових стратегічних та операційних цілей розвитку, виокремивши чотири основних вектори: відносини з контрагентами, операційна діяльність, конкурентоспроможність продукції та співпраця з державним сектором.

Ключові слова: організація, інформаційна система, цифрова економіка, управління, стратегія.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены сущность информационной системы организации, её роль в обеспечении информационных потребностей субъектов бизнеса. Представлены основные преимущества использования информационных систем бизнес-организациями. Указаны существующие виды информационных систем в условиях перехода к цифровой экономике. Представлен фактический уровень развития цифровой трансформации в национальной экономике Украины, акцентируя внимание на основных сдерживающих факторах распространения цифровых технологий, а именно в частном секторе экономики. Представлены основные цифровые инструменты, которые используются в украинском бизнесе для решения ключевых стратегических и операционных целей развития, выделив четыре основных вектора: отношения с контрагентами, операционная деятельность, конкурентоспособность продукции и сотрудничество с государственным сектором.

Ключевые слова: организация, информационная система, цифровая экономика, управление, стратегия.

ANNOTATION

Nowadays information resources are one of the most important resources for effective functioning of organizations in market conditions, that are able to ensure its competitive position. Regardless of type of activity every company operates a large array of information, but the degree of its usefulness in management is different according to the development of information systems and technologies of enterprise. Therefore, effective operation of any enterprise as a whole requires accessible, timely and structured information provided by information system. Significant amount of circulating information, variety of formats for its presentation and dynamics of receipt require the development of new approaches to management, as traditional approaches are not able to cope with it. As a result, there is a need to improve and use new information systems. This is especially relevant in the context of activation the digital transformation of economy, which has a special impact on business environment not only in Ukraine, but also in the world over the past few years. Activation and globalization of these processes has an increasing impact on changes in the information space of every modern organization, which requires detailed scientific and theoretical research according to current state of socio-economic development of domestic society. The article considers the essence of information system of organization, its role in meeting the information needs of business entities in Ukraine. The main advantages of using information systems by business organizations are considered. The existing types of information systems in the conditions of transition to digital economy are indicated. The actual level of development of digital transformation in the national economy of Ukraine is presented, emphasizing the main restraining factors of the spread of digital technologies, in particular, in the private sector of economy. The main digital tools used in Ukrainian business to address key strategic and operational development goals are presented separating four main vectors: relationships with contractors, operating activities, product competitiveness and cooperation with the public sector.

Key words: organization, information system, digital economy, management, strategy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сьогодення інформаційні ресурси є основним складником забезпечення ефективного функціонування та досягнення конкурентного положення на ринку будь-якої бізнес-організації. Значний обсяг циркулюючої інформації, різноманітність форматів її подання та динамічність надходження потребують вироблення нових підходів до управління, оскільки традиційні інструменти не здатні впоратися із цим. Зокрема, за даними компанії IBM, користувачами мережі Інтернет є 3,7 млрд людей у світі, які щодня сприяють формуванню 2,5 млн трлн байт даних. До того ж близько 90% даних отримано за попередні декілька років [1]. Очікується, що використання нових технологій та обчислювальної техніки сучасного покоління сприятиме зростанню обсягу інформаційних даних ще більшими темпами.

Як наслідок, виникає потреба у вдосконаленні та використанні нових інформаційних систем, розвитку компетенцій у сфері інформаційного менеджменту. Відповідно до прогнозів світової дослідницької компанії Gartner, до кінця 2021 р. близько 75% великих організацій залучать до своєї команди фахівця з управління інформаційними даними [2]. Відповідні тенденції зумовлені низкою причин, перш за все прагненням підвищити ефективність використання інформаційних активів для досягнення конкурентних переваг бізнес-організації.

Перераховані наукові аспекти набули особливої актуальності в умовах активізації цифрової трансформації економіки, що має особливий вплив на ділове середовище не лише України, а й світу протягом останніх декількох років. Активізація та глобальність даних процесів має дедалі більший вплив на зміни в інформаційному просторі кожної сучасної організації, сутність яких потребує детального науково-теоретичного дослідження, зважаючи на сучасний стан соціально-економічного розвитку вітчизняного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанню розроблення та впровадження інформаційних систем в організаціях присвячено праці багатьох науковців, зокрема таких, як О. Климчук, О.М. Анісімова, О.П. Суслов, Б.О. Тішков. Окремі дослідження зосереджено на вивченні проблематики інформаційного забезпечення бізнесу, зокрема в період цифрової трансформації економіки (І.В. Струтинська, В.М. Панасюк, П.Л. Гринько). Разом із тим залишаються маловивчені сфери даної проблематики, які потребують більш детального дослідження, а саме: різновиди цифрових інструментів практичного використання інформаційних систем бізнес-організаціями, існуючі перешкоди для активного впровадження інформаційних систем бізнес-організаціями в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування сутності та особливостей упровадження та використання інформаційних систем бізнес-організаціями в Україні, зважаючи на перехід до цифрового розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічний прогрес в умовах переходу світових спільнот до інформаційної стадії розвитку суттєво залежить від рівня оволодіння передовими інформаційними технологіями. Глобальний характер поширення інформації викликає глибокі якісні трансформації у соціально-економічній структурі кожної держави, зокрема України. Для суб'єктів бізнесу в умовах інтенсивних змін та присутності ризику першочергового значення набувають максимально оперативне прийняття оптимальних стратегічних рішень та формування раціональної системи управління організацією. Дієвим напрямом удосконалення управління організацією у цілому є розроблення та використання сучасних інформаційних систем, що потребує наукової обґрунтованості, своєчасності, змістовності та гнучкості [3, с. 199].

Інформаційні системи відіграють важливу роль з-поміж інших видів програмного забезпечення, оскільки забезпечують базові інформаційні потреби бізнес-організації, а саме збереження та обробку інформації. У цілому інформаційна система організації призначена для пошуку та логічної обробки інформаційних ресурсів відповідно до запитів користувачів [4, с. 1320]. Дослідження наукових праць, присвячених цій проблематиці, [5, с. 42; 6, с. 258; 7, с. 111–112], дає змогу виокремити переваги від використання інформаційних систем бізнес-організаціями:

- уніфікованість та досягнення повноцінного обміну інформацією (стандартизованість та пристосованість до всіх структурних підрозділів);
- оптимізація управління бізнес-процесами;
- інтегрованість інформаційних потоків (формування єдиної системи показників виробничої та фінансово-економічної діяльності організації для прийняття своєчасних управлінських рішень);
- забезпечення інформаційної безпеки організації;
- поліпшення якості та своєчасності прийняття управлінських рішень.

Сьогодні існує велика сукупність інформаційних систем залежно від покладених на них завдань, зокрема: управляючі, проєктуючі, наукового пошуку, моделювання, адміністративні, економічні, виробничо-господарські, медичні, навчально-освітні, екологічні, військові тощо [6, с. 259]. Однак функціональність будь-якої інформаційної системи визначається повнотою та якістю інформації, яку вона містить. Своєчасна та актуальна інформація дає змогу стабілізувати систему, пристосувати та транс-

формувати її до поточних змін. Рівень інформативності та актуальності системи, якість засобів її взаємодії з оточуючим середовищем впливають на стійкість та подальший розвиток інформаційної системи організації [8, с. 16].

Особливого значення набуває ефективність управління інформаційною системою організації у період цифрової економіки, яка є наслідком еволюційного розвитку традиційної економіки під впливом технологічної сингулярності (формування надлюдського інтелекту, мережевої свідомості під впливом розвитку біотехнологій, інформаційних та когнітивних технологій) [9, с. 30]. У період цифрової економіки основними засобами виробництва виступають цифрові дані (текстові, числові тощо), використання яких дає змогу збільшити продуктивність та ефективність праці, поліпшити цінність товарів та послуг, знизити виробничі та транзакційні витрати.

Однак в економіці України спостерігається недостатній рівень споживання цифрових технологій, як наслідок, темпи модернізації галузей національної економіки та суспільних сфер життя є низькими порівняно із сусідніми країнами. Так, за даними Українського інституту майбутнього за 2018 р., сукупний обсяг спожитих інформаційно-комунікаційних технологій та послуг становить 1,56 млрд дол. США (для порівняння: суб'єктами економіки Польщі за цей самий період спожито 6,5 млрд дол. США ІТ-продукції) [10].

За результатами дослідження Європейської бізнес-асоціації, у 2021 р. Індекс цифрової трансформації в Україні становить 2,81 бали, що характеризує низький рівень розвитку цифрової трансформації на приватному та державному рівнях економіки. Серед основних стримуючих чинників очільники вітчизняного бізнесу виділяють законодавчу неефективність, недостатнє фінансування та низький рівень цифрової грамотності. Лише 46% опитаних оцінюють рівень цифрової грамотності своїх підлеглих на високому рівні, кожен четвертий сприймає рівень цифрової трансформації галузі господарювання як низький і 38% вважають низьким рівень надання державних е-послуг. При цьому майже 90% опитаних підтверджують, що цифрова трансформація є складовою частиною корпоративної стратегії їхніх організацій [11].

Тобто серед представників вітчизняного бізнесу набуває поширення ідея активного впровадження сучасних цифрових технологій та інформаційного забезпечення з метою досягнення результативності у контексті реалізації не лише повсякденних завдань, а й стратегічних завдань економічного розвитку організації. Для покращення конкурентних позицій бізнес-організації потрібно поліпшувати рівень інформаційного забезпечення, що сприятиме підвищенню оперативності, чіткості ухвалення управлінських рішень та стабілізації фінансових результатів діяльності у цілому [12, с. 413].

Сьогодні інформаційні системи представлені комплексом різноманітних програмно-апаратних платформ, універсальних та спеціалізованих додатків, які об'єднані в єдину інформаційно-однорідну систему, що сприяє вирішенню індивідуальних завдань конкретної бізнес-організації [9, с. 31]. Керівництво вітчизняних бізнес-організацій активно інвестує у розвиток цифрових технологій. Так, 75% організацій вкладають ресурси у розвиток взаємодії з клієнтами (CRM, електронна комерція, автоматизація маркетингу тощо), близько половини опитаних – в аналіз даних, управління взаємодією зі співробітниками (HR-процеси, цифрове робоче місце тощо) [11]. На рис. 1 представлено поширені цифрові інструменти, які використовуються в українському бізнесі для вирішення основних стратегічних та операційних завдань.

Однак представлені інструменти інформаційних систем сьогодні не набули масового поширення серед вітчизняних бізнес-організацій. Так, за результатами опитування, проведеного «GfK Україна» та «Бітрікс24», керівники 86% організацій не зустрічалися у роботі із системами Customer Relationships Management [5, с. 45]. На сучасному етапі цифрової трансформації економіки України переважна кількість суб'єктів бізнесу знайомиться з існуючими та доступними інформаційними технологіями. Однак, незважаючи на різноманітність світових та вітчизняних цифрових продуктів, здатних оптимізувати управління організацією у цілому, упровадження відповідного програмного забезпечення потребує попередньої підготовки та адаптування до організаційної системи та окремих бізнес-процесів. Тобто виникає необхідність оптимально інтегрувати програмні продукти в систему управління бізнес-організацією. До того ж розроблення інформаційної системи для конкретної організації є дорожньою картою її цифрової трансформації, потребує відповідних фінансових ресурсів, рівня фахової підготовки персоналу та наявності наукомісткої техніки, що є доступним не для кожного бізнесу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Роль інформаційних систем дедалі більше зростає у реалізації не лише поточних, а й стратегічних цілей бізнес-організацій в умовах переходу до цифрової економіки. На сучасному етапі вони не лише здійснюють обробку інформації для зацікавлених користувачів, зокрема працівників, а й безпосередньо продукують кінцевий інформаційний продукт, надають конкурентну перевагу організації на ринку. Упровадження інформаційних систем сприяє об'єднанню структурних одиниць бізнес-організації в єдиний інформаційний простір, забезпечуючи своєчасне реагування на зміни та адаптацію до них, скорочення часу руху інформації, що збільшує продуктивність та ефективність праці, поліпшує цінність товарів та послуг, знижує виробничі та транзакційні витрати.

Рис. 1. Доступні цифрові технології для бізнес-організацій в Україні

Джерело: побудовано авторами за даними [5, с. 44–45; 13, с. 45–46; 14]

Сучасні інформаційні системи є багаторівневими комплексами програмно-апаратних платформ, додатків, які об'єднані в єдину унікальну для кожної організації інформаційну систему. Тому управління інформаційною системою відіграє ключову роль у комплексному підвищенні ефективної діяльності бізнес-організації завдяки інформаційно-аналітичному, методологічному та інструментальному супроводу менеджменту організації у цілому. Перспективою подальших досліджень є розроблення програм розвитку компетенцій працівників вітчизняних бізнес-організацій, зокрема менеджменту, зважаючи на сучасні вимоги інформаційного суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Paul Writer. 10 Key Marketing Trends for 2017. 2017. URL: <https://paulwriter.com/10-key-marketing-trends-2017/> (дата звернення: 29.09.2021).
- Arvind Murali The Priorities Of A Modern Chief Data Officer. Forbes. 2021. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/06/11/the-priorities-of-a-modern-chief-data-officer/?sh=60705418758f> (дата звернення: 29.09.2021).
- Климчук О. Сучасні процеси розвитку в Україні інформаційних систем і технологій в управлінні підприємствами. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України* : тези доповідей I Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Київ, 15 березня 2021 р. Київ : ІТТА, 2021. С. 199–201.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
- Струтинська І.В. Інформаційні технології організації бізнесу – імператив інноваційного розвитку бізнес-структур. *Галицький економічний вісник*. 2018. № 2. Т. 55. С. 40–49.
- Анісімова О.М. Удосконалення організації оплати праці на підприємстві шляхом застосування сучасних інформаційних систем у корпоративному управлінні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 15. С. 256–262.
- Суслов О.П., Тішков Б.О. Інформаційна система забезпечення індикативного планування на підприємстві. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2013. Вип. 88. С. 109–121.
- Шаров С.В., Нікітенко Д.С. Визначення та завдання довідково-інформаційних систем. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення* : тези доповідей Всеукраїнської наукової Internet-конференції. Тернопіль : Тайп, 2014. С. 15–19.

9. Гринько П.Л. Формування інформаційної системи організації в умовах цифрової економіки. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2020. Вип. 1(28). С. 29–35.
10. Україна 2030e – країна з розвинутою цифровою економікою / ГО «Український інститут майбутнього». URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 02.10.2021).
11. Зарегульованість, брак коштів та низька цифрова грамотність стримують цифрову трансформацію в Україні. *Європейська бізнес-асоціація*. 2021. URL: <https://eba.com.ua/protses-vydachi-vysnovkiv-ovd-mozhe-zatyagnutys-do-3-rokiv/> (дата звернення: 02.10.2021).
12. Панасюк В.М. Сучасний інструментарій інформаційного забезпечення: обліковий та управлінський аспекти. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. Вип. 2(25). С. 412–417.
13. Ваврик А.Б. Методи та інструменти Інтернет-маркетингу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 22. Ч. 1. С. 44–47.
14. Угольков Є.О. Світові тенденції використання інструментів Інтернет-маркетингу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2017. № 873. С. 97–104.
6. Anisimova O.M. (2017) Udoskonalennia orhanizatsii oplaty pratsi na pidpriemstvi shliakhom zastosuvannia suchasnykh informatsiinykh system u korporatyvnomu upravlinni [Improving the organization of wages at enterprise by using modern information systems in corporate governance]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property], no. 15, pp. 256–262.
7. Suslov O.P., Tishkov B.O. (2013) Informatsiina sistema za bezpechennia indykatyvnoho planuvannia na pidpriemstvi [Information system for indicative planning at enterprise]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi* [Modeling and information systems of economic], vol. 88, pp. 109–121.
8. Sharov S.V., Nikitenko D.S. (2014) Vyznachennia ta zavdannia dovidkovo-informatsiinykh system [Definition and tasks of reference and information systems]. *Information society: technological, economic and technical aspects of formation: materials of the All-Ukrainian scientific Internet-conference*, Ternopil.
9. Hryenko P.L. (2020) Formuvannia informatsiynoi systemy orhanizatsii v umovakh tsyfrovoi ekonomiky [Formation of organization information system in digital economy]. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, vol. 1(28), pp. 29–35.
10. Ukraina 2030e – kraina z rozvynutoiu tsyfrovoiu ekonomikoiu [Ukraine 2030s – country with a developed digital economy]. PO «Ukrainian Institute of the Future». Available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (accessed 02 October 2021).

REFERENCES:

1. Paul Writer (2017) 10 Key Marketing Trends for 2017. Available at: <https://paulwriter.com/10-key-marketing-trends-2017/> (accessed 29 September 2021).
2. Arvind Murali The Priorities Of A Modern Chief Data Officer (2021) Forbes Available at: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/06/11/the-priorities-of-a-modern-chief-data-officer/?sh=60705418758f> (accessed 29 September 2021).
3. Klymchuk O. (2021) Suchasni protsesy rozvytku v Ukraini informatsiinykh system i tekhnologii v upravlinni pidpriemstvami [Modern processes of information systems and technologies development at enterprise management in Ukraine]. *Actual problems, priority directions and strategies of development of Ukraine: materials of the I International scientific and practical online conference*, March 15. Kyiv.
4. Busel V.T. (ed.) (2005) *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Perun.
5. Strutynska I.V. (2018) Informatsiini tekhnologii orhanizatsii biznesu – imperatyv innovatsiynoho rozvytku biznes-struktur [Information technologies of business organization are an imperative of innovative development of business structures]. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk* [Galician Economic Bulletin], no. 2(55), pp. 40–49.
11. Zarehulovanist, brak koshtiv ta nyzka tsyfrova hramotnist strymuiut tsyfrovu transformatsiiu v Ukraini [Over-regulation, lack of funds and low digital literacy hinder digital transformation in Ukraine] (2021) *European Business Association*. Available at: <https://eba.com.ua/protses-vydachi-vysnovkiv-ovd-mozhe-zatyagnutys-do-3-rokiv/> (accessed 02 October 2021).
12. Panasiuk V.M. (2020) Suchasnyi instrumentarii informatsiino-ho zabezpechennia: oblikovyi ta upravlinskyi aspekt [Modern tools of information support: accounting and management aspect]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia* [Eastern Europe: economy, business and management], vol. 2(25), pp. 412–417.
13. Vavrik A.B. (2018) Metody ta instrumenty Internet-marketynhu [Methods and tools of Internet marketing]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy], vol. 22(1), pp. 44–47.
14. Uholkov Ye.O. (2017) Svitovi tendentsii vykorystannia instrumentiv Internet-marketynhu [Global trends of Internet marketing tools using]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: *Problemy ekonomiky ta upravlinnia* [Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series: Problems of economics and management], no. 873, pp. 97–104.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Андрусів У.Я., Зелінська Г.О., Гальцова О.Л. МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ПРАЦІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....	3
Сай Л.П., Юрчук Х.Г. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ КОНТРАФАКТНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ: СТРУКТУРА ТА МЕТОДИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	11

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Кійко А.В., Філіпковська Л.О. ПРОБЛЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ХІМІЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	18
Філатова О.М. ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	25
Чуб А.В. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	34

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Бойченко А.А., Шмиголь Н.М., Гальцова О.Л. МОТИВАЦІЯ: ПОКАЗНИКИ РОБОТИ ПРАЦІВНИКІВ, ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА.....	44
Verbytska Anna, Babachenko Larysa COMMUNICATION STRATEGY DEVELOPMENT ALGORITHM FOR B2C STARTUPS.....	51
Гірна О.Б., Кобилух О.Я. ФУЛФІЛМЕНТ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ.....	56
Грінченко Р.В. СУЧАСНІ ЗАСОБИ УПРАВЛІННЯ ЧАСОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	64
Ємельянов О.Ю., Петрушка Т.О., Петрушка К.І. РОЛЬ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ У ПОДОЛАННІ БАР'ЄРІВ НА ШЛЯХУ ДО СТІЙКОГО ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ.....	68
Каличева Н.Є., Бредіха М.А., Шевченко В.С. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ РИНКОВИХ УМОВАХ.....	75
Мельник Т.Ю., Овандер Н.Л. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕРТИФІКАЦІЇ ТА МАРКУВАННЯ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ.....	79
Михайлова Є.В. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ЧАСТИНА ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ СФЕРИ ОСВІТИ.....	88
Опанасюк Б.А., Кравчук Н.І. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ В ЕПОХУ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ДОСВІД СВІТОВИХ КОРПОРАЦІЙ.....	92
Смирнова Т.А. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	98
Чанишева Г.І., Наньєва М.І. НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ПРАВОВА ОСНОВА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	101

СЕКЦІЯ 4

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Полярна Є.С. ФОРМИ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЇ	105
---	-----

Ровенська В.В. УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ТА МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	110
Стригуль Л.С., Мітронічева Н.С., Стригуль А.А. РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ РИНКУ ПРАЦІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ.....	117
СЕКЦІЯ 5	
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Деркач Ю.Б. УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	124
Льчук П.Г., Коць О.О., Кузик Н.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ COVID-19 НА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ.....	129
Кміть В.М., Козак Д.А. ФІСКАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ БІЗНЕСУ.....	13
СЕКЦІЯ 6	
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Антоненко Н.В., Бабич Л.М. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ І ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ.....	144
Будько О.В., Спекова О.Р. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	150
Дзюба О.М., Майстер Л.А. ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	156
Кирильєва Л.О., Шеховцова Д.Д., Наумова Т.А. БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ.....	162
Розіт Т.В., Сузанська О.І. ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ВИБОРУ МЕТОДУ ОБЛІКУ ВИТРАТ.....	168
СЕКЦІЯ 7	
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Койбічук В.В., Дрозд С.А. ФРОНТІРНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДАНИХ.....	173
Іванов С.М. КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИФРОВИХ МАРКЕТИНГОВИХ СИСТЕМ СКЛАДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ.....	179
Назаренко С.А., Носань Н.С. УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ СИСТЕМОЮ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	185

CONTENTS

SECTION 1	
WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS	
Andrusiv Uliana, Zelinska Halyna, Galtsova Olga INTERNATIONAL LABOR MARKET: DEVELOPMENT TRENDS.....	3
Sai Lesia, Yurchuk Khrystyna INTERNATIONAL TRADE IN COUNTERFEIT PRODUCTS: STRUCTURE AND METHODS OF CUSTOMS REGULATION.....	11
SECTION 2	
ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY	
Kiiko Alina, Filipkovska Larysa PROBLEMS OF STIMULATING THE FURTHER DEVELOPMENT OF THE CHEMICAL INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION PROCESSES.....	18
Filatova Olena PROBLEMS OF FUNCTIONING AND WAYS OF IMPROVING THE DEVELOPMENT OF THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE.....	25
Chub Anton CURRENT STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE.....	34
SECTION 3	
ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT	
Boichenko Anastasiia, Shmygol Nadiia, Galtsova Olga MOTIVATION: PERFORMANCE INDICATORS OF EMPLOYEES, INFLUENCE OF PERSONNEL MOTIVATION ON ENTERPRISE EFFICIENCY.....	44
Verbytska Anna, Babachenko Larysa COMMUNICATION STRATEGY DEVELOPMENT ALGORITHM FOR B2C STARTUPS.....	51
Hirna Olha, Kobylyukh Oksana FULFILMENT: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS.....	56
Hrinchenko Raisa MODERN MEANS OF TIME-MANAGEMENT AT ENTERPRISES.....	64
Yemelyanov Olexandr, Petrushka Tetyana, Petrushka Kateryna THE ROLE OF BANK CREDITING IN OVERCOMING BARRIERS TO SUSTAINABLE ENERGY-EFFICIENT ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES.....	68
Kalicheva Natalia, Bredikha Marharyta, Shevchenko Vladislav PROBLEMS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN MODERN MARKET CONDITIONS.....	75
Melnyk Tetiana, Ovander Nataliia REGULATORY AND LEGAL PROVIDING OF THE ORGANIC PRODUCTS CERTIFICATION AND LABELING IN UKRAINE.....	79
Mykhaylova Yelyzaveta INFORMATIZATION AS A PART OF THE TRANSFORMATION PROCESS OF THE EDUCATION.....	88
Opanasiuk Bohdana, Kravchuk Nataliia TRANSFORMATION OF ELEMENTS OF CORPORATE CULTURE IN THE ERA OF THE COVID-19 PANDEMIC: THE EXPERIENCE OF GLOBAL CORPORATIONS.....	92
Smyrnova Tetiana CURRENT TRENDS IN THE USE OF DIGITAL COMMUNICATIONS BY ENTERPRISES.....	98
Chanysheva Galiya, Nanieva Maria NORMS OF INTERNATIONAL AND NATIONAL LAW AS A LEGAL BASIS OF MANAGEMENT WORK.....	101
SECTION 4	
DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS	
Poliarina Yelyzaveta FORMS OF WORK WITH INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN RECEIVING COMMUNITIES AND SPECIFICITY OF THEIR TRANSFORMATION.....	105

Rovenska Viktoriia INTRODUCTION OF MODERN APPROACHES AND METHODS TO CONFLICT MANAGEMENT IN AN INDUSTRIAL ENTERPRISE.....	110
Strygul Larysa, Mitronicheva Natalia, Strygul Anton HOTEL-RESTORED BUSINESS, AS PART OF THE SERVICE ECONOMY INDUSTRY: PROBLEMES TA DEVELOPMENT PERSPECTIVES.....	117
SECTION 5	
MONEY, FINANCES AND CREDIT	
Derkach Julia MANAGEMENT OF FOREIGN CURRENCY ACTIVITY OF BANKS UNDER THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY.....	124
Ilichuk Pavlo, Kots Olha, Kuzyk Nastia EXPLORING THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC CRISIS ON THE UKRAINIAN BANKS' ACTIVITIES	129
Kmit Vira, Kozak Diana FISCAL TECHNOLOGIES AND THEIR ROLE IN IMPROVING BUSINESS EFFICIENCY.....	13
SECTION 6	
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Antonenko Nadiia, Babych Lyudmila IMPROVEMENT OF METHODS AND MEANS OF TRAINING OF MODERN SPECIALISTS IN ACCOUNTING AND TAXATION.....	144
Budko Oksana, Spekova Oleksandra ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS IN THE SYSTEM OF INFORMATION SUPPORT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE.....	150
Dziuba Oksana, Maister Liudmyla ACCOUNTING SUPPORT OF FORMATION OF FINANCIAL RESULTS OF THE ENTERPRISE.....	156
Kyrylieva Ludmila, Shekhovtsova Dariia, Naumova Tatiana BUDGETING IN THE SYSTEM OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES.....	162
Rosit Tatiana, Suzanska Olha PRODUCTION TECHNOLOGY AS A DETERMINING FACTOR OF A COST ACCOUNTING METHOD CHOSEN	168
SECTION 7	
MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY	
Vitaliia Koibichuk, Drozd Serhii FRONTIER ANALYSIS OF SOCIO-DEMOGRAPHIC DATA.....	173
Ivanov Serhii CLASSIFICATION OF DIGITAL MARKETING SYSTEMS OF COMPLEX ECONOMIC OBJECTS.....	179
Nazarenko Sergey, Nosan Natalia MANAGEMENT OF BUSINESS ORGANIZATION'S INFORMATION SYSTEM IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF ECONOMY OF UKRAINE	185

Наукове видання

ПРИАЗОВСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

Електронний науковий журнал

5(28) 2021

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *В. О. Удовиченко*

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Засновник:

Класичний приватний університет

Адреса редакції журналу: вул. Жуковського, 70-б, каб. 219,
м. Запоріжжя, Україна, 69002

Відповідальний секретар: Трохимець Олена Іванівна

E-mail: journal@rev.kpu.zp.ua

Телефон: +38 (095) 369-23-67